

SARI HEIKKINEN

Arki uudessa kotimaassa

Entisestä Neuvostoliitosta Suomeen
iäkkäinä muuttaneiden arki,
sosiaaliset suhteet ja kotoutuminen

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
terveystieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi terveystieteiden yksikön
luentosalissa, Medisiinarinkatu 3, Tampere,
30. päivänä tammikuuta 2015 klo 12.

TAMPEREEN YLIOPISTO

SARI HEIKKINEN

Arki uudessa kotimaassa

Entisestä Neuvostoliitosta Suomeen
iäkkäinä muuttaneiden arki,
sosiaaliset suhteet ja kotoutuminen

English abstract

Acta Universitatis Tamperensis 2020
Tampere University Press
Tampere 2015

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto, Terveystieteiden yksikkö

Ohjaajat

Professori Marja Jylhä
Tampereen yliopisto
Dosentti Kirsi Lumme-Sandt
Helsingin yliopisto

Esitarkastajat

Dosentti Maili Malin
Helsingin yliopisto
Professori Marjaana Seppänen
Lapin yliopisto
Dosentti Päivi Voutilainen
Oulun yliopisto

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla Tampereen yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti.

Copyright ©2015 Tampere University Press ja tekijä

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Myynti:
kirjamyynti@juvenes.fi
<http://granum.uta.fi>

Acta Universitatis Tamperensis 2020
ISBN 978-951-44-9706-3 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1509
ISBN 978-951-44-9707-0 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://tampub.uta.fi>

Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2015

Tiivistelmä

Ikääntyvistä maahanmuuttajista ei toistaiseksi ole juuri tutkimustietoa Suomessa. Kansainvälisten tutkimusten tuloksia on hankala siirtää suomalaiseen yhteiskuntaan, sillä maahanmuuttajien lukumäärä on Suomessa hyvin pieni verrattuna muihin Euroopan maihin ja pääosa maahanmuuttajista on työikäisiä ja nuoria. Ikääntyviä maahanmuuttajia (65+) on Suomessa noin 8 000. Heistä suurin osa on entisen Neuvostoliiton alueelta paluumuuttajan statuksella saapuneita. Osa ikääntyvistä maahanmuuttajista on halunnut tulla Suomeen, koska kokee itsensä etnisesti suomalaisiksi, ja osa on tullut lastensa perässä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella entisestä Neuvostoliitosta iäkkäinä Suomeen muuttaneiden henkilöiden arjen kulkua, sukupolvien välisten suhteiden merkitystä arjen kululle sekä ylirajaisten verkostojen merkitystä ja niiden ylläpidon keinoja. Kotoutumista ja arkielämää on tutkittu myös syrjäytymisen käsitteen (sosiaalinen ja emotionaalinen syrjäytyminen) avulla. Kotoutumista on lisäksi tutkittu kuntien näkökulmasta tarkastelemalla, miten ikääntyvät maahanmuuttajat näkevät kuntien vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa ja mitä heistä sanotaan. Asiakirjojen mainintoja on peilattu vuonna 2013 voimaan tulleeseen vanhuspalvelulakiin ja laatusuosituksen.

Tutkimuksen aineistoina ovat entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden maahanmuuttajien haastattelut, niiden yhteydessä tehdyt pürrokset ylirajaisista verkostoista, sukupuut sekä 18 kunnan vanhuspoliittiset ohjelmat ja kotouttamisohjelmat. Analyysimenetelmänä on käytetty sisällönanalyysiä.

Tutkimuksen tuloksena oli, että arjessa limittyivät entisen kotimaan tavat ja toimintakulttuuri uuden kotimaan tapojen ja toimintojen kanssa. Arkeen kuuluivat kodinhoidolliset asiat, omasta kunnosta huolehtiminen, sosiaalisten verkostojen ylläpito ja harrastaminen. Sukupolvien välisillä suhteilla oli suuri merkitys haastateltavien arjen sujumisen kannalta. Nuoremmat sukupolvet auttoivat arjen raskaissa askareissa, olivat seurana ja apuna sekä toivat turvallisuutta iäkkään haastateltavan arkeen. Iäkäs haastateltava oli puolestaan isovanhempansa tukena ja seurana lastenlapsilleen. Hän jakoi kokemuksia sekä tietoja suvusta, perheen historiasta ja tavoista.

Entiseen kotimaahan jääneihin, kuten perheenjäseniin, sukulaisiin ja tuttaviiin, iäkkäät haastateltavat pitivät yhteyttä monin tavoin. Ylirajaiset suhteet olivat merkityksellisiä tiedon, kokemusten ja tunteiden vaihdon kannalta. Edesmenneet ystävät ja sukulaiset kuuluivat yhtä lailla ylirajaisiin sosiaalisiin verkostoihin. Käytäessä entisessä kotimaassa hautojen hoito ja hautausmaat koettiin tärkeinä vierailukohteina. Yhteydenpitoa rajoittavia tekijöitä olivat vastaanottajan kunnan huononeminen ja yhtäläillä oman fyysisen toimintakyvyn heikkeneminen. Taloudelliset tekijät vaikuttivat yhteydenpitoon, eritoten mahdollisuuden matkustaa tai soittaa. Perhesuhteiden avulla ylirajaisia yhteyksiä voitiin pitää yllä tehokkaammin ja taloudellisemmin, kun lapset/lastenlapset käyttivät yhteydenpitoon Internetiä.

Sukupolvien väliset tiiviit suhteet olivat tärkeitä erityisesti emotionaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä. Emotionaalista syrjäytymistä koettiin, kun entiseen kotimaahan oli jäänyt läheisiä ystäviä ja uusien ystävyysuhteiden luominen oli uudessa kotimaassa hankalaa. Monet iäkkäät haastatellut olivat saaneet Suomessa osakseen syrjivää kohtelua. Heitä oli mm. nimitelty ”ryssiksi”. Arkea ja kotoutumista helpottivat tyytyväisyys ympäristöön, mm. kodin varustetaso, lähiympäristön siisteys ja turvallisuus.

Vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien analyysin tulokset kertoivat, kuinka kunnissa on vielä vähän kokemusta ikääntyvistä maahanmuuttajista. Vanhuspoliittisissa ohjelmissa ikääntyvät maahanmuuttajat mainittiin satunnaisesti ja erilaisissa yhteyksissä. Kotouttamisohjelmissa mainintoja ikääntyvistä maahanmuuttajista oli useammin. Ohjelmissa puhuttiin haasteista, jotka tulevat vastaan tulevaisuudessa. Erityisesti esille nousi kielitaito ja mahdollisuus kommunikoida asiakkaan kanssa. Ikääntyvien maahanmuuttajien elämään liitettiin myös oletuksia, kuten itsestään selvästi perheen tuki. Ikääntyvistä maahanmuuttajista puhuttiin usein yhtenä homogeenisenä ryhmänä. Huoli tulevaisuudessa kohdistui työntekijöiden taitoon kohdata eri kulttuureiden edustajia ja kuntien kykyyn tarjota palveluita ikääntyville maahanmuuttajille. Vanhuspalvelulaki ja laatusuositus tukivat iäkkään henkilön yksilöllistä kohtaamista ja osallisuuden merkitystä palveluja tarjottaessa. Laissa ja suosituksessa myös painotettiin henkilöstön riittävää osaamista kohdattaessa monimuotoista vanhusväestöä.

Tutkimus osoittaa, että ikääntyneet haastatellut ovat heterogeeninen ryhmä, vaikka olisivat muuttaneet Suomeen samalta alueelta, entisestä Neuvostoliitosta. Heidän arjessaan yhdistyvät mennyt elämä entisessä kotimaassa ja nykyhetki sekä tulevaisuus uudessa kotimaassa. Joillekin arki menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden keskellä näyttäytyi turvallisempaan kuin toisille. Suurin huoli oli perheillä, joissa iäkäs vanhempi puhui vain vähän tai ei lainkaan suomen kieltä.

Sosiaaliset verkostot, ylitajaiset verkostot ja sukupolvien väliset suhteet olivat tärkeitä sosiaalisen ja emotionaalisen syrjäytymisen ehkäisyssä. Ne toivat arkeen tukea, iloa ja turvallisuutta. Kotoutumisen osalta vanhuspoliittiset ohjelmat ja kotouttamisohjelmat olivat vielä kiinnittäneet varsin vähän huomiota ikääntyviin maahanmuuttajiin, eikä kovinkaan monesta ohjelmasta ollut tueksi ikääntyvän maahanmuuttajan arkea ja tulevaisuutta ajatellen.

Tutkimus kiinnittyi vankasti arjen ympäristöön. Se osoittaa, kuinka arjen valinnoilla ja sosiaalisilla suhteilla on merkitystä myös iäkkäiden kotoutumisen onnistumiselle. Kotoutuminen on yksilöllinen prosessi ja sitä helpottavat merkittävästi läheiset sosiaaliset kontaktit, olivat ne sitten ylitajaisia tai kasvokkaisia kontakteja. Syrjäytyminen ja kokemus syrjinnästä tuovat arkeen elementtejä, jotka hankaloittavat kotoutumista. Samalla tutkimus osoittaa, että sosiaali- ja terveystalitiikassa tulisi käytännön tasolla huomioida ikääntyvät maahanmuuttajat omana ryhmänään ja ymmärtää heidän arjessaan olevia haasteita ja tarpeita. Lisäksi tulisi vahvistaa yhä enemmän työntekijöiden, kuten hoivatyötä tekevien, valmiuksia kohdata ikääntyviä maahanmuuttajia työssään. Tämä edellyttää, että kuntatasolla erilaisissa ohjelmissa huomioidaan myös ikääntyvät maahanmuuttajat.

Asiasanat: ikääntyvä maahanmuuttaja, etnogerontologia, arki, ylitajaiset verkostot, sukupolvet, sosiaalinen syrjäytyminen, kotoutuminen, paluumuuttaja, vanhusten palvelut, vanhuspoliittiset ohjelmat

Abstract

Everyday life in a new homeland. Older immigrants from the former Soviet Union, their intergenerational relations, transnational networks, everyday life and integration to Finland.

The number of immigrants in Finland is small compared to other European or Nordic countries. The largest immigrant groups come from the former Soviet Union. Most of them have repatriate status reflecting their ethnic Finnish origins. The reasons for coming to Finland vary. Some are in search for their own ethnic identity and some follow their children.

This research discussed the factors affecting everyday life and integration of older immigrants in Finland. The study was explored using qualitative data drawn from interviews with five three-generation families from the former Soviet Union, hailing from Ukraine, Kazakhstan and Russia. The considerations of transnational connections were based on analyses of transnational networks in the everyday lives of late-life-migrants. The data analyses consisted of the interviews with 11 persons and the transnational maps that were made during the interviews. The integration of older immigrants was studied analyzing the integration programs and policy programs for older people care from 18 municipalities. The content of the programs was compared to the Act on Supporting the Functional Capacity of the Older Population and on Social and Health Services for Older Persons and the Quality recommendations to guarantee a good quality of life and improved services for older persons by the Ministry of Social Affairs and Health and the Associations of Finnish Local and Regional Authorities issued. Data analyses employed the method of content analyses.

It was found in this study that the meanings of intergenerational relationships to older immigrants in an everyday life context are versatile and comprise support, commitment and expectations between generations. The second and third generations were doing their best to cope with their own everyday life and integration process. At the same time they were under the pressure to meet the needs of the first generation. The grandparents contacted actively with the grandchildren. Grandparents told them the family history and habits in the former home land.

Grandchildren visited grandparents and spent time with them. Grandchildren also helped them in small tasks.

Transnational relationships were a vital part of the everyday lives of older immigrants and they were sustained in many ways. These connections gave them a concrete source of help, family affiliations, sharing of emotions and a larger social network. Economic limitations affected the frequency and type of communication. Various physical limitations caused inability to maintain contacts across borders. Due to these circumstances family members were used to deliver messages on the older person's behalf. Old age and immigration status affected the amount and direction of communication across borders. In a few cases older immigrants were mentioned in the integration programs and the policy programs of older peoples' care.

The research findings showed that older immigrants of this study are a varied group, even though they have all moved to Finland from the former Soviet Union. The past in the former home country, the presence and the future in Finland are all part of their life. For one person the everyday life was more safe and easier than to the others. The biggest worry was in families, where the grandparent spoke just a few words of Finnish or not at all. According to this study solidarity between generations offered the eldest generation concrete help, safety and social environment. Transnational networks and relationships between generations were important in preventing social and emotional exclusion. Programs analyzed did not pay very much attention to older immigrants. The challenges in programs were language acquisition and service questions. The municipalities have not yet prepared to face older immigrants as customers in the future.

Luettelo alkuperäisistä osajulkaisuista

- I Heikkinen SJ (2011): Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland: The Meaning of Intergenerational Relationships. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 26 (4): 379–395.
- II Heikkinen SJ (2012): Ikääntyvän maahanmuuttajan arki kolmen sukupolven kuvaamana. *Gerontologia* 26 (1): 29–43.
- III Heikkinen SJ & Lumme-Sandt K (2013): Transnational connections of later-life migrants. *Journal of Aging Studies* 27 (2): 198–206.
- IV Heikkinen SJ & Lumme-Sandt K (2014): Ikääntyvä maahanmuuttaja kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa. *Gerontologia* 28 (3): 168-183.

Sisällys

Tiivistelmä	3
Abstract	6
Luettelo alkuperäisistä osajulkaisuista	8
1 Johdanto	11
2 Ikääntyvät maahanmuuttajat tutkimuksissa	15
3 Sosiaalisten verkostojen merkitys arjen kululle ja kotoutumiselle	20
3.1 Ikääntyvän maahanmuuttajan arki	20
3.2 Sosiaaliset verkostot: sukupolvien väliset suhteet ja ylijärjetyt verkostot	22
3.3 Kotoutuminen ja kotoutumisen resurssit	26
4 Tutkimuksen lähtökohdat ja toteutus	33
4.1 Tutkimuskysymykset	33
4.2 Tutkimusaineistot	35
4.3 Teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat	41
4.4 Aineiston analyysi	43
5 Tutkimuksen tulokset	47

5.1	Ikääntyvän maahanmuuttajan arki ja sukupolvien välisten suhteiden merkitys arjessa.....	47
5.2	Ylirajaisten verkostojen moninainen merkitys	50
5.3	Suomalainen yhteiskunta ikääntymisen ja kotoutumisen paikkana.....	53
6	Pohdinta.....	57
6.1	Tutkimuksen luotettavuuden, menetelmän ja eettisyyden pohdintaa.....	57
6.2	Tulosten pohdintaa	63
7	Johtopäätökset	70
	Kiitokset.....	73
	Kirjallisuus	76

1 Johdanto

Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat lukumääräisesti pienenä ryhmänä kätkeytyneet nuorempien maahanmuuttajien lomaan, huomaamattomaksi osaksi maahanmuuttajia. Heidän tarpeitaan tai elämäntapaansa on vaikea tunnistaa, sillä he jakautuvat vieläkin pienempiin etnisiin ryhmiin. Maahanmuuttajien keski-ikä on merkittävästi alempi kuin väestön yleinen keski-ikä. Suomessa on tällä hetkellä 65 vuotta täyttäneitä maahanmuuttajia noin 8000, heistä valtaosa on paluumuuttajia entisen Neuvostoliiton alueelta. Ikääntyvien maahanmuuttajien määrä kasvaa lähitulevaisuudessa. 55–64-vuotiaiden maahanmuuttajien ikäryhmässä on noin 12 000 henkilöä, jotka hyvin todennäköisesti ikääntyvät Suomessa. Suomi on vasta kolmen viime vuosikymmenen aikana muuttunut maastamuuttomaasta maahanmuuttomaaksi. Vuonna 2012 ulkomaan kansalaisten osuus väestöstä oli 3,6 %, joka on varsin pieni verrattuna muihin Euroopan maihin tai Pohjoismaihin. Ylivoimaisesti yleisin äidinkielenä puhuttu vieras kieli oli venäjä (62 554 hlöä), toisena oli eesti/viro (38 364 hlöä). (Maahanmuuton vuosikatsaus 2012.)

Työperäinen maahanmuutto on toistaiseksi ollut vähäistä. Näin on siitäkin huolimatta, että se on yksi hallituksen maahanmuuttopolitiittisen ohjelman (2006) linjauksista, jota on edelleen vahvistettu (2008) sisäasiainministeriön erillisellä työvoiman maahanmuuton toimenpideohjelmalla. (Martikainen ym. 2013.) Suomen väestörakenne ja eritoten ikääntyvien maahanmuuttajien vähäinen määrä maassamme aiheuttaa sen, että myös vertailu muissa maissa tehtyyn tutkimukseen on haastavaa. Tutkimustiedon vähyden vuoksi syntyy helposti oletuksia siitä, millä tavalla muualta muuttaneet elävät uudessa kotimaassaan. Judith Treas (2009) mainitsee neljä amerikkalaisessa yhteiskunnassa esiintyvää myyttiä maahanmuuttajaperheistä ja ikääntyvän maahanmuuttajan roolista perheessä: 1) Maahanmuuttajaperheet ovat traditionaalisia. Näkökulma on sekä maahanmuuttajien itsensä näkemys että muun amerikkalaisväestön oletus, 2) Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat riippuvaisia perheestään. Oletus perustuu siihen, että ikääntyvät maahanmuuttajat nähdään ensisijaisesti taakkoina, joille amerikkalainen yhteiskunta on tuntematon, joiden kielitaito on heikko ja joilla on vähän taloudellisia resursseja, 3) Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat auktoriteetteja. Oletus perustuu käsitykseen, että maahanmuuttajaperheissä ylläpidetään mm. aasialaisen

yhteiskunnan perheeseen kohdistuvia arvoja, ja ikääntyvä on näin ollen autoritäärisessä asemassa, 4) Maahanmuuttajaperheissä eletään onnellista ja turvallista perhe-elämää. Myytti kiteytyy ajatukseen, että perhekeskeisyys ja solidaarisuus tuovat arkeen erityisen paljon iloa ja turvallista ilmapiiriä.

Suomeen muista maista muuttaneita kuvataan erilaisin käsittein. Käsitteet kertovat siitä, millä tavalla he ovat tulleet Suomeen, mistä he ovat tulleet ja mikä heidän asemansa on Suomessa. Tällaisia maahanmuuttotutkimukseen liittyviä oleellisia käsitteitä ovat mm. maahanmuuttaja, paluumuuttaja, inkerinsuomalainen tai inkeriläinen. Maahanmuuttaja-käsite viittaa yleisesti kaikkiin maahan tulleisiin henkilöihin. Laajasti tulkiten maahanmuuttajiin lukeutuvat myös paluumuuttajat (Martikainen ym. 2013). Paluumuuttajiksi luetaan henkilöt, jotka ovat kansallisuudeltaan suomalaisia. Suurin osa Suomeen tulleista paluumuuttajista on inkeriläisiä. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen pyrkivät saivat paluumuuttajan statuksen, jos pystyivät osoittamaan, että hakija itse, toinen hänen vanhemmistaan tai kaksi isovanhempaa on tai on ollut kansallisuudeltaan suomalaisia. Paluumuuttajia Venäjältä ja Virossa kutsutaan inkerinsuomalaisiksi. Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien oleskeluluvan vireillejättämisvaatimuksiin lisättiin heinäkuussa 2011 riittävä suomen tai ruotsin kielen taito. Kielen osaaminen on todistettava kielikokeella. (Hasala 2010.) Neuvostovaltiossa inkerinsuomalaisista käytettiin nimitystä ”suomalainen”. Paluumuuttomahdollisuuden myötä näitä entisiä suomalaisia alettiin kutsua ”inkeriläisiksi”, ”Amerikan suomalaisiksi” ja ”Suomen suomalaisiksi”. (Davydova 2009.) Vuonna 1990 paluumuuttajille avattiin presidentti Koiviston myötävaikutuksella Suomen itäinen raja, jonka jälkeen inkerinsuomalaisilla oli mahdollisuus palata Suomeen. Kuluneen kahdenkymmenen vuoden aikana Suomeen on arvioitu saapuneen noin 30 000 paluumuuttajaa, pääasiassa Venäjältä ja Virossa. Inkerinsuomalaisten paluumuutto-oikeus päättyi 1.7.2016 (Hasala 2010.)

Tämän tutkimuksen tarkoitus on kuvata ikääntyneinä Suomeen muuttaneiden henkilöiden arkea, johon kuuluvat sukupolvien välinen kanssakäyminen, ylijärjetykset sekä kokemukset kotoutumisesta ja syrjäytymisestä. Tutkimuksessa on haastateltu entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneita ikääntyviä maahanmuuttajia, heidän lapsiaan ja lapsenlapsiaan. Sukupolviketjujen haastattelussa on ollut mahdollista saada ikääntyvän maahanmuuttajan arjesta laaja kokonaiskuva, ymmärtää syvällisesti niitä yhteyksiä, joita ikääntyvillä haastateltavilla on ympäristöönsä, perheeseensä ja erilaisiin sosiaalisiin verkostoihinsa sekä kuulla näkemyksiä tulevaisuuden suunnitelmista ja kotoutumisesta uuteen kotimaahan. Olen tutkimuksessani päätenyt ilmaisuun entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet, sillä näin voin kattavasti sisällyttää yhteen kategoriaan kaikki

haastateltavat riippumatta siitä, millä statuksella, paluumuuttajana vai maahanmuuttajana ja mistä entisen Neuvostoliiton alueelta he ovat muuttaneet Suomeen. Haastatteluaineiston lisäksi aineistonani ovat kuntien vanhuspoliittiset ohjelmat ja kotouttamisohjelmat. Asiakirja-aineisto on antanut mahdollisuuden tarkastella, millä tavalla ikääntyvät maahanmuuttajat on asiakirjoissa huomioitu kuntalaisina ja palvelujen käyttäjinä. Vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien rinnalla vanhuspalvelulaista (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvakuista 980/2012) ja Sosiaali- ja terveysministeriön sekä Suomen Kuntaliiton laatiman laatusuosituksen (2013) sisältämistä lainkohdista ja suosituksista on etsitty yhtymäkohtia asiakirja-aineiston ikääntyviä maahanmuuttajia koskeviin mainintoihin.

Ikääntyvien maahanmuuttajien jokapäiväisen elämän tutkiminen antaa mahdollisuuden pohtia arjen ja kotoutumisen kannalta oleellisia seikkoja. Luodakseen itselleen arkipäivään liittyvät rutiinit uudessa ympäristössä iäkäs maahanmuuttaja tarvitsee sosiaalista tukea ja monenlaisia resursseja. Monet arjen asiat tulevat hänelle eteen ikään kuin ensimmäistä kertaa. Syrjäytymisen käsitteen avulla olen pohtinut entisestä Neuvostoliitosta muuttaneen ikääntyvän henkilön arkea uudessa yhteiskunnassa sosiaalisen ja emotionaalisen syrjäytymisen näkökulmista. Sosiaalinen syrjäytyminen eristää henkilön yhteiskunnan toiminnoista. Emotionaalinen syrjäytyminen on puolestaan yksilöllisempi kokemus, johon sosiaalisten suhteiden menetykset muuton myötä vaikuttavat.

Yhteiskunnalle on edullista, että kaikki uudet tulokkaat kotoutuvat Suomeen mahdollisimman hyvin. Muutokset maahan muuttaneiden henkilöiden lukumäärässä ovat aiheuttaneet sen, että myös lainsäädäntöä on ollut tarpeen muuttaa ja mukauttaa uusiin tilanteisiin. Ulkomaalaislain ja kansalaisuuslain rinnalla yhdenvertaisuuslaki (21/2004) on merkittävä maahanmuuttajien oikeuksia sääntelevä laki. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän ja velvoittaa viranomaisia edistämään yhdenvertaisuutta toiminnassaan. Ketään ei lain mukaan saa syrjiä etnisen taustan, kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen tai uskonnon perusteella. Tässä tutkimuksessa käytetty käsite kotoutuminen merkitsee maahanmuuttajien sopeutumista ja integroitumista monipuolisesti uuteen yhteiskuntaan. Laki kotoutumisen edistämisestä korostaa maahanmuuttajien tasa-arvoa ja valinnanvapautta sekä yhteiskunnassamme tarvittavien tietojen ja taitojen omaksumista. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010). Laki kotoutumisen edistämisestä tarkoittaa yhteiskunnan ja maahanmuuttajan välisen vastavuoroisuuden huomioimista. Yhteiskunta on velvollinen antamaan muuttajalle perustietoja ja taitoja, joilla selviytyä suomalaisessa yhteiskunnassa, sekä tukemaan

yksilön mahdollisuuksia ylläpitää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Maahanmuuttajan tulee puolestaan osallistua tarjottuun opastukseen ja koulutukseen ja pyrkiä omalta osaltaan vaikuttamaan sopeutumiseensa. Maahanmuuttajalla on oikeus saada yksilöllinen kotoutumissuunnitelma, jos hän on työtön työnhakija tai hänen arvioidaan muutoin tarvitsevan tukea kotoutumisen edistämiseksi. (Saukkonen 2013.) Kotoutumisen kannalta on oleellista se, millä tavoin pieni, mutta erityinen, maahanmuuttajaryhmä huomioidaan kuntalaisena. Tavoitteena on pohtia elämäntilannetta eri näkökulmista, kun uuteen kotimaahan on muutettu iäkkäänä eikä työ, opiskelu tai pakolaisuuden kautta tuleva muuton välttämättömyys ole muuttoa selittävä tekijänä.

Tutkimuksessa iäkkäiden haastateltujen motiivit muuttaa Suomeen ovat samankaltaisia kuin kansainvälisissä tutkimuksissa: paremmat mahdollisuudet lapsille, taloudellisen tilanteen koheneminen, halu yhdistyä aiemmin muuttaneiden sukulaisten kanssa (Baldassar 2007a; 2007b). Myös kokemus itsestä etnisesti suomalaisena on vaikuttanut muuttoon (Kokko 1997, Kyntäjä 1999). Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen iäkkäinä muuttaneet ovat eläneet vaihtelevissa poliittishistoriallisissa olosuhteissa. Sodan kokemisen lisäksi he ovat nähneet sosialistisen valtion muutoksen avoimemmaksi yhteiskunnaksi. Suomi edustaa jälleen muutosta ja erilaista yhteiskuntarakennetta, johon oma jokapäiväinen elämä tulee sovittoa. Työhistorian myötä tulleet sosiaaliset verkostot, kielitaito ja sopeutuminen uuteen ympäristöön antavat aivan erilaisen lähtökohdan ikääntymiselle kuin muuttaminen iäkkäänä, jolloin mm. uusien sosiaalisten verkostojen rakentaminen on hankalampaa ja kielen oppiminen on vaikeampaa. Kotoutumista on tässä tutkimuksessa pohdittu arjen toimintojen ja syrjäytymisen näkökulmasta yhdistämällä niihin sukupolvien välisen kanssakäymisen ja ylijäisten verkostojen merkityksen sekä kuntien laatimien kotouttamisohjelmien ja vanhuspoliittisten ohjelmien näkökulman.

Tieteenalana tämä tutkimus edustaa etnogerontologiaa, joka on vielä hyvin vähän tunnettu gerontologian alue suomalaisessa tutkimuksessa. Kansainvälisestikin katsottuna etnogerontologia on nuori gerontologian osa-alue. Etnogerontologian lähtökohtana on etnisen identiteetin huomioiminen osana ikääntymisen kokemusta.

2 Ikääntyvät maahanmuuttajat tutkimuksissa

Ikääntyvistä maahanmuuttajista on vielä vähän tutkimusta ja tutkimus on myös hajautunut eri tieteenaloille. Lähteissä käsitteistö ja painotukset vaihtelevat tieteenaloittain. Tämä on vaatinut kompromisseja ja tarkkaa pohdintaa siitä, millaisten käsitteiden avulla etsin tietoa ja mitä käsitteitä itse käytän. Tiukka tieteenalaan sitoutuminen olisi kaventanut lähdeaineistoa. Yhtä lailla antropologiset kuin gerontologiset, sosiologiset, sosiaalipsykologiset, psykologiset, lääketieteelliset ja hoitotieteelliset julkaisut ovat olleet arvokkaita lähteitä. Olen etsinyt kirjallisuutta erilaisin hakukeinoin Tampereen yliopiston kirjaston tietokannoista kuten TAMCAT ja elektronisista lehdistä (Nelli-portaali). Erilaiset hakusanat ovat auttaneet vain osittain kirjallisuuden hankinnassa. Esimerkiksi sanahauulla etnogerontologia en saavuttanut kovin suurta tutkimusten määrää. Yhdistelmähaut, kuten maahanmuutto ja vanhuus, tai paluumuutto ja vanhuus, syrjäytyminen ja maahanmuutto tuottivat tuloksia. Hyvin tyypillinen tiedonhaun keino on ollut ns. lumipallotekniikka, jossa yksi artikkeli on johtanut usean muun artikkelin luo ja niiden lähdeluettelot jälleen uusien lähteiden äärelle.

Eri maista saadut kokemukset ja tarinat ikääntyvistä maahanmuuttajista vaikuttavat myös siihen, millaista tietoa on saatavilla. Mitä enemmän maahanmuuttajia, sitä enemmän on tehty yhtä tiettyä etnistä ryhmää koskevaa tutkimusta tai vertailtu useampaa ryhmää keskenään. Historiallisesti pitkä ajanjakso mahdollistaa myös erilaisen tarkastelukulman kuin Suomen lyhyt maahanmuuttohistoria. Esimerkiksi perinteisesti Yhdysvallat, Australia ja Kanada ovat ottaneet vastaan runsaasti maahanmuuttajia. Yhdysvalloissa vähemmistöjen lukumäärät ovat suuria ja maahanmuuttajien historia pidempi kuin monissa muissa maissa. Varhaisin ikääntyvän etnisen ryhmän tutkimus on Jacqueline Jacksonin mustia afroamerikkalaisia koskeva tutkimus vuodelta 1967. Tutkimusta on viime aikoina tehty mm. Amerikan arabialaistaustaisista (Ajrouch & Jamal 2007, Amer & Hovey 2007), aasialaisista, kuten esimerkiksi korealaisista (ks. Han ym. 2006, Jang & Chiriboga 2010, Kim ym. 2012, Yoo & Zippay 2012) ja kiinalaisista (Mui 1998, Wong 2001), eteläamerikkalaisista (esim. Laguerre 2001) sekä eurooppalaisista (Johnson 2001). Vahvoina teemoina amerikkalaisissa tutkimuksissa ovat akkulturaatio, stressitekijät ja masennus. Tutkimukset paljastavat, että ikääntymiseen ja sosiaalisiin

suhteisiin liittyvien odotusten ja toteutuman välillä on ristiriita. Lapsilta odotetaan usein enemmän huomiota ja huolenpitoa kuin voidaan saada. Pettymys vaillinaisesta tuesta saattaa aiheuttaa masennusta. Toisaalta tutkimukset myös osoittavat, kuinka isovanhemmat ovat merkittävä tuki lastenlasten hoitajina ja auttajina lastensa kodin töissä. (Walters 2002, Wrobel ym. 2009.) Britanniassa ikääntyvien maahanmuuttajien tutkimus on keskittynyt tiettyihin ryhmiin. Yleisimpiä ovat tutkimukset intialaisista, bangladeshilaisista, pakistanilaisista, Afrikan karibialaisista ja kiinalaisista. Haastatteluissa heiltä on kysytty mm. arjen toimivuudesta (Phillipson ym. 2001) sekä tutkittu yli 65-vuotiaiden yksinäisyyttä (Victor ym. 2012). Koska ikääntyvistä maahanmuuttajista on Britanniassakin tehty vain harvoja gerontologisia tutkimuksia, voidaan tutkimusta luonnehtia värisokeaksi 'colour blind' (Victor ym. 2012).

Myös muualla Euroopassa on tehty jonkin verran tutkimusta ikääntyvistä maahanmuuttajista. Esimerkiksi saksalaiset ja ranskalaiset tutkimukset kirjoitetaan kuitenkin usein omalla äidinkielellä maiden sisäisissä julkaisuissa. Niiden hyödyntämiseen vaaditaan hyvää kyseisen kielen hallintaa. Eurooppalainen tutkimus maahanmuuttajista on hajanaisempaa kuin amerikkalainen, sillä maahanmuuttajat ovat muuttaneet useista eri syistä ja eri aikoina Euroopan maihin. Pääasiassa muuton kohteina ovat olleet Länsi-Euroopan maat, kuten Saksa, Ranska, Britannia ja Ruotsi. Euroopassa koetut suurimmat maahanmuuttoaalot ovat 1950-luvulta 1970-luvulle saakka edustaneet työperäistä maahanmuuttoa (Nazaroo 2006), kuten turkkilaisten muutto Saksaan ja suomalaisten Ruotsiin. Tuolloin moni muuttaja muutti paremman elämän toivossa ollen itse huonosti koulutettu ja vailla työkokemusta. Tänä päivänä nämä työn perässä muuttaneet ovat varsin heterogeeninen ikääntyneiden joukko, joista osa kuuluu läntisen Euroopan maiden kaikkein syrjäytyneimpiin ja huono-osaisimpiin ihmisiin. (Brockmann & Fisher 2001, Burholt 2004.)

Eurooppalaisissa iäkkäitä maahanmuuttajia koskevissa tutkimuksissa ensimmäinen kiinnostuksen kohde oli muuton seuraukset ja vaikutukset muuttajaan. Tutkimuksissa todettiin, melko samantapaisesti kuin amerikkalaisissa tutkimuksissa, kuinka muutto on aina stressitekijä ja todellinen riski ikääntyvälle henkilölle. Tutkimuksissa ryhdyttiin pohtimaan maahanmuuton kokemusta psykososiaalisesta viitekehystä käsin. (Warnes 2006.) Niin sanottu pakkomuutto köyhyyden, luonnonkatastrofien, poliittisen sarron tai rodullisen vihamielisyyden vuoksi on myös herättänyt tutkijoissa kiinnostusta. Tutkimusten kohteina ovat olleet myös Venäjän juutalaiset. He ovat 70-luvulta lähtien muuttaneet Pohjois-Amerikan lisäksi Israeliin, jossa he muodostavat 20 % väestöstä (Horowitz 2005). Heitä koskevat tutkimukset ovat keskittyneet muuttajien hyvinvointiin ja kokemuksiin

vastaanottavassa maassa, kuten asumisjärjestelyihin ja sukupolvien väliseen kanssakäymiseen. (Burr ym. 2012, Lowenstein 2002, Lowenstein & Katz 2005.)

Ruotsissa asuvat ikääntyvät maahanmuuttajat tulevat yli kahdestasadasta eri maasta ja ovat sosiaalisesta, taloudellisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta katsottuna keskenään hyvin erilaisia. Suurin osa ikääntyvistä maahanmuuttajista on muuttanut Euroopasta, puolet on muista Pohjoismaista ja lähes 40 % on etnisesti suomalaisia. (Torres 2006.) Ruotsissa suurin osa ikääntyviä maahanmuuttajia koskevasta tutkimuksesta on tehty ruotsinsuomalaisista (Heikkilä & Ekman 2003, Kulla ym. 2010). Jonkin verran tutkimusta ikääntyvistä maahanmuuttajista on tehty Lähi-idästä muuttaneiden ihmisten onnistuneesta vanhenemisestä (succesfull ageing) (Torres 2001) ja joitakin tutkimuksia kreikkalaisista, jugoslavalaisista ja iranilaisista (esim. Emami ym. 2000, Ronström 2002). Osa ruotsalaistutkimuksesta on keskittynyt pohtimaan palvelujen tarvetta, eritoten terveydenhuollon ja vanhusten palvelujen suunnittelun osalta. Torresin mukaan tiedon puute ikääntyvistä maahanmuuttajista on johtanut erilaisiin oletuksiin siitä, millä tavalla ikääntyvät maahanmuuttajat elävät, kuka heistä huolehtii ja millaisia tarpeita heillä on palvelujen suhteen. (Torres 2006, vrt. Treas 2009.)

Suomessa kirjoitettu maahanmuuttoon liittyvä tutkimuskirjallisuus on ollut käytössäni mahdollisimman laajasti ja tieteenalat ylittäen. Eri Euroopan maita käsittelevä vähemmistötutkimuksen raportti *Minority Elderly Care* esittelee eri maiden ikääntyvien vähemmistöjen tilannetta ja erityispiirteitä. Suomen kohdalla tutkimuksessa ovat mukana saamelaiset, vietnamilaiset ja venäläiset, joiden sosioekonomista asemaa ja suomalaisen sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttöön liittyviä ongelmia selvitettiin haastattelemalla 300:aa ikäihmistä. Tutkimuksen tuloksena on, että maahanmuuttajat ovat tietämättömiä heille kuuluvista palveluista, ja joka kolmas oli palveluja käyttäessään kokenut rasistista häirintää. Palvelujen käyttöön vaikutti myös niukka toimeentulo. (Voutilainen ym. 2003.) Ikääntyvistä maahanmuuttajista tutkimusta tehneen Hilikka Linderborgin (2012) tutkimus on ammatillinen lisensiaatintyö, jonka kohderyhmänä ovat ikääntyvät somalimiehet. Tutkimuksessa on tarkasteltu, millaisia merkityksiä yhteisösosiaalityön työmuotona järjestetyllä ryhmätoiminnalla on Helsingissä asuville yli 60-vuotiaille somalimiehille. Tutkimuksen tuloksena on, että ryhmätoiminta on tarjonnut ikääntyville somalimiehille uusia sosiaalisia suhteita, jotka mahdollistavat vuorovaikutuksen ympäröivän yhteiskunnan kanssa ja kanavan sitä kautta saatavalle tunnustamiselle. Ryhmätoiminta on auttanut miehiä säilyttämään arvokkuutensa ja tuonut elämään rytmiä ja uutta sisältöä. (Linderborgin 2012.) Mulki Mölsä on puolestaan tutkinut

ikäntyvien somalialaisten mielenterveyteen liittyviä kulttuurisia käsityksiä (Mölsä 2008, Mölsä ym. 2010).

Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneita ikääntyviä ovat tutkineet vain muutamat tutkijat. Helena Miettisen (2004) sosiaalipsykologian alaan kuuluvassa tutkimuksessa ”Menetetyt kodit, elämät, unelmat” käsitellään kolmea venäjänsuomalaisten ryhmää: inkerinsuomalaisia, Suomesta 1920–1930-luvuilla Neuvostoliittoon loikanneita sekä Neuvostoliittoon 1930-luvulla muuttaneita amerikansuomalaisia. Tutkimus käsittelee heidän etnisen identiteettinsä rakentumista elämäntarinoissa. Tutkimus osoittaa, että inkeriläisten etnisen identiteetin rakentuminen on ollut erilaista eri aikoina. Kokemukseen suomalaisuudesta ovat vaikuttaneet yhteiskunnalliset olosuhteet ja historialliset tapahtumat. Kärsimyskokemuksilla on tärkeä osa identiteetin määrittelyssä. (Miettinen 2004.) Tatiana Tiaysen (2013) etnografinen tutkimus ”Babushka in flux: ”Grandmothers and Family-making between Russian Karelia and Finland” käsittelee Venäjän Karjalassa ja Suomessa venäläisten, karjalaisten ja inkeriläisten isoäitien kokemuksia, omakuvia ja henkilökohtaisia siirtolaisuuteen perustuvia historioita. Lisäksi tutkimuksessa pohditaan isoäitien rooleja perhekäytännöissä post-sosialistisessa Venäjän Karjalassa sekä ylirajaisessa tilassa Venäjän ja Suomen välissä. Tutkimuksen tuloksena on, että isoäiti, ”babushka”, on säilyttänyt merkityksensä sekä lasten hoidossa että perhe-elämässä Venäjän Karjalassa ja Suomessa. Isoäitien erilaiset etno-kulttuuriset taustat ja elämäntavat määrittävät eroja heidän ylirajaisissa subjektiviteeteissaan. (Tiaynen 2013.)

Ikääntyviä maahanmuuttajia koskevien tutkimusten lisäksi olen tutustunut syrjäytymistä ja kotoutumista koskevaan tutkimukseen. Muissa maissa tehdyt tutkimukset ovat tärkeitä lähteitä. Jotta voi pohtia paikan ja yhteiskunnan merkitystä syrjäytymiselle ja kotoutumiselle, on kuitenkin ollut tärkeää paneutua juuri Suomessa tehtyyn tutkimukseen. Suomessa asenteita ja syrjinnän sekä syrjäytymisen kokemuksia on tutkittu ajallisesti pisimpään (Jaakkola 2009, Liebkind ym. 2004, Lepola ym. 2007, Perho & Jasinskaja-Lahti 2006). Aira Kurtti on lisensiaatintyössään tutkinut kotoutumisen viranomaistoimintaa dokumenttitasolla (Kurtti 2010). Kuntien kotouttamispolitiikkaan liittyvää tutkimusta on tehty solidaarisuusnäkökulmasta (Suurpää 2002) sekä yksilön kotoutumista pohtien (esim. Liebkind ym. 2004).

Edellä mainittu tutkimusten alue kartoitti yleisesti ikääntyvistä maahanmuuttajista tehtyä tutkimusta ja viitoitti lukijaa ymmärtämään tämän työn lähdeaineiston etsimisen monipolvisuutta. Seuraavaksi pohdin tämän tutkimuksen kannalta oleellisia käsitteitä ja esittelen niiden yhteydessä keskeisiä tutkimuksia. Keskityn

ikäntyvän maahanmuuttajan arkeen, sukupolvien välisiin suhteisiin, yllirajaisiin verkostoihin, syrjäytymiseen ja kotoutumisen käsitteisiin.

3 Sosiaalisten verkostojen merkitys arjen kululle ja kotoutumiselle

3.1 Ikääntyvän maahanmuuttajan arki

Arjen sujumisen pohdinta on paitsi yksilöä kiinnostava asia myös yhteiskunnan näkökulmasta kiintoisa teema. Jokapäiväinen elämä eli arki on tutkimuskohteena epämääräinen sisältäen kaikille tuttuja toimintoja, rutiineja, jotka toistuvat päivästä toiseen lähes samankaltaisina (Jokinen 2005, Morgan 1999, 2004, Salmi 1991). Arki voidaan jakaa ajallisuuden, tilallisuuden ja modaalisuuden ulottuvuuksiin. Ajallisuuteen liittyy arjen toistava rytmi. Tilallisuus puolestaan viittaa kodinomaisuuteen, kotiin fyysisenä ja vertauskuvallisena paikkana. Arjen modaalinen ulottuvuus merkitsee toistuvia tapoja, tekoja ja asenteita, joihin ei liity pohdiskelemista sekä valintojen ja päätösten tekoa vaan niitä toistetaan automaattisesti. (Felski 2000.) Arjen rutiinit tuovat turvallisuutta ja tunteen elämönhallinnasta (Jokinen 2005). Kotityöt muodostavat rutiineja ja tavanomaisuutta, joiden avulla tehdään kodin tuntua. Salmi puhuu arjesta, jossa ihmiset muokkaavat arkielämän rakenteellisia ehtoja eletyksi elämäksi. Määritelmä painottaa vuorovaikutusta ihmisten jokapäiväisten toimintakäytäntöjen ja yhteiskunnallisten rakenteiden välillä ja korostaa rakenteellisen tason ja arkielämän välistä jatkuvaa virtausta, jossa syntyy sekä jatkuvuus että muutos. (Salmi 2004.) Säännöllisesti toistuvat harrastukset antavat kiintopisteitä viikkoihin ja tuovat rytmiä elämään. Osallistumisella on tärkeä vuorovaikutussuhteita ylläpitävä ja uusia luova vaikutus. Sen on havaittu olevan yhteydessä useisiin erilaisiin terveysmuuttujiin; niin fyysiseen kuin psyykkiseen terveyteen. Harrastustoiminta vahvistaa yhteisöllisyyden kokemusta, identiteetin ylläpitämistä, ehkäisee yksinäisyyttä, auttaa pysymään kiinni ajassa ja antaa henkistä sisältöä arkeen. Osallistuminen vaikuttaa suotuisasti ikääntyvän henkilön hyvinvointiin ja toimintakykyyn. (Avlund ym. 2004.)

Iän myötä arjen sujumiseen tulee erilaisia rajoitteita, ja arkea ylläpitämään tarvitaan tukitoimia. Vanhenevan ihmisen arkea voidaan lähestyä toimijuuden käsitteen avulla (ks. Jyrkämä 2008). Toimijuuden yhteydessä on pohdittavana yksilön osallisuus päätöksentekoon. On pohdittava, kenen valintoja yksilöt toteuttavat ja missä määrin erilaiset yhteiskunnan luomat rakenteet rajoittavat tai estävät

subjektiivisten valintojen tekemisen. Toimijuuden modaliteeteiksi eli osa-alueiksi voidaan mieltää kuusi toisiinsa kytkeytyvää ulottuvuutta, joiden kautta toimijuus rakentuu. Kyetä, täytyä, voida, tuntea, haluta ja osata muodostavat toimijuuden modaliteetit. ”Kyetä” liittyy fyysisiin ja psyykkisiin kykyihin, jotka muuttuvat ihmisen vanhetessa. ”Osata” merkitsee elämässä jo hankittuja tietoja ja taitoja sekä niitä tietoja ja taitoja, joita vielä tullaan hankkimaan. ”Haluta”-ulottuvuus liittyy motivaatioon ja tahtoon, tavoitteisiin ja päämääriin. ”Täytyä” sisältää sekä sosiaalisia että fyysisiä esteitä, rajoituksia ja pakkoja. ”Voida” tarkoittaa puolestaan mahdollisuuksia, joita kussakin tilanteessa erilaisten rakenteiden ja tekijöiden vaikutuksesta tuotetaan ja avautuu. ”Tuntee”-ulottuvuus viittaa ihmisen ominaisuuteen arvioida ja arvottaa erilaisia tilanteita ja tunteita. Näiden modaliteettien yhteisessä vaikutuksessa syntyy ihmisen toimijuus. Toimijuus kiinnittyy kuitenkin aina johonkin kontekstiin, jolla on vaikutusta sen muotoutumiselle. (Jyrkämä 2008.)

Antti Karisto tutki Espanjan aurinkorannikolla talvensa viettävien iäkkäiden suomalaisten arkea. Kariston tutkimus osoittaa, kuinka elämisen eri kontekstit rajoittavat tai antavat mahdollisuuksia toimia eri tavoin. Ruoalla ja harrastuksilla oli tutkittaville suuri merkitys. Kotoperäinen ruoka toi mielle yhtymiä turvallisuudesta, tuttuudesta, muistoista ja kokemuksista: *”Syötäessä ja syömisestä puhuttaessa ilmaistaan identiteettiä ja osoitetaan yhteyttä, mutta myös erottaudutaan ja osoitetaan omaa asemaa.”* (Karisto 2008, 266.) Osa toi mukanaan itselle tärkeitä elintarvikkeita voidakseen valmistaa aterioita, jotka kuuluivat heidän arkeensa. Aurinkorannikon tutkittaville oli tarjolla monenlaisia harrastusmahdollisuuksia, kuten luontoretket, petankki, tanssi, viininmaistajaiset, patikointi, keskustelukerho, mieskuoro ja lentopallo. Tutkittavat kertoivat harrastavansa enemmän ollessaan Espanjassa kuin Suomessa, jossa ajasta kilpaili mm. lastenlasten hoitaminen. (Karisto 2008.) Sandra Torresin tutkimuksissa Ruotsissa asuvista ikääntyvistä iranilaisnaisista mainitaan, kuinka harrastaminen oli heille ensin vieras tapa viettää arkea. Iranilaisnaiset liittyivät harrastamisen nuorempien ihmisten arkeen. Vasta vuosien karttuessa uudessa kotimaassa he tottuivat ajattelemaan harrastusten kuuluvan myös heidän arkeensa Ruotsissa. (Torres 2006.)

Arki on jollain tavalla huomaamatonta ja aktualisoituu vasta siihen kohdistuvan muutoksen kautta (Jokinen 2005). Tavat, säännöt, normit, roolit ja tottumukset ovat kulttuurisidonnaisia ja niistä tulee automaattisia vasta, kun ne on sisäistetty (ks. Falicov 2005). Uudessa yhteiskunnassa turvattomuuden tunnetta aiheuttaa muun muassa se, että ihminen ei kykene ennustamaan asioiden etenemistä vieraassa järjestelmässä (Bauman 1996). Brittiläistutkimuksessa ikääntyviä bangladeshilaisia ja

intialaisia pyydettiin kuvaamaan omaa arkeaan. Intialaisnaisilla arkeen liittyvät toiminnot olivat koti- ja temppelikeskeisiä. Kotona kuunneltiin radiota, tehtiin kotitöitä ja puutarhatöitä, käytiin temppeleissä ja pelattiin korttia perheen kesken. Päivittäiset työt tehtiin itsekseen tai tyttären tai pojan vaimon kanssa. Miehet puolestaan liikkuvat enemmän kodin ulkopuolella kirjastossa, temppeleissä ja keskuksissa. Aikaa vietettiin lastenlasten kanssa tai käymällä keskusteluja paikallisen kauppiaan kanssa. (Phillipson ym. 2001.) Arki sai rytmin paitsi toimista kotiympäristössä myös kodin ulkopuolelta. Kristina Heikkilä (2004) tutki ruotsinsuomalaisille perustetussa Suomikodissa asuvien ikääntyvien ruotsinsuomalaisten arkea. Asukkaiden arkeen kuuluivat oleellisesti suomalainen ruoka, suomalaiset TV-ohjelmat, suomalaiset laulut sekä mahdollisuus keskustella historiastaan ja suomalaisuudesta, mm. sodasta. Heikkilän tutkittavat olivat viettäneet koko työuransa Ruotsissa, mutta halusivat ylläpitää suomalaisia tapoja ja perinteitä Suomikodissa. (Heikkilä 2004.)

3.2 Sosiaaliset verkostot: sukupolvien väliset suhteet ja yllirajaiset verkostot

Sosiaaliset verkostot ovat tärkeä osa hyvinvointia. Yksilöt kuuluvat koko elämänsä johonkin sukuun, perheeseen tai yhteisöön. Täten he ovat tekemisissä erilaisten sosiaalisten suhteiden kanssa, jotka luovat heille erilaisia rooleja. Vanhenevan ihmisen sosiaalinen verkosto on merkittävässä asemassa puhuttaessa vanhenemisen laadusta. Sosiaalinen verkosto kattaa perheen lisäksi ystävät, naapurit ja muut tuen lähteinä toimivat suhteet. (Litwin 2001, Victor ym. 2012.) Huttusen (2002) tutkimuksessa osoitetaan, kuinka kiinnittyminen perheeseen on tärkeämpää kuin kiinnittyminen paikkaan. Perhe sanelee lähtemisen ja jäämisen syyt. (Huttunen 2002.) Maahanmuuton seurauksena sosiaaliset verkostot tulevat uhatuiksi. Tutkimuksin on osoitettu, että iäkkäinä uuteen kotimaahan muuttaneet elävät toisinaan hyvin eristäytyneitä elämää mukana muuttaneista perheverkostoista huolimatta. Muilta perheenjäseniltä saatavaan apuun ja sosiaaliseen kanssakäyntiin kohdistuvat odotukset ovat uudessa ympäristössä toteuttamassa suurempia. Koska muita sosiaalisia verkostoja, kuten naapuruussuhteita ja ystäviä, ei ole samalla tavoin käytettävissä kuin entisessä kotimaassa, aiheutuu heille enemmän yksinäisiä hetkiä ja tilanteita, joiden täyttämiseen sukulaisten oletetaan osallistuvan. Samaan aikaan muut muuttaneet

perheenjäsenet ovat kiireisiä sopeutuessaan ja kotoutuessaan uuteen yhteiskuntaan. Myös roolit perheenjäsenten kesken voivat muokkautua uudelleenlaisiksi. Uudessa kotimaassa ei ehkä enää koeta velvollisuudeksi viettää aikaa ikääntyneen perheenjäsenen kanssa. (ks. Izuhara & Shibata 2002, Parreñas 2005). Litwin (1997) on tutkinut ikääntyvien Israeliin muuttaneiden venäläistaustaisten maahanmuuttajien sosiaalisia verkostoja verraten sosiaalista verkostoa ennen maahanmuuttoa ja maahanmuuton jälkeen. Tutkimuksen havaintojen mukaan maahanmuuton seurauksena monen sosiaalinen verkosto muuttui sukukeskeisestä perhekeskeiseksi. Syynä oli muuton myötä tapahtunut yhteydenpidon väheneminen sukulaisiin sekä sosiaalisen verkoston kapeutuminen ja samanaikaisesti tapahtuva perhekeskeisten suhteiden vahvistuminen. (Litwin 1997.) Tutkittaessa perhekeskeisyyden merkitystä solidaarisuuden näkökulmasta on tuloksena, että solidaarisuus perheenjäsenten välillä takaa ikääntyvälle maahanmuuttajalle paremman mahdollisuuden kotoutumiseen ja sosiaaliseen tukeen (Moon & Pearl 1991, Mui 1998, Treas & Mazumdar 2002).

Lowenstein ja Katz (2005) ovat tutkineet perhesolidaarisuutta, asumisjärjestelyjä ja tyytyväisyyttä elämään kahden sukupolven näkökulmasta entisen Neuvostoliiton alueelta Israeliin muuttaneiden keskuudessa käyttäen pohjana Bengtsonin solidaarisuusteorian osa-alueita. Amerikkalaistutkija Vern Bengtsonin ja hänen työtovereidensa (2000) näkemys sukupolvien välisestä suhteesta perustuu solidaarisuusteoriaan, joka jakautuu kuuteen osaan. Eri osa-aluein tarkastellaan, kuinka perheenjäsenet tulevat toimeen keskenään ja kuinka läheiseksi he tuntevat toisensa, kuinka tiheästi yhteyksiä pidetään yllä, kuinka samanmielisiä perheen sisällä ollaan ja jaetaanko samanlaisia arvoja, kuinka paljon sukupolvien kesken annetaan apua ja tukea, millaisella tasolla eri sukupolvien odotukset ja velvollisuudet ovat toisiinsa nähden sekä millainen on sukupolvien välinen maantieteellinen etäisyys ja mitä merkitystä etäisyydellä on. (Bengtson ym. 2000.) Tutkimukseen haastateltiin 435 henkilöä, joista 248 oli iäkkäitä (yli 65-vuotiaita) ja 177 nuorempia. Tuloksina oli, että tyytyväisyyttä elämään toivat asumisjärjestelyt, joissa molemmat sukupolvet asuivat omissa asunnoissaan eivätkä jakaneet samaa kotitaloutta. Tärkein tyytyväisyyteen vaikuttanut solidaarisuuden muoto oli se, kuinka läheiseksi sukupolvet tunsivat toisensa. Perhesolidaarisuudella ei yleisesti ollut niin suurta vaikutusta tyytyväisyyteen kummallakaan sukupolvella. Tyytyväisyyttä selittäviä tekijöitä olivat henkilökohtaiset resurssit, kuten iäkkäille haastatelluille terveys ja nuoremmille elintaso ja työllisyys. (Lowenstein & Katz 2005.)

Riippuvaisuus perheenjäsenten välillä nähdään eri tavoin eri kulttuureissa, esimerkiksi aasialaisessa perhekäsityksessä riippuvuus on positiivinen tai yleisesti

elämään kuuluva asia. Käsitteen mukaan vanha ihminen voi ottaa vastaan huolenpitoa ikään kuin vaihtotavarana sille huolenpidolle, jota on itse aiemmin antanut lapsilleen. (Shibusawa ym. 2001.) Maahanmuuton myötä aasian kulttuurin huolenpitoon liittyvät tavat ovat kuitenkin muuttuneet. Esimerkiksi amerikankorealaiset eivät koe saavansa uudessa kotimaassaan pojiltaan tai heidän perheeltään siinä määrin apua kuin heille entisen perhekäsityksen mukaan kuuluisi (Kim & Kim 2001). Amerikanhaitilaisten keskuudessa on havaittu, kuinka isovanhemman ja lapsen välille voi kehittyä erityinen suhde. Isovanhemmalla on aikaa jälkikasvulle ja hän tutustuttaa lastenlapsia omaan kulttuuriinsa ja tapoihinsa, joita amerikkalaistuneet omat lapset vähättelevät. (Laguerre 2001.) Isovanhemman rooli lasten hoitajana muuttuu ajan saatossa, sillä ikääntyessään he tarvitsevat itse yhä enemmän apua (ks. Settles ym. 2009). Samantapaisesti Venäjällä sukupolvien ja sukulaisten välisiin suhteisiin kuuluu avunanto. Koska erilaiset kodin laitteet, kuten jääkapit, puhelimet ja pesukoneet, sekä ruokatarvikkeet olivat Venäjällä vielä 1970-luvulla harvinaisia tai hankalia saada, paikattiin ongelmaa sosiaalisilla suhteilla ja avunannolla. Kotitalouksiin kuului tyypillisesti ydinperheen lisäksi mm. isoäitejä, jotka auttoivat arjen toimissa jonottamalla hyödykkeitä ja hoitamalla lastenlapsiaan. Myös laajemmat sosiaaliset verkostot, kuten naapurusto, ystävät ja työtoverit, ovat Venäjällä tärkeässä asemassa. Solidaarisuus ulottuu omaan verkostoon, ei koko yhteiskuntaan. Verkostojen välttämättömyys on korvannut virallista järjestelmää, kuten vanhusten hoivaa. (Novikova 2005, Salmenniemi & Rotkirch 2009.)

Suomalainen sosiaalipolitiikka on kehittynyt niin, ettei riippuvuussuhteita sukupolvien välillä ole tai pääse muodostumaan samassa määrin kuin Venäjällä. Päiväkotijärjestelmä huolehtii lapsista, ja vanhoille ihmisille on puolestaan tarjolla erilaisia hoivapalveluita tarjoavia yksiköitä. Lisäksi palveluihin luotetaan eri tavoin kuin Venäjällä. Maahanmuuton seurauksena samat mahdollisuudet käyttää palveluita avautuvat myös maahanmuuttajille. Lapset laitetaan päiväkoteihin, jotta he oppisivat suomen kieltä. Ikääntyvät maahanmuuttajat opettelevat elämään arkea itseksensä. He voivat auttaa lastensa perhettä kodin töissä ja lastenlasten hoidossa, mutta toimintakyvyn heikentyessä he tarvitsevat itse entistä enemmän apua. Kynnys ottaa vastaan muuta kuin omien lasten tarjoamaa apua voi olla kovin korkea paitsi kielitaidottomuuden myös järjestelmän vierauden ja luottamussuhteiden epäselvyyden vuoksi. Toisaalta lasten velvoite käydä työssä ja vähäiset muut verkostot uudessa kotimaassa pakottavat orientoitumaan tulevaan eri tavoin. (ks. Takala 2004.)

Ylirajaiset verkostot

Ylirajaisuus ymmärretään monin tavoin. Laajasti määriteltyinä se merkitsee monilukuisia yhteyksiä, jotka yhdistävät ihmisiä ja instituutioita toisiinsa kansallisrajojen yli (Vertovec 1999). Käsitettä ylirajainen voidaan käyttää kuvaamaan sekä perheyhteyksiä, kulttuurisia yhteyksiä että taloudellisia ja poliittisia suhteita. Kyseessä ovat sellaiset verkostot ja toimijat, jotka eivät kaikissa tilanteissa ole riippuvaisia kansallisrajoista (Martikainen ym. 2006, Bryceson & Vuorela 2002). Ylirajaisuuden käsitteessä on mahdollista yhdistää kosmopoliittisuus-, monikulttuurisuus- ja kansainvälisyys-teemat erilaisiin tutkimusaloihin, joita on perinteisesti lähestytty vain kansallisuuden käsitteen kautta (Ollila & Saarelainen 2013). Käsite transnationaali tulee esille puhuttaessa ylirajaisista suhteista. Käytän tässä tutkimuksessa sanaa ylirajainen kuvaamaan transnationaaleja, yli kansallisuusrajojen ulottuvia henkilöiden välisiä suhteita. Transnationaalisuuden kolme ulottuvuutta kansallisrajojen välillä ovat makro-, meso- ja mikrotaso. Makrotasoon kuuluvat kansainvälisten sopimusten luomat mahdollisuudet ja rajat yksilön sekä yhteisöjen toiminnolle. Mesotaso kuvaa organisoitujen yhteisöjen toimintaa. Mikrotasossa keskitytään yksilöiden ja perheiden ei-institutionaalisen toiminnan kuvaamiseen. (Martikainen ym. 2006.) Tasot eivät ole toisiaan poissulkevia, sillä makrotaso luo puitteet mikrotason toiminnalle.

Phillipson ja Ahmed (2006) havaitsivat tutkimuksessaan, kuinka Britanniassa asuville ikääntyville intialaisille ja bangladeshilaisille ylirajaisen suhteiden ylläpitäminen on erityisen tärkeää perheyhteyden ylläpitämisen näkökulmasta. Koti ei ollut varsinaisesti kummassakaan maassa:

”She lived between this country and Bangladesh. She would go to Bangladesh because she missed my brother`s children, but when she was there she would miss us and come back again. She didn`t have peace in either country. While she was there she missed us, but she couldn`t stay a year here before wanting to go back. She died in this country, but we sent her body back to Bangladesh. (Shipa)” (Phillipson & Ahmed 2006, 166.)

Halvempien matkustusmahdollisuuksien, sujuvampien kommunikaatio-mahdollisuuksien ja parantuneen infrastruktuurin ansiosta ylirajainen yhteydenpito on vuosien saatossa lisääntynyt (Baldassar 2007a, ks. Treas & Mazumdar 2002).

Puhelinsoitot, tekstiviestit, sähköpostiviestit, postikortit ja kirjeet ovat maahanmuuttajille yleisimpiä yhteydenpidon kanavia, joilla jaetaan jokapäiväistä elämää, vaihdetaan uutisia sekä tunteita ylitse rajojen (Baldassar 2007b, Wilding 2006, Ryan ym. 2009). Maahanmuutto tuo myös mukanaan uudenlaisen vanhenemisen tavan, johon vaikuttavat vahvasti perhesuhteiden dynamiikka ja ylijäisten suhteiden värittävä sosiaalinen elämä. Ikääntymisen yhteys ylijäisten suhteiden ylläpitämiseen on tullut esille joissakin tutkimuksissa. On havaittu, että ikääntymisen myötä tuleva toimintakyvyn heikkeneminen hankaloittaa ylijäisten kontaktien ylläpitoa (Wilding 2006). Tutkimukset osoittavat, kuinka pääasiallinen syy ylläpitää ylijäisiä suhteita on tarve ja halu jakaa jokapäiväisiä asioita, vaihtaa tietoa ja kuulumisia sekä tulla oikeinymmärretyksi. Yhteisöllisyyttä voidaan kokea myös ylijäisten suhteiden avulla. (ks. Bryceson & Vuorela 2002, Faist 2000, Phillipson 2006.) Viimeaikaisissa tutkimuksissa kiinnostuksen kohteeksi on noussut ikääntyvän vanhemman ylijäinen hoiva. Tutkimuksissa on havaittu aikuisten lasten pitävän huolta ikääntyvistä vanhemmistaan ylitse rajojen (Baldassar 2007a, Treas & Mazumdar 2002, Wilding 2006, Zehner 2008). Naiset vastaavat sekä emotionaaliin että fyysisiin tarpeisiin useammassa kuin yhdessä taloudessa ja maassa pitäen samalla yhteyttä erilaisiin sosiaalisia palveluja tuottaviin verkostoihin. Tehtävä vaatii huolenpitäjältä tietotaitoa, aikaa ja rohkeutta selvittää erilaisten toimintakulttuureiden toimintatapoja ja kykyä valita oikea vaihtoehto. Raha, aika ja taito etsiä tietoa ovat tarvittavia resursseja ylijäisessä huolenpidossa. (Zehner 2008.) Ylijäisiä suhteita tutkittaessa on vanhenemiseen liittyen noussut esille kuoleman läheisyys ja kuoleman jälkeinen haudan huolenpito. Esille on noussut huoli siitä, hoitaako kukaan tai käykö kukaan haudalla, jos hauta on entisessä kotimaassa, kun muu perhe asuu uudessa kotimaassa (Becker 2002).

3.3 Kotoutuminen ja kotoutumisen resurssit

Käsitteiden kotoutuminen ja integraatio välinen suhde voidaan ymmärtää eri tavoin. Suomalaisista tutkijoista Pentikäinen (2005) erottelee integraatio-käsitteen koskemaan suuremman ryhmän sopeutumista uuteen yhteiskuntaan, kun taas kotoutuminen hänen mielestään viittaa enemmän yksilön sopeutumisprosessiin uudessa yhteiskunnassa. Lepola (2002) puolestaan tarkastelee kotoutumista vähemmistökulttuurin mahdollisuutena toimia oman kulttuurinsa mukaisesti sulautumatta enemmistökulttuuriin, mutta integroitumalla siihen vuorovaikutteisesti. Kotoutumisen yhteydessä on käytössä myös akkulturaation käsite, jota voidaan

tarkastella joko prosessina tai tilana. Akkulturaatioprosessi merkitsee ajan saatossa toistensa kanssa kosketuksissa olevissa ryhmissä ja yksilöissä tapahtuvia muutoksia. Jos akkulturaatiota tarkastellaan tilana, mitataan akkulturaation astetta ja määrää tietynä ajankohtana. (Liebkind 2001.) Malli, jossa akkulturaatioastetta tarkastellaan nelikentän avulla, on vaikuttanut vahvasti kotoutumisen teoretisointiin. Berryn (1997) kaksisuuntaiseen akkulturaatioasenteita ja -strategioita tarkastelemaan malliin kuuluvat käsitteet assimilaatio, marginalisaatio, separaatio ja integraatio. Näiden käsitteiden avulla kuvataan akkulturaation astetta. Akkulturaatioasenteiden selvittäminen perustuu kahteen kysymykseen. Ensimmäinen kysymys koskettelee omaa etnistä identiteettiä ja kulttuurin säilyttämistä siitä näkökulmasta, ovatko ne arvokkaita ja säilyttämisen arvoisia. Toinen kysymys koskee yhteiskunnallista osallistumista ja hakeutumista vuorovaikutukseen valtaväestön kanssa. (Berry 1997.) Integraatio on nelikentän osa-alueista tavoiteltavin. Se merkitsee parhainta akkulturaation lopputulosta, jossa maahanmuuttaja haluaa sekä säilyttää omaa kulttuuriaan että on halukas tutustumaan uuden yhteiskunnan rakenteisiin ja väestöön. Assimilaatio tarkoittaa puolestaan sulautumista uuteen kulttuuriin ja oman etnisen identiteetin ja tapojen kieltämistä. Miettisen (2004) tutkimuksen tuloksena on, että monet Suomeen muuttaneet inkerinsuomalaiset ovat assimiloitumispyrkimyksiensä seurauksena joutuneet määrittelemään etnisen identiteettinsä uudelleen kieltäessään inkeriläisyytensä ja halutessaan olla vain suomalaisia (Miettinen 2004). Nelikentässä marginalisaatio merkitsee omien kulttuuristen tapojen noudattamista ja uuden kotimaan tarjoamien vaihtoehtojen hylkäämistä. Marginalisaatio voi olla ainoa vaihtoehto tilanteessa, jossa maahanmuuttaja on vahvasti sidoksissa omaan kotiinsa, kuten kotiäiti tai ikääntyvä maahanmuuttaja. Separaatio tarkoittaa eristäytymistä kaikista sosiaalisista ja kulttuurisista ryhmistä. (Berry 1997.)

Nelikenttämallia on kritisoitu ja pidetty epätasa-arvoisena kahden erilaisen kysymyksenasettelun ja jäykkyyden vuoksi. Moni tutkija on kyseenalaistanut Berryn mallissa käytössä olleen yksisuuntaisen akkulturaation käsitteen. Kulttuurinmuutos tulisi heidän mielestään nähdä dynaamisena ja tulkitsevana prosessina. Siinä maahanmuuttokulttuurit myös tuottavat uudenlaisia kulttuurisia käytänteitä ja identifioitumisen muotoja, joita ei voida suoranaisesti palauttaa mihinkään kulttuuriin. Berryn mallin vaihtoehdot ovat liian pysyviä. Ne eivät ota huomioon mahdollisuutta suhtautua yhtä aikaa myönteisesti tai kielteisesti molempiin kulttuureihin. (Huttunen 2002, Snauwaert 2003.)

Suomessa integraatio-käsitteen rinnalle nostettu kotoutuminen on uudissana. Kotoutumisen käsitettä on hankala kääntää englannin kielelle niin, että käsitteen

kokonaissisältö säilyisi. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta (493/1999) tuli voimaan 1.5.1999 ja sitä muutettiin 1.9.2011 vastaamaan paremmin tämän päivän tarpeita. Uudistettu laki pyrkii aiemmasta poiketen huomioimaan eritoten haavoittuviin ryhmiin kuuluvat maahanmuuttajat, kuten luku- ja kirjoitustaidottomat, vammaiset, sairaat ja ikääntyneet, ts. maahanmuuttajat, joiden toimintakyky on jostakin syystä alentunut ja joiden tarpeisiin perinteiset kotouttamistoimet eivät ole riittävästi vastanneet. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010.) Kotouttamisen painotetaan olevan kaksisuuntainen prosessi, jossa sekä yksilöltä että yhteiskunnalta vaaditaan toimenpiteitä ja sopeutumista. Lailla pyritään tukemaan yksilöllistä kehitystä niin, että maahanmuuttaja voi osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan säilyttäen samalla oman kielensä ja kulttuurinsa. Ne toimivat resursseina sopeutumiselle. Viranomaistahon näkökulmasta kotoutumisella tarkoitetaan resursseja, kuten palveluja, voimavaroja ja toimenpiteitä, joilla helpotetaan sopeutumista yhteiskuntaan. Kotoutuminen on tavoitteellista toimintaa, jota syrjäytymisen uhka voi merkittävästi haavoittaa ja hidastaa. Kotoutumista vahvistava laki on maahanmuuttajille tärkeä, mutta myös asenneilmapiirillä on suuri vaikutus kotoutumiselle.

Suomessa vuonna 2001 tehdyssä laajassa kotoutumistutkimuksessa tutkittiin venäläisten, virolaisten ja etnisesti suomalaisten maahanmuuttajien kotoutumista koko maan kattaneella postikyselyaineistolla. Haastattelussa käsiteltiin kolmea teemaa: maahanmuuttajan käsityksiä siitä, kuinka häntä luokitellaan, millaisia odotuksia häneen kohdistetaan ja miten hän itse kohtaa toisten käsitykset itsestään. Haastatteluissa tuli esille myös neljäs teema: syrjintä ja leimautumiskokemusten kontekstisidonnaisuus. Tämä uusi, aiemmat vastaavia teemoja koskettelleet tutkimukset koonnut kotoutumistutkimus toi uudella tavalla esille kotoutumista estäviä syrjäytymisriskejä. Näitä olivat esimerkiksi työmarkkina-asema, toimeentulo ja terveydentila. Lisäksi esille nousi kielitaidon ja sosiaalisten verkostojen merkitys sekä syrjäytymiskokemusten ja leimautumisen merkitys kotoutumiselle. Tutkimuksessa todettiin, että korkea ikä vaikuttaa oleellisesti sopeutumiseen ollen yhteydessä terveyteen, kielen hallintaan, sosiaalisten suhteiden luomiseen ja taloudelliseen asemaan. (Liebkind ym. 2004.) Maahanmuuttajabarometritutkimus (2012), jonka kohderyhmänä olivat vuosina 2007–2009 Suomeen muuttaneet Viron, Venäjän, Somalian, Thaimaan, Kiinan, Irakin ja Turkin kansalaiset, osoitti, että tärkeimpiä tekijöitä kotoutumisen kannalta ovat työ, sopiva asunto, kielitaito, turvallisuus, terveyspalvelut ja lasten pääsy kouluun tai opiskelemaan. Aira Kurtin (2010) liseniaatintyö ”Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien

kotouttamisohjelmissa” on viranomaistahon näkökulma kotouttamiseen. Tutkimuksessa tarkastellaan kotouttamisohjelmissa olevia käsityksiä maahanmuuttajien tarpeista, kotouttamispolitiikan tavoitteista ja palveluista sekä kehittämistarpeista. Tutkimuksen johtopäätöksenä on muun muassa se, että kotouttamisohjelmissa kuuluu maahanmuuttajien ääni vain heikosti. Kuvatut maahanmuuttajien tarpeet olivat lähinnä vajeita tai puutteita, kuten suomen kielen osaamattomuus. Maahanmuuttajien palvelutarpeista korostuivat eritoten neuvonnan ja ohjaamisen tarve. Kunnat eriytyivät palvelujen tarjonnan osalta sen mukaan, kuinka paljon niissä oli kokemusta maahanmuuttajien vastaanottamisesta. Kotouttamisen osalta ohjelmissa korostuivat pakolaisten tarpeet, kun taas työperusteista maahanmuuttoa korostavissa ohjelmissa pakolaisia ei juuri huomioitu. Kotouttamisohjelmien käyttämät käsitteet kotouttamiseen liittyvistä palveluista ja toimenpiteistä olivat vaihtelevia. Kehittämistarpeina ohjelmissa olivat monikulttuuristen taitojen ja maahanmuuttajuuteen liittyvän tiedon sekä tulkkipalvelujen käytön kehittäminen. (Kurtti 2010.)

Useissa kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu, että sopeutuminen uuteen kotimaahan iäkkäänä ilman työpaikan tai koulun tuomaa kosketuspintaa yhteiskuntaan on haasteellisempaa kuin nuorempana (ks. Gelfand 1989, Jackson ym. 2005, Katz 2009, Longino & Warnes 2005, Torres 2002, Warnes ym. 2004). Tunteet kuulumattomuudesta ja yksinäisyydestä aiheuttavat turvattomuutta ja ovat yhteydessä tunteeseen elämänhallinnan heikkenemisestä ja masennuksesta (Laguerre 2001, Mui 2001). Amerinkanjapanilaisten keskuudessa on havaittu, että yli 65-vuotiaiden itsemurhat ovat kaksi kertaa yleisimpiä kuin nuorempien. Selitykseksi on tarjottu tarpeettomuuden ja turvattomuuden tunnetta uudessa yhteiskunnassa (Shibusawa ym. 2001). Yksilön omien resurssien lisäksi kotoutumisen ehtona ovat yhteiskunnan luomat resurssit. Kotoutumista voidaankin tutkia selvittämällä kotoutumista edistäviä tekijöitä, resursseja, jotka käänteisinä ovat kotoutumista ehkäiseviä tekijöitä.

Tutkijat ovat määritelleet maahanmuuttajien kotoutumista edistäviä ja ehkäiseviä tekijöitä eli resursseja sekä yksilötasolla henkilökohtaisina resursseina että yhteiskunnan luomina resursseina. Henkilökohtaisia resursseja ovat mm. koulutustaso, joka korreloi nopeamman ja rohkeamman suhtautumistavan kanssa uudessa ympäristössä (Jang & Chiriboga 2010), fyysinen ja psyykinen terveys, yhteiskuntatausta, maahantuloikä, kotoutumisasenne ja kielitaito (Ajrouch 2007, Malin 2011). Suomessa tutkimus syrjinnän vaikutuksista maahanmuuttajien terveyteen ja hyvinvointiin osoittaa, että syrjinnällä on kauaskantoisia vaikutuksia psyykkiseen terveydentilaan ja hyvinvointiin (Malin 2011). Kielitaito on useissa

tutkimuksissa havaittu erittäin vahvaksi sopeutumistekijäksi (Ajrouh & Jamal 2007, Lubben & Bacerra 1987, Massey ym. 1994, Pentikäinen 2005, Ekman 2005, Laguerre 2001, Wong 2001). Huono kielitaito on este käyttää palveluita ja osallistua sosiaalisiin toimintoihin, ja se johtaa helpommin syrjäytymiseen (ks. Scharf ym. 2005, Patsios 2006, Törmä ym. 2014) ja masentuneisuuteen (Ajrouh 2007, Choi 2001). Kielitaidottomat tai vajavaisen kielitaidon omaavat ikääntyvät maahanmuuttajat joutuvat turvautumaan nuorempien sukupolvien apuun eivätkä voi elää itsenäistä elämää (Kauh 1997, Vega 1991, Warnes 2006). Asettuminen uuteen maahan ilman kielitaitoa aiheuttaa myös monenlaisia sosiaalista ympäristöä koskevia haasteita. Koska oma etninen yhteisö on pieni, on sosiaalisen verkoston luominen hankalaa. Paluumuuttajina Suomeen saapuneista useat puhuvat jonkin verran suomen kieltä. Tosin heidän käyttämänsä kieli on niin sanottua vanhaa suomea, jossa käytetyt sanat ovat vanhahtavia ja joitakin uusia sanoja tai käsitteitä ei tunnisteta lainkaan (ks. Voutilainen ym. 2003, Liebkind ym. 2004). Kielen osaaminen helpottaa arkea, mutta ei poista kaikkia arjessa eteen tulevia kieleen ja kielitaitoon liittyviä pulmia. Suomeen muuttaneet lapset ja/tai lastenlapset, joille ei entisessä kotimaassa ole koskaan puhuttu suomen kieltä, ovat maahanmuuton alkuaikoina riippuvaisia ensimmäisestä sukupolvesta (esim. Kyntäjä 1999). Tilanne muuttuu päinvastaiseksi, kun lapset ja lastenlapset oppivat suomen kielen. Toisaalta tutkimus on myös osoittanut, että iäkkäällä maahanmuuttajalla voi olla vähemmän stressitekijöitä kielen oppimiselle, sillä hän ei tule enää olemaan työvoimaa eikä hänellä ole samalla tavalla paineita opiskella uutta kieltä kuin nuoremmilla (Wrobel ym. 2009).

Maahanmuuttajatutkimuksissa sosiaaliset verkostot ovat osa sosiaalista pääomaa, joka on myös tarpeen kotoutumisessa (Yoo & Zippay 2012). Sosiaalisina resursseina maahanmuuttajilla ovat oma perhe sekä entiseen kotimaahan jääneet perheenjäsenet. Yhteiskunnan luomiksi resursseiksi voidaan lukea asenneilmapiiiri ja eri instituutioiden kyky toimia monikulttuurisuutta huomioiden (Alitolppa-Niitamo 2004). Saapumisen ajoitus voi olla sopeutumisen resurssi tai sitä estävä tekijä. Ajoituksessa on merkittävää mm. se, saapuuko maahan muita ryhmiä samaan aikaan, mistä etnisistä taustoista muuttajia tulee ja miksi he muuttavat. Maahanmuuttoon itsessään liittyvät tekijät voivat myös olla kotoutumisen resursseja tai sitä estäviä tekijöitä, kuten muuton vapaaehtoisuus. Pakolaistaustaiset ovat tässä kohtaa erityisessä tilanteessa, kun muuttamisen lisäksi ei ole muita mahdollisuuksia (Ajrouh & Jamal 2007). Vastaanottavan maan poliittisella ja taloudellisella tilanteella on merkitystä sille, millä tavalla tulokkaat otetaan vastaan ja kuinka heitä kohdellaan (ks. Erickson & Al-Timimi 2001, Naber 2000). Poliittinen ja yhteiskunnallinen ilmapiiiri maahanmuuttajia kohtaan on vaihteleva. Se on kytköksissä paitsi taloudelliseen

tilanteeseen myös poliittisiin voimasuhteisiin, joiden myötä ylläpidetään kulloinkin tietynlaista maahanmuuttokeskustelua. Taloudellinen ahdinko aiheuttaa ulkomaalaisia kohtaan usein negatiivisia tuntemuksia. Heidän nähdään kilpailevan niukoista resursseista. Parempi taloustilanne puolestaan vaikuttaa asenteisiin yleensä suotuisasti. (Jaakkola 1999.)

Double jeopardy -hypoteesi esitettiin jo 1970-luvulla. Hypoteesin mukaan väestöryhmät, joilla on erityisen vähän resursseja, kuten pakolaiset, ovat herkkiä haavoittumaan. Haavoittuvuuden aiheiksi luetaan mm. ikäsyryntä, etninen syrjintä ja sukupuolisyryntä. Naiset voivat sukupuolensa vuoksi olla kolmin verroin haavoittuvia, jolloin puhutaan triple jeopardy -hypoteesista. (Blakemore & Boneham 1994.) Ikääntyvien maahanmuuttajien voidaan myös sanoa olevan kolminkertaisesti haavoittuvaisia. Heillä on iän ja etnisyyden lisäksi maahanmuuttajatausta, jolla on vaikutusta selviytymiseen yhteiskunnassa. (Sarvimäki 2008.) Double jeopardy -hypoteesia on kritisoitu siitä, että maahanmuuttaja nähdään hypoteesissa liian yksipuolisesti ja liiallisesti olosuhteiden armoilla olevana vailla omaa kykyä ja taitoa selviytyä (Aboderin 2004). Hypoteesia voidaan käyttää, kun tutkitaan taloudellista tilannetta ja fyysistä terveyttä. Mielenterveyden ja perhesuhteiden tutkimiseen hypoteesi ei sovellu (Torres 2011.)

Syrjäytymisen käsitettä on laajasti pohdittu ja siitä on jalostettu sosiaalisen syrjäytymisen käsite, jonka avulla voidaan tutkia laajasti syrjäytymiseen vaikuttavia tekijöitä. Käsite lanseerattiin brittiläisessä Poverty and Social Exclusion -tutkimuksessa (Levitas ym. 2000). Käsite on monisäikeinen ja monitulkinnallinen (ks. Barry 2002, Burchardt 2000, Byrne 2005, Hobcraft 2002, Levitas 2000, Szelez & Tache 2008, Sen 2000). Tutkittaessa brittiläisten eläkeläisten köyhyyttä ja sosiaalista syrjäytymistä käytettiin syrjäytymistä työmarkkinoilta, palveluista ja sosiaalisista suhteista kuvaamaan syrjäytymisen astetta (Patsios 2006). Tutkimuksessa sosiaalinen syrjäytyminen, osallistumattomuus sosiaaliin aktiviteetteihin ja vähäinen yhteys perheisiin ja/tai ystäviin aiheutti eristäytymistä ja vähäistä tuen saantia. Havaittiin, että syrjäytyminen sosiaalisista suhteista, naapurustosta, harrastuksista ja peruspalveluista oli kaikkein haitallisinta heille, jotka asuivat kaupunkien laitamilla. Taloudellinen tilanne esti osallistumisen harrastuksiin kaupungissa, ja tarjolla olevat peruspalvelut olivat vähäisempiä. (Scharf ym. 2005.)

Yhteys etnisen taustan ja sosiaalisen syrjäytymisen välillä tuli esille Scharfin tutkimuksessa kolmessa englantilaisessa kaupungissa. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että sosiaalinen syrjäytyminen korreloi vastaajien etnisen taustan kanssa. Ikääntyneet pakistanilaiset ja somalialaiset olivat syrjäytyneitä materiaalisista resursseista, sosiaalisista suhteista ja perustarpeista. Heihin verrattuna

intialaistaustaiset ja mustat karibialaistaustaiset olivat kaikilla osa-alueilla vähemmän syrjäytyneitä. (Scharf ym. 2005.) Nuoremmilla maahanmuuttajilla on koulun ja työpaikan avulla mahdollisuus luoda ympärilleen sosiaalisia yhteisöjä ja saada niiden kautta tai avulla myös ystävyysuhteita. Ikääntyneenä muuttaneilla tällaisia mahdollisuuksia ei samalla tavoin ole. (Jackson ym. 2005, Katz 2009, Longino & Warnes 2005, Warnes ym. 2004.)

Edellä mainitut, pääasiassa kansainväliset tutkimukset osoittavat, että ikääntyvän maahanmuuttajien arjesta on monenlaista tietoa. Arki muuttuu muuton myötä. Se jakautuu entisen kotimaan tapojen ja uuden yhteiskunnan tarjoamien mahdollisuuksien kesken. Jokapäiväisillä asioilla, kuten ruoalla on suuri merkitys. Koska sosiaalinen verkosto kapenee muuton myötä, tarve kontaktiin oman perheen kanssa kasvaa entisestään. Sosiaaliset kontaktit ovat tutkimusten mukaan tärkeitä myös ikääntyvälle maahanmuuttajalle. Solidaarisuus sukupolvien kesken on hyväksi, mutta liiallinen yhteys, kuten asuminen samassa taloudessa ei kuitenkaan useimmiten ole toivottu vaihtoehto. Toisaalta muuton kautta tulevat roolimutokset perheessä ja uuden yhteiskunnan vaatimukset esimerkiksi työelämässä voivat johtaa siihen, ettei enää ole aikaa tai halua hoitaa iäkkään vanhemman asioita ja pitää tiiviisti yhteyttä. Jos taas isovanhemmasta on apua lasten kaitsemisessa, on yhteydenpito tiiviimpää. Tärkeät naapuruussuhteet jäävät kokonaan pois arjesta muutettaessa, jolloin yllirajaiset suhteet ovat entistä tärkeämpiä. Yllirajasten suhteiden avulla ollaan kiinni entisen kotimaan arjessa ja eletään suvun ja/tai perheen ja ystävien kanssa yhteistä elämää monin kommunikaation keinoin. Lapset myös hoivaavat ikääntyviä vanhempia yllirajaisesti niin, että lapset matkustavat säännöllisesti oman kotimaansa ja vanhempansa uuden kotimaan välillä ja hoitavat vanhempansa asioita. Yllirajaisiin suhteisiin kuuluvat myös jo kuolleet henkilöt ja oman kuoleman läheisyys. Ikääntyminen tuo esille huolen kuoleman jälkeisestä ajasta ja siitä, millä tavoin oman haudan hoito järjestyy tulevaisuudessa. Sosiaalisten suhteiden lisäksi arjen sujuvuuden kannalta on tärkeää kotoutua uuteen kotimaahan. Ikääntyvillä maahanmuuttajilla kotoutumisen tiedetään olevan hankalampaa kuin nuoremmilla, sillä kotoutumisen resurssit ovat tuolloin vähäisempiä. Tutkimusten mukaan syrjinnän kokeminen voi johtaa masennukseen ja vaikeuttaa kotoutumista. Kotoutumista on tutkittu runsaasti nimenomaan integraatio-käsitteen kautta, ja kotoutumisen asteita ja mahdollisuutta on kuvattu erilaisin mallein. Yhteiskunnan tarjoama huolenpito näkyy muun muassa säädetyissä laeissa, joiden avulla kotoutuminen voi helpottua.

4 Tutkimuksen lähtökohdat ja toteutus

Tätä tutkimusta edelsi Vanhustyön keskusliitolle tekemäni selvitys ”Omassa kodissa omilla mausteilla” (Takala 2004). Selvityksen jättämä tiedon ja ymmärtämisen halu sai aikaan hakeutumisen tutkimustyöhön. Halusin ymmärtää syvällisemmin, mistä sukupolvien välisessä kanssakäymisessä ja arjessa on kysymys, kun sitä elää ikääntyneenä Suomeen muuttanut henkilö. Olin selvityksessä havainnut, kuinka nuoremmat (keski-ikäiset) haastateltavat puhuivat omasta ikääntymisestään ja arjestaan eri tavoin kuin vanhimmat. He mainitsivat muuton takaisin entiseen kotimaahansa ja pohtivat, mitä tapahtuu sitten kun itselle tulee tarvetta saada apua. On saatava ”*muu apu*” jos läpistä tulee ”*kuin suomalainen*”. Halusin selvittää, millä tavalla eri sukupolvien puhe nivoutuu todelliseksi arjen elämäksi. Olin havainnut, että sosiaalisten suhteiden lisäksi haastateltavat puhuivat usein entisessä kotimaassa asuvista sukulaisistaan ja tuttavistaan. Minua kiinnosti kuulla, millaisia sosiaalisia verkostoja heillä on ja kuinka he ylläpitävät niitä kansallisten rajojen ylitse. Asiakirja-aineisto vastasi tarpeeseen tutkia, mitä kuntatasolla on sanottu ikääntyvistä maahanmuuttajista ja kuinka heitä on huomioitu kuntien virallisissa ohjelmissa.

4.1 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa vastataan kysymykseen millaista on entisestä Neuvostoliitosta ikääntyneenä muuttaneiden arki Suomessa. Arkielämää on analysoitu erityisesti sukupolvien välisten suhteiden ja ylijärjestelmien verkostojen näkökulmasta. Sosiaalista syrjäytymistä ja sukupolvien välisten suhteiden merkitystä sosiaaliselle syrjäytymiselle on tutkittu osana arkea. Asuinkunta on keskeinen tekijä ikääntyneiden maahanmuuttajien arjen muotoutumisessa ja kotoutumisessa. Siksi tarkasteluun on otettu mukaan myös se, millä tavalla kunnissa huomioidaan ja tuetaan ikääntyvän maahanmuuttajan arkea ja kotoutumista. Taulukossa I on yhdistetty kukin tutkimuskysymys osatyöhön ja käytettyyn tutkimusaineistoon (TAULUKKO I).

Tutkimuskysymykset:

- 1) Millaista on iäkkäinä Suomeen entisestä Neuvostoliitosta muuttaneiden arki eri sukupolvien kuvaamana? Mikä merkitys sukupolvien välisellä kanssakäymisellä on arjen sujumiselle?
- 2) Millaisia ovat entisen Neuvostoliiton alueelta iäkkäinä muuttaneiden ylijärjetykset verkostot? Kuinka he ylläpitävät verkostojaan ja millaisia merkityksiä ylijärjetyksillä verkostoilla on jokapäiväisessä elämässä?
- 3) Millaisia ovat Suomeen entisestä Neuvostoliitosta ikääntyneenä muuttaneiden syrjinnän ja syrjäytymisen kokemukset? Mikä merkitys sukupolvien välisillä suhteilla on syrjäytymisen kannalta?
- 4) Mitä ja millaisissa yhteyksissä ikääntyvistä maahanmuuttajista kirjoitetaan kuntien vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotiuttamisohjelmissa? Kuinka maininnat ovat yhteydessä vanhuspalvelulakiin ja sitä tukevaan laatusuosituksen?

Taulukko 1. Tutkimuskysymykset, osatyöt ja tutkimusaineistot

Tutkimuskysymys	Osatyö	Aineistotyyppi	Keräysajankohta
1.	II	Haastattelut, sukupolvet	2006–2008
2.	III	Yksilöhaastattelut, verkostokartat	2006–2008
3.	I	Haastattelut, sukupolvet	2006–2008
4.	IV	Asiakirjat	2012–2014

4.2 Tutkimusaineistot

Tutkimuksen aineistona ovat entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneiden maahanmuuttajien haastattelut, haastattelujen yhteydessä tehdyt piirrokset yllirajaisista verkostoista, sukupuut sekä kuntien vanhuspoliittiset ohjelmat ja kotouttamisohjelmat. Haastatteluaineisto on kerätty tätä tutkimusta varten. Aineistoja on kolmenlaisia. Kahdessa osatutkimuksessa on käytetty samaa aineistoa. Haastattelut on tehty vuosina 2006–2008.

Tämän tutkimuksen haastatteluja edelsi kolmen vuoden projektityö, jossa olin konkreettisesti tekemisissä ikääntyvien maahanmuuttajien kanssa. Projektityön aikana tulin tutuksi erilaisten maahanmuuttajaa kohtaavien suomalaisten viranomaiskäytäntöjen kanssa. Lisäksi tutustuin kolmannella sektorilla tehtävään maahanmuuttajatyöhön, maahanmuuttajien omien yhdistysten toimintaan ja seurakuntien työhön. Oivalsin yhä paremmin, millaisten asioiden kanssa maahanmuuttajat yleensä ja erityisesti ikääntyvät maahanmuuttajat ovat tekemisissä suomalaisessa yhteiskunnassa. Samalla tutustuin myös heihin ihmisinä, erilaisten kulttuurien edustajina ja osana valtaväestön vanhusväestöä. Ymmärsin millaista elämää he elävät, millaisissa kodeissa he asuvat ja millaisia sosiaalisia ympäristöjä heillä on. Haastateltavien etsinnässä oli suureksi avuksi se, että toimin selvityksen jälkeen ikääntyviä maahanmuuttajia koskevassa hanketyössä suurehkoissa Sisä-Suomen kaupungissa. Tulin tuon hankkeen aikana monille tutuksi. Rekrytoin iäkkäimmät haastateltavat pääasiassa maahanmuuttajille tarkoitetulta kohtaamispaikalta, jossa vietin hankkeen aikana runsaasti aikaa. Apuna rekrytoinnissa oli venäjänkielinen palveluohjaaja, jolla oli kontakteja ikääntyviin maahanmuuttajiin. Haastateltavista osa vietti aikaa maahanmuuttajien kohtaamispaikassa ja sai sieltä apua ongelmiinsa. Heille arjen sujumiseen oli saatavilla tukea. He ovat näin ollen valikoitunut joukko. Aluksi tarkoituksenani oli haastatella eri etnisistä taustoista tulevia maahanmuuttajia. Aineistossani oli tässä tutkimuksessa käytetyn lisäksi kaksi afganistanilaista, vietnamilainen ja iranilainen (kurdi) sukupolviketju. Jätin nuo haastattelut kuitenkin tämän tutkimuksen aineiston ulkopuolelle ja keskityin entisen Neuvostoliiton alueelta tulleisiin. Poisjätetty aineisto oli joiltain osin samankaltainen kuin muu, mutta mm. kulttuurietäisyys, muuton syyt ja jaksaminen arjessa olivat hyvin erilaisia verrattuna entisen Neuvostoliiton alueelta saapuneisiin. Lisäksi haastatellut olivat jonkin verran nuorempia.

Haastattelin kaikki iäkkäät haastateltavat kahdesti, sillä ensimmäisen kerran äänityksissä oli ongelmia ja ensimmäisessä tapaamisessa kaksi haastateltavaa oli kieltäytynyt nauhoituksesta. Halusin myös tarkentaa joitakin asioita. Kirjoitin

ensimmäisen haastattelun pohjalta ns. elämäkerran kustakin haastateltavasta. Toisella haastattelukerralla kävimme elämäkerran läpi ja samalla tuli tarkastetuksi, että olin ymmärtänyt ensimmäisellä kerralla puhuttuja asioita oikein. Haastattelut toteutettiin pääasiassa haastateltavien kodeissa. Muita paikkoja olivat kerrostalon kerhohuone, kahvila ja kirjasto. Iäkkäistä haastateltavista haastattelin vain yhden muualla kuin tämän kotona. Paikalla haastattelutilanteessa oli vain minä ja haastateltava ja kolmessa haastattelussa tulkki. Haastattelut kestivät tunnista kahteen tuntiin. Jokainen haastateltava täytti tutkimuslupalomakkeen, jossa luvattiin, ettei tietoja luovuteta eteenpäin eikä henkilötietoja tule tutkimuksessa esille. Lomake oli laadittu sekä suomeksi että venäjäksi. Aineistoni on osin itse litteroituani ja osin ammattiliteroijalla teetettyä tekstiä. Litterointi on sanatarkasti toistettua puhetta, mutta kaikkia taukoja, naurahduksia tai huokauksia ei ole kirjattu.

Osatöissä I ja II on käytetty haastatteluaineistoa, johon on haastateltu viittä kolmen sukupolven ketjua (N=15). Tarkoitan sukupolviketjulla tässä tutkimuksessa kolmea saman suvun eri sukupolveen kuuluvaa jäsentä, kuten isoäitiä, tämän tyttärtä ja tyttären poikaa. Sukupolviketjujen löytäminen ja saaminen haastateltavaksi oli haastavaa. Haastateltavien joukko rajautui sukupolviketjujen osalta viiteen. Etenin aloittaen haastattelut sukupolven vanhimmasta henkilöstä. Sen jälkeen otin yhteyttä keskisukupolven edustajiin ja heidän luvallaan haastattelin kolmatta sukupolvea, jotka pääosin olivat alaikäisiä. Sukupolviketjuihin valikoitui haastateltaviksi henkilöitä, joiden perheen sisäiset vuorovaikutussuhteet olivat avoimia ja jotka kokivat, että puhuminen ulkopuoliselle sopi kaikille perheenjäsenille. Aineisto on avoimilla teemahaastattelukysymyksillä toteutettu aineiston keruu. Avoimet teemat mahdollistivat moniulotteisen lähestymistavan kutakin teemaa kohti. Haastattelut alkoivat taustakysymyksillä, kuten ikä, koulutus/työ, muuton motiivit, paikka mistä Suomeen on muutettu, perhehistoria, perhesuhteet ja asumisjärjestelyt. Perhehistoriaan paneuduin piirtämällä vanhimman sukupolven haastateltavan kanssa sukupuun. Käytin sukupuuta apuna kun haastattelin keski- ja nuorinta sukupolvea. Se auttoi heitä ymmärtämään, että minulla oli jo jotakin tietoa heidän suvustaan/perheestään.

Haastatellut vanhimman sukupolven edustajat olivat iältään 65–93-vuotiaita. He kaikki olivat muuttaneet Suomeen ikääntyneinä entisen Neuvostoliiton alueelta. He olivat eläneet entisen Neuvostoliiton alueella Ukrainassa, Kazakstanissa ja Venäjällä. Heillä ei ollut työhistoriaa Suomessa. Lukuun ottamatta yhtä haastateltavaa kaikki iäkkäät haastatellut olivat naisia. He olivat muuttaneet Suomeen vuosien 1996–2003 aikana. Yksi haastateltava asui puolisonsa kanssa, yksi tyttärensä kanssa ja muut yksin. Iäkkäistä haastateltavista kaksi ei puhunut lainkaan suomen kieltä. Heidän kanssaan

käytin haastattelussa tulkkia. Muiden kohdalla kielitaito vaihteli. Haastateltavien koulutustausta vaihteli; joukossa oli mm. tutkija, insinööri ja sihteeri. Teemoina vanhimman sukupolven haastattelussa olivat 1) Päivän kulku. Päivän kulkuun liittyen pyysin iäkkäitä haastateltavia kuvailemaan tavanomaista päiväänsä alkaen siitä, kun he heräävät päättyen nukkumaan menemiseen. 2) Sosiaaliset verkostot (kuka käy kylässä, kuka auttaa). 3) Ylirajaiset suhteet. Haastateltava piirsi tai me yhdessä piirsimme verkostokartan haastateltavan ylijäisistä suhteista.

Haastatteleman keskusikupolvi, lapset, olivat iältään 30–60-vuotiaita. Kaikki haastatellut lapset asuivat samassa kaupungissa vanhempansa kanssa. Neljä lapsista oli työelämässä ja yksi oli työharjoittelussa. Kaikki puhuivat hyvää tai kohtalaista suomen kieltä. He olivat muuttaneet Suomeen samoihin aikoihin vanhempansa/vanhempiensa kanssa. Yksi lapsista asui vanhempansa kanssa samassa taloudessa, muut lapset asuivat puolisonsa kanssa. Lapset olivat yhtä lukuun ottamatta naisia. Keskusikupolven saaminen haastateltavaksi oli kaikkein haastavinta. Eniten kieltäytymisiä tuli keskusikupolvelta ja miespuolisilta henkilöiltä. Jostakin syystä haastattelu koettiin negatiiviseksi asiaksi. Kiireeseen ei kukaan kieltäytyneistä vedonnut, ”en halua” oli tyypillinen vastaus.

Keskusikupolven haastatteluissa teemoina olivat: 1) Äidin/isän päivän kulku aamusta iltaan 2) Äidin/isän sosiaaliset suhteet 3) Kuinka usein lapsi itse vieraillee vanhempansa luona, soittaa tai on muuten yhteydessä häneen 4) Ajatuksia tulevaisuudesta, kun apua tarvitaan lisää.

Haastattelujen järjestäminen oli työelämän ja muiden arjen askareiden vuoksi hieman hankalampaa kuin muilla sukupolvilla. Keskusikupolven haastatteluissa on vahvasti läsnä huoli tulevaisuudesta. Moni halusi puhua erityisesti siitä, mitä ajattelee tulevaisuudesta, millaisena näkee vanhempansa tulevaisuuden ja oman vastuunsa vanhemman huolehtijana. Ylipäättään keskusikupolven haastatteluissa nousi vahvasti esille vastuunkanto ja erilaiset tuntemukset siitä, auttavatko he vanhempansa riittävästi. Samalla he pohtivat omien lastensa kasvattamista ja heidän tulevaisuuteensa liittyviä suunnitelmia. Keskusikupolvi puhui hyvin avoimesti ja luottavaisesti. Olin näiden haastateltavien kanssa itse lähes saman ikäinen ja samassa elämäntilanteessa, ja heitä kiinnostivat myös minun opintoni ja työhistoriani.

Haastatellut lastenlapset olivat iältään 10–35-vuotiaita. He olivat työssä, opiskelemassa ja koulussa. Heidän suomen kielen taitonsa oli kohtalainen tai hyvä. Kaksi lastenlasta asui vanhempiensa luona ja kolme omassa asunnoissaan. Lastenlapsista kolme oli naisia ja kaksi miehiä. Nuorimman sukupolven haastatteluissa teemoina olivat: 1) Millainen on isoäitisi/isoisäsi. Tehtävänantoni kuului: *”Jos sinun pitäisi kirjoittaa kirjoitelma, vaikkapa koulussa, mitä kertoisit*

isovanhemmastasi.” 2) Isoäidin/isoisän päivän kulku aamusta iltaan 3) Millaisia asioita teette isoäidin/isoisän kanssa yhdessä ja kuinka usein tapaatte. Kaksi nuorinta haastateltavaa lastenlasta oli lapsia, joista toinen oli 10-vuotias ja toinen 15-vuotias. Vanhemmat antoivat suostumuksensa lastensa haastattelulle.

Nuorimpien haastattelut sujuivat hyvin. Aluksi kävimme läpi, mistä haastattelussa on kysymys ja miksi haluan haastatella heitä. Kerroin mihin tiedot tulevat ja selvitin mitä tarkoittaa luottamuksellisuus. Haastattelut alkoivat tutustumisella, kysymyksin mitä koulua käyt, mikä on lempiaineesi, mitä harrastat. Haastattelun aluksi oli tärkeää luoda luotettava ja hyvä vuorovaikutussuhde haastateltavaan lapseen (ks. Alasuutari 2005). Lapsenlapset olivat kaikki innokkaita kertojia ja he puhuivat mielellään isovanhemmistaan ja suhteestaan heihin. He tiesivät, että olin jo haastatellut heidän vanhempiaan ja isovanhempiaan. Näin ollen he osasivat odottaa haastattelua ja olivat ehkä jo kuulleet heiltä jotakin haastatteluihin liittyvää. Lapsenlapset näyttivät myös jo tietävän jotakin minusta, kuten perheestäni.

Eri sukupolvilta saatuja aineistoja on tutkimuksessa analysoitu yhtenä kokonaisuutena, jolloin on etsitty yleisiä näkemyksiä ja kokemuksia arjesta. Aineistoja on myös vertailtu perhekohtaisesti etsimällä eroja ja samankaltaisuuksia siitä, millä tavalla kunkin perheenjäsenen mielestä perheen isovanhemman arki rakentuu ja millaisia asioita kukin tuo esille isovanhemman persoonaan ja arkeen liittyen.

Osatyössä III käytetty aineisto koostui 11 iäkkään maahanmuuttajan yksilöhaastatteluista sekä heidän kanssaan piirretyistä verkostokartoista. Viisi iäkästä haastateltua oli samoja kuin osatutkimusten I ja II. Haastatellut olivat iältään 65–93-vuotiaita. Kahdeksan haastateltua oli leskiä, yksi oli perheetön, yksi eronnut ja yhdellä oli puoliso. Yhtä lukuun ottamatta kaikilla haastatelluilla oli lapsia. Kolmen haastatellun lapset asuivat entisessä kotimaassa. Kolmen haastateltavan kohdalla käytin tulkkia.

Haastattelujen lisäksi aineistona oli haastatteluissa piirretyt verkostokartat, joiden avulla selvitettiin haastateltavan yllirajaisen suhteiden määrää, yhteydenpidon tiheyttä sekä suuntaa. Yllirajaisia suhteita on kuvattu ns. verkostokartan avulla piirtämällä. Piirsimme yksinkertaisen kuvan, johon merkitsimme nuolten avulla yhteydenpidon suunnat sekä niminä henkilöt ja paikat joihin haastateltava piti yhteyttä ylitse Suomen rajojen. Piirrosta tehdessämme kävimme keskustelua suhteiden tiheydestä ja laadusta sekä siitä, millä tavoin niitä ylläpidettiin. Esille tuli myös yllirajaisen suhteiden ylläpitoon liittyvä muutos ajan saatossa. Piirtäminen ja muiden erilaisten toiminnallisten välineiden käyttö on tyypillistä lasten haastatteluissa (Punch 2002). Ikääntyvien henkilöiden haastatteluissa tällaisia välineitä on vähemmän käytössä. Käytetyt artefaktit ovat ikään kuin kahvikuppi, ne antavat aikaa miettiä. Kukaan ei

oletta ihmisen puhuvan, kun hän tarttuu kuppiin. Kynällä ja piirtämisellä on samankaltainen tehtävä. Uskon piirtämisen lisänsen haastateltavan osallisuutta haastattelun yhteydessä. Haastateltava näki, kuinka paperille ilmestyi hänelle tutujen ihmisten nimiä ja tämä aktivoi häntä muistamaan enemmän. Piirtäminen myös helpotti samaan aiheeseen palaamista ja asioiden lisäämistä kuvaan.

Molemmissa haastattelutilanteissa käytin apuvälineinä karttaa. Tutkimuksen ikääntyvien haastatteluissa on elämäkerrallinen ote, mikä tarkoittaa, että lähestyin haastateltavaa teemojen lisäksi kokonaisvaltaisesti ja halusin kuulla hänen menneisyydestään. Ajattelin, että nykyisyyttä olisi helpompi ymmärtää, jos on jotakin tietoa hänen menneestä elämästään. Erityisesti eri kulttuurista tulevan ihmisen kokemukset ja mennyt elämä olivat itselleni vieraita. Elämäkerran kuuleminen auttoi ymmärtämään paremmin nykyisyyden ratkaisuja ja ihmissuhteita. Haastateltavat kertoivat menneestä kartan avulla. Kartan tehtävänä oli olla muistin tukena samalla kun haastateltava kertoi menneestä elämästään. Kartta toimi minulle myös ymmärryksen laajentajana maantieteellisen ulottuvuuden suhteen. Elämäkertausuudessa vuorovaikutus haastateltavan kanssa johti siihen, että haastateltavat ottivat hyvin aktiivisen roolin kertoessaan menneestä ja selittäessään sitä (vrt. Fingerroos 2003). Elämäkerrassa oli paljon kysymys muistelusta; millaista elämää oli ollut ja millaista se voisi olla. Muistelun lomassa paljastui yhteisön ja kulttuurin sääntöjä, normeja ja odotuksia sekä kertojan suhtautumistapa elämän asettamiin vaatimuksiin silloisessa ajassa. (ks. Jamieson 2002.) Pidin muisteluosuutta tärkeänä omalle ymmärrykselleni. Minusta tuntui, että haastateltaville oli myös tärkeää puhua menneestä. Lumme-Sandt (2005) toteaa, kuinka hän haastatellessaan kanadansuomalaisia siirtolaisia sai kuulla kappaleen muistelua siirtolaisuudesta, vaikka mainitsi haastattelun alussa, ettei ole kiinnostunut menneestä (Lumme-Sandt 2005). Elämäkerralliset tarinat eivät kuitenkaan ole konkreettinen osa tätä tutkimusta. Sille osalle aineistoa ei ole esitetty lainkaan tutkimuskysymystä.

Tulkin käyttö kolmen vanhimman sukupolven edustajan haastattelussa on huomioitava erityisinä haastattelutilanteina. Tulkki oli nainen, minua noin 20 vuotta vanhempi sekä itsekin maahanmuuttajataustainen. Hän oli haastateltaville entuudestaan tuttu. Hän oli aiemmin toiminut useita kertoja tulkkina mm. viranomaistilanteissa ja myös tulkannut haastateltuja. On olemassa erilaisia näkemyksiä siitä, millainen tulkin tulisi olla suhteessa haastateltaviin. Jotkut pitävät hyvänä tulkin samankaltaisuutta haastateltavan kanssa, niin että tulkilla on yhteys haastateltavan etniseen ryhmään ja että hän on luotettu henkilö (Hennings ym. 1996). Toiset taas korostavat erilaisuuden merkitystä ja pitävät tuttuutta esteenä luottamukselle ja hyvälle haastattelulle. Tutussa tulkissa on vaarana, että hän kertoo

itse tuntemansa henkilön asioita tai kertoo niitä omasta näkökulmastaan (Pernice 1994, Murray & Wynne 2001.) Käyttämäni tulkki osasi kuitenkin toimia tilanteessa luontevasti eikä ryhtynyt kauhistelemaan tai kommentoimaan haastateltavan sanomisia (ks. Kosny ym. 2014). Tulkki tiesi ennalta, millaisia asioita haastattelussa tulisi esille. Kävimme myös haastattelutilanteen jälkeen läpi tunnelmia ja haastattelun kulkua. Tulkin kanssa haastattelut olivat verkkaisempia, ja tein usein tarkentavia kysymyksiä. Luotin itse tulkkiin täysin ja uskon, että sen näkymisellä haastattelutilanteessa on merkitystä haastattelun kululle ja luottamussuhteen syntymiselle haastateltavan kanssa. Piirtämisen käyttäminen haastattelujen rinnalla selkiytti joitakin asioita ja yhdisti suoraan itseäni ja haastateltavaa, vaikka yhteistä puhekieltä ei ollut. On tärkeää ottaa huomioon tulkin merkitys aineiston luotettavuudelle ja laadulle. Pohdin luotettavuutta tämän työn pohdintaosiossa.

Osatyössä IV analysoidaan 18 kunnan kotouttamis- ja vanhuspoliittisia ohjelmia ja tarkastellaan, miten analyysin tulokset ovat suhteessa vanhuspalvelulain (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012) sekä Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton laatiman laatusuosituksen (2013) sisältämiin lainkohtiin ja suosituksiin. Asiakirja-aineisto koostuu 18 kunnan loppuvuodesta 2012 alkaen ja alkuvuoteen 2014 mennessä uudistetuista vanhuspoliittisista ohjelmista ja kotouttamisohjelmista. Kotouttamisohjelmia on aineistossa 21 kappaletta ja vanhuspoliittisia ohjelmia 23 kappaletta. Loppuvuoden 2012 jälkeen oli uusittu kahdeksan asiakirjaa, kolme kotouttamisohjelmaa ja viisi vanhuspoliittista ohjelmaa. Vanhuspoliittiset ohjelmat olivat laajuudeltaan 16–81 sivua ja kotouttamisohjelmat 15–55 sivua.

Vanhuspoliittisissa ohjelmissa kunnat määrittelevät vanhustyönsä painopistealueet, arvot ja senhetkisen tilanteen lisäksi usein myös tulevaisuuden haasteet. Vanhuspoliittiset ohjelmat ohjaavat kuntien vanhustyötä ja tarjoavat näköalan siihen, millä tavalla tämä erityinen ikäihmisten joukko on vanhustyössä huomioitu. Kuntien kotouttamisohjelmat ovat luonteva aineisto tähän tutkimukseen, sillä valtion kotouttamisohjelmassa edellytetään, että ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeet on otettava huomioon kuntien vanhuspalvelujen kehittämistyössä. Päävastuu maahanmuuttajien kotouttamisessa on kunnilla. Vanhuspalvelulain ja laatusuosituksen sisältöjä peilataan kuntien kotouttamisohjelmiin ja vanhuspoliittisiin ohjelmiin. Valintakriteereinä tutkimukseen otetussa kunnissa on ollut maahanmuuttajien lukumäärä kunnassa sekä lukumääräisesti että prosentuaalisesti suhteessa kunnan väkilukuun. Lisäksi on huomioitu alueellinen kattavuus. Kuntien vanhuspoliittiset ohjelmat ovat nimiltään strategioita, suunnitelmia, linjauksia ja ohjelmia. Kotouttamisohjelmat on puolestaan nimetty

vaihtelevasti monikulttuurisuusohjelmiksi, maahanmuutto-ohjelmiksi, maahanmuuttopoliittisiksi ohjelmiksi ja kotouttamisohjelmiksi. Tässä tutkimuksessa käytetään nimityksiä vanhuspoliittiset ohjelmat ja kotouttamisohjelmat. Asiakirja-aineisto on koottu pääosin kuntien omilta internet sivuilta. Jos asiakirjaa ei ollut siellä saatavilla, soitin kuntaan ja pyysin sitä. Sain sähköpostitse useita kotouttamissuunnitelmia ja vanhuspoliittisia ohjelmia, ja joitakin ohjelmia tuli kirjepostissa. Soitin myös kuntiin ja varmistin, että käytössäni oli viimeisin versio ohjelmasta. Sain kuulla, kuinka uusia ohjelmia oli tekeillä ja kuinka kuntauudistukset vaikuttivat asiakirjojen sisältöihin ja ajantasaisuuksiin. Joissakin kunnissa uudistusten tuoma kiire aiheutti sen, ettei marginaalisiin ryhmiin, kuten ikääntyneisiin maahanmuuttajiin, oltu voitu keskittyä. Asiakirjojen tekstejä ei osoitettu niiden kohderyhmille, iäkkäille henkilöille ja maahanmuuttajille, vaan ne oli tarkoitettu ammattilaisten ja/tai virkamiesten luettaviksi. Asiakirjat olivat todiste siitä, että kunnissa on kyseiset ohjelmat.

4.3 Teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat

Tämä tutkimus kuuluu gerontologian tutkimuskentällä etnogerontologian alueelle. Sana etno tulee kreikan kielen sanasta ethno, joka merkitsee kulttuuria, rotua tai ihmisiä. Etnogerontologia on uusi käsite suomalaisessa tutkimuksessa. Se ei ole saanut kovin vakiintunutta jalansijaa eikä käsitteenä ole vielä yleisesti tunnettu. Etnogerontologian avulla voi huomioida paremmin etnistä alkuperää ja kulttuurisia tapoja, jotka vaikuttavat yksilön ikääntymiseen. (Crew 2004, Takala 2009.) Vaikka etnogerontologia on vasta muutaman vuosikymmenen ikäinen käsite, ymmärrys siitä, että vanheneminen on kulttuurisidonnaista, on kuitenkin paljon vanhempi. Tutkimuksia mm. vanhenemisestä eri kulttuureissa on tehty useissa maissa ja ne ovat tieteenalaltaan pääosin antropologisia. (Crew 2004, Torres 2011.) Puhuttaessa etnogerontologiasta tullaankin hyvin lähelle kulttuurigerontologiaa. Esimerkiksi Anneli Sarvimäki (2003) on määritellyt kulttuurigerontologian tieteksi, jonka tutkimuskohteena ovat ikääntymisilmiöt ja ikääntymiskäsitteet suhteessa elämänmuotoihin (Sarvimäki 2003).

Etnogerontologia sai alkunsa 1960-luvulla Amerikassa, kun ryhdyttiin kiinnittämään huomiota etnisen taustan merkitykseen ikääntymisessä. Mustat amerikkalaiset olivat ensimmäisiä tutkimuksen kohteita. Heidän erilainen lähtökohtansa ikääntymiselle ja kulttuuriset tapansa poikkesivat valkoisesta väestöstä. Käsitteen taustalla on tutkija Jaqueline Jackson. Hän kirjoitti 1967 artikkelin, jossa

kuvattiin mustien iäkkäiden elämän erilaisuutta suhteessa valkoiseen väestöön. Artikkelin oli ensimmäinen gerontologinen kannanotto tietyn vähemmistön vanhenemisesta. Jackson havaitsi tutkimuksissaan, että etnisellä taustalla on merkitystä ikääntymiselle ja hän määritteli etnogerontologian: *”the study of the causes, processes, consequences of race, national origin and culture on individual and population aging in the three broad areas of biological, psychological, and social aging”* (Crew 2004.) Vuonna 1987 GSA (Gerontological Society of America) mainitsi etnogerontologian omaksi erilliseksi tutkimusalueekseen (Torres 2011).

Jay Sokolovsky (1985) pohti artikkelissaan *”Ethnicity, culture and aging: Do differences really make a difference?”* etnisyyden, kulttuurin ja ikääntymisen välisiä suhteita. Hän päätyi vastaukseen, että toisinaan eroavaisuuksilla, kuten etnisyys tai kulttuuri on merkitystä ikääntymiselle ja toisinaan ei ole. Sokolovskyn viesti oli, että ei pitäisi liiaksi nojata yleisiin käsityksiin kunkin kulttuurin tavoista ja arvoista, sillä se voi johtaa vääränlaisiin yleistyksiin. Tällaisten yleistysten sivittämänä yhteiskunnassa voidaan tehdä käytännön tasolla oletuksia, joiden seurauksena on monimuotoisuuden ymmärtämisen hälveneminen. (Sokolovsky 1985.) Torres (2011) toteaa, että etnogerontologisen tutkimuksen avulla USA:ssa on voitu lisätä ymmärrystä ikääntyneiden vähemmistöjen tilanteesta. Tutkimuksin on osoitettu, että sellaiset asiat kuin terveydenhuolto, terveydentila ja hyvinvointi saatetaan ymmärtää ja määritellä eri tavoin eri vähemmistöryhmien kesken. Näin on voitu tuoda yhä paremmin esille ikääntyneiden vähemmistöjen asemaa ja tarpeita niin poliittiseen keskusteluun kuin käytännön tasolle. (Torres 2011.)

Etnogerontologiaa on tieteenalojen joukossa luonnehdittu sosiaaligerontologian käsivarreksi. Siihen on liitetty erilaisia ikääntymisen teoreettisia viitekehyksiä. Esimerkiksi double jeopardy -hypoteesin avulla on pohdittu, kuinka ikääntyminen ja syrjintä vaikuttavat siihen, millaista ikääntyminen on. Elämäntietä näkökulma huomioi puolestaan ikääntyneiden heterogeenisyyttä henkilökohtaisen elämäntietä, sosiokulttuuristen tekijöiden ja ajan suhteen. Viitekehys, jossa epätasa-arvoa tuodaan esille iän, rodun, luokan ja sukupuolen näkökulmasta, on ollut erityisesti sosiaalityöntekijöille käyttökelpoinen työväline. Viitekehyksessä tärkeällä sijalla mainittujen tekijöiden suhteen on sosiaalinen tuki. (Crew 2004.) Kukin viitekehys tuo omanlaisensa näkökulman etnogerontologian tulkintakehikkoon. Torres (2009) haastaa etnogerontologista tutkimusta katsomaan kansallisuusrajojen ylitse ja laajentamaan tutkimusta pois yhteen valtioon ja yhteen kulttuurin sijoitetusta tutkimuksesta. Laajempi näkökulma avartaisi etnogerontologista tutkimusta ja kehittäisi sitä teoreettisesti monipuolisemmaksi. (Torres 2009.) Tutkittaessa ikääntyviä maahanmuuttajia etnogerontologinen viitekehys antaa mahdollisuuden

ymmärtää ja nähdä heidät osana uutta yhteiskuntaa, jonka arvot ja ymmärrys erilaisuudesta heijastuu heidän mahdollisuuteensa kokea oma elämänsä ja ikääntymisensä positiivisena tai negatiivisena asiana.

Tässä tutkimuksessa on läsnä näkemys ihmisestä aktiivisena oman elämänsä asiantuntijana, joka puheella tuottaa omaa tulkintaansa menneestä, nykyhetkestä ja tulevasta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja sosiaalisiin verkostoihinsa. Näkemys on sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksen suuntainen. Siinä yksilö nähdään kulttuurisena, sosiaalisena ja kielellisenä olentona, joka rakentaa merkityksiä sosiaalisissa kanssakäymisissään suhteessa tiettyyn kontekstiin ja aikaan. Ihmisen käyttämät käsitteet ja ymmärrys maailmasta muotoutuvat aina historiallisesta ja kulttuurisesta viitekehyksestä. (Burr 1995, Gergen 1999.)

Sosiaalisessa konstruktionismissa kielellä on tärkeä asema. Sen avulla kuvataan asioita, tunteita, ajatuksia ja tilanteita sekä annetaan asioille merkityksiä. Tieto rakentuu kielen välityksellä. (Potter 1996, Wetherell 2001.) Tässä tutkimuksessa kieli merkitsee sitä, mitä asioita sanotaan ja missä yhteyksissä. Maahanmuuttajalle ei aina ole mahdollista ilmaista itseään samalla tavalla vapaasti kuin henkilölle, joka haastattelutilanteessa kommunikoi äidinkielellään saman kulttuuritaustan omaavan henkilön kanssa. Maahanmuuttajan voi myös olla haastavaa tulkita tilanteita kontekstisidonnaisesti niin, että pystyisi toimimaan kussakin tilanteessa kuten uudessa kotimaassa odotetaan.

Koska tutkimuksen haastateltavat ovat maahanmuuttajia, on muutoksella merkittävä sija heidän elämässään. Muutos on aktiivisesti läsnä usilla maahanmuuttajan elämäalueilla. Se koskettaa arjen, perhesuhteiden ja muiden sosiaalisten verkostojen lisäksi suhdetta ympäristöön, toimintakulttuureihin, käsitteisiin, arvoihin, normeihin ja moraalisiin näkökohtiin. On huomattava, että muuton myötä on osittain kyse sosialisatioprosessin uudelleenikäynnistymisestä. (ks. Warnes 2004.) Sosiaalinen syrjäytyminen nostaa esille ymmärrystä syrjäytymisen näyttäytymisestä arkipäivässä. Tutkimuksessa on läsnä näkemys siitä, että perhesolidaarisuus ja muut sosiaaliset suhteet tukevat jokapäiväistä elämää ja että kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan mahdollistuu hyvän arjen kautta.

4.4 Aineiston analyysi

Aineistonkeruuvaiheen tapaamisissa minuun nivoutui sekä tutkijan että projektityöntekijän leima. Projektityöntekijänä olin ollut vaikuttamassa joihinkin arkipäivän ratkaisuihin ja helpottanut arjen sujumista uudessa kotimaassa.

Tutkimusaineistoa kerätessäni tunnistin itsessäni auttamisen tai ohjaamisen tarpeen. Tämä näkyi haastattelujen jälkeen käydyissä keskusteluissa, joissa annoin neuvoja ja ohjasin ottamaan yhteyttä erilaisiin tahoihin. Nämä neuvoja sisältäneet keskustelut jäivät aineiston ulkopuolelle eikä niitä nauhoitettu. Eläytyminen, jopa tutkimuskohteeseen ”rakastuminen”, on paikallaan aineistoja hankittaessa, mutta analyttistä etäisyyttä tarvitaan viimeistään aineistoja tulkittaessa. Itse haastattelutilanteessa esiintyvä empatia voidaan erottaa tutkimusaineistojen luentaan liittyvästä empatiasta. (Karisto 2008.) Oma ratkaisuni etäisyyden ottamiseen toteutui kun siirryin ”tutkijankammioon” ja pois hanketyöstä, jossa olin ollut keskellä ikääntyvien maahanmuuttajien arkea. Tein selkeän ratkaisun tutkimuksessani keskittyä vain haastatteluissa saatuun aineistoon.

Tutkimusaineiston analyysimenetelmäksi on valittu aineistolähtöinen sisällönanalyysi, sillä sen avulla on mahdollista saada tarkastelun kohteiksi kaikki haastattelussa esille nousseet havainnot. Valittu analyysimenetelmä antaa mahdollisuuden tarkastella ja eritellä aineistoa, vertailla havaintoja toisiinsa sekä muodostaa niistä synteesejä. Analyysi alkoi runsaita lukemiskertoja sisältävällä systemaattisella aineistoihin tutustumisella. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002.) Haastatteluaineistot luettiin useita kertoja ja merkittiin numeroin, jotta aineistoihin oli analyysin aikana helpompi palata. Tein itselleni listauksen haastateltavien perustiedoista. Perustietoihin kuuluivat ikä, siviilisääty, perhe (ja missä lapset asuivat), Suomeen muuttamisen ajankohta, ammatti/koulu ja kielitaito. Listaustoimi muistin tukena analyysin aikana. Vaikka haastatteluissa asioita oli käyty läpi elämäkerrallisesti, analyysissä en jäsentänyt haastateltavien elämää aikaperspektiivistä käsin, vaan keskityin haastattelun teemoihin. Haastattelujen teemat toimivat analyysin ensimmäisessä vaiheessa aineiston järjestämisen tukena, mutta analyysin edetessä aineistosta nousivat esille sisällölliset teemat. Analyysin alussa irrotin aineistosta analyysiyksiköitä: tekstikatkelman, lauseen tai lauseenosia. Koodasin sekä haastattelu- että asiakirja-aineistosta irrottamani aineisto-otteet niin, että tunnistin kuka kulloinkin puhui. Aineiston ollessa pieni tutustuin aineistoon niin hyvin, että tiesin lopulta ilman koodauksiakin kenestä haastateltavasta oli kysymys. Kirjasin alkuperäisilmaisut ylös teemoittain, ja kokosin yhteen samankaltaiset teemat. Yhteen kootuista teemoista muodostui analyysin alaluokat. Ryhmittelin alaluokat sisällöllisen merkityksen mukaisesti ja nimesin ne yhteisellä käsitteellä. Käsite ilmensi yläluokkaa. Analyysiprosessin aikana luokittelut muokkautuivat uudelleen. Yksi luokka jakautui kahtia, tai kaksi luokkaa yhdistyi uudeksi yläluokaksi. Sisällönanalyysille tyypilliseen tapaan aineiston järjestämisen tavoitteena oli, että tehdyt johtopäätökset voidaan vaiheittain erottaa yksittäisistä tapahtumista, henkilöistä ja lausumista ja siirtää

yleisemmälle teoreettiselle ja käsitteelliselle tasolle. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, Mason 2002, Silverman 2005.) Yläluokkien muotoutuessa aloin pohtia lopullisten tutkimuskysymysten muotoiluja. Tutkimuskysymyksiä oli ensin useita. Aineiston laajasta aikaperspektiivistä johtuen liikuin tutkimuskysymyksiä punnitessani niin haastateltavien menneisyydessä, nykyisyydessä kuin tulevaisuudessa. Aineiston määrä, laatu ja omat intressit siitä, mikä on oleellista, ohjasivat lopullisten kysymysten laadintaa. (ks. Rastas 2010.)

Haastatteluista oli tärkeää identifioida sellaisia asioita, joita haastateltavat mainitsivat osana oman arjen kulkua ja jotka antoivat voimavaroja jokapäiväiseen elämään. Aineiston analyysin tukena oli erityisesti Antti Kariston (2008) Satumaa-kirja, jossa tutkimuskohteena on iäkkäiden suomalaisten arkielämä Espanjassa. Arjen itsestäänselvyudet, kuten ruokailu, on nostettu analyysin kohteeksi ja niitä pohtimalla paljastuu arjen tärkeitä valintoja. Lisäksi analyysiä tehtäessä oli tärkeää olla tutustunut tutkimuksen kannalta oleellisiin teoreettisiin käsitteisiin, kuten arki, sosiaalinen syrjäytyminen, solidaarisuus ja kotoutuminen. Judith Treasin (2009) ja Treasin & Mazumdarin (2002, 2004) artikkelit käsittelevät ikääntyviä maahanmuuttajia Amerikassa sekä heihin liitettyjä oletuksia, kotoutumisen kokemuksia ja mahdollisuuksia. Myös nämä artikkelit antoivat aineksia pohtia arkea yksilön näkökulman lisäksi yhteiskunnan, tässä tapauksessa asiakirjojen, näkökulmasta.

Vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa analysoitavan aineiston muodostivat kaikki asiakirjoissa esiintyvät ikääntyviin maahanmuuttajiin liittyvät lausumat. Asiakirja-aineistojen lukeminen oli tarkkaa työtä. Vain osassa asiakirjoja oli selkeä otsikko, jonka alla ikääntyviin maahanmuuttajiin tai maahanmuuttajiin yleensä liittyvät asiat oli sanottu. Muutoin oli luettava huolellisesti asiakirjat ja etsittävä mahdollisia, joskus vain lauseen mittaisia, viittauksia ikääntyneistä maahanmuuttajista. Heti aluksi asiakirjat numeroitiin, jotta niihin voitiin helpommin palata analyysin aikana. Lisäksi numeroimalla vältettiin omien ennakkokäsitysten vaikutus jonkin tietyn kaupungin asiakirjan mainintoja kohtaan. Analyysin alusta lähtien käytettiin kirjainmerkkejä K (kotouttamisohjelma) ja V (vanhuspoliittinen ohjelma) viittaamaan siihen, kummasta asiakirjasta oli kyse. Myöhemmin, kun mukaan tulivat myös alkuvuoden 2014 asiakirjat, lisättiin vielä uusi ja vanha muistuttamaan minkä vuoden asiakirjasta oli kyse.

Samalla tavoin kuin haastattelujen analyysissä, asiakirjojen aineistosta tarkasteltiin analyysiyksiköitä poimimalla, mitä ikääntyvistä maahanmuuttajista on sanottu. Aineistoon merkittiin kaikki kohdat, joissa puhuttiin ikääntyvistä maahanmuuttajista. Kahdeksasta vanhuspoliittisesta ohjelmasta ja neljästä kotouttamisohjelmasta puuttui kokonaan viittaus ikääntyviin maahanmuuttajiin. Asiakirja-analyysi oli

sisällönanalyysiiä, jota toteutettiin induktiivisen sisällönanalyysin mukaisesti, aineistolähtöisesti. (Kynäs & Vanhanen 1999, Eskola 2001). Analyysin lähtökohtana oli käytössä olevat asiakirja-aineistot ja niistä nostetut analyysiyksiköt, jotka analyysin kuluessa jalostuivat yläluokiksi.

Ensivaiheessa analyysiyksiköiden poiminnan jälkeen tarkasteltiin mistä eri näkökulmista analyysiyksiköt koostuivat. Joidenkin analyysiyksiköiden kohdalla sijoittaminen vain yhden alaluokan alle ei onnistunut. Näissä tapauksissa analyysiyksikkö sijoitettiin useamman luokan alle odottamaan seuraavaa ryhmittelyä. Seuraavaksi analyysiyksiköt ryhmiteltiin uudelleen. Ryhmittely tuotti tulokseksi uudenlaiset teemat, joiden avulla aineisto järjestyi jälleen uudelleen. Nyt ryhmittely tuotti vähemmän luokkia ja aineisto alkoi muotoutua ja selkeytyä. Ryhmittelyn avulla oli mahdollista löytää asiakirjojen olennaiset näkökulmat.

Analyysissä pyrkimys systemaattisuuteen ja tulosten luotettavaan esittämiseen vahvistaa tutkimuksen läpinäkyvyyttä ja reliabiliteetin ja validiteetin toteutumista. Aineisto-otteita on mukana tulosten kuvauksissa. Suorat lainaukset aineistosta ovat tärkeitä eritoten maahanmuuttajien puhetta analysoitaessa. Näin voidaan olla varmoja siitä, millä tavalla haastateltava, joka ei ole puhunut suomen kieltä ensisijaisena kielenään, on asioita esittänyt. Haastatteluun liittyvät pohdinnat, tutkijan omien näkemysten ja niihin vaikuttavien tekijöiden avaaminen sekä niistä keskustelu tukevat tutkimuksen validiteettia. Tätä keskustelua käyn tutkimuksen pohdintaosassa.

5 Tutkimuksen tulokset

Tutkimuksen tuloksia käsittelem kolmen eri otsakkeen alla. Luku 5.1 käsittelee ikääntyvän maahanmuuttajan arkea ja sukupolvien välisten suhteiden merkitystä arjen kulussa. Se perustuu osatöihin I ja II. Luku 5.2 käsittelee ikääntyvän maahanmuuttajan yllirajaisia verkostoja ja niiden merkitystä perustuen osatyö III:n tuloksiin. Luvussa 5.3 esittelen ikääntyvän maahanmuuttajan kokemuksia elää kuntalaisena Suomessa. Tuon myös esille asiakirja-aineiston näkökulmia ikääntyvästä maahanmuuttajasta. Tulokset perustuvat osatöihin I ja IV.

Aineisto-otteet on merkitty osatöiden numeroin I, II, III tai IV. Viittauksessa on mukana myös kussakin osatyössä käytetty aineisto-otteen merkintätapa ja sivunumero. Vanhuspoliittiset ohjelmat ja kotouttamisohjelmat on merkitty kirjaimin V ja K.

5.1 Ikääntyvän maahanmuuttajan arki ja sukupolvien välisten suhteiden merkitys arjessa

Haastateltujen, ikääntyneenä Suomeen muuttaneiden henkilöiden, jokapäiväinen elämä oli hyvin samankaltaista kuin kenen tahansa suomalaisen elämä. He nauttivat aamupalansa ja tekivät aamutoimensa, sen jälkeen he menivät usein kävelyille, kävivät kaupassa ja harrastivat jotakin. Iltaisin he katselivat televisiota tai lukivat kirjaa. Koti arjen ympäristönä oli kaikille haastateltaville mieluinen paikka. Turvallisuutta ja tyytyväisyyttä tunnettiin kodin mukavuuksista, kuten lämpö, hanasta tuleva lämmin vesi ja sisätiloissa oleva wc. Kodin muu lähiympäristö koettiin myös turvalliseksi ja siistiksi siitä huolimatta, että haastateltavat asuivat kaupunginosassa, jossa on runsaasti vuokra-asuntoja ja ympäristö on keskimääräistä levottomampi. Keskisukupolvi yhdisti turvallisuuden tunteen lastensa ja vanhempiansa turvallisuuteen liikkua ympäristössään.

Kodin lähiympäristön turvallisuus oli tärkeää myös arjen sosiaalisten suhteiden kannalta. Kaupassakäynnillä oli merkittävä sosiaalisen verkostoitumisen funktio. Kauppatäällä iäkkäät haastateltavat vaihtoivat paitsi kuulumisia ja tervehdyksiä myös tietoa eri tuotteista. Kohtaamiset ja verkostoituminen ulottui pääasiassa vain

oman kieliryhmän edustajiin. Samanlaisia kohtaamisia he kertoivat tapahtuvan kirkossa, missä seurakuntalaisista tuli vähitellen tuttuja, joiden kanssa voi vaihtaa kuulumisia ja jakaa asioita. Kaupassakäynnit ja kirkkokäynnit olivat samantapaisia kaikille avoimia kohtaamisen areenoita, joissa kukin voi päättää itse, milloin haluaa olla aktiivinen. Kirkosta oli joillekin tullut tärkeä paikka vasta maahanmuuton seurauksena. Yksi lapsi ihmetteli vanhempansa kirkossakäynnin aktiivisuutta Suomessa, sillä hän ei ollut tottunut vastaavaan entisessä kotimaassa. *”Täällä Suomessa hän käy aika usein kirkossa, mutta ei siellä, täällä hän varmaan tuntee, että ehkä hän on lähempänä Jumalaa tai pyrkii. Ja sitten se, että siellä kirkossa on kaikkia ystäviä. Mä muistan nyt, että kun hän käy siellä, niin on muita venäläisiä mummoja.”*(I / G3, 388)

Harrastaminen ja osallistuminen monenlaiseen tarjottuun toimintaan oli tyypillistä monille iäkkäille haastateltaville. Aktiivinen osallistuminen tarjottuun kerho- ja harrastetoimintaan kertoi halusta olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Toisaalta harrastaminen keskittyi vain sellaisiin harrasteryhmiin, joissa kaikki osanottajat olivat maahanmuuttajataustaisia, pääosin samalta kielialueelta muuttaneita. Nuoremmat sukupolvet kokivat isovanhemman/vanhemman harrastamisen paitsi positiivisena myös hieman erikoisena ja uutena asiana. *”Niin me vähän naureskellaan, että vaikka se onkin eläkeläinen, niin sil on kaikkee ohjelmaa.”*(II / C/1, 35) He mainitsivat isovanhemman/vanhemman muuttuneen erilaiseksi ja kuvailivat hänen elämänsä ”suomalaistyyliseksi”. *”Mun äiti elää aika suomalaistyylistä elämää, matkustaa paljon just osallistuu kaikenlaisiin klubin... Suomessa on rakennettu joku sosiaaliverkosto eläkeläisille, että antaa mahdollisuuden, ett ei olla yksin ja olla aktiivisesti sanotusti harrastaa, jos tykkäävät matkustamisesta ja toisten ihmisten tapaamisesta. Ja erikoisesti se on se, että just tätä kieltä oppii se on hyvä.”*(II / B/2, 35) Käsitys suomalaisesta elämäntavasta oli mielikuva aktiivisesta ja taloudellisesti melko hyvin toimeentulevasta ikääntyneestä henkilöstä.

Harrastuksiin osallistuminen helpotti keskisukupolven huolta äitinsä/isänsä yksinäisyydestä. Lapset ja lapsenlapset toivat haastatteluissa esiin huolensa isovanhemman/vanhemman ystävien puutteesta. *”Ja se (äiti) välillä kertoo ihan itsekin rebellisesti, että kun se kaipaa (ystävää).”*(I / G2, 390) Vain yksi iäkäs haastateltava käytti sanaa ystävä henkilöstä, joka asui samalla paikkakunnalla ja jota hän tapasi usein.

Haastateltujen sukupolvien välisiä suhteita leimasivat vahva solidaarisuuden tunne, joka ilmeni paitsi ikääntyvän ja lastenlasten, keskisukupolven ja vanhimman sukupolven, myös keskisukupolven ja nuorimman sukupolven välillä. Vanhimman sukupolven arjen hallintaan vaikutti oleellisesti lasten ja lastenlasten läheisyys. Toisen ja kolmannen sukupolven haastateltavat kuvailivat vanhemman ja/tai isovanhemman arjen kulkua. *”Oi, se on ihan semmoinen rutiininomainen. Kun se herää se*

keittää puuron, sitten se juo kahvia, sit se lähtee kävelylle. Käy sitten muka sie...??kaupassa luulisin tai jossain, mihin ne nyt menee. Sit se tulee kotio, sit vissiin kai taas kahvi.”(II / B/11, 33)

Vain yksi iäkäs haastateltava sai siivousapua kerran kuukaudessa. Apu oli lapsen järjestämää ja maksamaa. Keskisukupolven elämä oli samalla tavalla vaativaa kuin valtaväestönkin keskisukupolven. Keskisukupolvi kantoi vastuuta sekä ensimmäisen että nuorimman sukupolven asioista. Yksi haastateltava luetteli useita rooleja, joita hänellä perheessä oli: *”Äidilleni tulee raba, minä huolehdin...Minä olen sihteeri, siivoaja, seuraneiti, lastenhoitaja ja kokki.”* (II / B/9, 36) Riittämättömyyden tunteita keskisukupolvelle aiheutti heidän oma kiireinen arkensa. Heidän velvollisuutenaan oli työssäkäynnin ohella huolehtia äitinsä/isänsä tarpeista, kodinhoidosta ja lasten kasvattamisesta. Äidin/isän rajoittunut suomen kielen osaaminen yhdessä heikentyneen toimintakyvyn ja/tai sairauksien kanssa vaikeuttivat arjen hallintaa. Tulevaisuuden tarpeisiin lapsilla oli pääsääntöisesti ratkaisumallina hoitaa vanhempansa itse, mutta samalla he pohtivat muita vaihtoehtoja. Ajatus äidin/isän kunnan heikkenemisestä ja avuntarpeen lisääntymisestä tulevaisuudessa aiheutti ahdistuksen tunteita. *”Jotenkin mä yritän olla ajattelematta tulevaisuutta. No en tiää, jos pystyn hoitaa hänet itse, niin sitten mielelläni hoitaisin.”*(II / B/11, 37) Koska vanhemmat olivat pääasiassa tulleet Suomeen lastensa aloitteesta, kokivat lapset hänestä entistä vahvemmin huolenpitovastuuta.

Keskisukupolven tuntemaa riittämättömyyden tunnetta kompensoi lastenlasten osallistuminen vanhimman sukupolven auttamiseen. Lastenlasten tarjoama apu oli kertaluonteista verrattuna keskisukupolven säännöllisesti toteuttamaan avunantoon. Lastenlapset auttoivat isovanhempiaan muun yhdessäolemisen lomassa. *”Mielellään sit vähän auttaa häntä siellä jossain pikku jutuissa.”*(II / C/12, 38) Kaksi lastenlasta kertoi viettävänsä säännöllisesti viikonloppuja isovanhemman luona. Yhteisiksi tekemisiksi vierailujen yhteydessä lastenlapset mainitsivat kävelyn, pelaamisen, leipomisen ja siivoamisen. He myös mainitsivat muistelevansa isovanhemman kanssa entiseen kotimaahan ja sukulaisiin liittyviä asioita sekä keskustelelevansa niistä yhdessä. Iäkkäät haastateltavat toimivat muistivarantona nuoremmille sukupolville.

Iäkkäät haastateltavat olivat tietoisia nuorempien kiireestä. Tietoisuus lisäsi epävarmuutta esittää toivomuksia tapaamisille. *”Eihän sillä o aikaa kun on ne työt ja kotikin on...”*(II / A/3, 37) He myös mainitsivat, kuinka nuoret ovat muuttaneet toiselle paikkakunnalle opintojen perässä eivätkä sen vuoksi vieraile usein. Myös lastenlapset totesivat haastatteluissa asuinpaikkansa mahdollisista muutoksista tulevaisuudessa: *”Joka tapauksessa me miehen kanssa muutetaan toiselle paikkakunnalle ja ehkä siskokin muuttaa.”*(II / C/6, 38) Esille nousivat kysymykset siitä, kuinka äitiä/isää

sitten hoidetaan ja riittävätkö keskisukupolven resurssit oman työn ja kodinhoidon ohella.

Vanhimman sukupolven arjen toimissa suomalaisuus limittyi entisen kotimaan tapojen ja tottumusten kanssa. He olivat valinneet suomalaisesta kulttuurista itselleen tutuimpia ja sopivimpia osia ylläpitäen samalla omaa kulttuuria. Mm. ateriatottumukset heijastelivat entisen kotimaan tapoja. Ajan saatossa oli kuitenkin tapahtunut mukautumista suomalaiseen ruokakulttuuriin. Iäkäs haastateltava havainnoi muutosta: *”Joo se vaan on, että kun se on semmosta venäläistä. Ennen vanhaan mie ostin enämpi kaikenmoista, mutta nyt kun mie oon tässä niin tottunut, että mie en no en tarte enää vissiin niin paljo...”*(II / A/3, 34) Entinen kotimaa oli arjessa läsnä tapojen lisäksi tapahtumiensa ansiosta. Entisen kotimaan poliittinen järjestelmä, hallinto, virkakoneisto, erilaiset instituutiot, virastot ja tapahtumapaikat olivat tutumpia sekä sanoina että toimintamuodoiltaan, ja entisen kotimaan tapahtumia seurattiin TV:stä säännöllisesti.

5.2 Ylirajaisen verkostojen moninainen merkitys

Yhtenä merkittävänä sosiaalisena kohtaamisen muotona haastateltavilla olivat ylirajaiset verkostot. Yhteydenpito entisessä kotimaassa asuviin perheenjäseniin, sukulaisiin, ystäviin ja tuttaviiin kuului monilla olennaisesti jokapäiväiseen tai jokaviikkoiseen elämään. Yhteydenpidon syyt olivat moninaiset: vaihdettiin kuulumisia kaikenlaisista jokapäiväisistä asioista, seurattiin lastenlasten kasvua ja koulutusta sekä kuultiin viimeisimmät uutiset suvusta, tuttavista, naapureista ja muista tapahtumista entisessä kotimaassa ja entisessä kotikaupungissa. Ylirajaiset suhteet saivat aivan erityisen merkityksen silloin, kun osa lapsista asui entisessä kotimaassa. Yhteydenpito oli tuolloin tiiviimpää ja säännöllisempää. Haastateltavat kaipasivat lapsia ja lapsenlapsiaan jakamaan arkea. He olivat surumielisiä kertoessaan perheenjäsenistään ja toivoivat heidän muuttavan Suomeen.

Ylirajaisista verkostoista keskusteltaessa tuli haastatteluissa spontaanisti esille edesmenneet. Kahta haastateltavaa lukuun ottamatta ylirajainen yhteydenpito edesmenneisiin perheenjäseniin, sukulaisiin ja ystäviin oli tärkeää. Edesmenneet kuuluivat edelleen tärkeisiin ihmisiin, joihin haluttiin pitää yhteyttä omalla tavallaan. Haastateltava sanoi, että käydessään entisessä kotimaassaan hänelle oli tärkeää vieraillla myös hautausmaalla. *”Kuulehan, pitää tavata ei vain eläviä vaan kuolleitakin. Siellä on viisi hautausmaata. Äiti, isä, mummo, mies ja muita sukulaisia.”* (III / f, 202)

Muistelu tutun henkilön kuolinpäivänä oli haastateltaville tyypillinen kulttuurinen tapa, jota koettiin tärkeäksi ylläpitää. Muisteluun kuului mm. kynttilän vieminen haudalle, mutta muistelurituaalin saattoi suorittaa myös uudessa kotimaassa vieden läheiselle hautausmaalle muualla kuolleiden muistomerkillä kynttilän ja/tai muistelemalla edesmennyttä läheisten kanssa. Yksi haastateltava kertoi, kuinka hänen tyttärensä oli entisessä kotimaassa isänsä haudalla käydessään ottanut haudalta mukaansa muutaman kourallisen maata ja tuonut sen Suomeen lapsensa haudalle. Näin hän oli saanut tunteen siitä, että isä oli nyt lähempänä ja häntä saattoi muistella Suomessakin. Moni oli järjestänyt hautojen hoidon entisessä kotimaassa sukulaisten tai tuttavien kanssa. Haastateltavat pohtivat omaa kuolemaansa ja päätyivät erilaisiin ratkaisuihin. He eivät halunneet muistelusta tai hautansa hoidosta taakkaa sukulaisilleen.

Sukulaisten lisäksi suurin osa haastatelluista kertoi pitkien ystävyys-suhteiden olevan edelleen tärkeitä. "Ja nytkin mul on siel ystävätär, niin viiskyt vuotta mä olen hänen kanssa tällai oikeen hyviä. Hän on käyny täällä Suomessaminun luona katsomas miten mä tääl pärjään. Hän oli ja sain tyytyväiseks ja sanoi, että (sinulla) on kyllä siel rauhallinen elämä, mutta no vähän ikävä. No tietenkin kun ystävät enemmän kaikki ovat siellä. Se on, miten sä sanot, vähän eri tunne tällai, kun muutat toiseen maahan, vaikka mä tääl Suomeekin." (III / a, 202) Suhteet ystäviin olivat vastavuoroisia. Taloudellisesta tilanteesta ja terveydentilasta riippuen ystävykset vierailivat toistensa luona ja pitivät yhteyttä. Yksi haastateltava kertoi vierailevansa entisellä työpaikallaan tapaamassa entisiä työtovereitaan, vaikka oli asunut Suomessa jo 10 vuotta. Työtoverit, jotka olivat myös haastateltavan ikätovereita, olivat työssä ansaitsemassa lisäansioita eläkkeensä tueksi. Työpaikka oli haastatellulle tärkeä yhteisö, hän kutsui sitä "toiseksi kodikseen". Työyhteisö oli paikka, jossa kuului vierailla entisessä kotimaassa käydessään, mutta se ei kuulunut hänen elämäänsä Suomessa. Haastateltava ei ollut koskaan soittanut Suomesta työtovereilleen. Hän sanoi, ettei hänellä ollut mitään kerrottavaa heille.

Ylirajaisia yhteyksiä pidettiin yllä monin keinoin: kirjeitse, puhelimitse ja internetin välityksellä. Postikortit kuuluivat lähinnä juhliin liittyviin muistamisiin, kuten syntymäpäiviin, joulun, pääsiäiseen tai uuteenvuoteen. Yhteydenpito puhelimitse oli haastateltavien keskuudessa kaikkein yleisintä. Muuton alkuvaiheessa oli enemmän lähetetty myös kirjeitä, mutta vähitellen siirrytty puheluihin. "*Mä soittelen enemmän, kun parempi on kuulla elävää ääntä, kun kirjeessä.*"(III / a, 203) Matkapuhelin oli käytössä vain harvalla. Ongelmaksi nousivat mobiiliverkon kattavuus entisessä kotimaassa, puhelujen kalleus ja puhelimen vaikea käytettävyys. Ylirajaiseen yhteydenpitoon liittyivät myös vierailut entiseen kotimaahan. Haastateltavien ikä ja

fyysinen kunto olivat yhteydessä mahdollisuuteen pitää yhteyttä entisessä kotimaassa asuviin tuttaviiin ja sukulaisiin. Erilaisten fyysisten muutokset, kuten kuulon heikentyminen, käsien vapina ym. ikään liittyvät vaivat vaikuttivat mahdollisuuteen olla yhteydessä entisessä kotimaassa asuviin ihmisiin. Samaan aikaan kun ikääntyminen vaikeutti henkilön yhteydenpitoa Suomesta käsin, haastateltavat kertoivat, että sukulaiset ja ystävät entisessä kotimaassa olivat myös ikääntyneet ja toisinaan jo niin heikossa kunnossa, ettei yhteydenpito ollut mahdollista. *“Sukulaisia on, mut sukulaiset on minun ikäisiä ja vanhoja kaikki, niin mitä niille. Sukulaisille mä ain kirjoitin korttia.”* (III / b, 203) Vastaanottajat eivät kuulleet puhelimen välityksellä eivätkä pystyneet enää kirjoittamaan ja/tai lukemaan kirjeitä. Vierailutkaan eivät enää olleet mahdollisia.

Toisinaan yhteydenpidossa turvauduttiin välittäjään. Välittäjänä toimi lapsi tai lapsenlapsi, joka vei haastatellun viestin eteenpäin. *“Minä en enää kuule niin hyvin, joten minun tytär vastaa aina puhelimeen ja kertoo, mitä on sanottavana. Haluaisin kirjoittaa kirjeitä entisille työkavereille, mutta se on vaikeaa. Tytär kirjoittaa puolestani.”* (III / k, 204) Nuoremmat sukupolvet osasivat käyttää tietokonetta ja heille yhteydenpidosta ei tullut kustannuksia. Ikääntyvistä haastateltavista vain yksi oli yhteydessä entisessä kotimaassa asuviin lapsiinsa tietokoneen Skype-ohjelman avulla. *“Me soitellaan joka päivä tyttären tai pojan kanssa skypen kautta. Siinä on kiva kun on kuvakin mukana.”* (III / g, 203) Viestin välitykseen toisen henkilön kautta liittyy monenlaisia kysymyksiä. Viestin lähettäjä valikoi sanottaviaan, viesti saattaa muuttua matkan varrella ja viestiin liittyvät painotukset eivät tule ilmi alkuperäisen lähettäjän tarkoittamalla tavalla. Samalla viestin vastaanottajan reaktiot ja tunnelmat välittyvät kiertoteitse ja saattavat muuttua tai tulla tulkituiksi eri tavoin. Esille saattaa nousta myös viestin sisältöön liittyviä luottamuksellisuuskysymyksiä.

Kaikki haastateltavat olivat halukkaita vierailemaan entisessä kotimaassaan. Ikääntymisen myötä ongelmaksi oli tullut matkan pituus ja jaksaminen. Vaikka haastateltavat olivat kaikki entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneita, olivat heidän entiset kotinsa hyvinkin kaukana, eikä lentäminen lippujen kalleuden vuoksi tullut kyseeseen. Eräs haastateltava kuvasi matkaa tyttärensä perheen luokse: *“Aha ootahan, minä läbdin tänä iltana ja vietin yön junassa. Sitten seuraavan päivän vietin vielä junassa ja yönkin ja sitten aamulla olin perillä. Se tekee kaksi yötä, yksi päivä ja vielä puolitoista päivää.”*(III / i, 204) Haastateltavat mainitsivat matkustavansa mielellään lastensa tai lastenlastensa kanssa, sillä tällöin matkan tekeminen oli turvallisempaa.

Sosiaalisten verkostojen ylläpitoon vaikuttivat suuresti haastateltavan mahdollisuudet, kyvyt ja keinot ylläpitää yllärajaisia suhteita. Sosiaalisten suhteiden verkosto kertoi haastateltavan perheen koosta, suvun laajuudesta ja läheisyydestä ja

muista sosiaalisista verkostoista. Yhteydenpidon syyt vaihtelivat konkreettisesta avunannosta emotionaaliseen huolenpitoon haastateltavan ja vastaanottajan välillä. Haastateltavat kertoivat saavansa apua kodin askareisiin entisessä kotimaassa asuvilta lapsiltaan ja lapsenlapsiltaan. Vierailuihin sisältyi velvollisuuden elementti ja niitä voidaan kutsua huolenpitovierailuiksi. Tarve tällaisen avun saannille oli ilmeinen, sillä kunnallista apua ei mielellään otettu vastaan. Haastateltava ilmaisi oman tarpeensa ja perheen velvollisuuden avunantoon, hän ei edes pohtinut muita vaihtoehtoja avun saannille: ” *Tää on iso matto ja se on melkein villanen 70 prosenttia. Sit kun tulevat sieltä Pietarista, niin sit he auttavat mulle. Mä vien tuonne (ulos)*” (III / a, 201) Huolenpidon ja käytännön asioiden lisäksi haastateltavat ylläpitivät vahvoja tunnesiteitä entisessä kotimaassa asuviin, heille tärkeisiin ihmisiin. Ylirajaiset verkostot olivat tärkeitä hyvinvoinnille Suomessa. Ne tarjosivat mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäymiseen ja niiden avulla oli mahdollista lievittää yksinäisyyden tunteita uudessa kotimaassa sekä ylläpitää kokemusta kuulumisesta itselle tuttuun yhteisöön.

5.3 Suomalainen yhteiskunta ikääntymisen ja kotoutumisen paikkana

Haastateltavat kertoivat olevansa Suomessa asumiseen monin tavoin tyytyväisiä. Epävarmaksi elämän Suomessa teki ei niinkään pelko heitteille jäämisestä ja kodittomuudesta tai muista aineellisista uhkista vaan kokemus syrjinnästä. Moni iäkäs haastateltava koki olevansa suomalainen. Lähiperheessä vanhemmat, toinen vanhemmista tai isovanhemmista oli ollut suomalaista alkuperää, kotona oli puhuttu suomen kieltä ainakin hieman ja ylläpidetty suomalaisuutta jollakin tavalla. Entisessä kotimaassa iäkkäät haastateltavat olivat saaneet tuntea olevansa etninen vähemmistö, johon liittyi erilaisia rajoituksia mm. kielen käytössä. Tullessaan Suomeen he ajattelivat saapuvansa omiensa pariin ja voivansa tuntea kotoisuutta Suomessa. He eivät olleet varautuneet siihen, että heitä pidettäisiin muuna kuin suomalaisina. Siitä huolimatta, että iäkkäät haastateltavat olivat asuneet suurimman osan elämästään entisen Neuvostoliiton alueella, he kokivat oman identiteettinsä lähinnä suomalaiseksi. Kotoutumisen esteeksi muodostui yllättäen ”vääränlainen” etninen identiteetti. *”Venäjällä sinun täytyi olla hyvä työntekijä, parempi kuin muut ja silloin sanottiin, että on kova suomalainen työmies. Jos olisin tehnyt töitä vähemmän, minua olisi haukuttu laiskaksi suomalaiseksi. Nyt Suomessa minua kohdellaan venäläisenä.”* (I / G1, 385)

Sotahistoria Venäjän kanssa aiheutti sen, että lähes kaikki haastateltavat kertoivat saaneensa osakseen nimittelyä, ”ryssittelyä”, ja muuta rasistista kohtelua. Vaikka

haastateltavat eivät ulkoisesti poikenneet valtaväestöstä, heidän erilaiset nimensä ja tapa käyttää suomen kieltä paljastivat heidän taustansa. Kokemukset etnisen identiteetin tyypittelystä venäläiseksi olivat satuttavia. Yksi iäkäs haastateltava halusi varmistaa oman identiteettinsä näyttämällä Kanadan passia, sillä hän oli elänyt ensimmäisen elinvuotensa Kanadassa. Hän oli suomalainen tai kanadalainen siitäkin huolimatta, että oli elänyt Venäjällä yli 70 vuotta. Tunne siitä, ettei ollut tervetullut uuteen kotimaahan oli joillakin haastateltavilla hyvin vahva: *”Kuule Sari kaikkia meitä, jotka ollaan tultu tuolta rajan takaa vihaavat. Sen tuntee, niin se on. En minä tiedä miksi, en osaa sanoa.”*(I / G1, 386) Yhtenä merkittävänä syynä syrjintään iäkkäät haastateltavat pitivät sitä, etteivät he olleet tehneet töitä Suomessa.

Kotoutumista hankaloittamaan nousi haastatteluissa koti-ikävä tunne. Se saattoi olla myös seurausta syrjinnästä. Eritoten ensimmäisen ja kolmannen sukupolven haastateltavat ikävöivät entistä kotimaatansa ja siellä olevia ihmisiä. Ensimmäinen sukupolvi ikävöi lapsiaan, ystäviä, sukulaisia ja naapureita, kolmas sukupolvi ikävöi toisia isovanhempiaan ja mm. serkkujaan. Haastateltavat tunnistivat vanhempiensa/isovanhempiensa ikävän erityisen vahvana silloin, kun osa lapsista asui edelleen entisessä kotimaassa. *”Mielestäni (hänellä) on hyvä olla, mutta hänen tyttärensä asuu Venäjällä. Ja ajattelen, että hän haluaa, että jos hän tulee Suomeen, hän (isoäiti) olisi enemmän onnellinen.”* (I / G3, 390) Keskisukupolven kotoutumiseen vaikutti puolison sopeutuminen Suomeen. Puolison huoli entisessä kotimaassa asuvista omista vanhemmista aiheutti ikävän ja levottomuuden tunteita, etenkin jos entisessä kotimaassa ei ollut sisaruksia huolehtimassa heistä. Huolesta seurasi tiheitä vierailuja vanhempien luokse, mikä vaikutti koko perheen kotoutumiseen uudessa kotimaassa.

Iäkkäiden haastateltavien muuton syinä olivat pääsääntöisesti lasten tai lastenlasten halu muuttaa Suomeen. Ajan saatossa he olivat itsekin hyvillä mielin muutosta: *”Olen niin kiitollinen ja rukoulen joka päivä kiitollisena siitä, että miten hänelle (lapselle) tulee sellainen ajatus, että tulee tänne ja ottaa meidätkin vielä mukaan.”*(I / G1, 389) Toinen sukupolvi painotti haastatteluissa nimenomaan parempien elinolojen saavuttamista uudessa kotimaassa, koulutusta, asumista ja turvallisuutta. He ajattelivat muuton etuja itselleen, lapsilleen ja vanhemmilleen. Toisaalta heillä ei ollut muuta mahdollisuutta kuin koettaa saada äiti/isä muuttamaan mukana, sillä entisessä kotimaassa huolenpidon vaihtoehdot olivat tälle vähäisiä tai niitä ei ollut lainkaan.

Kielen oppimista pidettiin kotoutumisen kannalta merkittävänä tekijänä. Toisen sukupolven edustaja ajatteli kielen oppimisen olevan yhteydessä integraation asteeseen ja harmitteli oman äitinsä korkeaa ikää suhteessa kielen oppimiseen: *”Eliikkä siis sen voi sanoa lyhyesti, että onneksi se on kotiutunut. Sääli vain, että se on liian myöhään alkanut opiskella kieltä... Se on ainoa mitä harmittaa. Kuinka nuorempi ihminen*

muuttaa toiseen maahan sitä helpompi ja parempi hänelle.” (I / G2, 387) Myös asiakirja-aineistossa, eli kuntien vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa, kielitaito ja kielen oppiminen nousi yhdeksi tärkeimmistä asioista niin ikääntyvän maahanmuuttajan kannalta kuin palvelujen tarjoamisen ja käyttämisen näkökulmista. Kielenopetusta annettiin asiakirjojen mukaan eri kunnissa hyvin vaihtelevasti. *”Ikääntyneiden kielenopetus voi esimerkiksi olla yhdistettynä muubun toimintaan, kuten osaksi kerhotoimintaa*” (IV / K/ Lappeenranta) Esille nousi myös sosiaali- ja terveystalouden henkilöstön kielitaito.

Kielitaidon ohella asiakirjoissa mainittiin haasteena kulttuurin tuntemus. Kunnissa oli tarve saada koulutusta monikulttuurisuudesta ja oli varauduttava tulevaan *”varautuminen ikääntyvien maahanmuuttajien lisääntyvään palveluntarpeeseen*” (IV / V/Porvoo) mikä tarkoittaa myös lisääntyvää *”monikulttuurisen palveluohjauksen tarve(tta)”* (IV/ V/Salo). Koulutuksen avulla henkilöstö voi tutustua ja ymmärtää paremmin erilaisista kulttuureista tulevien asiakkaiden tarpeita. *”...kaivataan...henkilökunnan koulutusta monikulttuuriseen työhön*” (IV / K/ Jyväskylä). Omaksi erityishaasteeksi oli nostettu laitoshoido. *”Kun iäkäs henkilö joutuu laitoshoittoon, se asettaa haasteen hoitohenkilökunnalle*” (IV / K/ Kotka).

Tulevaisuuden suuri haaste asiakirjoissa oli vastuukysymys. Pohdittiin, kuinka määritetään taho, joka vastaa ikääntyvän maahanmuuttajan avustamisesta tai hoitamisesta tulevaisuudessa. Sama vastuukysymys kosketti keskisukupolven haastateltavia. He miettivät, kuka he voisivat hoitaa vanhempansa, kun he itse käyvät työssä. Pääsääntöisesti ikääntyvien maahanmuuttajien hyvinvoinnista vastaaviksi tahoiksi mainittiin asiakirjoissa heidän perheensä, kolmas sektori ja kunta. Sekä kotouttamisohjelmissa että vanhuspoliittisissa ohjelmissa todettiin, että ikääntyvät maahanmuuttajat käyttävät suhteellisen vähän kunnallisia palveluja. Selitykseksi tähän tilanteeseen tarjottiin perhettä. *”Ikääntyvien maahanmuuttajien elämänpäiriin liittyvät kysymykset eivät ole tähän mennessä nousseet Tampereella erityisen näkyviksi, osin koska heidän kohdallaan kulttuurisesti perhe, suku ja yhteisö usein hoitaa vanhukseensa.*”(IV / K/ Tampere) Samaan johtopäätökseen voidaan tulla haastattelujen perusteella. Perheen ulkopuolista apua käytettiin vähän.

Puhuttaessa palvelujen järjestämisestä yhdeksi tahoksi asiakirjoissa nousivat järjestöt ja yhdistykset, jotka voivat omalta osaltaan olla mukana auttamassa ikääntyville maahanmuuttajille suunnattujen palvelujen kehittämisessä ja toteutuksessa. Kolmatta sektoria toimintoinen ja hankkeinen kutsuttiin ohjelmissa tärkeäksi tahoksi, jonka vastuulle myös kasataan kotouttamiseen liittyviä tehtäviä: *”Sosiaali- ja terveystoimen, maahanmuuttajayhdistysten, seurakunnan ja ao. projektien kesken*

tulee luoda toimiva yhteistyöverkosto, joka samalla opastaa viranomaisia eri kulttuureihin liittyvissä kysymyksissä.” (IV/ V/ Turku)

Tulevaisuus nähtiin asiakirjoissa myös muunlaisena kuin vain perheorientoituneena. Oli havaittu, että kotihoitoon oli jo tullut maahanmuuttajataustaisia asiakkaita, jolloin tärkeäksi tuli pohtia henkilöstön rekrytointiin liittyviä näkökulmia. Tulevaisuuden näkökulma palvelujen osalta oli paitsi ikääntyvien maahanmuuttajien erityisyyden huomioiminen myös heidän ohjaaminen kaikille ikäihmisille tarkoitetun toiminnan piiriin. Tulevaisuuspuheessa korostui valtavirtaistamisen periaate; kaikille kuntalaisille kuntalaisten palveluja. *”Maahanmuuttajien väestöosuuden kasvaessa julkisten palveluiden suurin haaste on kuitenkin huolehtia peruspalvelujen valmiuksista tuottaen laadukkaita palveluita kaikille kaupunkilaisille. Joissain tilanteissa eri maahanmuuttajaryhmien lähtökohdat oman hyvinvointinsa turvaamisessa voivat olla muuta väestöä heikkommat, mikä edellyttää positiivista erityiskohtelua kaupunkilaisten yhdenvertaisten mahdollisuuksien turvaamiseksi.” (IV /K/Espoo)* Asiakirja-aineistossa tulevaisuuteen suhtauduttiin siinä hengessä, että yhteiskunta on yhä vahvemmin muuttumassa monikulttuurisemmaksi. Puhuttiin *”moniarvoisesta yhteiskunnasta”* ja *”monipuolistuvasta kaupunkilaisuudesta”*.

6 Pohdinta

6.1 Tutkimuksen luotettavuuden, menetelmän ja eettisyyden pohdintaa

Tässä tutkimuksessa on haastattelu- ja asiakirja-aineiston avulla tutkittu ikääntyneenä Suomeen entisestä Neuvostoliitosta muuttaneiden henkilöiden arkea, sukupolvien välisten suhteiden merkitystä, ylijäisiä suhteita, syrjäytymistä ja sitä, millä tavalla ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät kuntien asiakirjoissa. Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavat monet näkökohdat. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan mitata eri keinoin. Pääasiallisesti kuitenkin luotettavuuden mittareiksi luetaan tutkimuksen siirrettävyys (transferability), tutkimustilanteen arviointi (dependability), vahvistettavuus (confirmability) ja uskottavuus (credibility), (Eskola & Suoranta 2000, Tynjälä 1991.)

Luotettavuuteen vaikuttaa oleellisesti se, millä tavoin käytetty aineisto on kerätty. Tässä tutkimuksessa korostuu aineiston keruuseen liittyvä reflektointi ja tutkimustilanteen arviointi, jonka avulla luotettavuutta ja uskottavuutta voidaan vahvistaa. Kun tutkija ja haastateltava tulevat eri kulttuuritaustasta, on syytä paneutua erityisesti heidän väliseen vuorovaikutussuhteeseen ja siihen liittyviin nyansseihin, joilla on vaikutusta saatuun aineistoon. Esimerkiksi haastateltavan ja haastattelijan tulkinnat ympäröivästä yhteiskunnasta voivat olla merkittävästi erilaisia. Antropologien tuottaessa tietoa erilaisista kulttuureista on oletuksena ollut, että tutkija viettää runsaasti aikaa tutkittavien parissa tutustuakseen heidän tapaansa hahmottaa ympäristöään ja tehdä siitä tulkintoja. (Rastas 2005.) Rastas (2005) muistuttaa, että *”Vaatimus kaikkien mahdollisten kulttuurien ja kulttuurierojen huomioimisesta etukäteen on mahdoton”...”se edellyttäisi lukemattomien eri elämänalueiden tarkastelua.”* Lisäksi kaikki kulttuurit ovat muuttuvia, ja monenlaista kulttuurista vaihtelua esiintyy paitsi ryhmien välillä myös niiden sisällä. Oletukset siitä, että joku on jonkinlainen voivat pahimmillaan muodostua haastattelijan ja haastateltavan keskinäisen ymmärryksen esteiksi. (Rastas 2005, 85–86, 93.)

Haastattelusuhteen epäsymmetria on olemassa ja sitä täytyy sietää, sillä täysin tasa-arvoista haastattelusuhdetta on vaikea saavuttaa. Valtaa haastattelussa on jo se, että haastateltavan edellytetään vastaavan haastattelijan esittämiin kysymyksiin. (esim.

Graumann & Kallmeyer 2002.) Valtaero on eittämättä läsnä tutkimuksessa, jossa tutkimuksen kohteena on vähemmistöryhmä. Tehtyjen maahanmuuttajatutkimusten perusteella voidaan sanoa, että maahanmuuttajat joutuvat toisinaan kohteiksi haluamattaan. Heidän voi olla vaikeaa kieltäytyä. Haastattelija tarjoaa heille mahdollisuuden sosiaaliseen kanssakäyntiin valtaväestön edustajan kanssa ja kenties samalla tiedon vaihtoon. Vuorela (1999) puhuu tutkijan ja tutkittavan välillä olevasta valtaeron läsnäolosta tutkimuksen eri kohdissa. Valtaero näkyy aineiston keruussa, tutkimusaineistossa ja myös valinnoissa, joita tehdään, kun valitaan mitä kerrotaan. Marja Tiilikainen kuvaa vähemmistöjä kaikille tutkijoille avoimina ryhminä: *”Minorities in Finland are not protected from being research targets. They are ”wild game” for almost everybody who is willing to make research.”* (Tiilikainen 2002, 281- 282.) Hän painottaa kuinka tutkittavat eivät aina ole selvillä siitä, mihin heidän antamaansa tietoa tullaan käyttämään (Tiilikainen 2002). Haastattelujen nauhoittaminen aiheutti kysymyksiä nauhoituksen käyttötarkoituksesta ja kieltäytymisiä haastattelusta. Luottamuksellisuuttani epäiltiin ja pelättiin tietojen luovuttamista entiseen kotimaahan. Taustalla olivat kokemukset salakuuntelusta ja tieto sen seurauksista. Huolimatta siitä, että olin tuntenut haastateltavan henkilön jo jonkin aikaa, hänen oli aluksi vaikea luottaa minuun. Hän esitti epäilyksiään ja pelkäsi oman henkilöllisyytensä paljastumista.

Haastateltava: ”...*Kuka tietää ehkä sinä olet kommunisti, minä tämmöisiä sanon.*”

Tutkija: *”No elä nyt minua pelkää.”*

Haastateltava: *”((nauraa)) Ehkä sun miesi on kommunisti. Onko?”*

Tutkija: *”No, ei oo, ei oo kukaan.”*

Haastateltava: *”Kuule, miks minä luulin.”*

Käydyän keskustelun jälkeen tutkimus jatkui ja saamani haastatteluaineisto oli rikas. Tilanne muistutti minua kuitenkin omasta roolistani. Keskustelu toi entistä konkreettisemmin esille paitsi valtaeron myös eron minun ja haastateltavan välisissä kokemuksissa elämästä erilaisissa yhteiskunnissa. Luottamuksen rakentamiseen tuli uusi ulottuvuus. Tässä tutkimuksessa valtaero oli läsnä monella tapaa. Olin työssäkäyvä, olin valtaväestön edustaja, olin koulutettu, puhuin kotikielenäni suomea. Haastateltavani eivät jakaneet kanssani samaa historiaa, täysin samaa kieltä tai kieltä lainkaan. Heillä kuitenkin oli jotakin, mitä minä tarvitsin ja mitä minä

tavoittelin. Heidän hallussaan oli tietoa. Uskon, että valtaeroa voidaan hälventää, kun haastateltaville osoitetaan, että heidän hallussaan oleva tieto on tutkijalle arvokasta ja sellaista tietoa, mitä ei mistään muualta voi saada.

Jos haastattelijan ja haastateltavan ikäeroa pidetään merkittävänä tekijänä aineiston luotettavuudelle (esim. Wetherell 2001), on todettava, että tässä tutkimuksessa ikäeroa minulla ja haastateltavillani oli vaihtelevasti. Keskisukupolven kanssa saatoin olla lähes samanikäinen. Itse koen, että ikäeroa suurempi merkitys oli sillä, millä tavalla kohtasin ja pyrin ymmärtämään haastateltaviani. Haastateltavat itse suhtautuivat ikääni luonnollisella tavalla. He kysyivät perheestäni, koulutuksestani, työstäni ja eritoten lapsista.

Saarenheimo (1997) toteaa, kuinka iäkkäät ihmiset pitävät puhumista arvossa. Yksin asuvalle iäkkäälle ihmiselle haastattelijan vierailu voi olla odotettu hetki, johon valmistaudutaan huolella. Lisäksi he osallistuvat melko mielellään tutkittaviksi, he esimerkiksi kertovat auttavansa opiskelijaa työssään. (Lumme-Sandt 2005, Wenger 2003.) Haastattelukäyntini oli selvästi mieluisa tapahtuma kaikille haastateltaville, vaikka osa ensin suhtautuikin käyntiini varauksellisesti ja joidenkin kohdalla haastattelu toteutettiin muualla kuin kotona. Vieraanvaraisuus ja haastateltavan valmistautuminen haastattelijan vierailuun näkyi eritoten kotona tehdyissä haastatteluissa. Lähes jokainen kotona tehty haastattelu alkoi jonkinlaisella ruokailulla tai tee/kahvihetkellä. Aineistossa tämä näkyy mielenkiintoisina katkoksina:

”Haastateltava: *”Seitsemän vuotta mun veljeni oli viis vuotta. - Mä teen kuumaa teetä sulle.”*

Tutkija: *”Tää on vielä lämmin.”*

Haastateltava: *”Juo sit pois ja syö näitä.”*

Tutkija: *”No mä syön. Oot sä käynny sen jälkeen siellä Loimaalla?”*

Koti haastattelun paikkana oli erityinen. Siellä haastateltava asetti ehtoja, joihin vaikuttivat kodin säännöt ja tavat (ks. Mayall 2000). Kodissa haastattelun paikasta päätti haastateltava. Kotiin mentäessä myös kodin ympäristö tuli huomioiduksi. Haastattelujen aluksi haastateltava esitteli omaa kotiaan, valokuviaan ym. esineitä. Kotiin kutsumisen tulkitsin haastateltavalta luottamuksen osoitukseksi.

Maahanmuuttajia haastateltaessa sanavalinnoilla ja käytetyillä käsitteillä on merkitystä yhteistä ymmärrystä rakennettaessa. Sanavalinnat eivät välttämättä vastaa täsmällisesti sitä, minkälainen näkemys ja merkitys halutaan viestittää puolin ja toisin.

Vähäinen sanavarasto ohentaa samalla ilmaisua sekä vaikuttaa haastattelijan tapaan kysyä ja edetä haastattelussa. Muun kuin oman äidinkielen puhuminen vaikuttaa siihen, millä tavalla asioita ilmaistaan. (Ryen 2003.) Haastattelussa varmistin, että haastateltava oli ymmärtänyt kysymykseni oikein. Käytin erilaisia kysymisen tapoja ja sanavalintoja. Haastattelu ei ole kuitenkaan vain puhetta. Se on kokonaisvaltaista kommunikointia, jossa ovat läsnä niin eleet, ilmeet kuin asennot (ks. Alasuutari 2005). Maahanmuuttajien haastattelussa eleiden välillä voi olla tulkinnallisesti suurikin etäisyys. Jos kulttuurietäisyyttä on paljon, tulee entistä tärkeämmäksi tunnistaa erilaisia eleitä ja niiden merkityksiä. Kommunikaatiota tulee erityisesti pohtia, kun haastattelussa käytetään apuna tulkkiä. Käytin tulkkiä kolmessa vanhimman sukupolven haastattelussa. Tulkkina toimi henkilö, jonka haastateltavat tunsivat ennestään ja jolla oli luottamuksellinen suhde haastateltaviin. Hän oli minua hieman iäkkäämpi nainen ja kokenut tulkkaaja. Voidaan ajatella, että tulkin käyttö on tutkimuksessa arveluttavaa monesta näkökulmasta. Tulkin persoonallisuus, tulkkauksen luotettavuus ja luottamuksellisuus saattavat vaikuttaa haastattelun sisältöön. Toisaalta ilman tulkkiä osa maahanmuuttajista jäisi kokonaan kuulematta. (Kosny ym. 2014.)

Suurin osa haastateltavista puhui suomen kieltä ja oli etnisesti suomalainen. Vaikka minua ja haastateltaviani erottivat erilaiset tavat, kokemukset ja elämänhistoriat, koin, että minulla oli mahdollisuus ymmärtää haastateltavia ja tutustua aidosti heidän arkeensa. Yleisesti tarkastellen haastatteluista huokui positiivinen suhtautuminen. Aluksi esille tulivat kiittämistä aiheuttavat asiat, kuten tyytyväisyys siistiin ja puhtaaseen asuinympäristöön. Tällainen positiivisuuspuhe saattaa heijastaa maahanmuuttajien tapaa idealisoida asioita uudessa ympäristössä, mikä helpottaa muutoksen hyväksymistä. Positiivisuuspuhetta voidaan verrata Matti Kortteisen onnellisuusmuuri-käsitteeseen, jossa kuulijalle kerrotaan asioita positiivisesta näkökulmasta eli pidetään haastattelutilanteessa yllä onnellisuuskuvaa (ks. Kortteinen 1982). Toisaalta esille nostettiin myös negatiivisia asioita. Esille tuli hyvän olon lisäksi suruun, kaipaukseen ja tyytymättömyyteen liittyviä asioita. Haastattelu oli sananmukaisesti prosessi, johon mahtui varsinaisen puheen lisäksi suuri määrä erilaisia tilanteita, hetkiä ja aistimuksia. Haastattelu ei alkanut ensimmäisestä kysymyksestä vaan yhteisen ajan sopimisesta ja suostumisesta. Se ei päättynyt hyvästeihin vaan eli edelleen tutkijan käsissä ja koneella ja sitä muokkasivat muiden ihmisten näkemykset ja ajatukset.

Haastatteluaineistoon on valikoitunut tietynlaisia henkilöitä. Heille on sopinut avata kotiovensa ja kertoa elämästään lähes vieraallem ihmiselle. Samalla he ovat olleet uteliaita näkemään, mitä minä teen heiltä saamillani tiedoilla. Aineisto on myös

haastateltavien lukumäärää tarkastellen pieni. Voisi olettaa, että aineistosta ei ole löydettävissä samankaltaisuuksia haastateltavien välillä tai että aineiston valikoituneisuudesta seuraa, ettei ole löydettävissä erilaisuutta. Toisaalta aineistoni on hyvin rikas, ja haastattelut olivat syvällisiä keskusteluja, joissa käytiin läpi monia haastateltavien elämään liittyviä kokemuksia. Näitä olivat esimerkiksi vanhempien ja lasten kuolema, rakastumiset, perheiden perustamiset, työelämä, muutot ja kokemukset uudessa kotimaassa elämisestä.

Haastatteluaineisto koostuu haastattelujen lisäksi piirroksista eli verkostokartoista ja kunkin haastateltavan sukupuusta. Haastattelujen apuvälineenä on käytetty maantieteellistä karttaa. Rikas aineisto antaa mahdollisuuden ymmärtää syvällisesti haastateltavien ratkaisuja, valintoja ja nykyistä arkea. Verkostojen piirtäminen ja maantieteellinen kartta lisäsivät haastattelutilanteessa yhteistä tekemistä ja uskon sillä olevan vaikutusta aineiston luotettavuuteen. Yhdessä piirtäminen, oli yhteistä kieltä tai ei, tuo tutkijan ja haastateltavan samalle ymmärryksen tasolle ja siinä myös edetään yhdessä tilanteesta toiseen.

Karisto kirjoittaa, että kenttäperiodin pituus on vain yksi osoitin, jonka avulla tutkimuksen pätevyyttä voi arvioida. Hän painottaa lisäksi, että aineiston laatu ei ole suhteessa siihen, kuinka lähellä tutkija on kohdettaan. Ei voida väittää, että lähellä olo parantaisi aineiston laatua. (Karisto 2008.) Oli kenttä missä tahansa, kentällä ollessaan tutkijan on saatava tuntuma tutkittaviinsa menemättä kuitenkaan liian lähelle heitä. Välimatkaa tutkittaviin pitää säädellä. (Hammersley & Atkinson 1995.) Voidaan ajatella, että tutkimuksen tekemistä on sekä tukenut että jollakin tapaa häirinnyt se, että olen viettänyt runsaasti aikaa ikääntyvien maahanmuuttajien parissa ja sen vuoksi joutunut pohtimaan, missä menee tutkimuksen ja oman kokemuksen välinen raja. Uskon kuitenkin, että ikääntyvien maahanmuuttajien parissa vietetty aika on ollut enemmän ymmärrystäni laajentava kuin sekavuutta tai rajoituksia aiheuttava kokemus. Yhdyn siis Mikael Miikkulan (2012, 21) ajatukseen: *”Harvoin ulkomaanmatkalta palaa tyhmempänä kuin sinne lähtee, mutta todennäköistä on, että sen minkä kuulee, unohtaa. Minkä näkee, sen muistaa, mutta minkä elää, vasta sen ymmärtää.”*

Aineiston keruun lisäksi luotettavuutta tulee pohtia aineiston käsittelyn osalta. Tutkimuksen uskottavuutta voidaan vahvistaa tuomalla esille tietoja tutkimukseen osallistuneista henkilöistä ja arvioida kerätyn aineiston todenmukaisuutta. (Eskola & Suoranta 2000, Tynjälä 1991.) Tässä tutkimuksessa koko aineisto on ollut analyysin kohteena, ja tutkimuksen tulosten aineisto-otteet voidaan palauttaa aineiston osaksi. Tutkimuksen analyysi on tehty huolellisesti sisällönanalyysin periaatteita noudattaen. Tutkimuksen aineistot -kohdassa on kuvattu aineistoa ja sitä, millä tavalla aineisto on kerätty.

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston käsittelyssä väliin tulee aina tutkijan henkilökohtaiset intressit, kyvyt ja luovuus, jotka vaikuttavat aineiston käsittelyyn. Pääasiallinen luotettavuuden kriteeri laadullisessa tutkimuksessa on itse tutkija. Tutkimuksen lähtökohtana on tutkijan avoin subjektiviteetti, ja tutkimuksen arviointi koskee näin ollen koko tutkimusprosessia. (Eskola & Suoranta 2000.) Ruusuvuori ym. (2010) toteaa, ettei aineiston käsittely ole arvovapaata ja neutraalia missään aineiston käsittelyn vaiheessa. Tutkija tekee valintansa aina kulloisenkin tilanteen pohjalta ja omien näkemystensä mukaisesti. (Ruusuvuori ym. 2010.) Carpelanin ”Kesän varjot” -teoksessa kirjoittama kappale, jossa hän kuvaa valokuvan ottamista ja kuvan tulkintaa, kertoo myös tutkijan ainutlaatuisuudesta hänen tulkitessaan aineistoaan. Carpelan kirjoittaa: *”Oletko tullut ajatelleeksi, että kun ottaa kuvan, siihen aina vangitsee jotakin liikkumatonta. Ja sitten yrittää antaa sille elämän. Kasvoissa silmille. Huoneessa valolle. Maisemassa etäisyydelle. On löydettävä se, mikä piilee kätkeytynä, ihmisen läsnäolo huoneessa, jossa ei ole ketään. Sama juttu unien subteen. Kellään muulla ei ole minun uniani. Kukaan muu ei näe Sonjan kasvoja niin kuin minä ne näen.”* (Carpelan 2005, 95.) Samalla tavoin kuin kuvan ja unen analyysissä koin, että aineisto muotoutui tulkinnoiksi tutkijan omien kokemusten, ajatusten ja lähtökohtien myötä. Aineisto-otteiden yhteinen tarkastelu tutkimusryhmässä avasi omaa ymmärrystä ja antoi uusia oivalluksia ymmärtää yhä paremmin haastatteluaineistoani.

6.2 Tulosten pohdintaa

Tutkimuksessa tarkasteltiin ikääntyneinä entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneiden henkilöiden arkipäivää, sosiaalisia suhteita, ylläpitäviä verkostoja, syrjäytymistä ja kotoutumista sekä sukupolvien välisten suhteiden merkitystä arjen kululle ja syrjäytymiselle. Tutkimuksen tuloksena arjen sujumisen osalta on, että arki rakentuu jokapäiväisten toimien kuten ruokailujen, kävelyretkien, kaupassakäyntien ja sosiaalisten verkostojen ylläpidon varaan. Entisen kotimaan tavat ja toimintakulttuuri limittyvät arjessa uuden kotimaan tapojen ja toimintojen kanssa. Tuloksessa on samankaltaisuutta Heikkilän (2004) tutkimustuloksiin ruotsinsuomalaisten ikääntyvien arjesta Suomikodissa. Suomikodin asukkaille oli yhtä lailla tärkeää ylläpitää suomalaisia tapoja.

Tutkimuksessa on nähtävissä sama ilmiö, jonka Litwin (1997) on havainnut omassa verkostotutkimuksessaan. Verkostot muuttuivat maahanmuuton myötä yhä perhekeskeisemmiksi. Solidaarisuus sukupolvien kesken tarjosi turvallisuuden tunteen ja antoi arkeen apua. Solidaarisuus perheenjäsenten välillä ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys edes maahanmuuttajaperheissä. Perheissä voi yhtä hyvin olla muunlaisia tuntemuksia. Solidaarisuusteorian rinnalle nostettu ns. ambivalenssiajattelu painottaa tunteiden merkitystä ja nostaa esille myös konfliktiin johtavien tunteiden läsnäolon perhesuhteissa. (Connidis 2001, Pillemer & Sutor 2002.) Koska keskisukupolvelle jää niukasti resursseja käytettäväkseen huolehtiessaan omasta työstään, lastensa koulutuksesta ja päivittäisistä kodin toimista, ei solidaarisuus aina kuvaa kattavasti sukupolvien välisiä vuorovaikutussuhteita. (ks. Gans & Silverstein 2006.) Oletukset vahvasta perheyhteydestä sekä venäläistaustaisissa kulttuureissa että maahanmuuttajilla yleisemmin johtavat helposti näkemykseen, että omaiset ovat itsestään selvästi heidän resurssinaan myös uudessa kotimaassa. Unohdetaan, että vahva sukuyhteys entisessä kotimaassa käsittää paitsi lähimpiä perheenjäseniä myös muita sukulaisia, ystäviä ja tuttavuuksia (Salmi 2009, Salmenniemi & Rotkirch 2009). Tässä tutkimuksessa lasten aktiivista osallistumista huolenpitoon selitti myös se, että yleensä vanhempi oli muuttanut Suomeen lapsensa aloitteesta. Uudessa kulttuuri- ja kieliympäristössä tämä aiheutti myös velvollisuuksia huolehtia hänestä. Tutkimuksessa tuli esille, kuinka keskisukupolvi koki kuormittumista ja oli huolissaan siitä, miten vanhemman hoiva tulevaisuudessa järjestyy. Tutkimus osoittaa myös, kuinka nuorin sukupolvi toimi keskisukupolven apuna ja tukena isovanhemmasta huolehdittaessa. Isovanhemman ja lastenlapsen välillä oli puolestaan omanlaisensa yhteys. Tässä on yhtymäkohta Laguerren (2001) tutkimukseen, jossa maahanmuuttajataustaisen

isovanhemman ja lastenlapsen välille voi kehittyä erityinen suhde (Laguette 2001). Tässäkin tutkimuksessa isovanhempi toimi entisen kotimaansa tapojen ja perhe- ym. historian tulkitsijana ja opetti näitä tapoja lastenlapsilleen. Kolmen sukupolven mukanaolo arkielämässä asetti haastatellut ikääntyvät maahanmuuttajat varsin hyvään tilanteeseen sekä nykyhetkeä että tulevaisuutta ajatellen.

Niin kansainväliset tutkimukset kuin tämä tutkimus tähdentävät, että entiseen kotimaahan jääneillä on suuri merkitys ikääntyneen maahanmuuttajan arjessa. Ylirajaiset suhteet ovat tärkeitä sosiaaliselle kanssakäymiselle ja omalle hyvinvoinnille. Niiden välityksellä vaihdetaan tietoa ja kokemuksia sekä välitetään tunteita. (esim. Phillipson ym. 2001). Edesmenneet luettiin sosiaalisiin verkostoihin, ja haudat olivat tärkeitä vierailukohteita entisessä kotimaassa. Ylirajaisen verkoston merkityksen ymmärtäminen on tärkeää muun muassa vanhuspalvelujen ammattilaisille, jotka tekevät päätöksiä sekä selvittävät iäkkäiden henkilöiden toimintakykyä ja palvelujen tarvetta. Sosiaalisen syrjäytymisen lisäksi tämä tutkimus nostaa esille emotionaalisen syrjäytymisen käsitteen. Emotionaalinen syrjäytyminen kuvaa entistä laajemmin syrjäytymisen luonnetta ja huomioi läheisten ihmissuhteiden merkityksen arjessa. Ylirajaisen kontaktien ylläpito voi ehkäistä tunnetta emotionaalisesta syrjäytymisestä. Iäkkäät haastateltavat ikävöivät entisessä kotimaassa asuvia läheisiään, eritoten lapsiaan ja lapsenlapsiaan.

Ylirajaisen yhteyksien ylläpitoa rajoittivat sekä iäkkäiden vastaajien oma toimintakyky että entisessä kotimaassa asuvien vastaanottajien huonontuva fyysinen toimintakyky. Myös taloudelliset tekijät vaikuttivat yhteydenpitoon, eritoten mahdollisuuteen matkustaa tai soittaa. Tutkimuksen mukaan perhesuhteiden avulla ylirajaisia yhteyksiä voitiin pitää yllä tehokkaammin ja taloudellisemmin. Lapset/lastenlapset käyttivät yhteydenpitoon Internetiä ja välittivät muiden sukupolvien viestejä. Vastaavaa viestien välittämiseen liittyvää havaintoa ei ole tullut esille muissa tutkimuksissa. Yhteydenpito ei tämän tutkimuksen mukaan ollut vain viestien ja tunteiden vaihtoa vaan myös konkreettista tukea ja avunantoa arjen asioissa. Yhteydenpidon merkitys on uskoakseni yleistettävissä muihinkin kuin tässä tutkimuksessa haastateltujen ryhmään. Suuri maantieteellinen etäisyys tai entisessä kotimaassa asuvien henkilöiden elinolot, kuten pakolaisleiri, tuovat erilaisuutta ylirajaisen suhteiden ylläpitoon, sisältöön ja laatuun.

Ikääntyvä maahanmuuttaja on vaarassa jäädä ulkopuoliseksi, kun pohditaan hänen hyvinvointiaan. Toisten tekemät päätökset ovat heidänkin päätöksiään. Kun tarkastellaan toimijuuden modaliteettien, osata, voida, kyetä, täytyä, tuntee ja halua (Jyrämä 2008), toteutumista iäkkäinä Suomeen muuttaneiden henkilöiden ja tähän tutkimukseen haastateltujen iäkkäiden henkilöiden näkökulmasta, voidaan todeta,

että toimijuuden ulottuvuudet eivät kaikilta osin pääse toteutumaan. Voida-
ulottuvuus on mahdollinen vain silloin, kun henkilöllä on tietoa ja ymmärrystä
mahdollisuuksistaan. Kielitaidottomalla tai huonon kielitaidon omaavalla sellaista on
vähän. Suomalainen yhteiskunta rakentuu tietynlaisen sosiaaliturvan ja
terveydenhuoltojärjestelmän mukaisesti. Tämä toimintatapa saattaa olla muualta
muuttaneelle täysin vieras. Epäselväksi jää, kuinka asiat järjestelmässä etenevät ja
kenen toimesta, millaisella aikajänteellä sekä mitä toimia itseltä vaaditaan. Eteen voi
myös tulla tilanteita, jotka ovat täysin uusia ja joille ei ole lainkaan käsitettä tai
toimintatapaa. Osata-ulottuvuuteen liittyy samalla tavoin tietojen ja taitojen osalta
tietämättömyyttä. Entisessä kotimaassa opitut tiedot ja taidot eivät välttämättä
uudessa yhteiskunnassa ole yhtä tärkeitä tai tarpeellisia. Lisäisin toimijuuden
modaliteetteihin vielä yhden ulottuvuuden, rohkeuden. Rohkeus-ulottuvuus pitäisi
sisällään uskalluksen ja kyvyn puolustaa itselle kuuluvia etuja ja tuoda esille omia
tarpeita. Se liittyy ihmisen pyrkimykseen selviytyä erilaisista tilanteista. Rohkeus-
ulottuvuus olisi lisä voida- ja osata-ulottuvuuksille. Rohkeuden avulla henkilö
kykenisi pitämään puoliaan. Vaikka ikääntyvällä maahanmuuttajalla olisi tietoa
hänelle kuuluvista palveluista sekä kyky ja osaaminen esittää tarpeensa, tarvitsee moni
heistä myös uskallusta viedä asioitaan eteenpäin itsenäisesti, toteuttaa toimijuuttaan
uudessa kotimaassaan. Syrjintäkokemukset, joita tämän tutkimuksen haastatelluilla
oli, voivat vaikuttaa lamaanuttavasti uskallukseen puolustaa omia oikeuksia
yhteiskunnassa. Arjesta saattaa tulla muiden ihmisten, joko perheenjäsenten tai eri
viranomaistahojen, tekemien päätösten mukaista. Toiset tulkitsevat ikääntyvän
maahanmuuttajan arjen tarpeita. Tutkimuksessa esille noussut keskisukupolven huoli
siitä, kuinka he tulevaisuudessa voivat olla vanhempansa tukena, antaa viitteen siitä,
että suomalainen yhteiskunta ei ole herännyt huomaamaan
maahanmuuttajataustaisten iäkkäiden kuntalaisten läsnäoloa.

Muut kuin tutkimukseen osallistuneet ikääntyvät voivat olla vieläkin kauempana
mahdollisuudesta tai toiveesta elää tai tulla hoidetuksi. Kielitaidottomuus sekä luku-
ja kirjoitustaidottomuus lisäävät entisestään todennäköisyyttä jäädä omien toiveiden
ja päätösten osalta ulkopuoliseksi. Martha Nussbaumin näkemyksen mukaan
osallisuus merkitsee mahdollisuutta sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja empatian
tunteeseen sekä kunnioittavaan ja samanarvoiseen elämään (Nussbaum 2011).

Asiakirjoja ei ole aiemmin tutkittu samasta näkökulmasta kuin tässä
tutkimuksessa. Tutkimus paljastaa joukon huomioitavia asioita kuntien
harjoittamassa sosiaali- ja terveystaloudessa. Kunta, jossa asuu useita eri
kansallisuuksia, on vaikean tehtävän edessä, jos ajatellaan vanhuspalvelulain henkeä
tarjota kuntalaisille yksilöllisiä palveluita. Asiakirja-aineiston mukaan kunnissa ollaan

huolissaan tulevaisuudesta. Epävarmuutta aiheuttivat mm. henkilöstön kyky ymmärtää erilaista kulttuuria, palvelujärjestelmän mahdollisuudet taipua ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeisiin ja kommunikaatioon liittyvät asiat, kuten tulkin käyttö. Ikääntyvien maahanmuuttajien kielitaito nousi tutkimuksessa tärkeälle sijalle pohdittaessa arjessa selviytymistä ja mahdollisuutta käyttää kunnan palveluja. Sisäministeriön selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveystaloudissa paljastaa, että kommunikaatioon liittyvä huoli on aiheellinen. Selvityksen mukaan ikääntyneille maahanmuuttajille ei tarjota riittävästi kielenopetusta eikä se vastaa heidän tarpeitaan, ja tulkkipalvelujen käyttö on vaihtelevaa. (Törmä 2014.)

Ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujen käyttöä ajatellen tulevaisuudessa on runsaasti ratkaistavia asioita. Vanhuspalvelulaki ja laatusuositus ohjaavat kuntien työtä, valintoja, palvelujen tarjontaa ja hoivahenkilöstön osaamisen laatua pykälän ja suosituksen. Kunnat itse vaikuttavat siihen, millä tavalla vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa otetaan kantaa ikääntyviin maahanmuuttajiin. Kuntien asiakirjat puolestaan vaikuttavat konkreettisiin toimiin kunnassa. Ikääntyvän maahanmuuttajan mainitsematta jättäminen voi olla valtavirtaistamista, eli ajatellaan, että kaikille kuntalaisille kuuluvat samat palvelut. Yhtä hyvin kyseessä saattaa olla koko kohderyhmän unohtaminen. Kurtin (2010) tutkimuksessa osoitetaan, että kotouttamisohjelmissa maahanmuuttajien ääni kuuluu vain heikosti. Sama on nähtävissä tässä tutkimuksessa. Yksi ratkaisu tulevaisuuden haasteiden selvittämiseksi voisi olla ikääntyvien maahanmuuttajien kuuleminen. Heidän vahvempi rooli ohjelmien laadintaprosessissa voisi hälventää ennakkoluuloja, auttaa suhtautumaan tulevaan optimistisemmin ja jopa tarjota ennalta vaikeasti ennakoitavissa olevia ratkaisuja tällä hetkellä ongelmallisilta tai haasteellisilta näyttäviin tilanteisiin. Vanhuspalvelulaki ja laatusuositus tukevat yksilöllistä kohtaamista. Laatusuosituksessa mainitaan, kuinka tulevaisuuden erilaistuvaan vanhusväestöön lukeutuvat myös *”etniseltä taustaltaan erilaiset iäkkäät”*.

Syrjinnän vastaisen lainsäädännön kehittäminen ja maahanmuuttajien mahdollisuudet poliittiseen osallistumiseen ovat asioita, joissa Suomi on onnistunut ja päässyt kansainvälisesti tarkasteltuna etujoukkoon. Sopeutuminen vaatii kuitenkin laajempia toimia ja koostuu monenlaisista kokemuksista ja tunteuksista. (Mähönen & Jasinskaja-Lahti 2013.) Yhteinen menneisyys tarjoaa ihmisille mahdollisuuden yhteisiin muistoihin ja yhteiseen kokemukseen. Iäkkäiden haastateltujen menneisyys on erilainen kuin valtaväestön. Saman ikäluokan ihmisinä he jakavat kokemuksen sodasta, mutta eri perspektiivistä. Tämä yhteinen sotakokemus onkin erottava tekijä.

On ymmärrettävää, että muukalaiseen liitetään pelon tunteita ja erilaisuus nähdään uhkana ryhmän omalle yhdenmukaisuudelle (ks. Bauman 2002). Bauman (1996) puhuu notkeasta identiteetistä. Sellainen identiteetti taipuu kulloisenkin tarpeen mukaiseksi ja on tyypillinen henkilölle, joka matkaa paikasta, roolista ja identiteetistä toiseen. Notkeaan identiteettiin voidaan yhdistää ajatus nomadisesta maailmasta, vaeltamisen maailmankaikkeudesta, jossa perhesiteet ovat väliaikaisia samoin kuin muut sosiaaliset suhteet ja jossa nykyhetkestä tehdään päätelmiä menneen perusteella. Tulevaisuuteen suhtaudutaan odottavasti, se on tuntematon. (Bauman 1996.) Jos mietitään ikääntyvän maahanmuuttajan osalta identiteetin notkeutta, voidaan todeta, että se ei enää ole samalla tavalla taipuisa kuin nuoremmilla ihmisillä. Roolimuutos voi muuton myötä olla suuri, ja tulevaisuus uudessa yhteiskunnassa on tuntematon. Suhtautumistapa tulevaisuuteen voi olla odottava, mutta tulevaisuus on myös hämmentävä ja osin hallitsematon. Kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan riippuu olennaisesti siitä, millaista vähemmistö-, siirtolais- ja pakolaispolitiikkaa vastaanottavassa maassa harjoitetaan, millainen on valtaväestön asenne tulokkaita kohtaan ja millä tavalla kunnat päätöksenteossaan ja ohjelmissaan varautuvat huomioimaan ikääntyviä maahanmuuttajia (Jasinskaja-Lahti ym. 2003). Kaikille kuuluvan ihmisarvon, samanarvoisuuden, ei pitäisi kääntyä samanlaisuuden tavoitteluksi.

Aiempiin tutkimuksiin verrattaessa voidaan huomata, että tämä tutkimus tuo esille uutta tietoa ikääntyvien maahanmuuttajien arjesta paitsi Suomessa myös laajemmin. Kolmen sukupolven haastattelut avasivat iäkkäinä Suomeen muuttaneiden arjen kulkuun laajemman perspektiivin kuin vain yhden sukupolven edustajan haastattelu ja toivat sellaista tietoa, jota ei muuten olisi saatu. Useamman sukupolven kuuleminen asetti myös haastateltujen iäkkäiden arjen luonnolliseen kontekstiinsa, osaksi omaa perheyhteyttä. Sekä arki itsessään että syrjäytyminen saivat uuden ulottuvuuden kun mukaan otettiin eri sukupolvien näkemyksiä ja kokemuksia. Arjen sujumisen näkökulma eri sukupolvien kuvaamana on antanut tietoa kotoutumisen onnistumisesta ja tulevaisuuden haasteista. On vaikea sanoa, kuinka hyvin tämä tutkimus edustaa Suomessa asuvia kolmen sukupolven maahanmuuttajaperheitä yleensä. Haastateltaviksi suostuivat oletettavasti sellaiset perheet, jotka kokivat jäsentensä väliset vuorovaikutussuhteet avoimiksi.

Tutkimuksen toistettavuus on yksi luotettavuuden mittari. Tämä tarkoittaa sitä, että voidaanko tutkimus tehdä uudelleen, analysoida sama aineisto ja saavuttaa sama lopputulos. Lopputulosten luotettavuutta voidaan pohtia myös suhteessa muihin tutkimuksiin, eli millä tavalla tehty tutkimus sijoittuu suhteessa muihin samankaltaisiin tutkimuksiin. Tukevatko ne toisiaan vai ovatko tulokset ristiriitaisia,

ja löytykö ristiriitaisuuksille selittäviä tekijöitä. Tämän tutkimuksen luotettavuutta on hankala arvioida suhteessa muihin tutkimuksiin, ellei taustaa häivytetä, sillä Suomessa ei gerontologisella tutkimuskentällä vielä ole samankaltaista tutkimusta. Vertailua voidaan tehdä muissa maissa tehtyjen tutkimusten kanssa.

Millaisina tässä tutkimuksessa näyttäytyvät johdannossa esitetyt amerikkalaistutkimuksen (Treas 2009) neljä myyttiä: maahanmuuttajaperheet ovat traditionaalisia, ikääntyvät maahanmuuttajat ovat riippuvaisia perheestään, ikääntyvät maahanmuuttajat ovat auktoriteetteja, maahanmuuttajaperheissä eletään onnellista ja turvallista perhe-elämää? Tutkimukseen osallistuneet ikääntyvät maahanmuuttajat ylläpitivät joitakin traditionaalisia tapoja, kuten vainajan muistelua kuolinpäivänä. Toisaalta arjessa oli yhtä lailla mukana uuden yhteiskunnan niin sanottuja moderneja toimintatapoja. Tällaisia olivat mm. harrastaminen ja kerhotoimintaan osallistuminen. Tutkimuksen tulokset eivät osoita, että haastatellut iäkkäät henkilöt olisivat olleet riippuvaisia perheistään. Tulokset tosin vahvistavat, että perheyhteydellä oli merkitystä hyvinvoinnille ja arjessa selviytymiselle. Haastatellut iäkkäät henkilöt odottivat huolenpitoa, mutta he myös totesivat, että lapsilla ja lastenlapsilla oli oma elämä ja sen myötä tulleet kiireet ja ymmärsivät heitä. Toisaalta keskusukupolvi koki, että vanhempi odotti heitä huolenpitoa ja seuraa enemmän kuin he kykenivät antamaan. Tutkimuksessa mukana olevissa perheissä elettiin varsin tavallista elämää. Keskusukupolvi kävi työssä, nuorin sukupolvi kävi työssä, opiskeli tai oli koulussa, ja vanhemmat/isovanhemmat elivät omaa arkeaan. Solidaarisuus perheenjäsenten välillä toi arkeen turvallisuuden tunteita. Tyytyväisyyttä ja turvallisuutta koettiin myös mm. kodin varusteista, kuten lämmin vesi ja wc, sekä lähiympäristön turvallisuudesta ja sosiaalisista suhteista. ”Onnellisuutta” arjessa hämärsivät kaipaus entisessä kotimaassa edelleen asuvia perheenjäseniä, sukulaisia, tuttavii ja ystäviä kohtaan sekä iän myötä toimintakyvyn heikentyminen, joka vaikutti yhteydenpitoon ylitse rajojen. Lisäksi ”onnellisuuteen” vaikutti uudessa kotimaassa koettu syrjivä kohtelu. Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että amerikkalaistutkimuksessa esille nostetut myytit murtuivat. Selittävät tekijät ovat hyvin samankaltaisia kuin Treasin (2009) tutkimuksessa myyttejä murtavat tekijät.

Tutkimuksen keskeisenä rajoituksena voidaan pitää haastateltujen pientä lukumäärää. Suurempi lukumäärä olisi tuonut vielä lisää variaatiota tutkimuksen tuloksiin. Laajemmin eri maista Suomeen muuttaneilta olisi saanut vaihtelevampaa tietoa ja kokemuksia mm. ylirajaisen suhteiden ylläpidosta. Kulttuurietäisyys, kielitaidottomuus, erilainen uskonnollinen vakaumus sekä muuton syihin liittyvät asiat, kuten pakolaisuus ja sen myötä tulevat stressioireet jäivät tässä tutkimuksessa vähäisemmiksi. Ne olisivat olleet vahvemmin läsnä, jos mukana olisi ollut muidenkin

kulttuureiden edustajia. Jos yhteiseksi tekijäksi valitaan ikä ja maahanmuuttajuus, uskon, että osa tuloksista on yleistettävissä myös muihin kuin entisen Neuvostoliiton alueelta ikääntyneinä muuttaneisiin. Lisäksi tuloksiin saattaa vaikuttaa haastatteluaineiston ikä. Haastattelut on tehty vuosina 2006-2007, jolloin poliittinen ilmapiiri Suomessa oli tämän päivän ilmapiiriin verrattuna erilainen. Tuolloin maahanmuuttajien vastaanottamiseen suhtauduttiin positiivisemmin. Matti Vanhasen toinen hallitus kirjasi keväällä 2007 ohjelmaansa tavoitteeksi maahanmuuttajien määrän kasvattamisen. Tavoitteena oli eritoten työperusteisen maahanmuuton lisääminen. (Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007). Saman vuoden eduskuntavaaleissa perussuomalaiset alkoivat puolueena kasvaa. Heidän maahanmuuttokriittinen näkökulmansa oli jo tuolloin yksi puolueen tärkeistä vaaliteemoista. Eduskuntavaaleissa 2011 perussuomalaisten menestys oli niin suuri, että sillä oli myös laajempaa vaikutusta maahanmuuttokriittiseen asenneilmapiiriin. Keskustelu on koventunut, ja maahanmuuttajavastaisia asenteita on runsaammin. Jos haastattelut tehtäisiin nyt, voisivat syrjäntäkokemukset olla toisenlaisia kuin tämän tutkimuksen aineistossa.

Keskustelua ikääntyvistä maahanmuuttajista on aina silloin tällöin mediassa, vaikka käsitettä etnogerontologia ei ole käytetty. Kymmenessä vuodessa on tullut jonkin verran uutta tutkimustietoa maahanmuuttajista, ja opinnäytetöissä myös ikääntyvät maahanmuuttajat ovat olleet useammin tutkimuksen kohteena. Siitä huolimatta Päivi Voutilaisen vuonna 2003 kirjoittama vieraskynäpalstan teksti Helsingin Sanomissa otsikolla *"Ikäihmisistä yhä useampi on maahanmuuttaja"* on edelleen ajankohtainen. Kirjoituksessa hän sanoo: *"Suomessa meillä on vielä aikaa varautua monikulttuurisempaan yhteiskuntaan, mutta varautuminen on aloitettava tänään"*. Juuri ilmestyneessä Opetushallituksen vanhuspalveluiden osaamistarveselvityksessä (2013) vahvan oman alan ammatillisen perusosaamisen lisäksi yhdeksi tärkeimmistä alan tulevaisuuden osaamistarpeista nousi monikulttuurisuusosaaminen (Taipale-Lehto & Bergman 2013). Etnogerontologia aktualisoituu terveys- ja sosiaalialan ammattilaisten työotteessa erilaisuutta ymmärtäväksi ja hyväksyväksi kohtaamiseksi. Sen tulisikin olla mukana sosiaali- ja terveysalan opinnoissa.

7 Johtopäätökset

Olen tällä tutkimuksella halunnut tuoda esille Suomeen entisestä Neuvostoliitosta iäkkäinä muuttaneiden henkilöiden jokapäiväistä elämää mahdollisimman monipuolisesti. Olen pyrkinyt osoittamaan, kuinka samankaltaista ja kuitenkin erilaista heidän arkipäivänsä on valtaväestön iäkkäisiin ihmisiin verrattuna ja kuinka erilaisia ikääntyvät maahanmuuttajat ovat keskenään. Heidän joukossaan on eristäytyneitä, syrjäytyneitä, huono-osaisia ja yksinäisiä henkilöitä. Toisaalta tuohon joukkoon kuuluu innovatiivisia, oma-aloitteisia, hyvinvoivia ja rohkeita ikääntyneitä. Yhtä lailla kuin valtaväestön ikääntyvät, ovat myös ikääntyvät maahanmuuttajat heterogeeninen ryhmä. Se, että entinen kotimaa kulkee mukana arjessa kulttuurisina tapoina ja tottumuksina tai ylijärjaisina suhteina ja verkostoina, ei tarkoita, ettei ikääntyvä maahanmuuttaja voisi olla mukana rakentamassa tämän päivän suomalaista yhteiskuntaa. Yhteiskunnassa tulisi olla tilaa erilaisille vanhenemisen tavoille.

Maahanmuuttajaperhe on yksikkö, jossa kaikkien hyvinvointi on tärkeää. Keskisukupolvi suhtautuu tulevaisuuteen vaihtelevasti, osa näyttäisi pelkäävän tulevaa. Kielitaidoton vanhempi jää heidän kontolleen, ja samaan aikaan omat lapset opiskelevat ja tarvitsevat taloudellista tukea. Ratkaisuvaihtoehdot voivat olla vähissä. Ikääntyvien päivätoiminta ei kosketa heidän vanhempiaan eivätkä omaishoitajien vapaapäivät ole heitä varten, sillä kuka voisi hoitaa heidän kielitaidotonta omaishoidettavaansa vapaan tai virkistyksen ajan. Kysymys onkin, kuinka osallistua Suomessa täysipainoisesti työelämään, jos itse on ainoa tuki omaan perheeseen kuuluvalle ikääntyvälle henkilölle. Uusi 1.7.2013 voimaan tullut ns. vanhuspalvelulaki (Laki ikääntyvän väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista) aiheuttaa pohdintaa ja muutoksia monen kunnan palvelurakenteessa sekä tavassa järjestää palveluita ja huolehtia siitä, että ikääntyvän oma näkemys palveluihinsa tulee huomioiduksi. Samalla olisi hyvä hetki pohtia ikääntyvien vähemmistöjen asemaa palvelujen kokonaisuudessa. Yhdenmukaistamisen periaate on yhtäältä tasa-arvoa lisäävä näkökulma, mutta toisaalta se saattaa jättää huomioimatta sellaisia näkökohtia, joilla olisi merkitystä yksilön hyvän huolenpidon kannalta.

Kotoutumisen kannalta on oleellista tulla ymmärretyksi ja hyväksytyksi yksilönä ja yhteiskunnan jäsenenä. Tähän vaikuttaa yhteiskunnan asenneilmapiiri. Asenteet

ovat yhteydessä mahdollisuuteen olla kanssakäymisessä eri etnisten ryhmien edustajien kanssa, ja maahanmuuttajia koskevan tiedon avulla on mahdollista levittää ymmärtävää asennetta. Muihin Euroopan maihin verrattuna mahdollisuudet kanssakäymiseen ovat Suomessa vähäisemmät (ks. Euroopan komissio 2008).

Jatkotutkimusta ikääntyvistä maahanmuuttajista tarvitaan. Ikääntyvät maahanmuuttajat herättävät kiinnostusta ja uteliaisuutta niin sosiologisen tutkimuksen alueella elämäntyyliinsä, kulttuuristen tapojensa ja valintojensa puolesta kuin sosiaali- ja terveydenhuollon alueella ikääntyvien hyvinvoinnin vastuun kantamisen näkökulmasta. Kansainvälistä tutkimusta voidaan hyödyntää ymmärryksen lisäämiseksi. Tutkimuksellisesti voisi sanoa, että ikääntyviä maahanmuuttajia koskevaa tutkimusta on Suomessa niin vähän, että mikä tahansa tutkimus on tärkeä ymmärrystä laajentava ja tietoa lisäävä lisäarvo.

Tämän tutkimuksen tulokset nostavat esille useita jatkotutkimuksia edellyttäviä kysymyksiä. Olisi kiinnostavaa tietää, millaiset mahdollisuudet iäkkäillä maahanmuuttajilla on käyttää peruspalveluita. Missä määrin vähäinen käyttöaste heijastaa kielitaidon tai tiedon puutetta, järjestelmän vaikeaselkoisuutta tai henkilökohtaisia ja periaatteellisia syitä? Samalla olisi mahdollista löytää hyviä ratkaisumalleja palveluiden käytölle ja kehittää palveluita hyvinvoinnin edistämisen näkökulmasta. Mikä merkitys palveluiden käytöllä/käyttämättömyydellä on maahanmuuttajaperheiden arjelle? Onko ikääntyviä maahanmuuttajia palvelutaloissa tai muissa hoivayksiköissä ja kuinka he viihtyvät ja kokevat saavansa hoivaa? Ovatko he yksinäisiä? Lisäksi olisi kiinnostavaa tietää, millä tavalla monikulttuurisuuden huomioimista ja erilaisuuden hyväksymistä vanhustyössä tukevien opintojen lisääminen vaikuttaa konkreettisesti ammattilaisten työtoteeseen.

Kiitokset

Kiinnostuin ikääntyvien maahanmuuttajien asioista tehdessäni selvitystä Tampereen Hervannassa asuvien ikääntyvien maahanmuuttajien hoidosta ja palvelujen käytöstä Vanhustyönkeskusliitolle. Raportti ”Omassa kodissa, omilla mausteilla” valmistui jo kymmenen vuotta sitten ja sitä seurasi ikääntyvien maahanmuuttajien parissa tehty hanketyö. Haluan kiittää Hilkka Linderborgia ja Pertti Hjelmiä mahdollisuudesta työskennellä tehtävissä, jotka johtivat minut tutkimuksen pariin. Väitöskirjaani ohjasi aluksi nyt jo edesmennyt sosiaaliantropologian professori Ulla Vuorela Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä. Vuorelan tutkimukset ylijaraisista verkostoista vaikuttivat siihen, että nuo verkostot ovat mukana tässä tutkimuksessa.

Siirtyessäni Terveystieteiden yksikköön sain tutkimustyöni ohjaajiksi professori Marja Jylhän ja dosentti Kirsi Lumme-Sandtin. Kiitän ohjaajiani Marjaa ja Kirsiä asiantuntevasta ja laaja-alaisesta, mutta omille näkemyksilleni tilaa antavasta ja kannustavasta ohjauksesta. Marjaa kiitän erityisesti rohkeudesta ottaa minut tutkimusaiheineni mukaan tutkijoiden joukkoon. Kiitän Kirsiä siitä, että hän on vuosien varrella antanut minulle aina aikaa sekä ymmärtänyt, että elämää on tutkijakammion ulkopuolellakin. Kirsi on osannut sanoa sopivan napakasti ”ei” jos ja kun suunta näytti väärältä. Kiitän Kirsiä myös kirjoituskumppanuudesta kahdessa tutkimusartikkelissa. Eritoten tutkimuksen loppuvaiheessa Kirsin ja Marjan tuki ja uskominen tämän työn valmistumiseen on ollut korvaamatonta. Kiitän myös Marja Saarenheimoa ja Anni Vilkkoa monista työtäni ohjaavista, avartavista ja lämminhenkisistä keskusteluista.

Työtovereitani kiitän monista arvokkaista kommentteista, joiden avulla työni eteni gerontologian seminaariryhmien kokoontumisissa. Kiitän teitä Leena, Tapsa, Ilkka, Mari, Kristina, Lily, Suvi, Inna, Outi, Merja, Linda ja Stiina sekä muut kahvihuoneen kävijät myös vilkkaista ei niin akateemisista keskusteluista kahvihuoneessamme. Leena Formalle lämmin kiitos kannustuksesta, monien elämän asioiden jakamisesta ja erilaisten akateemisten käytänteiden selvittämisestä ja Ilkka Pietilälle kiitos oivalluksista tutkimustyössä ja näkemysten vaihdosta. Kiitän Tapio Kirsiä kiinnostavista keskusteluista sekä hyvästä seurasta Edinburghin retkellä. I thank Lily Nosraty for sharing thoughts and for opening my eyes to understand more deeply

what it means to live and work as a foreigner in Finland. Kiitos Mari Aaltoselle ja Kristina Tiaiselle yhteisestä tutkimustyöhön liittyvien erityispiirteiden pohtimisesta. Marille, Kristinalle ja Leenalle suuri kiitos myös siitä, että olette jaksaneet myötäelää ja kuunnella ahdistuksen purkauksia silloin, kun tuntui, ettei mikään onnistu. Kaikille teille työtovereille vielä kiitos monista hymyistä käytävillä, makeista nauruista ja ilon purskahduksista, joita olemme vuosien varrella jakaneet.

Kiitän työni esitarkastajia dosentti Päivi Voutilaista, professori Marjaana Seppästä ja dosentti Maili Malinia arvokkaista kommentista, niin metodisista parannusehdotuksista kuin muista kriittisistä huomioista, joilla työhöni tuli vielä loppuvaiheessa entistä enemmän ryhtiä, ulottuvuutta ja erityisesti rohkeutta.

Kiitos Hilka Linderborgille ja Hilma Tukmatsovalle, jotka ovat olleet apuna tämän tutkimuksen eri vaiheissa ja joiden kanssa olen voinut pohtia monia ikääntyvien maahanmuuttajien asioita. Kiitos ikääntyvien maahanmuuttajien parissa työtä tekeville henkilöille, erityisesti Kirsti Viljaselle, Hülya Kydölle ja Eva Rönkölle, joiden kanssa olen käynyt hyviä keskusteluja ja saanut omille tutkimuksilleni näkyvyyttä.

Lisäksi kiitän monia ystäviäni rinnalla kulkemisesta ja kuuntelemisesta. Kiitos eritoten Niina Viholaiselle ja Satu Kuhalle niin tutkimustyön kuin perhe-elämän koukeroiden jakamisesta. Suuri kiitos kummitädilleni kirjailija Eira Hernbergille, joka viisaana naisena on ohjannut näkemään ohi ja ylitse hankalien kohtien, sekä monin tavoin auttanut ymmärtämään tutkimustyön kosketuspintoja.

Haastatteluihin osallistuneille henkilöille kiitos, sillä ilman heidän avoimuuttaan ja luottamustaan tämä tutkimus ei olisi ollut mahdollinen. Haastateltavat antoivat minulle tietoa ja kertoivat tarinansa. Samoin kiitos kunnan työntekijöille, jotka avustivat minua asiakirja-aineiston hankkimisessa ja ystävällisesti välittivät aineistoa postitse tai sähköpostitse. Olen tutkimustyön kahden viimeisen vuoden aikana ollut työssä sekä Hämeenlinnan että Lahden kaupungilla. Kiitän näitä työyhteisöjä kiinnostuksesta työtäni kohtaan ja mahdollisuudesta muun työn ohessa osallistua tutkimustyön kannalta oleellisiin tapahtumiin.

Väitöskirjan tekemisen on tehnyt mahdolliseksi työ Terveystieteiden yksikön projektissa ”Kaupunkiympäristö ikääntymisen paikkana”, Tampereen yliopiston tutkimusstipendi ja apuraha. Paikka ”Ikääntyminen, hyvinvointi ja teknologia” -tutkijakoulussa antoi kaksi vuotta aikaa keskittyä väitöskirjatyöhön. Olen myös saanut mahdollisuuden matkustaa erilaisissa kongresseissa ja seminaareissa yliopiston matka-avustuksen ja Konkordia-liiton rahoituksen turvin. Terveystieteiden yksikkö on tarjonnut oivan paikan keskittyä tutkimustyöhön ja hallinnollisiin kysymyksiin olen saanut apua Tiina Kangasluomalta, kiitos Tiina. Työni painokuntoon

saattamisesta kiitos kuuluu julkaisuamanuenssi Soile Levälähdelle ja kirjastoamanuenssi Paula Nissilälle. Painokustannuksissa on auttanut Tampereen kaupungin tiederahaston toimikunnan myöntämä apuraha.

Vanhempiani Pekka ja Kaija Heikkistä ja sisaruksiani Teemua ja Suvia perheineen kiitän kiinnostuksesta ja tuesta työtäni kohtaan. Äidilleni erityisen suuri kiitos kaikesta avusta, jota olen saanut niin lasten hoitoon kuin moneen muuhun asiaan. Suuri kiitos kuuluu Mikalle, joka on antanut kommentteja ja lukenut työn ympäristötieteilijän ajatuksella. Ilman kanssasi tehtyjä ihania linturetkiä ja uimareissuja olisi elämä ollut monin verroin tylsempää. Kiitän myös perheemme lapsia Joelia, Saaraa, Miikaa, Petrusta ja Ilaria vauhdikkaasta arjesta, joka on tehokkaasti saanut ajatukset pois papereista. Lapseni Joel, Saara ja Miika ovat tutkimuksen edetessä kasvaneet lukiolaiseksi ja yläkoululaisiksi. Siinä missä Saara on lukenut työtä ja huomautellut kieliopillisista seikoista, Miika on puolestaan tutkinut lähteitä ja ollut apuna tietoteknisissä ongelmissa. Esikoiseni Joelin kanssa olen saanut käydä maahanmuuttoon liittyviä keskusteluita.

Järvenpäässä joulun kynnyksellä 2014,

Sari Heikkinen

Kirjallisuus

- Aboderin I (2004): Modernisation and ageing theory revisited: current explanations of recent developing world and historical western shifts in material family support from older people. *Ageing & Society* 24(1):29–50.
- Ajrouch KJ (2007): Resources and well-being among Arab-American elders. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 22: 167–182.
- Ajrouch KJ & Jamal A (2007): Assimilating to a White identity: The case of Arab-Americans. *The International Migration Review* 42: 860–879.
- Alasuutari M (2005): Mikä rakentaa vuorovaikutusta lapsen haastattelussa. Kirjassa: Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus, ss. 145–162. Toim. J Ruusuvuori & L Tiittula. Vastapaino, Tampere.
- Amer MM & Hovey JD (2007): Socio-demographic differences in acculturation and mental health for a sample of second generation/Early immigrant Arab Americans. *Journal of Immigrant and Minority health* 9: 335–347.
- Avlund K, Lund R & Holstein B, ym (2004): The impact of structural and functional characteristics of social relations as determinants of functional decline. *Journal of Gerontology: Social Sciences* 59: 44–51.
- Baldassar L (2007a): Transnational families and aged care: The mobility of care and the migrancy of ageing. *Journal of Ethnic & Migration Studies* 33(2): 275–297.
- Baldassar L (2007b): Transnational families and the provision of moral and emotional support: The relationship between truth and distance. *Identities* 14(4): 385–409.
- Bauman Z (1996): Postmodernin lumo. Vastapaino, Tampere.
- Bauman Z (2002): Notkea moderni. Vastapaino, Tampere.
- Barry B (2002): Social Exclusion, Social Isolation, and the Distribution of Income. Kirjassa: Understanding social exclusion, ss. 13–29. Toim. J Hills, J LeGrand & D Piachaud. Oxford University Press, Oxford.
- Becker G (2002): Dying away from home: quandaries of migration for elders in two ethnic groups. *Journal of Gerontology, Social Sciences* 57B: 79–95.
- Bengtson V, Giarrusso R, Silverstein M & ym (2000): Families and intergenerational relationships in aging societies. *International Journal of Aging* 2(1): 3–10.
- Berry JW (1997): Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 46(1): 5–68.
- Blakemore K & Boneham M (1994): Age, Race and Ethnicity: A Comparative Approach. Open University Press, Philadelphia.
- Brockmann M & Fisher M (2001): Older migrants and social care in Austria. *Journal of European Social Policy* 11(4): 353–362.
- Bryceson D & Vuorela U (2002): Transnational families in the twenty-first century. Kirjassa: The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks, ss. 3–30. Toim. D Bryceson & U Vuorela. Berg, Oxford.

- Burchardt T (2000): Social exclusion: concepts and evidence. Kirjassa: Breadline Europe: The measurement of poverty, ss. 385–405. Toim. D Gordon & P Townsend. The Policy Press, Bristol.
- Burholt V (2004): The settlement patterns and residential histories of older Gujaratis, Punjabis and Sylhetis in Birmingham, England. *Age and Ageing* 24: 383–410.
- Burr V (1995): *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge, London.
- Burr JA, Lowenstein A, Tavares JL, Coyle C, Mutchler JE, Katz R & Khatutsky G (2012): The living arrangements of older immigrants from the former Soviet Union: A comparison of Israel and the United States. *Journal of Aging Studies* 26(4): 401–409.
- Byrne D (2005): *Social exclusion*. Open University Press, Maidenhead.
- Carpelan B (2005): *Kesän varjot*. Kustannusyhtiö Otava.
- Choi NG (2001): Diversity within diversity: Research and social work practice issues with Asian American elders. *Journal of Human Behavior in the Social Environment* 3: 301–319.
- Connidis I A (2001): *Family ties and aging*. SAGE, Publications.
- Crew S (2004): Ethnogerontology: Preparing Culturally Competent Social Workers for the Diverse Facing of Aging. *Journal of Gerontological Social Work* 43(4): 45–58.
- Davydova O (2009): Suomalaisena, venäläisenä ja kolmantena. Etnisyyssdiskursseja transnationaalissa tilassa. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 57. Joensuun Yliopisto.
- Ekman S-L (2005): Maahanmuuttajavanhukset – haaste vanhustyölle. *Vanhustyön keskusliitto, Vanhustyö* 1: 18–20.
- Emami A, Torres S, Lipson J, Ekman S-L (2000): ‘An ethnographic study of a day-care center for ethnic minority seniors’, *Western Journal of Nursing Research* 22(2): 169–188.
- Erickson CD & Al-Timimi NR (2001): Providing mental health services to Arab Americans: Recommendations and considerations. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology* 7: 308–327.
- Eskola J (2001): Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Kirjassa: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, ss.133–157. Toim. J Aaltoja & R Valli. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Eskola J & Suoranta J (2000): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. *Vastapaino*, Tampere.
- Euroopan komissio (2008): *Discrimination in the European Union. Perceptions, Experiences and Attitudes*. Special Eurobarometer 296/Wave 69.1. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_296_en.pdf (Luettu 13.4.2013.)
- Faist T (2000): Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies* 23: 189–222.
- Falicov CJ (2005): Emotional transnationalism and family identities. *Family Process* 44(4): 399–406.
- Felski R (2000): The invention of everyday life. *New Formations* 39: 13–31.
- Fingerroos O (2003): Karjalainen-heimolainen vai uusheimolainen? Kirjassa: Tutkijat kentällä. Kalevalaseuran vuosikirja 82, ss. 194–207. Toim. P Laaksonen, S Knuuttila & U Piela. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Gans D, Silverstein M (2006): Norms of filial responsibility for aging parents across time and generations. *Journal of Marriage and Family* 68: 961–976.
- Gelfand DE (1989): Immigration, aging, and international relationships. *The Gerontologist* 29: 366–371.
- Gergen K (1999): *An invitation to social construction*. Sage, London.

- Graumann C F & Kallmeyer W (2002): Perspective and perspectivation in discourse: An introduction, elektroninen aineisto. Kirjassa: Perspective and perspectivation in discourse elektroninen aineisto, human cognitive processing, ss. 1–14. Toim. CF Graumann & W Kallmeyer. J. Benjamins Pub. Co, Amsterdam.
- Hammersley M & Atkinson P (1995) *Ethnography. Principles in Practice*. Routledge, London.
- Han HR, Kim M, Lee HB, Pistulka G & Kim K B (2006): Correlates of Depression in the Korean American elderly: Focusing on personal resources of social support. *Journal of Cross Cultural Gerontology*. 22: 115–127.
- Hasala K (2010): Inkeriläiset- ulkomaalaisia, paluumuuttajia, siirtolaisia, pakolaisia. *Siirtolaisuus-Migration* 3: 16–25.
- Heikkilä K (2004): The role of ethnicity in care of elderly Finnish immigrants.
- Heikkilä K & Ekman S-L (2003): Elderly Care for Ethnic Minorities – Wishes and Expectations among Finns in Sweden. *Ethnicity & Health*, 8 (2): 135–146.
- Heikkinen S (2011): Exclusion of older immigrants from the former soviet union to Finland: The meaning of intergenerational relationships. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 26(4): 379–395.
- Heikkinen SJ (2012): Ikääntyvän maahanmuuttajan arki kolmen sukupolven kuvaamana. *Gerontologia* 1 (26): 29–43.
- Heikkinen SJ & Lumme-Sandt K (2013): Transnational connections of later-life migrants. *Journal of Aging Studies*, 27 (2): 198–206.
- Hennings J, Williams J & Haque BN (1996): Exploring the health needs in Bangladeshi women: a case study in using qualitative research methods. *Health Education Journal* 55: 11–23.
- Hobcraft J (2002): Social Exclusion and the Generations. Kirjassa: Understanding social exclusion, ss. 62–83. Toim. J Hills, J LeGrand & D Piachaud. Oxford: Oxford University Press.
- Horowitz T (2005): The integration of immigrants from the former Soviet Union. *Israel Affairs* 11(1): 117–136.
- Huttunen L (2002): Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämänkerroissa. Helsinki: Hakapaino.
- Izuhara M & Shibata H (2002): Breaking the generational contract? Japanese migration and old-age care in Britain. Kirjassa: The Transnational Family: European Frontiers and Global Networks, ss. 155–172. Toim. D Bryceson & U Vuorela. Berg, Oxford and New York.
- Jaakkola M (1999): Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin 1987–1999. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 213. Edita, Helsinki
- Jaakkola M (2009): Maahanmuuttajat suomalaisten näkökulmasta. Asennemuutokset 1987–2007. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Jackson JS, Brown E, Antonucci TC & Daatland SO (2005): Ethnic diversity in Ageing, Multicultural Societies. Kirjassa: The Cambridge handbook of age and ageing, ss. 476–481. Toim. ML Johnson. Cambridge University Press, New York.
- Jamieson A (2002): Strategies and methods in researching ageing and later life. Kirjassa: Reseaching Ageing and later life, ss. 21–33. Toim. A Jamieson & CR Victor. Open University Press, Buckingham.

- Jang Y & Chiriboga DA (2010): Living in a different world. Acculturative stress among Korean American elders. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* 65 (1): 14–21.
- Jasinskaja-Lahti I, Liebkind K, Horenczyk G & Schmitz P (2003): The interactive nature of acculturation: Perceived discrimination, acculturation attitudes and stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany. *International Journal of Intercultural Relations* 27(1): 79–97.
- Jokinen E (2005): *Aikuisten arki*. Gaudeamus, Helsinki.
- Jyrkämä J (2008): Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä- hahmottelua teoreettis- metodologiseksi viitekehikseksi. *Gerontologia* 23: 190–203.
- Karisto A (2008): *Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan aurinkorannikolla*. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Katz R (2009): Intergenerational Family Relations and Life Satisfaction Among Three Elderly Population Groups in Transition in the Israeli Multi- cultural Society. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 24: 77–91.
- Kauch TO (1997): Intergenerational relations: Older Korean- American’s experiences. *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 12: 245–271.
- Kim G, Jang Y & Chiriboga D A (2012): Personal Views about Aging among Korean American Older Adults: The Role of Physical Health, Social Network and Acculturation. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 27: 139–148.
- Kim S & Kim KC (2001): Intimacy at Distance, Korean American Style: Invited Korean Elderly and Their Married Children. Kirjassa *Age Through Ethnic Lenses*, ss. 45–58. Toim. LK Olson. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA.
- Kokko W (1997): Inkerinsuomalaisten “paluumuuton” luonne. *Siirtolaisuus, Migration* 24: 16–21.
- Kortteinen M (1982): *Lähiö*. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Otava, Keuruu.
- Kosny A, MacEachen E, Lifshen M & Smith P (2014): Another Person in the Room: Using Interpreters During Interviews With Immigrant Workers. *Qualitative Health Research* 24(6):837–845.
- Kulla G, Ekman S-L & Sarvimäki A (2010): Experiential Health from an Ageing and Migration Perspective: The Case of Older Finland-Swedes. *Journal of Immigrant & Minority Health* 12 (1): 93–99.
- Kurtti A (2010): *Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa. Sosiaalityön lisensiaatin tutkielma*. Lapin yliopisto.
- Kyngäs H & Vanhanen L (1999): Sisällön analyysi. *Hoitotiede* 1: 3–12.
- Kyntäjä E (1999): Muuttopaineet Venäjältä ja Virosta Suomeen- satua vai totta? Poimintoja tutkimusprojektista. *Siirtolaisuus, Migration* 26: 4–10.
- Laatusuositus (2013): *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi*. Sosiaali- ja terveysministeriö, Kuntaliitto, Helsinki.
- Laguerre MS (2001): *Diasporic Aging: Haitian Americans in New York City*. Kirjassa: *Age Through Ethnic Lenses*, ss. 103–112. Toim. LK Olson. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA.
- Laki kotoutumisen edistämisestä (2010). <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386> Luettu 11.5.2013
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012. <http://www.finlex.fi/fi/uuuutiset/249> Luettu 8.8.2013.
- Lepola O (2002): *Johdanto*. Kirjassa: *Koto maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001*. Toim. O Lepola. Työministeriö, Helsinki.

- Levitas R (2000): What is social exclusion? Kirjassa: *Breadline Europe: The measurement of poverty*, ss. 357–383. Toim. D. Gordon, & P. Townsend. The Policy Press, Bristol.
- Liebkind K (2001): Kun kulttuurit kohtaavat. *Monikulttuurinen Suomi*. Kirjassa: *Monikulttuurinen Suomi*, ss.13–27. Toim. K Liebkind. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Liebkind K, Mannila S, Jasinskaja-Lahti I, Jaakkola M, Kytäjä E & Reuter A (2004): *Venäläinen, virolainen, suomalainen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Linderborg H (2012): Hennattuja partoja. Ikääntyvät somalimiehet ryhmätoiminnassa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus. Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto.
- Litwin H (1997): The network shifts of elderly immigrants: The case of soviet Jews in Israel. *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 12(1): 45.
- Litwin H (2001): Social network type and morale in old age. *The Gerontologist* 41: 516–524.
- Longino CF & Warnes A (2005): *Migration and older people*. Kirjassa: *The Cambridge handbook of age and ageing*, ss. 538–545. Toim. M L Johnson. Cambridge University Press, New York.
- Lowenstein A (2002): Solidarity and conflicts in coresidence of three-generational immigrant families from the former Soviet Union. *Journal of Aging Studies* 16: 221–241.
- Lowenstein A & Katz R (2005): Living Arrangements, family solidarity and life satisfaction of two generations of immigrants in Israel. *Aging & Society* 25: 749–767.
- Lubben JE & Bacerra RM (1987): *Social support among Black, Mexican and Chinese elderly*. Kirjassa: *Ethnic dimensions of aging*, ss.130–144. Toim. DE Gelfand & C-M Barresi. Berlin Heidelberg. Springer, New York.
- Lumme-Sandt K (2005): *Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa*. Kirjassa: *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, ss. 125–144. Toim. J Ruusuvoori & L Tiittula. Vastapaino, Tampere.
- Maahanmuuton vuosikatsaus 2012. Sisäsasiainministeriö. http://www.migri.fi/download/43811_43667_Maahanmuuton_tilastokatsaus2012_web.pdf?72d194651260d188 Luettu 6.3.2014.
- Maahanmuuttajabarometri 2012. TEM raportteja 11/2013.
- Malin M (2011). *Maahanmuuttajien terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat tekijät*. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 (2): 201–213.
- Martikainen T, Sintonen T & Pitkänen P (2006): *Johdanto*. Kirjassa: *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000 - luvulla*. Toim. T Martikainen. Tietolipas 212. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Martikainen T, Saari M & Korkiasaari J (2013): *Kansainväliset muuttoliikkeet ja Suomi*. Kirjassa: *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, ss. 23–54. Toim. T Martikainen, P Saukkonen & M Säävälä. Gaudeamus, Helsinki University Press.
- Mason J (2002): *Qualitative Researching*. Sage, London.
- Massey DC, Goldring L & Durand J (1994): Continuities in transnational migration: An analysis of nineteen Mexican communities. *American Journal of Sociology* 99: 1492–1533.
- Mayall B (2000): *Conversations with children. Working with generational issues*. Kirjassa: *Research with children elektroninen aineisto: Perspectives and practices*, ss. 127. Toim. PM Christensen & A James. Falmer Press, London.

- Miettinen H (2004): Menetetyt kodit, elämät, unelmat. Suomalaisuus paluumuuttajastatukseen oikeutettujen venäjänsuomalaisten narratiivisessa itsemäärittelyssä. *Sosiaalipsykologisia tutkimuksia* 11. Helsinki: Yliopistopaino.
- Miikkula M (2012): Pätkä venäläistä hengellistä sydänfilmiä. *Analogi* 3: 17–21.
- Moon J-H & Pearl J H (1991): Alienation of elderly Korean American immigrants as related to place of residence, gender, age, years of education, time in the U.S., living with or without children, and living with or without a spouse. *International Journal of Aging and Human Development* 32: 115–124.
- Morgan D H J (1999): Risk and Family Practices: Accounting for Change and Fluidity in Family life. Kirjassa: *The New Family*, ss. 13–30. Toim. EB Silva & C Smart. Sage, London.
- Morgan D H J (2004): Everyday life and family practices. Kirjassa: *Contemporary Culture and Everyday Life*, ss. 37–51. Toim. EB Silva & T Bennett. Sociology Press, Durham.
- Mui A (1998): Living alone and depression among older Chinese immigrants. *Journal of Gerontological Social Work*. 30: 147–166.
- Mui A (2001): Stress, coping and depression among elderly Korean Immigrants. *Journal of Human Behaviour in the Social Environment* 30 (4): 281–299.
- Murray CD & Wynne J (2001): Researching community, work and family with an interpreter. *Community, Work and Family* 4(2): 151–171.
- Mähönen TA & Jasinskaja-Lahti I (2013): Etniset ryhmäsuhteet ja maahanmuuttajien akkulturaatio. Kirjassa: *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, ss. 247–262. Toim. T Martikainen, P Saukkonen & M Säävälä. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Mölsä M (2008): Somalialaisten maahanmuuttajien ikääntymisen ja sairastamisen kokemuksia Suomessa. Kirjassa: *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, ss. 59–73. Toim. M-L Honkasalo & A Leppo. Sosiaalilääketieteen yhdistys ry. 1/2008, 45. vuosikerta.
- Mölsä M, Hejde KH & Tiilikainen M (2010): Changing Conceptions of Mental Distress among Somalis in Finland. *Transcultural Psychiatry* 47 (2): 276–300.
- Naber N (2000): Ambiguous insiders: An investigation of Arab American invisibility. *Ethnic and Racial Studies* 23: 37–61.
- Nazaroo J (2006): Ethnicity and Old Age. Kirjassa: *The Futures of Old Age*, ss. 62–75. Toim. JA Vincent, C Phillipson & N Downs. Sage, London.
- Novikova I (2005): Riian ”mummokerhot”. Ikä ja valta translokaalissa ympäristössä. Kirjassa: *Kohtaamisia rajoilla*, ss. 71–91. Toim. A Hirsiaho, M Korpela ja L Rantalaiho. Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Nussbaum MC (2011): *Creating Capabilities. The Human Development Approach*. Harvard University Press.
- Ollila A & Saarelainen J (2013): Johdanto: Euroopassa, sen rajoilla ja ulkopuolella. Kirjassa: *Kosmopoliittisuus, monikulttuurisuus, kansainvälisyys. Kulttuurihistoriallisia näkökulmia*, ss. 9–27. Toim. A Ollila & J Saarelainen. Painosalama Oy, Turku.
- Parrenas R (2005): Long distance intimacy: Class, gender and intergenerational relations between mothers and children in Filipino transnational families. *Global Networks* 5(4): 317–336.
- Patsios D (2006): Pensioners, poverty and social exclusion. Kirjassa: *Poverty and social exclusion in Britain*, ss. 431–458. Toim. C Pantazis, D Gordon & R Levitas. The Policy Press, Bristol.
- Pentikäinen M (2005): Loputon matka. Vietnamlalaisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Hakapaino Oy, Helsinki.

- Perho R & Jasinskaja-Lahti I (2006): Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla. Seurantatutkimus vuosilta 1997–2004. Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Pernice R (1994): Methodological issues in research with refugees and immigrants. *Professional Psychology Research* 25(3): 207–213.
- Phillipson C (2006): Ageing and globalization. Kirjassa: *The Futures of Old Age*, ss. 201–207. Toim. JA Vincent, C Phillipson & M Downs. Sage, London.
- Phillipson C & Ahmed N (2006): Transnational communities, migration and changing identities in later life: a new research agenda, ss. 157–172. Kirjassa: *Ageing and diversity: Multiple pathways and cultural migrations*. Toim. SO Daatland & S Biggs. The Policy Press, University of Bristol, Great Britain.
- Phillipson C, Bernard M, Phillips J & Ogg J (2001): *The family and community life of older people*. Routledge, London and New York.
- Pillemer K & Suitor J (2002): Explaining mothers' ambivalence toward their adult children. *Journal of Marriage and Family*. 64(3): 602–613.
- Potter (1996): *Representing reality. Discourse, rhetoric and social construction*. Sage, London.
- Punch S (2002): Interviewing strategies with young people: The 'secret box', stimulus material and task-based activities. *Children & Society* 16(1): 45–56.
- Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma 19.4.2007.<http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/aiemmat-hallitukset/vanhanenII/hallitusohjelma/pdf/hallitusohjelma-painoversio-040507.pdf>. Luettu 15.3.2014.
- Rastas A (2010): Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Kirjassa: *Haastattelun analyysi*, ss. 64–89. Toim. J Ruusuvuori, P Nikander & M Hyvärinen. Vastapaino, Tampere.
- Rastas A (2005): Kulttuurit ja erot haastattelutilanteessa. Kirjassa: *Haastattelu: Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, ss. 78–102. Toim. J Ruusuvuori & L Tiittula. Vastapaino, Tampere.
- Ronström O (2002): The making of older immigrants in Sweden: identification, categorisation and discrimination. Kirjassa: *Cultural Gerontology* ss. 129–138. Toim. L Andersson. House Westport, CtAuburn.
- Ruusuvuori J, Nikander P & Hyvärinen M (2010): Haastattelun analyysin vaiheet. Kirjassa: *Haastattelun analyysi*, ss. 9–36. Toim. J Ruusuvuori, P Nikander & M Hyvärinen. Vastapaino, Tampere.
- Ryan L, Sales R, Tilki M & Siara B (2009): Family strategies and transnational migration: Recent polish migrants in London. *Journal of Ethnic & Migration Studies* 35(1): 61–77.
- Ryen A (2003): Cross-cultural interviewing. Kirjassa: *Inside interviewing: New lenses, new concerns*, ss. 429–448. Toim. JA Holstein & J Gubrium. Thousand Oaks Sage, Calif.
- Saarenheimo M (1997): Jos etsit kadonnutta aikaa: Vanhuus ja oman elämän muistelemineen. Vastapaino, Tampere.
- Salmenniemi S & Rotkirch A (2009): Johdanto: Verkostojen Venäjä. Kirjassa: *Suhteiden Venäjä*, ss. 9–25. Toim. S Salmenniemi & A Rotkirch. Hakapaino, Helsinki.
- Salmi M (1991): Ajatteletko arkena? Arkielämä ja tietoisien toiminnan mahdollisuus. *Sosiologia* 28(4): 237–249.
- Salmi M (2004): Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Kirjassa: *Puhelin, mummo vai joustava työaika*, ss. 11–28. Toim. M Salmi & J Lammi-Taskula. Stakes, Helsinki.

- Salmi A-M (2009): Naapuruussuhteet Pietarissa. Kirjassa: Suhteiden Venäjä, ss. 171–191. Toim. S Salmenniemi & A Rotkirch. Hakapaino, Helsinki.
- Sarvimäki A (2008): Vanheneminen eri kulttuureissa ja etnisissä ryhmissä. Kirjassa: Gerontologia, ss. 85–94. Toim. E Heikkinen & T Rantanen. Duodecim, Helsinki.
- Sarvimäki A (2003): Etnisyys ja kulttuurigerontologia-etnisyyss elämänmuotona ja pelinä. Gerontologia 17: 207–209.
- Saukkonen P (2013): Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Kirjassa: Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta, ss. 81–97. Toim. T Martikainen, P Saukkonen & M Säävälä. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Scharf T, Phillipson C & Smith AE (2005): Social exclusion of older people in deprived urban communities of England. European Journal of Ageing 2: 76–87.
- Sen A (2000): Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny. Social Development Papers No.1. Office of Environment and Social Development: Asian Development Bank.
- Settles B H, Zhao J, Mancini K D, Rich A, Pierre S & Oduor A (2009): Grandparents Caring for their Grandchildren: Emerging Roles and Exchanges in Global Perspectives. Journal of Comparative Family Studies: 827–848.
- Shibusawa T, Lubben J & Kitano H H L (2001): Japanese American Elderly. Kirjassa: Age Through Ethnic Lenses, ss. 33–44. Toim. LK Olson. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA.
- Silverman D (2005): Doing Qualitative Research. Sage, London.
- Snauwaert B (2003): When Integration does not necessarily imply Integration: Different Conceptualizations of Acculturation Orientations Lead to Different Classifications. Journal of Cross-Cultural Psychology 34(2): 231–239.
- Sokolovsky J (1985): Ethnicity, culture and aging. Do differences really make a difference? Journal of Applied Gerontology 4(1): 6–17.
- Suurpää L (2002): Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 28, Helsinki.
- Szelez MR & Tache I (2008): The Forms and Determinants of Social Exclusion in the European Union: The Case of Luxemburg. International Advances in Economic Research 14: 369–380.
- Taipale-Lehto U & Bergman T. Vanhustyön osaamistarveraportti. Opetushallitus 2013:14. Juvenes Print-Suomen yliopistopaino, Tampere. http://www.oph.fi/download/154602_Vanhuspalveluiden_osaamistarveraportti.pdf Luettu 7.5.2014.
- Takala S (2009): Etnogerontologia. Gerontologia 3: 163–164.
- Takala S (2004): Tampereen Hervannassa. Omassa kodissa- Omilla mausteilla. Selvitys ikääntyvien maahanmuuttajien hoidon ja palvelujen kohtaamisesta. Ituja vanhustyöhön. Vanhustyön keskusliiton raportti nro 1/2004. Vanhustyön keskusliitto.
- Tiainen T (2013): Babushka in flux: Grandmothers and Family-making between Russian Karelia and Finland. Acta Universitatis Tamperensis 1833. Tampere University Press, Tampere.
- Tiilikainen M (2002): Homes and fields, friends and informants. Fieldwork among Somali refugee women, ss. 272–288. Kirjassa: Styles and positions. Ethnographic perspectives in comparative religion 8. Toim. T Sakaranaho, T Sjöblom, T Utriainen & H Pesonen. Department of Comparative Religion, Helsinki.

- Torres S (2009): Vignette methodology and culture-relevance: lessons learned from the study on Iranians' understandings of successful aging. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 24(1): 93–114.
- Torres S (2011): Cross-Cultural differences in ageing. Kirjassa: *An Introduction to Gerontology*, ss. 340–362. Toim. I Stuart-Hamilton. Cambridge University Press.
- Torres S (2006): Elderly immigrants in Sweden: 'Otherness' under construction. *Journal of Ethnic & Migration Studies* 32(8): 1 341–1 358.
- Torres S (2002): Relational values and ideas regarding 'successful aging'. *Journal of Comparative Family Studies* 33(3): 417–431.
- Torres S (2001): Understanding of successful aging in the context of migration: the case of Iranian immigrants in Sweden. *Aging and Society* 21: 333–355.
- Treas J (2009): Four myths about older adults in America's immigrant families. *Generations* 32(4): 40–45.
- Treas J & Mazumdar S (2002): Older people in America's immigrant families: Dilemmas of dependence, integration, and isolation. *Journal of Aging Studies* 16(3): 243–258.
- Treas J & Mazumdar S (2004): Kinkeeping and caregiving: Contributions of older people in immigrant families. *Journal of Comparative Family Studies* 35(1): 105–122.
- Tuomi J & Sarajärvi A (2002): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki.
- Tynjälä P (1991): Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Kasvatus* 22 (5–6): 387–398.
- Törmä S, Huotari K, Tuokkola K & Pitkänen, S (2014): Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi. Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikäihmisten kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Sisäministeriön julkaisu 14/2014: 98–122.
- Vega W, Kolody B, Ramon, V & Weir J (1991): Social networks, social support, and their relationship to depression among immigrant Mexican women. *Human Organization* 50: 154–162.
- Vertovec S (1999): Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies* 22: 447–462.
- Victor C R, Burholt V & Martin W (2012): Loneliness and Ethnic Minority Elders in Great Britain: An Exploratory Study. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 27: 65–78.
- Voutilainen P (2003): Vieraskynä. Helsingin Sanomat. 20. heinäkuuta 2003.
- Voutilainen P, Manninen M & Vaarama M. (2003): Finland. Kirjassa: *Minority Elderly care in Europe*, ss. 115–131. Toim. N Patel. Policy Research Institute on Ageing and Ethnicity, UK.
- Vuorela U (1999): Postkoloniaali ja kolmannen maailman feminismit. Kirjassa: *Rotunaisia ja feministejä*, ss. 13–37. Toim. J Airaksinen & T Ripatti. Vastapaino, Tampere.
- Walters W H (2002): Later-life migration in the United States: A review of recent research. *Journal of Planning Literature* 17(1): 37–66.
- Warnes T (2006): Older foreign migrants in Europe: multiple pathways and welfare positions. Kirjassa: *Ageing and diversity: Multiple pathways and cultural migrations*, ss.141–156. Toim. S O Daatland & S Biggs. Policy Press, Bristol.
- Warnes AM, Friedrich K, Kellaheer L & Torres S (2004): The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Aging and Society* 24: 307–326.
- Wenger C (2003): Interviewing older people. Kirjassa: *Inside interviewing: New lenses, new concerns*, ss. 111–130. Toim. J A Holstein & J F Gubrium. Thousand Oaks Sage, Calif.

- Wetherell M (2001): Themes in discourse research: the case of Diana. Kirjassa: Discourse, theory and practice. A reader, ss. 14–28. Toim. M Wetherell, S Taylor & SJ Yates. Sage, London.
- Wilding R (2006): Virtual intimacies: family communications across transnational borders. *Global Networks* 6: 125–142.
- Wong M G (2001): The Chinese Elderly: Values and Issues in Receiving Adequate Care. Kirjassa: Age Through Ethnic Lenses, ss. 17–32. Toim. LK Olson. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA.
- Wrobel NH, Farrag M F & Hymes RW (2009): Acculturative Stress and Depression in an Elderly Arabic Sample. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 24: 273–290.
- Yoo JA & Zippay A (2012): Social networks among lower income Korean elderly immigrants in the U.S. *Journal of Aging Studies* 26: 368–376.
- Zehner M (2008): Care of older persons in transnational settings. *Journal of Aging Studies* 22: 32–44.

Exclusion of Older Immigrants from the Former Soviet Union to Finland: The Meaning of Intergenerational Relationships

Sari J. Heikkinen

© Springer Science+Business Media, LLC 2011

Abstract This article discusses factors that affect the exclusion of older immigrants in Finland. The meaning of intergenerational relationships to older immigrants in an everyday life context is versatile and comprises support, commitment and expectations between generations. The second and third generations are doing their best to cope with their own everyday life and integration process while being under the pressure to meet the varied expectations of the first generation. The topic is explored using qualitative data drawn from interviews with three-generation families from the former Soviet Union. The study found that satisfying factors of everyday life, such as housing or activities offered by society and the possibility to live close to the children and grandchildren reflect the feeling of inclusion to the host society. Dissatisfying feelings such as hostile attitudes, deficient language acquisition and a longing for the former home country, people and places there, affect the feelings of social and emotional exclusion. The exclusion faced by older immigrants in the Finnish society seems to be more complicated and sensitive than is generally recognized; it is illustrated through the emotions of immigrant elders rather than through their active actions or participation.

Keywords Emotional exclusion · Family · Intergenerational relations · Older immigrants · Social exclusion

Introduction

Older immigrants are a varied group with different nationalities, educational backgrounds, family histories, religions and diverse migration histories. The immigrant status, such as refugee, repatriate or amenity-led migrant, shapes the way older immigrants face the new society. Compared to native-born older adults they are more likely to live in poverty (Szelez and Tache 2008) and are thus in danger of being excluded in many ways: socially, economically and emotionally (see Scharf *et al.* 2005). Social anxiety and a poor capacity

S. J. Heikkinen (✉)
School of Health Sciences, University of Tampere, Tampere 33014, Finland
e-mail: sari.johanna.heikkinen@uta.fi

to access and interact with society combined with the legal system, political atmosphere and economy of the host country shape the resources for immigrant elders. They often face the challenges of old age with fewer resources than their native-born counterparts (Jackson *et al.* 2005; Longino and Warnes 2005; Warnes *et al.* 2004). Immigration in old age increases a person's vulnerability to social exclusion while it reduces the possibility to integrate and orient to the rules, regulations, culture and the language of the host society. According to the double jeopardy hypothesis, older immigrants are in danger of facing multiple risks caused by their age and immigration status. Adding gender to this hypothesis, old immigrant women can be described through the triple jeopardy hypothesis (Blakemore and Boneham 1994).

Finland can be portrayed as a country that has been quite homogeneous with regard to the ethnic composition of its inhabitants. The minority of Swedish speaking inhabitants, approximately 6% of the total population, are entitled to receive services in Swedish. This minority group has a high standard of living; they are healthier and they live longer than their Finnish-speaking counterparts (Ministry of Social Affairs and Health 2001a; Hyyppä and Liikanen 2005). Other traditional cultural and linguistic minority groups in the country are approximately 7000 Sami people and 10000 Roma. The Roma are quite a disadvantaged group and face discrimination and racism. (Ministry of Social Affairs And Health 2001b,c; Nyssönen 2007.)

The number of immigrants in the country is small compared with other European or Nordic countries. During the past two decades, Finland has changed its position from a point of departure to a point of destination. Today foreign citizens account for approximately 3% of the population (5 375 276), totalling 167954. The language statistics show that 90.4% of the population speaks Finnish as their native language, 5.4% Swedish, 1.01% Russian and 0.03% Sámi. The other big language groups are Estonian, Somali and English speaking groups. The average age of the immigrants is considerably lower than that of the population as a whole, with about 5% of the immigrants being aged 65+, compared with approximately 18% of the total population. (Annual report on immigration 2010; Statistics Finland 2010.)

Even 70% of the Russian-speaking immigrants have repatriate status, which reflects the Finnish origin. The status must be authenticated attesting that either the applicants themselves, at least one of their parents or two of their grandparents are/were of Finnish nationality (Kyntäjä 1999). Repatriation was guaranteed by the Finnish government in 1990. As for language competence, repatriates face problems in negotiating with complex bureaucracies, for example social services. Their writing skills are often rudimentary and the dialect they use is different from standard Finnish in its pronunciation and vocabulary (Voutilainen *et al.* 2003; see Liebkind *et al.* 2004). Since 2003 the repatriates from the former Soviet Union have had to pass the preparation course for the language test arranged by the Finnish government. Acquiring Finnish citizenship requires proven knowledge of the Finnish language (Aliens Act 2004).

Reasons for moving to Finland are mostly similar to the aspirations that have stimulated international migration, such as material aspects, improved opportunities and quality of life. One of the repatriates' reasons for migrating to Finland is to maintain their national identity (Kokko 1997). In the empirical material used in this study the older immigrants have all migrated in old age from the area of former Soviet Union. They are not labour migrants or refugees and can not be called amenity-led migrants either. It is their working aged children who have moved after better opportunities for life in Finland and the first generation has been more or less forced to join them. The older interviewees have repatriate status or other close ethnic connections to Finland.

The history of Finland's wars with the Soviet Union between 1939 and 1945 continues to affect the attitudes towards Russians. The repatriates are, despite their Finnish ethnic background, considered to be Russians. Especially among older Finnish generations the depressing memories and losses of the war are still deep, and repatriates and other immigrants from the former Soviet Union feel that they are treated with hostility in Finland (Liebkind *et al.* 2004). Such attitudes towards older repatriates and those other older immigrants who move from the area of the former Soviet Union affect their integration process and increase the probability of encountering social and emotional exclusion. The purpose of the study is to determine to what extent older immigrants of the study face social and/or emotional exclusion. That is studied exploring the lifestyles and everyday practices of older immigrants with a special interest in their intergenerational relationships in Finland.

Social Exclusion, a Versatile Concept

At the end of the 1990s, social exclusion became a central concept in the context of the European Union in discussions concerning inequality and social policy in Europe, especially the breaking of social ties and the marginalization of groups in relation to the nation. Social exclusion involves multidimensional, relative and accumulative aspects and is related to income poverty and deprivation without being synonymous with them. Poverty in the context of social exclusion has been defined as a lack of income it can be distinct explicitly from the social exclusion. But if poverty is understood as a lack of resources or necessities the definition comes closer to concept social exclusion. Poverty and inactivity in social participation have a strong connection but income poverty alone does not necessarily lead to exclusion from social relations (Atkinson and Davoudi 2000; Barry 2002; Burchardt 2000; Byrne 2005; Hobcraft 2002; Levitas 2000; Szelez and Tache 2008; Sen 2000).

The British PSE (Poverty and Social Exclusion) survey, launched in 2000, distinguished four dimensions of exclusion: exclusion from resources or adequate income; labour market exclusion; service exclusion; and exclusion from social relations. The attention to social relations was pioneered by that survey, and it has since been an important dimension in further distinctions of social exclusion (Levitas *et al.* 2000). Another approach to illustrate social exclusion reflects the abilities the individual should have to be able to participate in social activities of society. The approach has mainly been used in research and policy documents focusing on the necessities of children or young adults, paying attention, for example, to attachment to the labour market (Burchardt *et al.* 2002).

In 2002 Scharf and his colleagues distinguished in the research programme "Growing older" a social exclusion theory which concentrates on social exclusion in 60+ aged people. The domains: exclusion from social relations; neighbourhood exclusion; exclusion from civic activities; and exclusion from basic services are judged to be most relevant to those old people who live in a deprived urban neighbourhood. All these dimensions include elements of poverty, the importance of social (support) networks and patterns of support, social participation and the contribution of environmental factors (Scharf *et al.* 2005). The PSE survey was also used to study British pensioners' poverty and social exclusion rate using the three dimensions mentioned above: labour market exclusion, service exclusion and exclusion from social relations. The indicators used in the PSE survey and in the studies by Scharf *et al.* are similar to some extent: they reveal the most apparent dimensions and causes that are crucial for research upon old people and social exclusion. The absence and insufficiency of necessary public and private services in the area where older pensions live affect their chances to use those services. Also economic disadvantages, disability and

problems with health affect the usage of services. (Patsios 2006.) Scharf *et al.*'s study attests how living in a deprived urban area reduces the use of services within (gas, electricity, telephone, water) and beyond (post office, chemist, bus service) the home (Scharf *et al.* 2005). In PSE survey exclusion from social relations, such as social interaction with family and friends or other social activities consists of non-participation in common social activities; isolation; lack of support; disengagement and confinement. Exclusion from participation in social activities was related to the amount of money the person had to use for such activity, but the rate of activity is also affected by loneliness, social isolation and inability to participate. In Scharf *et al.*'s study participation in civic activities was measured by asking about attendance at religious meetings and community groups (Scharf *et al.* 2005; Patsios 2006). Social isolation means contact with social networks; friends, family and neighbourhood. Expecting practical and emotional care from family members and friends indicates the dimension of lack of social support. Voting or club memberships reflect civil and political disengagement. (Patsios 2006.) Confinement describes the possibility to get out of the home. The results show how poorer, older and single old people as well as those who live in deprived urban areas are socially excluded in many different ways. (Patsios 2006; Scharf *et al.* 2005).

The connection between ethnic background and social exclusion was revealed in Scharf *et al.*'s (2005) study of three English cities. Results showed that multiple social exclusion correlated significantly with the respondents' ethnic background. Pakistani and Somali elders were excluded from the material resources, social relations and basic services domains. Elders of Indian and Black Caribbean origin were less likely to be excluded on most dimensions of exclusion (Scharf *et al.* 2005). Immigration changes the networks between friends, relatives, family members and other supportive networks, and this may weaken social support in the host country (Aranda and Miranda 1997; Plawecki 2000; Wilmoth and Chen 2003). A study of older Albanians, who lived in a village separated from their migrated children, showed that they did not want to leave the village for the sake of family unification. The feeling of strong social cohesion among older people in the village was so important for them (Vullnetari and King 2008). Through labour or school systems, younger immigrants have a better opportunity to create more significant peer networks compared to older immigrants (Jackson *et al.* 2005; Katz 2009; Longino and Warnes 2005; Warnes *et al.* 2004).

For them, social exclusion only means lack of work which in itself may result into several other dimensions of exclusion (Atkinson and Davoudi 2000) but is more possible to change, for example, by moving or studying compared to older immigrants for whom the situation is not as fluid (see Scharf *et al.* 2005). Acquisition of the host country's language is one aspect that may affect the vulnerability of facing social exclusion. Language acquisition is salient for immigrants in providing better opportunities for integration and attachment to society (Barresi 1987; Lubben and Bacerra 1987); it enables social participation and counteracts exploitation and mistreatment (Massey *et al.* 1994).

Method

Description of data

The data for the study were obtained from five three-generation families. All the respondents had lived in the former Soviet Union before moving to Finland, and they have spoken Russian or Ukrainian. They had moved to Finland between the years 1997 and

2003. Three of the eldest generation respondents had Finnish roots; their parents were born in Finland. Four out of five of the eldest respondents were women aged over 72 years. All of them are so called later life migrants without any work history in Finland. Three of the eldest were living alone while one was living with a spouse and one with a daughter. The eldest generation respondents suffer from several chronic diseases but are able to live independently and carry out all the activities of everyday life themselves. According to socioeconomic status the oldest respondents had the lowest pension rate. Language skills differed between the respondents: two of them have no Finnish skills. One has quite good skills and two get along in Finnish, but they need help with writing the language. Four of the second generation respondents were females and one was male. Most of them have good skills in Finnish and two have quite good skills. Three out of the third generation respondents were females and two were males. Two were at school and living with their parents. Three have good skills in Finnish and two have quite good skills.

The respondents were found through the contacts of a Russian-speaking service helper, who worked in a project that developed services for the older immigrants. A special challenge was to get an approval from all the family members. Another challenge was to listen, accept and consider equally all the perspectives of the happenings of life and feelings that appeared and were told or/and remembered differently between the members of the same family. The pleasurable and disagreeable aspects of the relationships in the family came up too and confidentiality between participants and the researcher was salient. Confidentiality between the researcher and the interviewee was approved by a research authorisation and it was also discussed about at the beginning of interviews (Forbat and Henderson 2003). Interviews were conducted during 2006–2008. All but two interviews were conducted in Finnish. These two exceptions were conducted in Russian with the assistance of a native Russian-speaking bilingual interpreter. Most of the interviews occurred in the participants' homes, four in a clubroom, two in a cafeteria and one in a library. All the interviews were face-to-face interviews lasting for approximately 2 hours with the eldest generation, 1 to 2 hours with the middle generation and 1 hour with the grandchildren. All the elderly respondents were interviewed twice, the last time being in 2008. All the interviews were taped and transcribed. Qualitative methods allow the researcher to concentrate on the processes families use in creating and sustaining their own family realities, and also give an opportunity to view families as groups that construct shared meanings (Daly 1992). Through face-to-face interviews with different generations it was possible to determine what kinds of insights the members of the families have into the everyday life of the oldest generation. How respondents negotiate relationships and their roles in the family.

The primary objective of this study is to determine to what extent older immigrants face social exclusion? How have they arranged their everyday lives in a new home country in interaction with the second and third generation?

The interviews began with background questions regarding age, motive for migration, and the place from which respondents moved to Finland, family history, family relations and living arrangements. The elderly respondents were asked about their daily routines requesting them to describe a typical day in their lives. They were asked to indicate the activities they have outside the home. They were also asked who visits them, whom they themselves visit and how often, and what these visits include. The second and third generation respondents were asked about their daily routines and about how they think their (grand) mother/(grand) father spends his/her time and in what kinds of activities he/she takes part. They were also asked about how often they visit or call their mother /father and what these visits consist of.

The interviews were analyzed using content analysis. Preparing the ground for analysis began by reading and annotating the interviews (Dey 1993). In the first step of the analysis the data are based on the older immigrants' satisfaction and dissatisfaction with everyday practices with a special interest in their family relationships. The purpose is to identify factors that cause happiness and satisfaction in everyday life in the Finnish society. These factors reflect the extent of inclusion. Factors that are annoying in everyday life reflect vulnerability to social exclusion. The sources of satisfaction and dissatisfaction refer to what kind of social activity or support is meaningful to offer by society for this immigrant group. It also reveals the patterns and implications of the bounds between generations. The next step in the analysis was to assign categories to the data. This included creating categories, and splitting and splicing the data (Dey 1993; Neuendorf 2002). In this study views of satisfaction and dissatisfaction were split into smaller categories that include the factors both ideas were constructed of. Each category was further organised (Morse 1994; Janesick 2003) and named according to the dimensions that emerged in each category.

The following four main categories were formed as a result of the analysis, and they contain some of the domains included in the social exclusion theories (Scharf *et al.* 2005; Patsios 2006) discussed above. The first category, "Safety and well-being in life" emphasizes financial well-being, living conditions and the feelings of safety in the host country. It also includes obstacles to and difficulties in settling down and living in the Finnish society. The second category, "Activities of everyday life" describes the things society offers to immigrant elders in terms of civic activities. The third category, "Together with the three-generation family" illustrates the reasons for the three-generation families to move to Finland and especially the nature of everyday family relationships. The fourth category, "Real friendships and longing to go back", concentrates on emotions and feelings older immigrants experience in everyday life. The second and third categories illustrate the domains of social relationships and civic activities, also mentioned in both exclusion theories (Scharf *et al.* 2005; Patsios 2006). The first category reflects the economic situation that is related to exclusion in many ways but it also contains emotional factors that can be related to social exclusion and/or emotional exclusion. The fourth category again reflects social relationships in terms of friendship ties and feelings of longing, expressing emotional exclusion among older immigrants.

The Results section includes verbatim excerpts from the data. To protect respondents' confidentiality the excerpts are marked only with generations (G1, G2 and G3). In the quotes the daughter/son has sometimes been replaced with the son/daughter to protect the identity of the respondents and to avoid the identification within the generation bond.

Results

Safety and well-being in life

The prevailing impression in the interviews was satisfaction with the necessities of everyday life. The respondents described their living in Finland by comparing their current situation to their former home environment. Good living conditions, clean environment and the feeling of safety were mentioned as elements of satisfaction. Safety was highlighted as a feeling in life that has an influence on moving around in the neighbourhood and on trusting other people, even if the respondents live in an area that is commonly considered the most

restless in the city. Safety was appreciated as a Finnish phenomenon as the following comment illustrates:

In Finland even the renovators can come in and do their work even though the owners are away. In my former home country you have to keep an eye on them. Over there its usual to have heavy exterior doors without glasses, and it is dangerous in the stairway. Here I never need to be afraid. (G1)

The respondents lived in council flats. The convenience of the warm home, hot water and electricity were key issues. When the respondents had moved to Finland, they only had a few items such as curtains or kitchen utensils with them. The furniture and other necessities had been obtained from a recycling centre or bought from the flea market. They have thus built a completely new home environment for themselves. When visiting many different homes I realized that the apartments had the basic necessities, but the conditions were often quite poor. The respondents reported that they enjoyed living in the flat but they were not aware of whom to contact for maintenance. One respondent described his father's reaction when they saw their apartment for the first time:

When we saw the apartment for the first time, my father said: "OOOh, the third floor, there is a bathtub and a balcony and it is clean. There are two different cellars, one warm and one cold.... (G2)

The father was extremely satisfied with the flat. Happy comments about the amenities of the new homes, safety and cleanliness of the environment were typical of respondents. The second generation respondents also emphasised the living arrangements and the feeling of safety for themselves as well as for the other generations. They expressed their emotions through concrete examples, such as it is safe for the children to go to school, and that the air and the streets are clean. They also felt that it was good for the mother/father to live in Finland because of all these satisfying elements in life. But even though the feeling of satisfaction is a true emotion, there might be a need for immigrants to idealise the situation. The idealisation of a new environment makes it easier to accept the big change in life. The positive talk of cleanness and safety may disguise problematic things, such as poor language skills, discrimination or social exclusion.

Respondents' dissatisfying experiences of the Finnish society are strongly related to experiences of discrimination. It is said that unsympathetic attitudes are usually associated with asylum seekers and refugees, but the history of the war (1939–45) between Finland and the Soviet Union continues to have a powerful effect on the attitudes towards Russians and repatriates from the former Soviet Union. In 1943–1944, 63,000 people of Finnish background were transferred to Finland from the area of Leningrad (St. Petersburg), which was being besieged by the Germans. During the Interim Peace between Finland and the Soviet Union between the years 1944–1945, 55,000 people were transferred back to the Soviet Union (Flink 2008; Nevalainen 1992). The repatriates have always been treated as an ethnic minority group; in their former home country and now in Finland. It is difficult to assess how these feelings affect the elderly immigrants' integration into and commitment to the Finnish society as they have not had the feeling of integration in the past. A male respondent compared his feelings as an outsider in the past in Russia, no matter what he did, to those in the present in Finland:

In Russia you had to be a better worker than the others, because if you had turned out to be worse compared to others they would have nicknamed you a useless Finn... Now in Finland I am treated as a Russian. (G1)

The background of the repatriates and Russians is revealed by their accent even if their Finnish was fluent. Also the names of the immigrants and repatriates reveal their background. This leads to unsympathetic mistreatment, irrespective of the ethnic background of the person. One respondent was born in Canada to Finnish parents. The family had moved in search of better living circumstances to Russia when the respondent was one year old. She felt especially hurt when she was called a Russian. She felt strongly that her national identity is Finnish or Canadian rather than Russian. She carried a Canadian passport with her to prove her identity, even if she had had a Russian husband, and she had lived 71 years in Russia. The following quote illustrates her feelings:

A woman with whom I often sit and talk and who came to me and asked if I could hang her laundry on the clothesline. ...Then this man came to visit her... He asked who is living there (in my present apartment) now and she answered: "A Russian woman". I stood up and thought what the hell, a Russian! I am not a Russian. And I left.

Have you met her after that?

Yes, and I have hung her laundry on the clothesline. She is an old person. If I am there I am Russian, damn near she didn't call me a Ryssä (an insulting nickname for Russians). (G1)

Because the elderly immigrants in this study have immigrated in old age they do not have any work history in Finland. Sometimes they are blamed for exploiting society's resources; the reactions can be blatantly prejudiced, expressed bluntly:

We (the interviewee and other repatriates from the former USSR) were sitting on a bench outside and this man came from that direction. When he was close enough he started shouting to us, "You Ryssät, you have come here but have you ever worked?" We went in and the man came under my window and shouted there. Listen, Sari, everybody hates all of us who have come from Russia. I can feel it. I do not know why, I can't say. (G1)

To be "treated as Russians" in Finland or called by the nickname "ryssä" demonstrated to the respondents that they are not accepted or wanted in the host country. They actually have no place where they can live just as citizens, without being a representative of an unpleasant minority group. Even if they know the language or look like Finns or Russians, they are still not equal with the native Finns or Russians, but are to some extent aliens in both countries (see Liebkind and Jasinskaja-Lahti 2001). As old people they do not have the same resources as younger people to reach acceptance in society.

Being an active member of society is highly dependent on a person's language skills. Without language skills or with weak language skills elderly immigrants rely on their children or grandchildren (Kauh 1997). The informants had varied competence in Finnish and even those who speak well use a dialect that is rather different from standard Finnish. The second generation has the biggest responsibility for filling in all the official papers concerning living and getting social benefits. In the area where the respondents are living a nongovernmental organization provides the opportunity to get help from a Russian-speaking person. She offers help with various matters; she calls the service buss, makes a dentist's appointment, helps with financial issues in the bank and in the pharmacy. She will accompany a client to a doctor's appointment and make phone calls on behalf of a client. This help has been valuable for many older Russian-speaking immigrants and repatriates, especially for those living without family connections and for those whose children are at work and thus unable to take care of the appointments or phone calls during the daytime. For older immigrants it is important to have someone to accompany them especially to a

doctor's appointment. They need clarification or repetition of the discussion and the doctor's advice after the appointment and someone who understands cultural differences and their way of thinking. According to law, immigrants have an entitlement to use the services of an official interpreter in the dealings with the authorities (Lukkarinen 2001) but this entitlement can not always be fulfilled because of the difficulty to get an interpreter.

The lack of Finnish language skills caused discord and role changes in the families as younger generations are needed to take care of many things (see Vega *et al.* 1991; Warnes 2006.). Coming to a new country and language environment in old age can make living hard; no language skills may mean no friends, especially if the community is small in number. The situation in terms of the size of the community is different for example in Germany, where there are nearly 2 million Turks, with around 139000 of them in the area of Berlin alone (White 1997). Also in the USA, which has a big Chinese community as well as other large ethnic communities it is possible to communicate with a large number of people in one's own language and make friends. A study of the emotional needs of elderly Americans of Central and Eastern European background explored the respondents in their interaction with their environment, the family, the ethnic community and the American society. The need for family closeness was expressed in the study with high frequency of contact with children. The findings imply the importance of family ties for older immigrants. They also emphasize the importance of a familiar milieu for elderly immigrants to fulfil their needs for love. Active social network adds safety and feelings of self-esteem (Thoits 1983). If there is no such network available, there are no places to go for a visit either. The situation easily leads to loneliness and social exclusion. The only solution may be to move back to one's familiar environment. This had happened to one respondent whose husband moved to Finland, but suffered so much from his lack of language skills, homesickness and inactivity that he returned to Russia.

He said he didn't enjoy the life here. He didn't know the language and he was the kind of person who always needed to do something and there was nothing for him to do. He was just walking from one corner to another and he was depressed. He said he'll go back to Russia. And I said that I won't go anywhere. Having moved here and thought it through, I won't leave, and so we divorced. We did not have any quarrels or anything. He just left and I stayed here. (G1)

The decision was hard for both spouses, and it actually made both of them lonely, wife here and husband there. The wife reported that the situation after the husband had moved was very hard for her. She spent six years alone visiting and contacting through letters, postcards and phone calls with family members in the former home country until her daughter and her family moved to Finland. The second generation associates language acquisition with their mother's/father's integration rate. They realize how difficult it is to learn a new language in old age:

So, I can say that I am happy that she has become integrated. It is a pity that she started to study the language too late. It is the only thing that vexes me. For a younger person it is easier to move to another country. (G2)

The worry about poor language skills is related to the growing needs of the first generation especially in the future when more help is needed in everyday practices. The lack of language skills restricts the independent use of the services available and needed. This requires more time for the second generation to use for the welfare of their parents.

Activities of everyday life

The area where the respondents live offers civic activities for immigrants, such as language courses and choir practice and/or a discussion club. There is also an international meeting point for women where they can study Finnish or just drop in. These opportunities give immigrants a chance to participate in different clubs and courses in an accepting environment. Many of the first generation respondents had found these activities and were actively involved. The third generation described the life of their grandparents as “busy”. They were wondering how the grandmother/grandfather can be so busy even though he/she is a retiree. At the same time they themselves were relieved of these activities that gave a chance for the grandparents to meet other people and spend time outside the home. The feeling is highlighted by the following response by a grandchild:

...nowadays I can't understand why she is always so busy and has no time to do all the things. It's a bit difficult to understand because after all, she is a retiree. Of course because she is old and does everything more slowly and everything is more difficult, it takes time. At least she studies Finnish. She has a great motivation to study, although she is so old. It is a great thing that she tries. (G3)

For some respondents, religious organizations and the church play an important role in arranging civic activities such as discussion groups, language groups and other activities, and offering a support network. Participation in activities arranged by the parish does not require belonging to that certain church. For some respondents the church has become more important after immigration. The first generation respondents have the experience of either practising religion in secret or not practising it at all. Most of the repatriates turn to the Finnish Evangelical Lutheran church, which is the largest church in Finland. They usually find the church important to their identity as Finns, and many have relatives who belonged to this church earlier. The second generation and those who had moved with a repatriate spouse but are themselves not repatriates, tend to turn to the other national church, the Finnish Orthodox Church. Before moving to Finland the attitude towards religion may have been somewhat ambivalent. The children and grandchildren are wondering about and trying to explain the change. The following quote is an example of it:

Here in Finland she goes to church fairly often, but there she didn't do that. Here she maybe feels that she is nearer to God or tries to be and there in the church she has friends. I remember now that there are other old Russian women in the church. (G3)

As is seen from the quote above, going to church has several meanings; activating participants on many levels, friendship and religion itself. Church, especially the Evangelical Lutheran church has organised various activities. Typical of these activities is that repatriates as well as other immigrants are spending time in groups of their own while the native inhabitants have their own groups.

Together with the three-generation family

The motives for migration are varied and sometimes very pragmatic, such as worries for the future, making use of better opportunities for children, hopes for economic success and a desire to reunite with kin who had emigrated earlier (see Baldassar 2007; Ho 2008). The reasons are often explained by saying: “For the sake of the family” (Yeoh *et al.* 2002: 1). The willingness to live close to each other as a three-generation family was an important motive for the migration decision of the first generation in all the cases in this study. The

second and third generations have had an important role in the immigration process; they may have set the whole process in motion.

Because I've always had this idea that my grandmother is Finnish and she speaks Finnish, but she never spoke Finnish with us. I know that she speaks it but she never uses the language. I thought she simply must go to Finland. (G3)

The first generation has not in every case shared their families' decision to immigrate. One family was living in Kazakhstan, and the daughter started to think about the possibility to move to Finland, for a better life. She talked to her mother about it but the mother refused at first. After thinking for a while she changed her mind, and now she is grateful to her daughter, which can be seen in the following quote.

Now I am so grateful and I pray every day that how my daughter got the idea of coming here and taking us with her. (G1)

The quote above indicates the Finnish origin in the family: the Finnish roots of the elders made it possible for other family members to come to Finland as well. The respondents had one overriding reason to move to Finland and that was "better life changes". All the second generation respondents emphasized the advantages of migration for themselves as well as for their mother/father and children.

The contacts between generations are frequent, although the second generation respondents mentioned living busy lives. Spending free time with the children and grandchildren involved discussions, watching TV, eating and celebrating together. The number of face-to-face contacts with the first generation during one week varied from none to several. If there were no face-to-face contacts, there would be telephone calls. The second generation respondents cited busy lives as the reason for not spending enough time with the parent. Hurry is composed of the working life and domestic tasks. Mentioning hurry can be related to today's busy society, or it may illustrate the way of talking about one's life and giving meaning to it. To be busy means having a job and that means prosperity, acceptance and successful integration. The next response highlights the feelings of the second generation:

...sometimes I felt guilty that I should visit her more often. But sometimes I just manage to cook and do some cleaning or clothes washing. Those domestic chores that ordinary woman do. Then I just go to bed and wake up at six in the morning... (G2)

In the following quote the respondent makes a similar point but adds that the grandchild has frequent contact with the grandfather. Grandchildren have an important role as they take on some of the duties of the busy middle generation and are given assignments by their mothers/fathers. The first generation also expected contacts from the third generation although they were aware of the lifestyle of the young who are preoccupied with friends, the computer and hobbies.

Yes, I do call her, that's the least I do. Sometimes I do not call her for two weeks if it is busy at work. But I always send my daughter to go and see how she is. She likes to visit her. (G2)

The feeling of guilt, deficient and hurry is present in the excerpts. The "sandwich generation" has many responsibilities towards the first and the third generations. When a great deal of family resources are expended on outside work, daily survival needs and education for the children, there is only little energy and time left for the middle generation

to be able to fulfil the expectations of the first generation (see Gans and Silverstein 2006). When the grandchildren were younger, older respondents were drawn into care giving roles, but now they themselves needed assistance, and their relationship with the third generation consist of interacting, exchanging services and material help (see Settles *et al.* 2009). Older immigrants are on many levels dependent on the other generations: unfamiliarity with society, lack of language skills, housing, companionship, transportation and so on are the reasons for their dependency on the other generations (Treas 2009).

Real friendships and longing to go back

Older immigrants' social attachment to different groups enables them to have social contacts, and they even feel busy in terms of social participation. Ethnically based social occasions with age mates do not necessarily lead to deeper contacts and friendship. Differences in educational or occupational background may affect the likelihood of entering into friendship. Sharing the same language does not mean closeness and friendship, either. The loss of deep friendship ties was mentioned by the children and grandchildren. They also pointed out that the grandmother/grandfather has her/himself expressed how she/he longed for a real friend.

And sometimes she honestly tells that she misses a real friendship. (G2)

In material terms, living in Finland is satisfying. When it comes to emotions, however, the first and third generations found the situation distressing. They miss their former home country and associate nostalgic feelings with the familiar places (see Treas 2009; Skrbis 2008) and people there. Longing to go back can be described as longing for the familiar place, buildings, the landscape and so on (see Treas and Mazumdar 2004). But behind these concrete items or subjects of longing may also be the feeling of longing for familiarity in terms of using that environment. In a familiar environment older immigrants know where to go to take care of certain matters, how to act in offices and banks and other official institutions, who to trust. They know the rules, norms, law and roles in that environment and are able to act independently (see Falicov 2005).

Moving to Finland with the three generation family does not in every case mean that the whole family will be moving. Family separation intensifies the feelings of longing. One third generation respondent thought that the grandmother would feel better if all the children were living in Finland.

I think she is feeling well. Her daughter lives in her former home country and I think she would be happier if she were here (G3)

The excerpt reflects a deep feeling of longing. Older respondents may find themselves in a complicated situation; life in the former home country is not satisfying because some of their children live in Finland, and for the same reason it is not satisfying to live in Finland either. The third generation respondents also express also their longing for the relatives, such as the other set of grandparents and cousins.

There I miss my father and grandmother and all the relatives I love, but also the city... (G3)

Maintaining transnational connections, such as visiting the former home country and keeping in touch by calling and writing letters and postcards was important for respondents (see Baldassar 2007; Wilding 2006.) Through transnational connections they were able to share everyday events and hear the latest news on the family, the city and the country.

The talk of the second generation did not indicate their longing for the former home country, but their spouses long to go back. Spouses were worried about their parents they left behind when moving to Finland.

...but my husband loves his former home country a lot, because his mother lives there. Moving here was more difficult for him. He doesn't know the language at all. Now he speaks enough to get a job. (G2)

The spouses whose parents stay in the former home country are in a very difficult situation especially if there are no other siblings who can take care of the parents. This means frequent travel between the countries and other tasks to ensure and maintain the welfare of the parents. The situation may undermine their ability to integrate into the host society. Thus migration reshapes family formation and interaction in many ways (Parreñas 2005; Asis 2008; Izuhara and Shibata 2002).

Discussion

Poverty refers to persons, families or groups of people whose material resources are so limited that they cannot take part in the lifestyle acceptable in the country. This also means that these people cannot take part in social or cultural life as full members of society and are thus socially excluded. (Levitas 2000.) The general expectation is that immigrant elders are poor and discontented. Most of them came from circumstances where the standard of living or living conditions were poor (see Liebkind *et al.* 2004). Economic disadvantages affect various domains that are related to social exclusion (Patsios 2006). The respondents in this study were, however, genuinely satisfied with their standard of living, the home itself and the environment forming a background for living.

Hostile attitudes do not encourage participation in activities offered by society, or integration into society, and increase the isolation and exclusion of immigrants. Integration can be seen as a key test for the openness and stability of civil societies, reflecting their ability to provide an alternative to the integration of societies as national communities (Bauböck 1996). In Germany, in spite of the great number (about 3.5 million) of ethnic minorities, most immigrants are still categorized as aliens. Even the second and third generation immigrants may live under special legal restrictions (Silbereisen and Schmitt-Rodermund 2000).

The immigrant elders interviewed took part in civic activities offered by churches and nongovernmental organizations and projects. Active participation in these activities contributes to integration, giving them a sense of belonging. Civic activities offer a possibility for social relations and are thus important in avoiding social exclusion (Scharf *et al.* 2005; Patsios 2006). One reason for the interviewed immigrant elders to be less than "full members of society" is that mostly in these arranged civic activities they only tend to meet other immigrants with varied immigration experiences, and have no interaction with the local, Finnish elderly. In the realms of informal social interaction, and particularly the interaction between elder immigrants and the Finnish society is very limited. Even those with repatriate status are considered outsiders in the Finnish society and are target for discrimination and hostility (cf. Pettigrew 1998; Semyonov *et al.* 2006; Remennic 2002). The fundamental mechanism for integration is frequent interaction between immigrants and residents of a host country (Niessen and Schibel 2007).

The respondents of the second generation were happy about the civic activities their parents engaged in. That gave them more room to concentrate on children, work and domestic tasks. The second generation respondents described their lives as "busy". They are

making an effort to manage their own everyday life and integration process (see Barresi 1987) and feel guilty about not having enough time for their mother/father. The second generation respondents were usually those who had made the decision to move to Finland on behalf of the rest of the family, and in the new situation they were also those who had the biggest responsibility for the welfare of the first generation. Due to social exclusion, family relationships play an important role (Scharf *et al.* 2005; Patsios 2006) and especially in the case of older immigrants these family relations are difficult to replace by other social contacts, such as neighbourhood or kin, as there is none to offer. Language has a central role in the socialization process (Kalbach and Kalbach 1995). It can be argued that the attachment of immigrant elders to their ethnic community is stronger when they retain the minority language (see Barresi 1987; Reitz and Sklar 1997; Kalbach and Kalbach 1995), which imposes social exclusion and more obligations for the second and third generations. Poor language skills prohibit the use of services and leads to social exclusion (see Scharf *et al.* 2005; Patsios 2006), and is a challenge for the second and the third generations.

Older respondents' feelings of longing for the former home country were diverse including places and people. A French study on homesickness among retired immigrants showed that only 7.4% of them expressed their homesickness very often, 20% missed the home country fairly often while 37.5% said they never miss it. One explanation for lower levels of homesickness is that the most homesick migrants return to their home countries in retirement. Another explanation is that better changes of visiting the home country in retirement make them feel less homesick. Feelings of homesickness were stronger among those who experienced discrimination (Attias-Donfut *et al.* 2005). The reasons for homesickness among older immigrants' were the longing for their other children, kin and friends and for familiar places which can also be related to missing the sense of being able to understand the rules, norms, law and values sustained in society. The respondents of this study live close to the border of their home country but the travel connections, for example, to the eastern or southern parts of Russia, are difficult and distances are very long, which makes the maintenance of transnational connections by travelling difficult and expensive, too. Longing as well as practical difficulties in fitting into the host country are reasons for feelings of belonging to the home country rather than the new society (see Ho 2008). Strong family connections cannot replace the lost intimate friendships which in spite of social networks and involvement in different civic activities immigrant elders have not been able to create. The situation highlights the role of children and grandchildren and increases the expectations towards them.

Social exclusion theories usually define social networks other than family as friends and the neighbourhood (Scharf *et al.* 2005). Older immigrants keep in touch with their friends transnationally, but this does not replace the "doing things together"—type of friendship. Longing makes older immigrants vulnerable to face emotional exclusion. In taking part in civic activities older immigrants contribute to the social and cultural values of society (Burr and Mutchler 2003). Access to these nongovernmental services, which often are project-based and time limited, should be valued, as they can contribute to the empowerment of immigrant elders (See Niessen and Schibel 2007).

There are some limitations in the study that should be considered. First, the amount of the interviewee is small in number. Reason for that is that three-generation immigrant families are not many in Finland and the recruitment of the whole generation bond is challenging. Often the second generation refuses from the interview. Second, recruiting interviewees to the study through the service helper picks over older immigrants who are already getting help and who are aware of the services available in the society. Third, and perhaps the most important, the interviewees represent only one specific group of immigrants. It is possible that in a study with other immigrant groups or in a larger sample

at least some of the characteristics of social networks and social participation would be different. It is plausible, however, that many of the experiences of social and emotional exclusion are shared by older immigrants who are coming from different cultures and are not fluent with the language of the new home country.

Broader diversity as a result of immigration also among older populations has become a feature of many local communities across Europe and that will be the future of the furthestmost corner such as Finland, too. The boundaries of exclusion are much more inflexible for older persons than younger ones who may change their situation actively by moving or changing jobs (Scharf *et al.* 2005). The results imply that for older immigrants, moving may lead to both social and emotional exclusion even though the standard of living would change positively. However that can be prevented by organising civic activities and active social life. The feelings such as loneliness, sadness and longing are difficult to reveal. Those feelings refer to emotional exclusion and can be reduced by supporting the life of the second and third generations, so that they can offer enough resources and time for the first generation. But family alone cannot guarantee wellbeing and inclusion for older immigrants to the society. Also society should pay attention to this diverse group in social policy as well as to the welfare of the second and third generations.

References

- Aliens Act (2004). *Ministry of the Interior, Finland*. Available at <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2004/en20040301.pdf> (accessed 2 May 2009).
- Annual report on immigration (2010). *Ministry of the Interior, Finland*. Available at <http://www.migri.fi/netcomm/content.asp?article=1987&language=EN> (accessed 28 August 2011).
- Aranda, M. P., & Miranda, M. R. (1997). Hispanic aging, social support and mental health: Does acculturation make a difference? In K. Markides & M. R. Miranda (Eds.), *Minorities, aging and health* (pp. 271–294). Thousand Oaks: Sage.
- Asis, M. M. B. (2008). From the life stories of Filipino women: personal and family agendas in migration. *Asian and Pacific Migration Journal*, *11*, 67–93.
- Atkinson, R., & Davoudi, S. (2000). The concept of social exclusion in the European Union: context, development and possibilities. *Journal of Common Market Studies*, *38*, 427–448.
- Attias-Donfut, C., Tessier, P., & Wolff, F.-C. (2005). Immigrants at Retirement. *Retraite et Société /Selection* (pp. 5–39). Originally published in *Retraite et Société*. Paris, La Documentation Française “Les immigrés au temps de la retraite” 2005, 44: 12–47.
- Baldassar, L. (2007). Transnational families and the provision of moral and emotional support: the relationship between truth and distance. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, *14*, 385–409.
- Barresi, C. M. (1987). Ethnic aging and the life course. In D. E. Gelfand & C. M. Barresi (Eds.), *Ethnic dimensions of aging* (pp. 18–34). New York: Springer.
- Barry, B. (2002). Social exclusion, social isolation, and the distribution of income. In J. Hills, J. LeGrand, & D. Piachaud (Eds.), *Understanding social exclusion* (pp. 13–29). Oxford: Oxford University Press.
- Bauböck, R. (1996). Social and cultural integration in a civil society. In R. Bauböck, A. Heller, & A. R. Zolberg (Eds.), *The challenge of diversity* (pp. 67–131). Avebury: Aldershot.
- Blakemore, K., & Boneham, M. (1994). *Age, race and ethnicity: A comparative approach*. Buckingham: Open University Press.
- Burchardt, T. (2000). Social exclusion: concepts and evidence. In D. Gordon & P. Townsend (Eds.), *Breadline Europe: The measurement of poverty* (pp. 385–405). Bristol: The Policy Press.
- Burchardt, T., LeGrand, J., & Piachaud, D. (2002). Degrees of exclusion: Developing a dynamic, multidimensional measure. In J. Hills, J. LeGrand, & D. Piachaud (Eds.), *Understanding social exclusion* (pp. 30–43). Oxford: Oxford University Press.
- Burr, J. A., & Mutchler, J. E. (2003). English language skills, ethnic concentration, and household composition: older Mexican immigrants. *Journal of Gerontology*, *58*, 83–92.
- Byrne, D. (2005). *Social exclusion*. Maidenhead: Open University Press.
- Daly, K. (1992). The fit between qualitative research and characteristics of families. In J. F. Gilgun, K. Daly, & G. Handel (Eds.), *Qualitative methods in family research* (pp. 3–11). Newbury Park: Sage.

- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis. A user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge.
- Falicov, C. J. (2005). Emotional transnationalism and family identities. *Family Process*, 44, 399–406.
- Flink, T. (2008). Inkeriläisten palautukset Suomesta Neuvostoliittoon vuosina 1944–1955. *Siirtolaisuus, Migration*, 24, 3–10.
- Forbat, L., & Henderson, J. (2003). "Stuck in the middle with you": the ethics and process of qualitative research with two people in an intimate relationship. *Qualitative Health Research*, 13, 1453–1462.
- Gans, D., & Silverstein, M. (2006). Norms of filial responsibility for aging parents across time and generations. *Journal of Marriage and Family*, 68, 961–976.
- Ho, E. L.-E. (2008). "Flexible citizenship" or familial ties that bind? Singaporean transmigrants in London. *International Migration*, 46, 145–173.
- Hobcraft, J. (2002). Social exclusion and the generations. In J. Hills, J. LeGrand, & D. Piachaud (Eds.), *Understanding social exclusion* (pp. 62–83). Oxford: Oxford University Press.
- Hyypää, M., & Liikanen, H.-L. (2005). *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita.
- Izuhara, M., & Shibata, H. (2002). Breaking the generational contract? Japanese migration and old-age care in Britain. In D. Bryceson & U. Vuorela (Eds.), *The transnational family: European frontiers and global networks* (pp. 155–172). Oxford: Berg.
- Jackson, J. S., Brown, E., Antonucci, T. C., & Daatland, S. O. (2005). Ethnic diversity in ageing, multicultural societies. In M. L. Johnson (Ed.), *The Cambridge handbook of age and ageing* (pp. 476–481). New York: Cambridge University Press.
- Janesick, V. J. (2003). The choreography of qualitative research design. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Strategies of qualitative inquiry* (pp. 46–79). Thousand Oaks: Sage.
- Kalbach, M. A., & Kalbach, W. E. (1995). The importance of ethnic-connectedness for Canada's post-war immigrants. *Canadian Ethnic Studies*, 27, 16–33.
- Katz, R. (2009). Intergenerational family relations and life satisfaction among three elderly population groups in transition in the Israeli multi-cultural society. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 24, 77–91.
- Kauh, T. O. (1997). Intergenerational relations: older Korean–American's experiences. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 12, 245–271.
- Kokko, W. (1997). Inkerinsuomalaisten "paluumuuton" luonne. *Siirtolaisuus, Migration*, 24, 16–21.
- Kyntäjä, E. (1999). Muuttopaineet Venäjältä ja Virosta Suomeen- satua vai totta? Poimintoja tutkimusprojektista. *Siirtolaisuus, Migration*, 26, 4–10.
- Levitas, R. (2000). What is social exclusion? In D. Gordon & P. Townsend (Eds.), *Breadline Europe: The measurement of poverty* (pp. 357–383). Bristol: The Policy Press.
- Levitas, R., Pantazis, C., Patsios, D., & Townsend, P., (2000). Social exclusion in Britain. In: D. Gordon, R. Levitas, C. Pantazis, D. Patsios, S. Payne, P. Townsend, et al. (Eds.), *Poverty and exclusion in Britain* (pp. 54–67). Joseph Rowntree Foundation. Available at <http://www.bristol.ac.uk/poverty/pse/Full%20PSE%20report%20page.htm/> (accessed 11 May 2009).
- Liebkind, K., & Jasinskaja-Lahti, I. (2001). Syrjäntäkokenemusten vaikutus maahanmuuttajiin. In K. Liebkind (Ed.), *Monikulttuurinen Suomi* (pp. 80–89). Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Liebkind, K., Mannila, S., Jasinskaja-Lahti, I., Jaakkola, M., Kyntäjä, E., & Reuter, A. (2004). *Venäläinen, virolainen, suomalainen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Longino, C. F., & Warnes, A. (2005). Migration and Older people. In M. L. Johnson (Ed.), *The Cambridge handbook of age and ageing* (pp. 538–545). New York: Cambridge University Press.
- Lubben, J. E., & Bacerra, R. M. (1987). Social support among Black, Mexican and Chinese elderly. In D. E. Gelfand & C.-M. Barresi (Eds.), *Ethnic dimensions of aging* (pp. 130–144). Berlin: Springer.
- Lukkarinen, M. (2001). *Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa*. Ministry of Social Affairs and Health.
- Massey, D. C., Goldring, L., & Durand, J. (1994). Continuities in transnational migration: an analysis of nineteen Mexican communities. *The American Journal of Sociology*, 99, 1492–1533.
- Ministry of Social Affairs and Health, (2001a). <http://www.vn.fi/stm/suomi/tao/julkaisut/omakieli/suomenr.htm> (accessed 28 September 2010).
- Ministry of Social Affairs and Health. (2001b). <http://www.vn.fi/stm/suomi/tao/julkaisut/omakieli/romanit.htm> (accessed 28 September 2010).
- Ministry of Social Affairs and Health. (2001c). <http://www.vn.fi/stm/suomi/tao/julkaisut/omakieli/saamelaiset.htm> (accessed 28 September 2010).
- Morse, J. M. (1994). "Emerging from the data" the cognitive processes of analysis in qualitative inquiry. In J. M. Morse (Ed.), *Critical issues in qualitative research methods* (pp. 23–43). Thousand Oaks: Sage.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The content analyses guidebook*. Thousand Oaks: Sage.
- Nevalainen, P. (1992). Inkerinmaan ja inkeriläisten vaiheet 1900- luvulla. In P. Nevalainen & H. Silvo (Eds.), *Inkeri* (pp. 234–299). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Niessen, J., & Schibel, Y. (2007). *Handbook on integration*. European commission. Available at <http://europa.eu/comm/justice-home/> (accessed 4 May 2009).
- Nyyssönen, J. (2007). Constructing Sami ethnic identity within shifting Finnish territories: How did the land-owners become landless Sami? In M. Lamberg (Ed.), *Shaping ethnic identities. Ethnic minorities in Northern and East Central European states and communities, c. 1450–2000*. Helsinki: East-West Books.
- Parreñas, R. S. (2005). Long distance intimacy: class, gender and intergenerational relations between mothers and children in Filipino transnational families. *Global Networks*, 5, 317–336.
- Patsios, D. (2006). Pensioners, poverty and social exclusion. In C. Pantazis, D. Gordon, & R. Levitas (Eds.), *Poverty and social exclusion in Britain* (pp. 431–458). Bristol: The Policy Press.
- Pettigrew, T. F. (1998). Reaction toward the new minorities of Western Europe. *Annual Review of Sociology*, 24, 77–103.
- Plawecki, H. M. (2000). The elderly immigrant: an isolated experience. *Journal of Gerontological Nursing*, 26, 6–8.
- Reitz, J. G., & Sklar, S. M. (1997). Culture, race and the economic assimilation of immigrants. *Sociological Forum*, 12, 233–277.
- Remennic, L. (2002). Transnational community in the making: Russian–Jewish immigrants of the 1990s in Israel. *Ethnic and Racial Studies*, 28, 515–530.
- Scharf, T., Phillipson, C., & Smith, A. E. (2005). Social exclusion of older people in deprived urban communities of England. *European Journal of Ageing*, 2, 76–87.
- Semyonov, M., Raijman, R., & Gorodzeisky, A. (2006). The rise of anti-foreigner sentiment in European societies, 1988–2000. *American Sociological Review*, 71, 426–449.
- Sen, A. (2000). *Social exclusion: Concept, application and scrutiny*. Social Development Papers No.1. Office of Environment and Social Development: Asian Development Bank.
- Settles, B. H., Zhao, J., Mancini, K. D., Rich, A., Pierre, S., & Oduor, A. (2009). Grandparents caring for their grandchildren: emerging roles and exchanges in global perspectives. *Journal of Comparative Family Studies*, 827–848.
- Silberstein, R. K., & Schmitt-Rodermund, E. (2000). Adolescent immigrants' well-being: the case of ethnic immigrants in Germany. *International Journal of Group Tensions*, 29, 79–100.
- Skrbis, Z. (2008). Transnational families: theorising migration, emotions and belonging. *Journal of Intercultural Studies*, 29, 231–246.
- Statistics Finland. (2010). http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_en.html (accessed 5 August 2011).
- Szelez, M. R., & Tache, I. (2008). The forms and determinants of social exclusion in the European Union: the case of Luxemburg. *International Advances in Economic Research*, 14, 369–380.
- Thoits, P. (1983). Multiple identities and psychological well-being. *American Sociological Review*, 57, 32–36.
- Treas, J. (2009). Four myths about older adults in America's immigrant families. *The American Society on Aging*, XXXII, 40–45.
- Treas, J., & Mazumdar, S. (2004). Kinkeeping and caregiving: contributions of older people in immigrant families. *Journal of Comparative Family Studies*, 35, 105–122.
- Vega, W., Kolody, B., Ramon, V., & Weir, J. (1991). Social networks, social support, and their relationship to depression among immigrant Mexican women. *Human Organization*, 50, 154–162.
- Voutilainen, P., Manninen, M., & Vaarama, M. (2003). Finland. In N. Patel (Ed.), *Minority elderly care in Europe* (pp. 115–131). UK: Policy Research Institute on Ageing and Ethnicity.
- Vullnetari, J., & King, R. (2008). 'Does your granny eat grass?' On mass migration, care drain and the fate of older people in rural Albania. *Global Networks*, 8, 139–171.
- Wames, T. (2006). Older foreign migrants in Europe: Multiple pathways and welfare positions. In S. O. Daatland & S. Biggs (Eds.), *Ageing and diversity: Multiple pathways and cultural migrations* (pp. 141–156). Bristol: Policy Press.
- Wames, A. M., Friedrich, K., Kellaher, L., & Torres, S. (2004). The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Ageing and Society*, 24, 307–326.
- White, J. B. (1997). Turks in the New Germany. *American Anthropologist*, 99, 754–769.
- Wilding, R. (2006). Virtual intimacies: family communications across transnational borders. *Global Networks*, 6, 125–142.
- Wilmoth, J. M., & Chen, P.-C. (2003). Immigrant status, living arrangements, and depressive symptoms among middle-aged and older adults. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 58B, 305–313.
- Yeoh, B. S. A., et al. (2002). Migrations and family relations in the Asia Pacific region. *Asian and Pacific Migration Journal*, 11, 1–11.

Ikääntyvän maahanmuuttajan arki kolmen sukupolven kuvaamana

Sari J. Heikkinen

Terveystieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto

Tässä artikkelissa tarkastellaan ikääntyvien maahanmuuttajien arkea kolmen eri sukupolven näkökulmasta. Tutkimus perustuu haastatteluihin, jotka on tehty viidelle kolmen sukupolven ketjulle. Ikääntyvät haastateltavat ovat muuttaneet Suomeen entisen Neuvostoliiton alueelta ikääntyneinä, eikä heillä näin ollen ole esim. työhistoriaa Suomessa. Ikääntyvien maahanmuuttajien arki näyttäytyy tutkimuksessa melko sujuvana ja monipuolisena. Useista kodin askareista selvittää itsenäisesti, harrastetaan monenlaisia asioita ja ylläpidetään joitakin sosiaalisia kontakteja myös perheen ulkopuolella. Arkipäivään kuuluu vaalia entisestä kotimaasta tuttuja tapoja ja seurata entisen kotimaan tapahtumia. Kunnallisia palveluita ei käytetä ja näin ollen nuorempien sukupolvien merkitys huolenpitäjänä ja tiettyjen arjen toimien tekijöinä kasvaa entisestään. Ikääntyvien maahanmuuttajien kotoutumista pohdittaessa tulee kiinnittää huomiota keskisukupolven resursseihin, sillä toimintakyvyn heiketessä tarvitaan apua yhä enemmän konkreettisiin päivittäisiin toimintoihin, sosiaalisten kontaktien ylläpitämiseen ja yksinäisyyden ehkäisyyn huomioiden lähtömaan kulttuurisia piirteitä.

Tutkimuksen tausta ja tarkoitus

Maahanmuutto pakottaa ihmiset arvioimaan uudestaan sosiaalisia suhteitaan, suunnitelmiaan ja päämääriään sekä arkielämän kulkua. Se on prosessi, joka pakottaa eroon ”kodista”. Muistot kodista ja arjesta kotimaassa säilyvät heijastuen elämään ja sopeutumiseen uudessa yhteiskunnassa. Vaikka maahanmuuttajan elämä uudessa ympäristössä olisi turvatumpaa ja sosioekonomisesta näkökulmasta tarkasteltuna helpompaa, ovat muuton aiheuttamat muutokset ja menetykset sosiaalisessa asemassa ja sosiaalisissa verkostoissa merkittäviä. Ne tulevaisuudsuunnitelmat, joita entisessä kotimaassa on ajateltu toteutettavan muuttuvat uudessa kotimaassa, ainakin osin, toisenlaisiksi. Eritoten ikääntyvänä uuteen kotimaahan sopeutuminen on vaativa prosessi. Uuden yhteiskunnan arvojen ja normien omaksuminen korkeassa iässä on vaikeaa. (ks. Angel ja Angel 1992, Gelfand 1989, Gelfand 1994, Heikkinen 2011,

Torres 2002, Warnes ym. 2004, Weeks ja Cuellar 1983.)

Tällä hetkellä Suomessa asuu yli 7000 ikääntyvää (65+) maahanmuuttajaa, joista suurin osa on tullut entisen Neuvostoliiton alueelta mm. paluumuuttajina (Tilastokeskus 2010). Suomeen on paluumuuttajan statuksella muutettu jo 1990-luvulta saakka, jolloin presidentti Koiviston päätöksellä annettiin mahdollisuus suomensukuisille henkilöille muuttaa maahan (Voutilainen ym. 2003). Paluumuuttajan statuksen saattoi saada jos pystyi osoittamaan, että hakija itse, toinen hänen vanhemmistaan tai kaksi isovanhempaa olivat suomensukuisia (Kyntäjä 1997). Yleisesti ottaen syyt muuttaa Suomeen ovat hyvin samankaltaisia kuin kansainvälisissäkin maahanmuuttotutkimuksissa on havaittu. Muuttajat uskovat taloudellisen tilanteensa kohenevan ja elämänlaadun paranevan uusien opiskelu- ja työmahdollisuuksien myötä. Paluumuuttajien muuttohalukkuuteen on lisäksi vaikuttanut halu ylläpitää omaa etnistä identiteettiä,

Suomi on koettu ns. ”henkiseksi kotimaaksi”. (Kokko 1997, Kyntäjä 1997, Kyntäjä 1999.)

Se, millaisia resursseja ikääntyvillä maahanmuuttajilla on, vaikuttaa oleellisesti kotoutumiseen ja hyvinvointiin. Resurssit voidaan erotella yksilöiden omiin, mukana tuotuihin, sosiaalisen tuen antamiin ja vastaanottavan yhteiskunnan tarjoamiin resursseihin. Mukana tuotuihin resursseihin kuuluvat mm. yksilön ominaisuudet, fyysinen ja psyykkinen terveys ja toimintakyky, maahantuloikä, koulutustausta, kotoutumisasenne, kielitaito sekä lähtö- ja tulomaiden kulttuurietäisyys. Sosiaalisen tuen resursseihin luetetaan mm. perhe, etninen yhteisö ja valtaväestön edustajat. Vastaanottavan yhteiskunnan tarjoamat resurssit merkitsevät yhteiskunnan kykyä huomioida maahanmuuttajia kansalaisinaan. (Alitolppa-Niitamo 2004, ks. myös Moon ja Pearl 1991, Sarvimäki 2008.) Suomessa maahanmuuttajien sopeutumista yhteiskuntaan on pyritty helpottamaan kotouttamislakilla. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta (493/1999) tuli voimaan 1.5.1999 ja sitä muutettiin viimeksi 1.9.2011 vastaamaan paremmin tämän päivän tarpeita. Lain tavoitteena on tehostaa ja nopeuttaa maahanmuuttajien kotoutumista. (Kotoutuslaki.) Tämä tarkoittaa maahanmuuttajan yksilöllisen kehityksen tukemista niin, että tämä voi osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan säilyttäen samalla oman kielensä ja kulttuurinsa.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on saada tietoa ikääntyvien maahanmuuttajien arjen kulusta kolmen eri sukupolven näkökulmasta. Pyrkimyksenä on tuoda esille kunkin sukupolven näkemyksiä siitä, millaisista asioista ikääntyvän maahanmuuttajan arki suomalaisessa yhteiskunnassa koostuu ja millainen resurssi nuoremmat sukupolvet ovat ikääntyvälle maahanmuuttajalle. Lisäksi tarkastellaan miltä osin kotoutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan on onnistunut.

Tutkimuskohteena arki ja sopeutuminen uuteen yhteiskuntaan

Tutkimuskohteena arki on jokseenkin epämääräinen sisältäen kaikille tuttuja toimintoja, rutiineja ja sitä

onkin kutsuttu tavallisen synonyymiksi (Morgan 2004). Rutiinit muodostavat arjesta kokonaisuuden, joka on jokaisen kohdalla omaleimainen, erityinen ja ainutkertainen. Arkielämä kattaa ihmisten toiminnan, sillä on toistava ja syklinen luonne, joka liittyy inhimillisen elämän ja olemassaolon ehtoihin. (Salmi 1991.) Felski (2000) jakaa arjen kolmeen ulottuvuuteen: ajallisuuteen, tilallisuuteen ja modaalisuuteen. Ajallisuuteen liittyy arjen toistava rytmi, tilallisuus viittaa kodinomaisuuteen, kotiin sekä fyysisenä että vertauskuvallisena paikkana. Arkea on kodin ulkopuolella, ja arjessa ollaan kuin kotona. Arjen modaalinen ulottuvuus merkitsee sitä, että arki toistuu tapoina, tekoina ja asenteina, jotka ovat lähes automaattisia toimintoja. Niitä ei edes ajatella, ne vain tapahtuvat. (Felski 2000.) Toistuvuus arjessa helpottaa elämää vähentämällä tarvetta jatkuvaan päätösten ja valintojen tekoon kaikessa. Tottumukset ikään kuin tarjoavat lepoa ihmiselle. (Jokinen 2005.)

Arki on usein näkymätöntä ja tulee huomatuksi vasta sitten kun siihen tulee muutos. Särön arkeen voi aiheuttaa yhtäkkinen elämänmuutos, toimintakyvyn lasku, läheisen kuolema tai muutto. (Jokinen 2005.) Arjen sujuminen, ja merkitykset joita sille annetaan, ovat sidoksissa ikään, paikkaan ja elämäntilanteeseen. Paitsi ikääntyvä henkilö itse, myös yhteiskunnan eri tahot pohtivat, kuinka ikääntyvä arjessa selviytyy ja millaisia tukitoimia arjen rutiinien ylläpitämiseksi on tehtävissä. (ks. Rajaniemi 2007.) Ikääntyvän ihmisen arkea on Suomessa lähestytty mm. toimijuus- ja toimintakyky-käsitteiden kautta (ks. Jyrkämä 2008).

Kansainvälisissä tutkimuksissa on todettu kuinka sopeutuminen uuteen kotimaahan ja oman kulttuurisen identiteetin ylläpitäminen vanhemmalla iällä, ilman työpaikan tai koulun tuomaa kosketuspintaa yhteiskuntaan, on monella tapaa hankalampaa kuin nuorempana (ks. Angel ja Angel 1992, Gelfand 1989, Jackson ym. 2005, Katz 2009, Longino ja Warnes 2005, Torres 2002, Warnes ym. 2004). Jo 1970-luvulla esitettiin hypoteesi, jonka mukaan sellaiset väestöryhmät, jotka omaavat erityisen vähän resursseja ovat herkkiä haavoittumaan. Hypoteesia kutsutaan Double Jeopardy -hypoteesiksi ja haavoittuvuuden aiheiksi luetaan mm. ikäyrjintä, etninen syrjintä ja sukupuolisyryjintä. Mallin mukaan ikääntyvät maahanmuuttajat kuuluvat kaksinkertaisesti haavoittuvien joukkoon. Naiset, sukupuolensa vuoksi, saattavat olla

kolmin verroin haavoittuvia, tällöin puhutaan Triple Jeopardy -hypoteesista. (Blakemore ja Boneham 1994.) Ikääntyvien maahanmuuttajien kokema akkulturaatiostressi on yhteydessä elämän mielekkyyden kokemiseen, terveyteen ja sosiaalisten suhteiden luonteeseen (Ryff ja Essex 1992). Laajassa kotoutumistutkimuksessa (Liebkind ym. 2004), jossa tarkastellaan venäläisten, virolaisten ja etniseltä taustaltaan suomalaisten 18–65-vuotiaiden paluumuuttajien elämää Suomessa, todetaan, että korkea ikä vaikuttaa oleellisesti sopeutumiseen ollen yhteydessä terveyteen, kielen hallintaan, sosiaalisten suhteiden luomiseen ja taloudelliseen asemaan (Liebkind ym. 2004).

Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat kokeneet sosiaalisia ja poliittisia muutoksia elämänsä aikana. Entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen ikääntyvinä muuttaneet ovat sodan kokemuksen lisäksi nähneet sosialistisen valtion muutoksen avoimemmaksi yhteiskunnaksi. He ovat eläneet erilaisissa poliittishistoriallisissa olosuhteissa ja uusi kotimaa, Suomi, edustaa jälleen muutosta ja erilaista yhteiskuntarakennetta, johon oma jokapäiväinen elämä, arki, tulee istuttua. Maahanmuuton ollessa raskas ja konfliktierkkä tilanne sekä yksilölle että koko perheelle mm. perheen roolien muotoutuessa uudenaikaisiksi (Gelfand ja McCallum 1994), on solidaarisuuden perheenjäsenten välillä todettu tuottavan parempia selvitysmiskeinoja ja hyvinvointia elämään (Katz ja Lowenstein 1999). Sukupolvien välinen solidaarisuuskonflikti paradigma painottaa vanhemman ja lapsen välistä suhdetta emotionaalisen ja välineellisen tuen lähteenä. Suhde voi olla luonteeltaan solidaarinen tai konfliktipitoinen riippuen olosuhteista ja perhedynamiikasta. (Bengtson ym. 2000.) Useiden sukupolvien mukanaolo Suomessa asuvien ikääntyvien maahanmuuttajien jokapäiväisessä elämässä on jokseenkin harvinaista, sillä perhettä asuu usein entisessä kotimaassa ja muissa maissa.

Tässä tutkimuksessa aineistoa lähestytään seuraavien tutkimuskysymysten kautta: Millaisia asioita eri sukupolvet huomioivat kertoessaan ikääntyvän maahanmuuttajan arjesta? Millä tavoin sukupolvet kohtaavat toisensa ja mikä merkitys kanssakäymisellä on jokapäiväisen elämän kannalta? Mitkä tekijät edesauttavat ikääntyvän maahanmuuttajan arjen sujumista ja sopeutumista suomalaiseen yhteiskuntaan?

Aineisto

Tutkimukseen osallistui viisi kolmen sukupolven ketjua (n = 15), joista kaikki vanhimman sukupolven edustajat ovat muuttaneet Suomeen entisen Neuvostoliiton alueelta ikääntyneinä, eikä heillä näin ollen ole työhistoriaa Suomessa. He ovat hyväkuntoisia ja suurimmalla osalla on jonkinasteinen suomen kielen taito. Tulkkia käytettiin kahdessa haastattelussa, muutoin haastattelut tehtiin suomeksi. Tutkimukseen osallistuneista enemmistö on naisia, miehiä koko aineistossa on neljä henkilöä. Ensimmäisen sukupolven haastateltavat ovat iältään 65–90-vuotiaita, toisen sukupolven 30–60- ja kolmannen sukupolven 10–35-vuotiaita. Vanhimmalla sukupolvella Suomeen muuton syyt liittyivät haluun ja välttämättömyyteen asua lähellä lapsia, he olivat asuneet Suomessa jo 5–11 vuotta. Vain yksi ikääntyvä maahanmuuttaja oli muuttanut Suomeen puolison kanssa, ja heidän lapsensa olivat tulleet perässä muutaman vuoden kuluttua muutosta. Muuttaja koki Suomen ”henkiseksi kotimaakseen”. Toisen sukupolven edustajat olivat muuttaneet Suomeen paremman elämän ja toimeentulon vuoksi. He toivoivat saavansa parempaa koulutusta ja paremmat mahdollisuudet työllistyä ja he halusivat myös kasvattaa lapsensa Suomessa. Kolmannella sukupolvella ei ollut mahdollisuutta valita muuttaako vai ei, he tulivat vanhempiensa mukana.

Aineiston ollessa pieni, on haastateltavien henkilöisyyttä pyritty eri tavoin häivyttämään. Maininnat sukupuolesta on toisinaan jätetty pois, eikä myöskään kerrota mistäpäin entisen Neuvostoliiton aluetta Suomeen on saavuttu. Suorissa lainauksissa on käytetty tunnisteita niin, että vanhimman sukupolven edustajista käytetään kirjainta A, keskisukupolvesta B ja kolmannesta sukupolvesta C. Lisäksi haastattelut on numeroitu sekalaisessa järjestyksessä 1–15. Aineisto on kerätty yksilöhaastatteluina vuosien 2006–2008 aikana.

Haastattelut tehtiin haastateltavien kodeissa, kerhohuoneessa tai kirjastossa, ne nauhoitettiin ja litte-roitiin. Kaikki haastateltiin teemahaastatteluina. Toisen ja kolmas sukupolvi haastateltiin kerran, haastattelut kestivät 1–2 tuntia. Arkipäivää vanhimman sukupolven haastatteluissa käytiin läpi haastateltavien kuvaillessa päivänsä: ”*Nousen ylös, laitan kellot oikeaan aikaan, keitän puuron itselle ja pesen astiat.*”

Luen lehteä, sitten menen ulos ja lepään.”(A/7) Lisäksi haastattelussa kysyttiin, tai päivänkulun selityksestä kävi ilmi, keitä henkilöitä haastateltava tapaa päivän mittaan, ja millaisia syitä yhteydenotoille on. Haastateltujen lapsia pyydettiin haastatelussa kuvailemaan äidin/isän päivän kulkua. Kuvaukset olivat toisinaan hyvinkin tarkkoja *”Hän nousee puoli yhdeksältä. Pesee ja voimistelee vähän. Laittaa sänkynsä... sitten syö. Puuroa laittaa... sitten kaksitoista hän katsoo televisiosta uutiset. Sitten menee ulos puolitoistatuntia, tai tunti on kävelyllä.*” (B/9) Tämän lisäksi kysyttiin, kuinka usein he tapaavat tai ovat puhelimitse kontaktissa toisiinsa. Ikääntyvien maahanmuuttajien lastenlapsia pyydettiin kertomaan millainen on mummon/vaarin päivä, lisäksi haastattelussa laadittiin yhdessä kirjoitelma, jonka otsikkona oli mummoni tai vaarini. Nämä kuvaukset tuottivat materiaalia, jossa kerrotaan millainen isovanhempi on, kuten *”Se on sel-lanen kiva ja sen kanssa voi tehdä kaikkea ja tällei...”* (C/1) Lastenlapsilta kysyttiin myös, mitä he tekevät isovanhemman kanssa ja kuinka usein tapaavat tai ovat muutoin yhteydessä.

Ensimmäisen sukupolven haastatteluihin liittyi teemahaastattelun lisäksi elämänkulun selvittämistä. Elämänkulun kuvauksilla selvitettiin haastateltavien suku ja perheyhteyksiä. Elämänkulkua selvitetessä käytettiin apuna karttaa ja piirtämistä. Kartasta haastateltavat osoittivat tuttuja paikkoja, joissa he olivat asuneet. He piirsivät sukupuunsa ja kartan ylijärjaisistä verkostoista, joita he Suomesta käsin ylläpitävät. Kartan ja piirtämisen käyttäminen haastattelun tukena avasi ymmärrystä siitä, millaisissa paikoissa haastateltavat olivat elämänsä aikana asuneet ja millainen on ollut maantieteellisesti heidän reittinsä maahanmuuttajiksi Suomeen. Lisäksi piirtäminen toi selkeämmin esiin haastateltavien sosiaaliset ja ylijärjaiset verkostot. Maantieteelliset paikat tulivat puheessa esille perheen historian näkökulmasta. Kerrottiin, missä asuttiin kun äiti kuoli tai lapsi syntyi jne. (ks. Huttunen 2002.) Tavoitteena oli ymmärtää millaisista verkostoista haastateltavat olivat irtautuneet muutettuaan Suomeen ja saada tietoa ikääntyvän maahanmuuttajan elämänhistorian merkittävistä asioista, kuten työpaikasta, asuinympäristöstä ja ihmissuhteista. Elämänkulkujen ja ylijärjaisien verkostojen selvittäminen toimi tässä tutkimuksessa taustaineistona, mutta on käytössä ylijärjaisiin verkostoihin pureutuvassa tutkimusartikkelin käsikirjoituksessa,

”Transnational networks of people migrated in old age” (Heikkinen ja Lumme-Sandt 2012).

Haastattelutilanteen kannalta kartan käyttämisellä ja piirtämisellä oli mielestäni suuri merkitys. Haastateltavat alkoivat kannatella haastattelua ja viedä sitä eteenpäin siirtyen elämässään paikasta toiseen, kuvaillen ja puhuen avoimesti. Haastattelutilanteessa tapahtui roolimuuotos, eivätkä haastateltavat enää olleet ainoastaan tutkimuksen kohteita vaan aktiivisia toimijoita. He halusivat kertoa omista kokemuksistaan ja selittää tapahtuneita, minä olin kiinnostunut vastaanottamaan tietoa. Haastattelutilanne oli kaikenkaikkiaan avoin ja haastattelut etenivät aiheesta toiseen haastateltavan ehdoilla. Aineiston keruussa toteutui mielestäni Kortteisen (1992) kuvaama tilanne: *”Jos on avoin sen suhteen mitä ymmärtää ja mitä ei ja esittää kysymyksiä, joissa pyytää haastateltavaa selittämään asioita, menettelystä on se seuraus, että auktoriteettisuhde haastattelutilanteessa kääntyy ikään kuin ylösalaisin...”* (Kortteinen 1992, 56.) Haastattelun ”historia”-osuutta leimasi muistelu, jossa korostuvat ns. kertomisen arvoiset asiat, sellaiset huomiot, joita haastateltava halusi korostaa omasta elämästään ja tiedot joita haluttiin siirtää seuraavalle sukupolvelle (ks. Korhokangas 2002, Saarenheimo 1997). Muistelu oli haastateltaville selvästi mieluista, vaikka esille tuli myös kipeitä asioita. Koska kyseessä oli sukupolviketjujen haastattelut, on erityistä tarkkuutta kiinnitetty siihen, ettei mikään kerrottu asia kulkeudu sukupolvelta toiselle. Esille nousseisiin perheen sisäisiin asioihin saattaa kullakin sukupolven edustajalla olla oma mielipiteensä. Haastattelijan tehtävänä on kuunnella, mutta ei ottaa kantaa tai ryhtyä selvittämään erimielisyyksiä.

Aineiston analyysi

Tutkimusaineisto analysoitiin käyttämällä kolmivaiheista sisällönanalyysiä, jossa aineisto redusoidiin, klusteroidiin ja abstrahoidiin (Tuomi ja Sarajärvi 2002). Aineistosta etsittiin vastauksia siihen, mitä eri sukupolvien edustajat sanoivat ikääntyvien maahanmuuttajien arjesta, kuinka ikääntyvät maahanmuuttajat itse kuvailevat jokapäiväistä elämäänsä, millä tavoin heidän lapsensa näkevät isänsä/äitinsä arkipäivän sujuvan ja kuinka lastenlapset hahmottavat isovanhemman arkea. Siihen millä tavalla asioista on kerrottu, ei ole analyysissä puututtu, vaan esille on

nostettu aineistosta asiakokonaisuuksia (ks. Saarenheimo 1997).

Aineiston redusointi, pelkistäminen toteutettiin poimimalla haastatteluaineistosta tutkimusta varten oleellisia havaintoja, kuten mitä sanotaan arjen etenemisestä yleensä, millaisia asioita liitetään jokapäiväiseen elämään. Samankaltaiset havainnot teemoiteltiin ja ryhmiteltiin alaluokkiin, niin että esimerkiksi kodin sisällä tehtävät aamutoimet, kodin ulkopuolelle suuntautuvat arjen toimet ja kodissa esiintyvät entisen kotimaan tapoja ja toimintoja toistavat toimet kuuluivat samaan alaluokkaan. Jokaiselle alaluokalle etsittiin yhteinen käsite, josta muodostui yläluokka, kyseisessä esimerkissä yläluokaksi muodostui arki kotona. (ks. Silverman 2000.) Aineistosta muodostui kolme yläluokkaa; Arki kotona, uudet sosiaaliset verkostot ja sukupolvet resursseina, jotka kuvaavat eri näkökulmista ikääntyvän maahanmuuttajan arjen ulottuvuuksia. Arjen ulottuvuudet pilkkovat arjen toimintoja osa-alueisiin heijastellen toinen toisiaan, ja kietoutuen jokapäiväiseksi elämäksi osoittaen samalla, kuinka hyvin haastatellut ikääntyvät maahanmuuttajat ovat niiltä osin sopeutuneet suomalaisen yhteiskuntaan.

Tulokset

Arki kotona

Kodinomaisuus rutiineissa ja ympäristössä

Arkipäivä rakentuu yleensä rutiininomaisesti. Se mitä tapahtuu tänään, on jokseenkin identtistä sen kanssa, mitä tapahtui eilen ja mitä huomenna tehdään. (Jokinen 2005, Morgan 1999.) Ikääntyvä haastateltava kertoo kuinka hänen arkensa aamuisin alkaa:

”No ylös nousen tietysti ja pesen nuo silmät pikkusen, että ny jotain näkee ja hampaat ja tukan kampaan. Keitän aamiaisen. Puuron minä tavallisesti keitän puuroa aina aamulla joko neljänviljan puuroa tänään ja huomenna riisihutaleista ja sitten taas vaihdan niitä joka aamupäivä, ettei ihan samaa ole joka.” (A/4)

Haastateltujen lasten kuvaukset vanhempiansa arjesta vastaavat ikääntyvien omia kuvauksia. Lähes

kellontarkasti he kykenevät kertomaan vanhempien tekemisistä ja tietävät myös missä he kulloinkin ovat:

”Oi, se on ihan semmoinen rutiininomainen. Kun se herää se keittää puuron, sitten se juo kahvia, sit se lähtee kävelyille. Käy sitten muka sie ...?? kaupassa luulisin tai jossain, mihin ne nyt menee. Sit se tulee kotio, sit vissiin kai taas kahvi.” (B/11)

Arjen rutiinit tuovat turvallisuutta ja tunteen elämän hallinnasta (Jokinen 2005). Kotityöt muodostavat rutiineja ja tavanomaisuutta, joiden avulla tehdään kodin tuntua. Ikääntyvän maahanmuuttajan arki vieraskielisessä ja/tai vieraskulttuurisessa ympäristössä ei ole automaattista toimintaa, toistuvia tapoja, tekoja ja asenteita. Arki ei vain tapahdu, se täytyy ensin käynnistää, aloittaa ja luoda. Maahanmuuttajuus muokkaa modaalista arjen ulottuvuutta sekä konkreettisesti paikan vaihtumisen yhteydessä että yhteiskunnallisen ja sosiaalisen ympäristön muuttuessa.

Maahanmuuton seurauksena arjen ajallisuus ja tilallisuus (ks. Felski 2000) katoavat, on uudelleen luotava itselleen koti ja koetettava löytää kodinomaisuus uudessa ympäristössä. Koti fyysisenä paikkana on tärkeä ”pesä” ihmiselle, jossa ollaan omana itsenään aidoin ja jossa voi kokea turvallisuutta ja tuttuutta äärimmillään (ks. Heller 1984). Maahanmuuton yhteydessä vain pieni osa ikääntyvien haastateltavien entisten kotien esineistä otettiin mukaan. Huonekalut oli hankittu kierrätyskeskuksista ja kirpputoreilta samoin kuin matot, taulut, koriste-esineet ja suurin osa astioista. Mukana oli tuotu valokuvia ehkä verhot tai lakanat, kirjoja, jokunen koriste-esine, omat vaatteet ja tärkeimmät astiat, kuten samovaari. Haastateltava esitteli minulle kotiaan, seinillä riippuvia ikoneita ja valokuvia perheestä. Makuuhuoneessa sängyn yläpuolelle oli naulattu suuri matto, jonka tarkoitus oli estää kylmän hohkaaminen seinän läpi. Kaikki kodit olivat kerrostalohuoneistoja, joiden parvekkeilla kasvoi kukkia tai hyötykasveja, kuten sipulia ja jopa perunaa. Kodinomaisuutta oli rakennettu sekä esineiden että totuttujen tekemisten kautta. Myös kodin ulkopuolisesta ympäristöstä tulee omaa jokapäiväistä elinympäristöä, joka otetaan haltuun mm. säännöllisillä kävelylenkeillä.

Jotakin vanhaa, jotakin uutta

Arjen toimissa suomalaisuus limittyy entisen kotimaan kanssa. Suomalaisesta kulttuurista valitaan itselle tutuimpia ja sopivimpia osia ylläpitäen samalla omaa kulttuuria. Yhtä haastateltavaa lukuunottamatta ikääntyvät haastateltavat valmistivat ateriansa itse. Ateriatottumukset heijastelivat entisen kotimaan tapoja. Tytär kertoo äidistään, joka valmistaa ruokaa munakoisosta:

”Se(äiti) joka päivää sitä leipää (leipoo), vaikka ei sitä välttämättä, mutta olis jotain tekemistä. Ja sitten siitä munakoisosta. No samat ruuat heille.”(B/14)

Ajan saatossa tottumista suomalaiseen ruokakulttuuriin tapahtuu tai löydetään korvaavia tuotteita. Ikääntyvä itse oli havainnut muutoksen ja kuvaili sitä: *”Joo se vaan on, että kun se on semmosta venäläistä. Ennen vanhaan mie ostin enäämpi kaikenmoista, mutta nyt kun mie oon tässä niin tottunut, että mie en no en tarte enää vissiin niin paljo...”(A/3)*

Aiemmin vastaaja toi entisessä kotimaassa käydessään monenlaisia tuttuja makuja, kuten kalasäilykkeitä, karamellia, punaviiniä ja vodkaa. Nyt kun asumisesta uudessa kotimaassa oli jo kulunut useampi vuosi, ei samanlaista tarvetta enää ollut. Espanjan aurinkorannikolla talvisin asuvat iäkkäät suomalaiset ovat myös kosketuksissa kahteen ruokakulttuuriin. He kertovat tuovansa matkalaukuissaan mm. kahvia, ruisleipää ja hapankorppuja. Kotoperäinen ruoka tuo miellehtymiä turvallisuudesta, tuttuudesta, muistoista ja kokemuksista. Karisto toteaa kuinka: *”Syötäessä ja syömisestä puhuttaessa ilmaistaan identiteettiä ja osoitetaan yhteyttä, mutta myös erottaututaan ja osoitetaan omaa asemaa.”* (Karisto 2008, 267, 286.)

Silloin kun kiinnittyminen uuden kotimaan elämänmenoon on hankalaa puutteellisen kielitaidon ja vieraan toimintakulttuurin vuoksi, voi osallisuutta yhteiskunnassa kokea seuraamalla itselle tutulla tavalla toimivan yhteisön tapahtumia ja yksittäisten ihmisten toimintoja ja lausumia. (Katz 2009, Lowenstein ja Katz 2005). Ikääntyvät maahanmuuttajat kertoivat seuraavansa entisen kotimaan tapahtumia tiiviisti ja tilaavansa entisestä kotimaastaan lehtiä ja katsovansa TV:stä omankielistä kanavaa. *”Iltapäivällä katson kaikki venäjän uutiset TV:stä.”(A/7)* Entisen kotimaan poliittinen järjestelmä, hallinto, virkako-

neisto ja erilaiset instituutiot ja virastot ovat tutumpia sekä sanoina että toimintamuodoiltaan. Lisäksi tapahtumapaikat ovat tutumpia. Televisiosta mainittiin katsottavan säännöllisesti muitakin ohjelmia kuin uutisia. Tiettyinä päivinä tiettyyn aikaan esitettävät TV ohjelmat toivat rytmiä arkeen (Silverstone 1994).

”...Ja sitten jos on suomalainen, kun tiistaina ja keskiviikkona on suomalainen elokuvapäivä yhen aikana, katon sen. Nyt on ollut niitä Salattuja elämiä kolme sarjaa, nekin katon... Kauniit ja rohkeat katon... Luen paljon Seiskaa luen. Seiskaa mie luen aina, kun mie paan maata. Mut lehet ne mä kaikki katon tässä, mitä tuuaan niitä kaikenmoisia. Nyt olen toista kirjaakin luen. Tuolta roskiksesta kolme venäläistä kirjaa, kun tässä nyt oli, otin sieltä...”(A/3)

Ikääntyvälle katsojalle vanhoissa Suomi-filmeissä käytetty suomenkieli on tutumpaa kuin nykysuomi. Se on sitä kieltä, jota hänen äitinsä puhui, kun haastateltava oli itse lapsi. Sen sijaan erilaiset sarjat, joita haastateltava mainitsee seuraavansa kuvaavat ihmishuhdedraamojen kautta arkielämää. Kielen kuuleminen ja tekstin lukeminen kuvan kera on helpompaa kuin suomenkielisen kirjan lukeminen. Lukuharrastusta ylläpidetään lukemalla venäjänkielisiä kirjoja ja lehtiä.

Uudet sosiaaliset verkostot

”Suomalaistyylistä elämää”

Säännöllisesti toistuvat harrastukset antavat kiintopisteitä viikkoihin ja tuovat rytmiä elämään. Osallistumisella on tärkeä vuorovaikutussuhteita ylläpitävä ja uusia luova vaikutus. Sen on havaittu olevan yhteydessä useisiin erilaisiin terveysmuuttujiin, niin fyysiseen kuin psyykkiseen terveyteen ja toimintakykyyn parantaen näitä sekä vaikuttaen suotuisasti ikääntyvän henkilön hyvinvointiin, kuten yhteisöllisyys, identiteetin ylläpitäminen, yksinäisyyden ehkäisy, ajassa kiinnipysyminen ja henkisen sisällön saaminen arkeen. (Avlund ym. 2004, Glass ym.1999, Korhonen ym. 2009, Lennartson 1999.) Uudessa kieli-, kulttuuri- ja toimintaympäristössä kasvokkaiset vuorovaikutussuhteet täytyy luoda uudelleen. Vanhin sukupolvi kertoi harrastavansa monenlaisia asioita.

Ikääntyville maahanmuuttajille on järjestetty toimintaa mm. Venäläisen klubin ja Inkeri-seuran toimesta, minkä lisäksi seurakunta ja järjestö- sekä projektitoiminta tarjoavat erilaisia aktiviteetteja.

"No kerhoissahan minä. Minähän sanoin, minulla on tässä vielä se paperikin, kun me juostiin silloin kerhoissa..." (A/3)

Projektien kerhotarjonta voi olla runsastakin, mutta kolmannen sektorin toimintana se on sidottu projektin toimintakauteen ja saattaa näin ollen jäädä lyhytkestoiseksi. Vastaajan kuvaus "juostiin silloin kerhoissa...", kertoo tilanteesta, jossa tällaista kerhotoimintaa oli runsaasti tarjolla. Pitkäjänteisempää harrastotoimintaa ikääntyville maahanmuuttajille tarjoavat mm. seurakunnat. Myös kirkossa käyminen oli yleinen sunnuntaihin kuuluva tapahtuma. (ks. Philipson ym. 2001.)

Keskisukupolven edustajat mainitsivat myös vanhempiensa harrastuksista liittäen sen "suomalaistyyliin" elämäntapaan, joka näyttäytyi aktiivisen ja melko hyvin toimeentulevan eläkeläisen elämänä.

"Mun äiti elää aika suomalaistyylistä elämää, matkustaa paljon just osallistuu kaikenlaisiin klubin... Suomessa on rakennettu joku sosiaaliverkosto eläkeläisille, että antaa mahdollisuuden, ett ei olla yksin ja olla aktiivisesti sanotusti harrastaa, jos tykkäävät matkustamisesta ja toisten ihmisten tapaamisesta. Ja erikoisesti se on se, että just tätä kieltä oppii se on hyvä." (B/2)

Haastatelluilla on käsitys, että Suomessa ikääntyvät ihmiset ottavat osaa aktiivisesti erilaisiin harrastuksiin ja mahdollisuuksia sosiaaliseen kanssakäymiseen on tarjolla runsaasti. Harrastuspiirit, joihin haastatellut osallistuivat, ovat pääasiassa maahanmuuttajille järjestettyä toimintaa. Ikääntyvät maahanmuuttajat viettävät pääsääntöisesti aikaa oman kieliryhmänsä kesken, tai muiden ikääntyvien maahanmuuttajien kanssa. Syynä tähän ovat puutteellisen kielitaidon ohella myös syrjäntäkokemukset, jotka aiheuttavat valtaväestölle suunnattujen kerhojen ja ryhmien välttelyä. (Heikkinen 2011.)

Se, että voi yli 70-vuotiaanakin harrastaa aktiivisesti on nuoremmille sukupolville uusi ajatus. "Niin me vähän naureskellaan, että vaikka se onkin eläkeläi-

nen, niin sil on kaikkee ohjelmaa. (C/1)" Kaikki vastaajat suhtautuivat kuitenkin iäkkäänä harrastamiseen positiivisesti. kaksi lasta kuvaa vanhempansa aktiivista elämää: "Hän on tosi seurallinen voi sanoa ja hän on, mikä voi sanoa ehkä osallistuva esimerkiksi erilaisiin jubliin ja tapahtumiin se on kiva semmoinen... vaikka hän on jo 77-vuotias kuitenkin se on kiva." (B/5)

"Hänellä on yllättävä jatkuva touhu...että siis ihan sellasta, että synnyttää hymyn, niin se on." (B/2)

Ruotsissa asuvat ikääntyvistä iranilaisnaisista mainitsevat samankaltaisia käsityksiä aktiivisen elämäntyylin kuulumisesta nuoremmille. Vasta asuttuaan Ruotsissa jonkin aikaa, he olivat itse tottuneet harrastuksiin ja uskaltautuneet mukaan. (Torres 2006.) Eri elämisen kontekstit rajoittavat tai antavat mahdollisuuksia toimia eri tavoin. Aurinkorannikon suomalaiset talviasukkaat harrastavat mm. joutenoloa ja ovat avoimempia ja sosiaalisempia kuin ollessaan Suomessa (Karisto 2008).

Kohtaamisia arjessa

Harrastamisen lisäksi kotoa lähdetään toimittamaan erilaisia asioita, mm. kaupassakäynnillä voi olla merkittävä sosiaalisen verkostoitumisen funktio. Kauppatkalla vaihdetaan paitsi kuulumisia ja tervehdyksiä, myös tietoa. Lapsi kuvaili kokemuksestaan kauppareissusta äidin kanssa:

"Hän on kaks kolme kertaa kaupassakäynnin aikana tervehtii ihmisiä. Aina joku tulee, että ostakaa tota, että tuo on halpaa. Mä ajattelen mitä tuo äiti tuntemattomille ihmisille puhuu, mutta siellä on isot tällaiset venäläisporukat." (B/2)

Kohtaamisia tapahtuu muiden maahanmuuttajien kanssa. Valtaväestön kanssa ei tällaisia keskusteluja käydä. Kohtaamisissa vaihdetaan tervehdyksiä ja kuulumisia ja välitetään mm. tietoa tuotteista. Mistä saa tänään tai huomenna mitään edullisesti. On tärkeää tulla huomatuksi ja tunnistetuksi uudessa ympäristössä. Edellä kuvattua kohtaamista leimaa tasavertaisuus kielen osalta. Käytetty kieli on osapuolille yhtä tuttua, ei tarvitse jännittää osasiko ilmaista asian oikein, tai vaieta koska on epävarma kuinka vastata. Asuinpaikalla on merkitystä tällaisten kohtaamisten

mahdollistajina. Samanlaisia kohtaamisia kerrottiin tapahtuvan kirkossa käydessä.

Arkipäivän kohtaamisia tapahtuu myös yllirajais-ten kontaktien muodossa. Yhteydenpito entisessä kotimaassa asuviin sukulaisiin ja tuttavii kuuluu kii-kenikäisten, myös ikääntyvän maahanmuuttajan, ar-keen. Yllirajaisien verkostojen ylläpito on hyvinkin säännöllistä ja tiheää. Yllirajaisia ystävyys- ja sukula-issuhteita ylläpidetään puhelimitse, kirjein ja vie-railuin. (Heikkinen ja Lumme-Sandt 2012.) Entisen kotimaan asiat ovat läsnä myös sukupolvien välisessä kanssakäymisessä: *”Jos me ollaan soitettu Venäjälle, niin mä tietenkii kerron mummulle kaikki, että mitä siellä on tapahtunut ja että pysyy vähän ajan tasalla. Jotenkin me vähän sillei puhutaan, että mitenköhän ne voi siellä ja tällei.”* (C/1)

Huolimatta vanhimman sukupolven aktiivisesta harrastamisesta, olivat lapset huolissaan vanhemman mahdollisesti kokemasta yksinäisyydestä. He olivat mm. asumisjärjestelyin koettaneet vaikuttaa mahdol-lisuuteen tavata useammin. Varsinaisista ystävyysuh-teista eivät ikääntyvät haastateltavat juuri puhu, vain yksi vastaaja käyttää sanaa ystävä henkilöstä, joka asuu samalla paikkakunnalla. Ystäviä on ilmeisen vähän uudessa kotimaassa. Heikkisen (2011) tutki-muksessa ikääntyvän maahanmuuttajan sosiaalisesta ja emotionaalisesta syrjäytymisestä todetaan ystä-vyysuhteiden olevan vähäisiä uudessa kotimaassa siitäkii huolimatta, että sosiaalista kanssakäymistä saattaa olla runsaasti (Heikkinen 2011).

Sukupolvet resursseina

Keskisukupolven vaihtelevat tehtävät

Kansainvälisten tutkimusten mukaan ikääntyvät maahanmuuttajat käyttävät yhteiskunnan tarjoamia palveluja vähän verrattuna samanikäisiin valtaväestön edustajiin (ks. Katz 2009). Torjuva asenne perheen ulkopuolelta tulevaan apuun ja heikko taloudellinen tilanne vaikuttavat halukkuuteen käyttää koti- ja/tai siivousapua. Vastaajista vain yksi ikääntyvä haastatel-tava sai siivousapua kerran kuukaudessa lapsensa jär-jestämänä ja maksamana. Kulttuuriset normit ja odo-tukset huolenpidosta sukupolvien kesken vaihtelevat. Haastatellut lapset ja lastenlapset osallistuivat van-hempiensa auttamiseen monin tavoin.

”Tarviiko hän apua missään?”

”Jos pitää imuroida tai tehdä siivous joo, mutta kui-tenkin hän laittaa ruokaa itse tällä hetkellä. Ja hän sanoi, että mä jaksan asua yksin tällä hetkellä. Me sanoimme hänelle, jos tarvii jotakin, soita ja sano vain, koska me asumme lähellä. Se on kiva juttu, niin voin mennä.” (B/5)

Toinen maahanmuuttajasukupolvi elää samalla tavalla vaativaa elämää, kuin valtaväestönkii keski-sukupolvi. Tämä ns. sandwich-sukupolvi saattaa kan-taa useita rooleja, kuten haastateltu luettelee: *”Äidil-teni tulee rahaa, minä huolehdiin... Minä olen sihteeri, siivoaja, seuraneiti, lastenhoitaja ja kokki.”* (B/9). Mah-dollisuus huolehtia ikääntyvän vanhemman tarpeista oman uran, kodinhoidon ja lasten kasvattamisen ohella aiheuttaa riittämättömyyden tunteita: *”No juu kyllä välillä on semmonen syyllisyyden tunne, ett voi voi, pitäishän käydä, mut kun töitten jälkeen, niin joskus ei jaksaa enää yhtään mitään, kun vaan sen ruoan tehdä ja vähän välillä jotakin pientä...”* (B/11) Seuraavassa katkelmassa keskisukupolven edustaja kokee, ettei ”pysty” auttamaan vanhempaansa riittävästi. Hän mainitsee kuitenkin useita asioita, joita viikottain tekee vanhempansa hyväksi:

”Periaatteessa mä en pysty oikeasti mitään. Elikä mä en pysty käymään kaupassa heidän puolesta. Kor-keintaan mitä mä pystyn, että mä siivoon vähän. Sitten leikkaan heidän tukkaa, kynsiä varpaiden. Semmoista huolehdiin kerran viikossa, mutta ei muuta... ja vähän olla heidän kanssa seurustella. Mutta ei paljon semmoista todella tehokasta apua ei minusta paljon oo.” (B/14)

Haastatellut keskisukupolven edustajat tunsivat vastuuta vanhemmistaan, jotka ovat muuttaneet uu-teen ympäristöön. Arjen sujumista heidän näkökul-masta helpottavat ikääntyvän vanhemman hyvä fyy-sinen toimintakyky, sosiaaliset kontaktit ja osallistu-minen erilaisiin aktiviteetteihin. Auttamiseen liittyy myös odotuksia ja velvollisuuksia. Lapsi kuvaa omaa suhtautumistaan vanhempansa auttamiseen:

”Pyytääkö hän apua sulta koskaa?”

”Joo, pyytää apua sellasella tyylillä, että sun on pakko... Vaikka se just mä autan mm. (häntä) aika paljon sellasesta tiedosta ja tunteesta, että mulla on

velvollisuus auttaa häntä... Siis on vaikea tulla hänelle ilman siten, että sun täytyy tehdä jotain...kun ei voi vain vierailulla sanotusti niin vapaasti...No vierailu kun vierailu ihan täytyy työhanskat ottaa mukaan...Mä en tiedä ehkä se on (hänen) tapa järjestää tapaamisen, elikkä on syy sellaista, että ajattelen minä...Mutta onneks (lapset) kasvaneet jo aikuisiksi. Jos toisella paikkakunnalla asuva lapsi kyläilee meillä siis on selvä, että hän vaikka kuinka lyhyt viisi, niin menee isovanhemmalle taas auttamaan, jotain asentaa ja ruuvaamaan. Sitten välillä (toinen lapsi) menee sinne.”(B/2)

Vastaaja pohtii suhdetta vanhempansa velvollisuuden näkökulmasta. Hän haluaisi vierailulla vanhemman luona ilman, että joutuu auttamaan ja toteaa, että ”onneksi” lastenlapsetkin osallistuvat auttamiseen. Samalla hän pitää mahdollisena vanhemman tarvetta tavata useammin ja epävarmuutta ilmaista halukkuus tapaamiseen. Epävarmuus esittää toiveita tapaamiselle kumpuaa siitä tiedosta, joka vanhimalla sukupolvella on lastensa elämän kiireellisyydestä: *”Eihän sillä o aikaa kun on ne työt ja kotikin on...”(A/3)*

Sen lisäksi, että toimintakyky heikkenee ajan myötä ja apua tarvitaan useiden erilaisten askareiden suorittamiseen, lisää maahanmuuttajuus itsessään avun tarvetta. Kielitaidottomuus yhdessä rajoittuneen toimintakyvyn ja/tai sairauksien kanssa vaikeuttavat arjen hallintaa. Ikääntyvälle maahanmuuttajalle, vaikka osaisikin suomen kieltä, on viranomaistekstiä vaikea ymmärtää ja erilaisten kotiin tulevien virallisten kirjeiden läpikäymiseen ja lukemiseen tarvitaan apua. Keskisukupolven edustaja kertoo käyvänsä viikottain läpi vanhempansa postin: *”Ja sitten jotain, jos paperia tulee, että mä pystyn lukemaan ja sanoon, että toi on hätä ja toi ei mitään ja tän voi heittää roskiin... Kuitenkin hänellä on se suoravelotus, että hänen ei tarvitse huolehtia laskuja mitä tulee... Sitten pankista hän kanssa. Hän tulee sinne, sanoo suomeksi: ”Raha kaikki” ja ne antaa kuitenkin hänelle, mitä siel on jäljellä.”(B/14)* Lapset ja lastenlapset sosiaalistuvat suomalaisen yhteiskunnan tavoille ja instituutioille. Oppiesaan kielen he samalla tutustuvat yhteiskunnan eri käytäntöihin ja ovat näin ollen tärkeä apu perheessä. (Pentikäinen 2005.)

Tulevaisuuden tarpeisiin lapsilla oli erilaisia ratkaisumalleja. He tiedostavat oman työ- ja perhetilan-

teensa tuomat vaateet ja pohtivat vanhemman pärjäämistä siitä näkökulmasta. Vastaajalla on kokemusta suomalaisesta vanhainkodista ja hän pohtii sitä hyvänä vaihtoehtona omalle vanhemmalleen:

”Minulla on työ, sen takia en voi hoitaa, kuitenkin kunnossa. Minun pitää olla koko päivä töissä. Sen takin paljon vanhuksia Suomessa vanhainkodissa, mutta se on tosi kiva juttu. Mä olin siellä töissä neljä kuukautta. Siel on ihana tosi hyvä hoito.”(B/5)

Muut keskisukupolven vastaajat olivat melko ahdistuneita ajatellessaan vanhempansa tulevaisuutta ja yhä suurempaa avun tarpeen sovittamista omaan työhön ja omien lasten asettamiin vaatimuksiin. Toiveena oli hoitaa vanhempaa kotona. *”Jotenkin mä yritän olla ajattelematta tulevaisuutta. No en tiiä, jos pystyn hoitaa hänet itse, niin sitten mielelläni hoitaisin.”(B/11)* Kielitaidottomuus lisää huolta tulevaisuuden hoivasta. Vastaaja pohtii vanhempiensa tilannetta: *”Se on tosi pelottavaa...kun ne ei osaa kieltä...että en tiedä kuinka. Ne ei sairaalassakaan pysty olla. Että en tiedä. Jos olis kuitenkin siellä venäjänkielisiä sairaanhoitajia, jos niitäkin olis otettu.”*

Vastaaja miettii kuinka hoitohenkilökunnalla on merkitystä paitsi vanhempien tulevaisuudelle myös hänen omalle tulevaisuudelle. Kielen osaaminen on vain yksi ulottuvuus kulttuurisensitiivisessä hoivassa, sen lisäksi muunlaiset kulttuuristen tapojen huomioimiset ovat merkittäviä hoivan laatua ajatellessa. Esimerkiksi Tukholmassa sijaitsevan Suomi-kodin ikääntyvät ruotsinsuomalaiset asukkaat nauttivat lihapullia, kuuntelevat suomalaista musiikkia ja katselevat suomalaisia elokuvia. (ks. Ekman 2005.)

Lastenlapset seurana ja apuna arjessa

Haastatteluisa kävi ilmi kuinka ikääntyvän maahanmuuttajan lastenlapset ovat resurssina vanhemmilleen, he tuntevat yhtäläillä huolta isovanhemmasta ja viettävät aikaa isovanhemman kanssa, pääasiassa tämän luona. Kaksi lastenlasta kertoi viettävänsä säännöllisesti viikonloppuja isovanhemman luona. Isovanhemmat sen sijaan vierailevat harvemmin lastensa kodeissa: *”Jos mä oon kipee isovanhempi käy katomassa...kyl se joskus käy (meillä).”(C/1)* Vierailut liittyivät usein juhliin tai erityistilanteisiin, kuten sairastuminen. Nuorempien sukupolvien on helpompi liikkua, he kulkevat autolla ja käydessään he voivat

samalla hoitaa monia isovanhemman asioita, kuten tulleita kirjeitä ja kodin töitä.

Yhteisiksi tekemisiksi vierailujen yhteydessä mainittiin mm. kävely, pelaaminen, leipominen ja siivoaminen: ”Ja sitten voidaan mennä vaikka jonnekin kävelylle ja kauppaan jos tarttee, pelataan vähän korttia ja tällasta.”...Ja sitten vaikka jos se leipoo, niin mäkin leivon sen kanssa. (C/1) Teen ja/tai kahvin juonti ja keskustelu liittyivät myös yhdessäoloon. ”Me puhumme, me muistelemme paljon, juomme kahvia tai teetä.” (C/6) Kaikki kolmannen sukupolven edustajat mainitsivat keskustelewansa, ja muistelevansa entiseen kotimaahan ja sukulaisiin liittyviä asioita isovanhemman kanssa.

Lastenlapset kokevat olevansa odotettuja vieraita: ”...Aina ku tuun käymään sielä, niin pöydät pullollaan ruokaa ja ei jaksa syödä kaikkee. Ja se hoivaa sielä oikeen kunnolla sitten.” (C/12) Isovanhemmat hemmottelevat nuorinta sukupolvea eri tavoin. Kaikki lastenlapset puhuivat isovanhemmasta hyvin lämpimään sävyyn. He kuvailivat heitä sanoin ”abkera, rebellinen, kiiva, hyväntahtoinen, reipas, positiivinen, rauhallinen ja ystävällinen”.

Vierailujen lomassa tapahtuu auttamista erilaisissa asioissa. Auttamiseen suhtaudutaan myönteisesti: ”Mielellään sit vähän auttaa häntä sielä jossain pikku jutuissa.” (C/12)

”Jos pitää, kun sil (isovanhemmalla) on ylhäällä jostain sellasta tavaraa, jos sen pitää ottaa sieltä pois, niin se aina sillei pyytää mua niin ku auta nyt... No jos mä vaikka nään, että pitää auttaa, niin tietenkin mä autan.” (C/1)

Lastenlasten tarjoama apu liittyy asioihin, joita ei ole tarpeen toistaa arjessa samalla tapaa kuin esimerkiksi viikottainen siivoaminen, kynsien leikkuu tai postin selaaminen, jotka kuuluivat keskusukupolven mainitsemiin auttamistöihin. Lastenlapset avustavat isovanhempiaan muun yhdessä olemisen lomassa. Varsinainen vastuu vanhemman hyvinvoinnista on keskusukupolvella. Isovanhemmat hyväksyvät lastenlasten kertaluonteisen avun ja sen, että heillä on elämässä muita kiireitä, kuten harrastukset, koulunkäynti, tietokone, opiskelu ja työ. He myös mainitsivat, kuinka nuoret ovat muuttaneet toiselle paikkakunnalle opintojen perässä, eivätkä sen vuoksi voi käydä kovin usein:

”Nyt kaksi minun lastenlasta. He opiskelee toisella paikkakunnalla. Nyt he ei voi paljon saapua (tänne).” (A/10)

Myös lastenlapset itse totesivat haastattelussa asuinpaikkansa mahdollisista muutoksista tulevaisuudessa. Nuori haastateltava pohti omaa tulevaisuuttaan ja parempien työmahdollisuuksien löytymistä muualta: ”Joka tapauksessa me miehen kanssa muutetaan toiselle paikkakunnalle ja ehkä siskokin muuttaa.” (C/6) Muuttaminen merkitsee isovanhemman hoivan siirtymistä kokonaan perheen äidin vastuulle, mikä huoletti haastateltavaa.

Ikääntyvät isovanhemmat resurssina nuoremmille sukupolville

Isovanhemmat ovat muistivarantona nuoremmille sukupolville. Heidän muistonsa ja pitkä eletty elämä entisessä kotimaassa kiinnostavat myös muut sukupolvet entiseen kotimaahan. Vuorovaikutus nuorempien sukupolvien kesken tuottaa vastavuoroisuutta, keskustelua, jossa molemmat ovat jonkin asian asiantuntijoita, ikääntynyt menneen, suvun juurien ja sukuyhteyksien tuntija ja tietäjä (ks. s. 16 keskustelu isovanhemman ja lastenlasten kanssa) ja nuori nykyisyden tulkki. Lastenlapset edustavat isovanhemmilleen nykynuorten elämänmenoa ja arkea. Isovanhemmat tulevat tutuiksi suomalaisen koulutusjärjestelmän, nuorisokulttuurin ja muun nuoriin liittyvän elämänmenon kanssa lastenlastensa kautta.

Vaikka suomenkielentaito on usein paluumuuttajillakin vajavainen (Voutilainen ym. 2003, Liebkind ym. 2004), selviytyvät he monista arjen perustoiminnoista, kuten kaupassakäynnistä, kielen ansiosta itseksensä. Suomeen muuttaneet lapset ja/tai lastenlapset, joille ei entisessä kotimaassa ole koskaan puhuttu suomen kieltä, ovat maahanmuuton alkuaikoina riippuvaisia ensimmäisestä sukupolvesta (mm. Kyntäjä 1997). Yksi haastatelluista oli muuttanut Suomeen kaksi vuotta sitten ja tarvitsi tukea arjessa isovanhemmaltaan ja äidiltään:

”...Mutta vähän ongelma, että minä en voi puhua suomea ja tarvii enemmän aikaa, että opiskella enemmän... Joskus minä haluan jotakin sanoo, mutta minä en voi käyttää oikeen ja en voi aina soittaa mummulle ja äidilleni ja kysyä aina, miten minä

voin käyttää tätä sanaa tai miten minä voin sanoa oikeen...” (C/13)

Perheelle maahanmuuttajuus saattaa merkitä oleellisesti roolien muuttumista ja keskinäisten suhteiden uudelleen muotoutumista (Kauh 1997, Lowenstein ja Katz 2005). Kun lapset ja lastenlapset oppivat uuden kielen ja pääsevät työelämään, jossa kielitaitoa yhä karttuu, ohittaa heidän kielitaitonsa pian ensimmäisen sukupolven kielitaidon. Samalla he oppivat uuden yhteiskunnan eri instituutioiden toimintakulttuureita. Ensimmäisen sukupolven käyttämä suomen kieli on ns. vanhaa suomea ja kuten aiemmin on mainittu nuoremmat sukupolvet taitavat nykysuomea ja heitä tarvitaan mm. virallisten kirjeiden lukemisessa. Maahanmuuton jälkeen roolit perheessä kielen osalta muuttuvat merkittävästi; autettavista tulee auttajia (Kosonen 2001).

Haastateltavat kertoivat sukupolvien ja tuttavien kesken puhuvansa pääasiassa entisen kotimaan kieltä. Yhteisen tutun kielen avulla välitetään omia tunteuksia ja kokemuksia parhaiten, se on myös side sukupolvien välillä, ja kunkin yksilön kohdalla erikseen, entiseen kotimaahan. Kieli kaskuineen, runoineen, lauluineen jne. toimii kulttuurin ja perinteen varantona, jota välitetään nuoremmille sukupolville. (ks. Pentikäinen 2005.)

Pohdinta

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuvata ikääntyvien maahanmuuttajien arkea kolmen eri sukupolven näkökulmasta, sekä pohtia heidän sopeutumistaan uuteen yhteiskuntaan arjen toimintojen kautta. Tutkimuksen tulokset osoittavat, että haastateltujen ikääntyvien maahanmuuttajien arki sujuu melko hyvin, mutta nuoremmilla sukupolvilla on suuri merkitys arjen sujumiselle.

Tutkimuksesta käy ilmi kuinka ikääntyvien maahanmuuttajien arki koostuu jokapäiväisistä toimista (mm. kaupassakäynti, ulkoilu, ruoan valmistaminen), yhteydenpidosta muihin perheen jäseniin ja harrastamisesta. Jokapäiväiset toimet sujuvat ensimmäiseltä sukupolvelta kaikkien haastateltujen näkökulmasta melko hyvin. Haastatellut ikääntyvät maahanmuuttajat yhdistivät suomalaista elämäntapaa omaan entisessä kotimaassaan elettyyn arkeen ja loivat näin it-

selleen mahdollisimman tutun ja omanlaisen jokapäiväisen elämän, jossa ympäristön muutos ei tarkoittanut muutosta kaikilla elämänalueilla. Yhteydenpito nuorempiin sukupolviin sisälsi muunlaistakin yhdessäoloa kuin vain auttamistoimintaa. Eritoten lastenlasten kanssa vietetty aika monenlaisine tekemisineen oli hyvin vaihtelevaa.

Tutkimuksen mukaan vanhimman sukupolven arjen hallintaan vaikuttaa oleellisesti lasten ja lastenlasten läheisyys. Ilman perheen antamaa tukea ja apua olisi arjen sujuminen monta kertaa hankalampaa mm. alhaisen kotiavun käyttöasteen vuoksi. Voidaan sanoa, että tähän tutkimukseen osallistuneiden sukupolvien välisiä suhteita leimasi vahva solidaarisuuden tunne, joka ilmeni paitsi ikääntyvän ja lastenlasten, keskisukupolven ja vanhimman sukupolven, myös keskisukupolven ja nuorimman sukupolven välillä (vrt. Bengtson ym. 2000). Keskisukupolven kokema huolenpitovastuu ikääntyvistä vanhemmistaan näkyy selkeästi sellaisissa eurooppalaisissa maissa, joissa perherakenne on perhekeskeinen ja sosiaaliturva heikko (Gans ja Silverstein 2006, Gans ym. 2009). Lasten kokemusta omasta riittämättömydestään tuen antajina kompensoi lastenlasten osallistuminen isovanhemman avustamiseen. Lastenlapsilla oli omia erityisiä tehtäviä, jotka poikkesivat keskisukupolven säännöllisesti toistuvista arjen toimista. Toisaalta lasten aktiivista osallistumista selittävät paitsi kulttuuriset normit ja halu auttaa, myös se, että vanhemmat, yhtä lukuunottamatta, olivat tulleet Suomeen lastensa aloitteesta. Lasten osalta vanhemman tuominen uuteen kulttuuri- ja kieliympäristöön aiheuttaa velvollisuuksia myös huolehtia hänestä. Sama velvollisuus olisi ollut läsnä entisessä kotimaassakin, mutta tällöin tuttu ympäristö ja mahdollinen naapurusto sekä muut tukiverkostot olisivat olleet käytettävissä (ks. Vega ym. 1991). Oletukset vahvasta perheyhteydestä sekä venäläistaustaisissa kulttuureissa, että maahanmuuttajilla yleisemminkin johtavat helposti näkemykseen, että omaiset ovat itsensänselvästi heidän resurssinaan myös uudessa kotimaassa. Unohdetaan, että vahva sukuyhteys entisessä kotimaassa käsittää paitsi lähimpiä perheenjäseniä myös muita sukulaisia (Novikova 2005, Rotkirch 2000).

Ikääntyvien haastateltavien aktiivinen osallistuminen tarjottuun kerho- ja harrastetoimintaan kertoo halusta olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa.

Virkistystoiminnan tarjoaminen on ennaltaehkäisyä syrjäytymiselle ja lisää hyvinvointia ja sitä kautta elämänhallinnan tunnetta kenelle tahansa, mutta on merkityksellistä eritoten maahanmuuttajataustaiselle ikääntyvälle, jolla sosiaalisia suhteita on hyvin rajoitetusti. Sosiaalisia kontakteja ylläpidetään pääsääntöisesti vain oman etnisen ryhmän keskuudessa. Syynä tähän ovat mm. syrjintäkokemukset, jotka ehkäisevät hakeutumista harrastetoiminnan piiriin laajemmin. (Heikkinen 2011.) Myös rajoittunut kielitaito ja niukka toimeentulo vaikuttavat valtaväestön kanssa samoihin harrasteryhmiin osallistumiseen.

Vaikka tämän tutkimuksen tuloksena on, että nuoremmat sukupolvet kantavat sukupolvivastuuta vanhemmasta, niin tulevaisuudessa he saattavat laskea osan ikääntyvän maahanmuuttajan huolenpidosta kuuluvan yhteiskunnallisen vastuun piiriin (Daatland ja Herlofson 2003). Lisäksi työn ja opiskelupaikan hakeminen eri paikkakunnalta, kuin missä ikääntyvä henkilö asuu, voi tulevaisuudessa olla yhä yleisempää. Tällöin esille nousevat entistä vahvemmin kysymykset siitä kuka hoitaa, keneltä ikääntyvä saa apua? Raportissa ”Omassa kodissa omilla mausteilla” kysyttiin kuinka haastateltavat tulevaisuudessa selviävät suomalaisessa yhteiskunnassa, yksi vastaaja toteaa: *”Jos minun lapseni tulee kuin suomalainen, sitten täytyy saada muu apu.”* Samassa raportissa vietnamilainen vastaaja toteaa: *”Vietnamissa ei ole vanhainkoteja, vain köyhät menevät sinne, yleensä lapset hoitavat.”* (Takala 2004, 23, 25.) Keskisukupolvi pohtii vanhemman lisääntyvää tuen ja avun tarvetta omien resurssiansa näkökulmasta, ratkaisut eivät ole helppoja. Haasteet yhä lisääntyvän maahanmuuttajavanhusestön kohdalla liittynevätkin oikea-aikaisen avun saannin turvaamiseen, sopivien hoivapaikkojen luontiin, palvelujen tarjontaan omalla kielellä ja myös erilaisten virkistysmahdollisuuksien ylläpitämiseen muutoinkin, kuin vain projektipohjaisina ja lyhytaikaisina harrasteina. Omat haasteensa ikääntyvien maahanmuuttajien hoitamiseen tuovat muistisairaudet, joiden myötä on havaittu myöhemmin opitun kielen unohtamista (Ekman 2005).

Tässä tutkimuksessa kohdejoukkona olivat entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen muuttaneet perheet, joiden keskinäisestä kanssakäymisestä voidaan päätellä, että se on paitsi runsasta, myös hyvin merkityksellistä ikääntyvän henkilön selviytymiselle yhteiskunnassamme. Muualta tulleissa maahanmuut-

tajaryhmissä kolmen sukupolven ketjut ovat vielä jokseenkin harvinaisia, ja vastaavaa tutkimusta on hankala toteuttaa. Huomioitavaa on kuitenkin, että joillakin maahanmuuttajaryhmillä vanhimman polven luku- ja kirjoitustaidottomuus lisää tuen tarvetta entisestään. Pakolaistaustaisten maahanmuuttajien raskaat kokemukset diasporasta aiheuttavat erityisiä ongelmia tai asetelmia sukupolvien kesken (ks. Pentikäinen 2005). Kielitaito sopeutumista edistävänä tekijänä on myös keskeinen ulottuvuus siinä, kuinka paljon apua asioiden hoitamisessa muilta perheenjäseniltä tarvitaan.

Uuteen yhteiskuntaan sopeutuminen tuo yksilölle monia ratkaistavia kysymyksiä silloinkin kun ulkoisista resursseista, kuten kodista ja toimeentulosta, on huolehdittu. Salmi puhuu arjesta, jossa ihmiset muokkaavat arkielämän rakenteellisia ehtoja eletyksi elämäksi. Määritelmä painottaa vuorovaikutusta ihmisten jokapäiväisten toimintakäytäntöjen ja yhteiskunnallisten rakenteiden välillä. Se korostaa rakenteellisen tason ja arkielämän välistä jatkuvaa virtausta, jossa syntyy sekä jatkuvuus että muutos. (Salmi 2004.) Siitäkin huolimatta, että ikääntyvä maahanmuuttaja omaisi runsaasti erilaisia henkilökohtaisia ja kotoutumisen kannalta oleellisia resursseja, kuten kielitaitoa, hyvää toimintakykyä ja valoisaa asennetta tulevaisuuteen, (Nylund-Oja 1995), häneltä vaaditaan sopeutumiskykyä ja ennakkoluulottomuutta monien arjen toimintojen suhteen. Yhteiskunnan sopeutuminen uusiin tulokkasiin vaatii puolestaan yhteiskunnalta kehittymistä (ks. Karisto 1986), valmiutta ymmärtää ja hyväksyä ikääntyvien maahanmuuttajien myötä tulleita uusia haasteita niin hoiva-, kodinhoito- kuin sosiaalialalla. Ikääntyvälle maahanmuuttajalle jokainen elämänmuutos uudessa ympäristössä on tapahtuma, jonka myötä uudesta elinympäristöstä, yhteiskunnasta ja sen toimintakulttuurista opitaan uusia asioita. Ei ole mahdollista tukeutua tuttuun, ”näinhän tämä asia menee” -tietoon siitä, miten toimia ja mihin tai kehen ottaa yhteyttä, kun arki tuo eteen uusia tilanteita. Asioita ei vieraassa ympäristössä ole mahdollista ennakoita samalla tavoin kuin tutussa. Ikääntyvä maahanmuuttaja on keskellä kotoutumisprosessia todennäköisesti koko loppuelämänsä.

Tutkimuksen keskeisinä rajoituksina voidaan pitää haastateltujen ikääntyvien maahanmuuttajien homogeenisuutta toimintakyvyn ja perheyhteyden

suhteen. Kolmen sukupolven mukanaolo arkielämässä asettaa haastatellut ikääntyvät maahanmuuttajat varsin hyvään tilanteeseen sekä nykyhetkessä, että tulevaisuutta ajatellen. Arki näyttäytyy erilaisena, jos lapsia tai kenties ketään tuttavია ei ole lähellä. Lisäksi kolmen sukupolviketjun haastatteluissa eittämättä kohteeksi valikoituu joukko ihmisiä, jotka kokevat elämänsä ja perhesuhteensa avoimiksi. Toisen sukupolven kohdalla sain useissakin haastatteluyrityksissä kieltävän vastauksen. Jostakin syystä haastattelu koettiin negatiiviseksi asiaksi. Kiireeseen ei kukaan kieltäytyneistä vedonnut, ”en halua” oli tyypillinen vastaus. Näistä rajoituksista huolimatta kolmen sukupolven haastattelut avaavat ikääntyvien maahanmuuttajien arjen kulkuun laajemman perspektiivin

kuin vain yhden sukupolven edustajan haastattelu. Ylisukupolvisia muistoja ja kokemuksia arjesta tuli haastatteluissa toisinaan esille, myös huolestuneisuutta ja väsymystä arjen hallinnasta ilmaistiin. Kolmannen sukupolven näkemykset ovat merkittäviä tulevaisuutta ajatellen. Jos kolmas sukupolvi kokee huolenpitovastuuta ja kiinnostusta isovanhempiansa kohtaan ja on resurssina keskusukupolvelle, ainakin jonkinlainen yhteys ja välittäminen perheen näiden sukupolvien välillä tulevat säilymään. Useamman sukupolven kuuleminen asettaa myös ikääntyvän maahanmuuttajan arjen luonnolliseen kontekstiinsa, osaksi omaa perheyhteysttä.

Yhteydenotto:

Sari J. Heikkinen, KM, tohtoriopiskelija, gerontologia
Terveystieteiden yksikkö, 33014 Tampereen yliopisto
sähköposti: sari.johanna.heikkinen@uta.fi

Lähteet

- Angel J L, Angel R J. Age at migration, social connections, and well being among elderly Hispanics. *Journal of Aging and Health* 4: 480–499, 1992.
- Alitolppa-Niitamo A. The icebreakers. Somali-speaking youth in metropolitan Helsinki with a focus on the context of formal education. Population Research Institute, Helsinki 2004.
- Avlund K, Lund R, Holstein B, ym. The impact of structural and functional characteristics of social relations as determinants of functional decline. *Journal of Gerontology: Social Sciences* 59: 44–51, 2004.
- Bengtson V, Giarrusso R, Silverstein M, ym. Families and intergenerational relationships in aging societies. *International Journal of Aging* 2: 3–10, 2000.
- Blakemore K, Boneham M. Age, race and ethnicity: a comparative approach. Open University Press, Buckingham 1994.
- Daatland S O, Herlofson K. ‘Lost solidarity’ or changed solidarity: a comparative European view of normative family solidarity. *Ageing & Society* 23: 537–560, 2003.
- Ekman S L. Maahanmuuttajavanhukset – haaste vanhustyölle. *Vanhustyö* 1: 18–20, 2005.
- Felski R. The invention of everyday life. *New Formations* 39: 13–31, 2000.
- Gans D, Silverstein M. Norms of filial responsibility for aging parents across time and generations. *Journal of Marriage and Family* 68: 961–976, 2006.
- Gans D, Silverstein M, Lowenstein A. Do religious children care more and provide more care for older parents? A study of filial norms and behaviors across five nations. *Journal of Comparative Family Studies* 40: 187–201, 2009.
- Gelfand D E. Immigration, aging, and international relationships. *The Gerontologist* 29: 366–371, 1989.
- Gelfand D E. Aging and ethnicity. Springer, New York 1994.
- Gelfand D E, McCallum J. Immigration, the family and female caregivers in Australia. *Journal of Gerontological Social Work* 22: 41–59, 1994.
- Glass T, Mendes de Leon C, Marottoli R, ym. Population based study of social and productive activities as predictors of survival among elderly Americans. *British Medical Journal* 319: 478–483, 1999.
- Heikkinen S J. Exclusion of older immigrants from the former Soviet Union to Finland: The meaning of intergenerational relationships. *Cross Cultural Gerontology* 26: 379–395, 2011.
- Heikkinen S, Lumme-Sandt K. Transnational networks of people migrated in old age, käsikirjoitus, 2012.

- Heller A. *Everyday life*. Routledge and Kegan Paul, London 1984.
- Huttunen L. Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Jackson J S, Brown E, Antonucci T C, ym. Ethnic diversity in ageing, *Multicultural societies*. Teoksessa: *The Cambridge handbook of age and ageing*, s. 476–481. Toim. Johnson M L. Cambridge University Press, New York 2005.
- Jokinen E. *Aikuisten arki*. Gaudeamus, Helsinki 2005.
- Jyrkämä J. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmotelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi. *Gerontologia* 23: 190–203, 2008.
- Karisto A. Syrjäytymisen ongelma: havaintoja 1980-luvun Suomesta. *Kuntoutus* 2: 17–24, 1986.
- Karisto A. Satumaa. Suomalaiseläkeläiset Espanjan aurinkorannikolla. Hakapaino Oy, Helsinki 2008.
- Katz R. Intergenerational family relations and life satisfaction among three elderly population groups in transition in the Israeli multi-cultural society. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 24: 77–91, 2009.
- Katz R, Lowenstein A. Adjustment of older soviet immigrant parents and their adult children residing in shared households: An intergenerational comparison. *Family Relations* 48: 43–50, 1999.
- Kauh T-O. Intergenerational relations: Older Korean-American's experiences. *Journal of Cross-Cultural Gerontology* 12: 245–271, 1997.
- Kokko W. Inkerinsuomalaisten "paluumuuton" luonne. Siirtolaisuus, *Migration* 24: 16–21, 1997.
- Korhonen M, Hietanen H, Lyyra T-M. Iäkkäiden henkilöiden kokemuksia sosiaalisesta kanssakäymisestä kerhotoiminnassa. *Gerontologia* 23: 200–208, 2009.
- Korkiakangas P. Muistelusta voimavaroja vanhuuteen. Teoksessa: *Vanhuuden voimavarat*, s. 173–204. Toim. Heikkinen E, Marin M. Tammi, Helsinki 2002.
- Kortteinen M. Kunnian kenttä. Hanki ja jää, Helsinki 1992.
- Kosonen L. Maahanmuuttajanuorten tukeminen käytännössä. Teoksessa: *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*, s. 149–157. Toim. Liebkind K. Gaudeamus, Helsinki 2001.
- Kotouttamislaki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990493>. Luettu 7.11.2011.
- Kyntäjä E. Ethnic remigration from the former Soviet Union to Finland – Patterns of ethnic identity and acculturation among Ingrian Finns. *Yearbook of Population Research in Finland* 34, 102–113, 1997.
- Kyntäjä E. Muuttopaineet Venäjältä ja Virosta Suomeen – satua vai totta? Poimintoja tutkimusprojektista. *Siirtolaisuus, Migration* 26: 4–10, 1999.
- Lennartson C. Social ties and health among very old in Sweden. *Research on Aging* 21: 657–681, 1999.
- Liebkind K, Mannila S, Jasinskaja-Lahti I, ym. Venäläisten, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Gaudeamus, Helsinki 2004.
- Longino C F, Warnes A. Migration and older people. Teoksessa: *The Cambridge handbook of age and ageing*, s. 538–545. Toim. Johnson M L. Cambridge University Press, New York 2005.
- Lowenstein A, Katz R. Living arrangements, family solidarity and life satisfaction of two generations of immigrants in Israel. *Ageing & Society* 25: 749–767, 2005.
- Moon J H, Pearl J H. Alienation of elderly Korean American immigrants as related to place of residence, gender, age, years of education, time in the US, living with or without children, and living with or without a spouse. *International Journal of Aging and Human Development* 32: 115–124, 1991.
- Morgan D H J. Risk and family practices: accounting for change and fluidity in family life. Teoksessa: *The new family*, s. 13–30. Toim. Silva E B, Smart C. Sage, London 1999.
- Morgan D H J. *Everyday life and family practices*. Teoksessa: *Contemporary culture and everyday life*, s. 37–51. Toim. Silva E B, Bennett T. Sociologypress, Durham 2004.
- Novikova I. Riian "mummokerhot". Ikä ja valta venäjänkielisessä translokaalissa ympäristössä. Teoksessa: *Kohtauksia rajoilla*, s. 71–91. Toim. Hirsiaho A, Korpela M ja Rantalaiho L. Tammer-Paino Oy, Tampere 2005.
- Nylund-Oja M. Kulttuuri on avain. Pakolaistyön ja pakolaisten arki Tampereella. Tampereen kaupungin ulkomaalais-toimiston julkaisuja 1/ 1995. Tampereen kaupungin painatuskeskus, Tampere 1995.
- Phillipson C, Bernard M, Phillips J, ym. *The family and community life of older people*. Routledge, London 2001.
- Pentikäinen M. Loputon matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Hakapaino Oy, Helsinki 2005.
- Rajaniemi J. Ikäihmisten arki ja kotona asumisen arkielämäisen tukeminen. Teoksessa: *Toimintakykyä ja sosiaalista tukea iäkkäiden, omaisten ja työntekijöiden arjessa*. Esityksiä VI Gerontologian päivillä 4.–5.5.2007. Toim. Pohjolainen P, Sarvimäki A, Syrén I. Oraita 3/2007. Ikänsittuutti, Helsinki 2007.
- Rotkirch A. *The man question: loves and lives in 20th century Russia*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2000.
- Ryff C D, Essex M J. The interpretation of life experience and well-being: the sample case of relocation. *Psychology and Aging* 7: 507–517, 1992.
- Saarenheimo M. Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Vastapaino, Tampere 1997.
- Salmi M. Ajatteletko arkena? Arkielämä ja tietoisemmän mahdollisuus. *Sosiologia* 28: 237–249, 1991.

- Salmi M. Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Teoksessa: Puhelin, mummo vai joustava työaika?, s. 11–28. Toim. Salmi M, Lammi-Taskula J. Stakes, Helsinki 2004.
- Sarvimäki A. Vanheneminen eri kulttuureissa ja etnisissä ryhmissä. Teoksessa: Gerontologia, s. 85–94. Toim. Heikkinen E, Rantanen T. Duodecim, Helsinki 2008.
- Silverman D. Doing qualitative research. A practical handbook. Sage, London 2000.
- Silverstone R. Television and everyday life. Routledge, London and New York 1994.
- Takala S. Tampereen Hervannassa. Omassa kodissa – Omilla mausteilla. Selvitys ikääntyvien maahanmuuttajien hoidon ja palvelujen kohtaamisesta. Ituja vanhustyöhön. Vanhustyön keskusliiton raportti nro 1/ 2004.
- Tilastokeskus http://www.stat.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_en.html (luettu 5 Lokakuu 2011). 2010.
- Torres S. Relational values and ideas regarding successful aging. *Journal of Comparative Family Studies* 33: 417–431, 2002.
- Torres S. Making sense of the construct of successful ageing: the migrant experience. Teoksessa: *Aging and diversity. Multiple pathways and cultural migrations*, s.125–139. Toim. Daatland S O, Biggs S. The Policy Press, Great Britain 2008.
- Tuomi J, Sarajärvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki 2002.
- Vega W, Kolody B, Ramon V, ym. Social networks, social support, and their relationship to depression among immigrant Mexican women. *Human Organization* 50: 154–162, 1991.
- Voutilainen P, Manninen M, Vaarama M. Finland. Teoksessa: *Minority elderly care in Europe*, s. 115–131. Toim. Patel N. Policy Research Institute on Ageing and Ethnicity, UK 2003.
- Warnes A M, Friedrich K, Kellaheer L, ym. The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Aging and Society* 24: 307–326, 2004.
- Weeks J, Cuellar L. Isolation of older persons: the influence of immigration and length of residence. *Research on Aging* 5: 91–102, 1983.

Contents lists available at SciVerse ScienceDirect

Journal of Aging Studies

journal homepage: www.elsevier.com/locate/jaging

Transnational connections of later-life migrants

Sari Johanna Heikkinen*, Kirsi Lumme-Sandt

School of Health Sciences, Medisiininkatu 3, 33014 Tampere University, Finland

ARTICLE INFO

Article history:

Received 8 August 2012

Received in revised form 5 February 2013

Accepted 22 February 2013

Available online xxxx

Keywords:

Ageing

Immigration

Networks

Transnational

Connections

ABSTRACT

In this paper a transnational perspective is used to explain whether and how older migrants construct and sustain their social networks. The paper uses a transnational viewpoint on older migrants' lives by analysing their engagement with their former homeland, and the intensity and habitualness of those engagements in old age. The aim of this article is to study the transnational connections of later-life migrants'. Attention is especially paid to the features of old age while maintaining these connections. These considerations are based on analyses of transnational networks in the everyday lives of later-life migrants from the former Soviet Union residing in Finland. The data were collected from 11 later-life migrants.

It is found that transnational relationships are a vital part of the everyday lives of older migrants, and that they are sustained in varied ways. These connections mean a concrete source of help, family affiliations, the sharing of emotions, and a larger social network. Economic limitations affect the frequency and type of communication, and various physical limitations may also cause inability to maintain contacts across borders. In these circumstances, family members or other close relatives or friends are needed to deliver messages on the older person's behalf. Old age and immigration status affect the amount and direction of communication across borders, thereby shaping these networks.

© 2013 Elsevier Inc. All rights reserved.

Introduction

Old age can also be the time of change and not all older people are able to stay in their familiar environment and grow old there. Some must leave their homes, and at the same time they also have to leave their familiar social and societal settings. Their physical environment and the wholeness of their everyday lives are changed significantly. Such relocation can happen because of the choices of other family members, as in the case of transnational caregiving (see e.g. Zhou, 2012), but it can also be the choice of the older people themselves. Whatever the reasons behind relocation to a new country in old age are, the move requires a lot of resources. Many studies have found that relocation to a new culture is more difficult for older migrants than for younger ones. They need to deal with the losses and limitations they face through their own ageing process (Angel &

Angel, 1992; Gelfand, 1989, 1994; McConatha, Stoller, & Oboudiat, 2001; Torres, 2002; Warnes, Friedrich, Kellaheer, & Torres, 2004; Weeks & Cuellar, 1983). Growing old means often the need for additional instrumental support (hands-on assistance, housekeeping, meals) and severe illness or loss may change or increase the role of emotional support (Kauh, 1997; Van Groenou & Van Tilburg, 1997). Migration later in life means time in a new environment without work or education, which are the best ways for migrants to establish contacts in a new home country. The lack of work or education diminishes the number of social contacts older migrants can create. Studies have shown that later-life migrants can live very isolated lives, even if their children are nearby (see Moon & Pearl, 1991; Weeks & Cuellar, 1983).

Social networks are an important part of well-being, but they can be threatened in cases of migration. In migration studies, social networks are a form of social capital offering support in the process of integration into the host country (Yoo & Zippay, 2012). Litwin (1997) analysed pre- and post-immigration network shifts. According to his study, social

* Corresponding author. Tel.: +358 40 190 1607; fax: +358 3 3641 511.
E-mail addresses: sari.johanna.heikkinen@uta.fi (S.J. Heikkinen),
kirsi.lumme-sandt@uta.fi (K. Lumme-Sandt).

networks constitute a significant personal milieu, and are a mediating factor in migrants' transitions to a new society. He found that most of the elderly migrants studied experienced a change from kin-based networks to family-based networks (Litwin, 1997). However, the role of transnational connections was not considered in his study.

Transnationalism is the main concept used when talking about connections sustained across borders. Transnational connections can be an important source of sense of community, especially for older migrants. In this study we are interested in the transnational networks of people who have migrated in old age. Transnationalism has been interpreted in different ways in different times. In a broad sense it can refer to "multiple ties and interactions linking people or institutions across the borders of nation-states" (Vertovec, 1999: 447). Transnationalism focuses on the institutions and identities that migrants create when they are simultaneously connected to two or more countries. Transnationalism can be used in familial and cultural settings, as well as in economic and political ones. The concept was defined in 1994 by Basch et al. as "the processes by which immigrants forge and sustain multi-stranded social relations that link together their societies of origin and settlement" (Basch, Schiller, & Blanc, 1994: 6–7). This perspective enables a recognition of the various ways in which migrants sustain connections across national borders (Basch, Schiller, & Blanc, 1994; Vertovec, 2004).

Transnationalism involves not only flows of global capital or mass media, but also activities in people's daily lives. Transnational connections occur between people living in migrant-sending and migrant-receiving contexts, and are experienced through everyday life practises. People combine elements of the two cultures in their lives in order to form a homelike environment in a new setting. These elements are varied, and include exchanges with kin, memories of the home country, forms of politics, modes of death and dying, ties of affection, and practises and conceptions of how things are or should be (see Lamb, 2002; Vuorela, 2002). These elements are both feelings and practises of daily life. They are real plans to visit and see kin and family; they are cakes, biscuits and medicines carried from the former homeland; and they are arrangements made between people here and there. In a transnational perspective, people maintain cultural, political, economic, familial and other ties across borders, making the home and the host society an arena of social action. But transnationalism does not include just any kinds of relation, such as occasional connections across borders (see Portes, Guarnizo, & Landolt, 1999). Although very differently understood in different times and scientific perspectives, transnationalism is a concept which contains the idea of connections in both directions, here and there, and the need for connections for everyday life in a host country for institutional, economic and social reasons.

In this study we understand transnationalism as connections between older migrants and their social networks in their former homeland. We see that for older and especially later-life migrants, it is vital to have connections to the place where they lived most of their lives and the people they have known for decades, especially their family, but also their kin and friendship networks. However, social ties can be difficult to maintain across borders, as old age can bring changes, for example in hearing and seeing, that can affect the feasibility and character of communication across borders.

Most studies of transnational modes of living have been undertaken in the fields of anthropology and sociology. These studies tend to concentrate primarily on people in the prime of their productive and reproductive lives (Al-Ali, 2002; Al-Ali, Black, & Koser, 2001), such as labour migrants and global professional elites, who usually move by choice (Bryceson & Vuorela, 2002; Hannerz, 1990). Older people and transnationalism are dealt with in studies about retirement migration (see e.g. Gustafson, 2001), grandparents taking care of the children of immigrant women in the countries of origin (Hondagenou-Sotelo & Avila, 1997; Schmalzbauer, 2004; Warnes et al., 2004), and grandparents brought to the host country to take care of children while parents are working (see e.g. Zhou, 2012). Recently, transnational caregiving and ageing have become an important research area. Several studies have focused on grown-up children taking care of their older parents transnationally (Baldassar, 2007a; Baldock, 2000, 2003; Treas, 2008; Treas & Mazumdar, 2002; Wilding, 2006; Zehner, 2008). In these studies, women meet the physical and emotional needs of their older parents or kin in more than one household in more than one country, involving connections to the various social service agencies and resources (see Zehner, 2008). According to Baldassar (2007a), distance and the passage of time do not diminish the exchange of care, even though they may disrupt, fracture and transform it. Her study revealed that the frequency of exchange and transnational connections actually increased, thanks to cheaper travel, communication technologies and improved infrastructures (Baldassar, 2007a; see also Treas, 2008; Treas & Mazumdar, 2002). Lamb's (2002) ethnographic study of Indian-Americans touches on the ageing processes and the meaning of living in a transnational era in old age. The study examines ageing as a key dimension of transnationalism for Indians living in the United States. Through the predicaments and stories of Indian-Americans, the study examines how transnationality is an "intimate" matter that is lived and produced locally (Lamb, 2002) Phillipson, Bernard, Phillips, and Ogg (2001) found that among elderly Indians and Bangladeshis in Britain, the tendency to maintain strong connections to the former homeland is important for sustaining family affiliations.

In this study we have investigated with whom our older informants have transnational relationships (i.e., children, parents, relatives, friends, and neighbours), the kind of role these networks play, and the ways transnational relationships are kept on.

Background

In many western countries, large immigrant groups have arrived since the Second World War to fulfil the need for a workforce. These immigrants have also grown old in their host countries (Nazaroo, 2006). During the past two decades Finland has changed its position, from being a point of departure to becoming a point of destination. This sparsely populated Nordic country, with about 5.3 million inhabitants, has a few traditional minorities, such as Swedish speakers (about 5.7% of the population), Sami (about 6000), Romany (about 9000), Jews (fewer than 2000) and Tatars (fewer than 1000). During the 1990s the number of foreigners increased very rapidly. At that time asylum-seekers, refugees and repatriates began arriving in Finland more actively than ever before. The biggest refugee group are the Somalis, who number

about 6500. At the moment the percentage of foreign citizens in the whole population is 3.2, which is around 168,000 in numbers—still very small compared to other European or Nordic countries. The average age of the foreigners is considerably lower than that of the population as a whole, with only about 5% of the foreigners being aged 65+, compared with approximately 18% of the total population (Statistics Finland, 2010). Foreigners in Finland live mainly in urban areas, in the capital Helsinki or other large cities. Municipally owned housing is the most typical form of accommodation for immigrants, while the majority of the total population prefer owner-occupied housing. In Finland, older people seldom live with anyone other than their spouse.

The largest immigrant groups are from the former Soviet Union (Estonia 29,000, and Russia 28,000). Over 70% of these have repatriate status, reflecting their ethnic Finnish origins. Finland differs a lot from Russia in caring of older people. Finland as one of the Nordic welfare State has a long history of institutional elderly care. Older people live at their own homes as long as possible and are given municipal services to home. Very few live with their children although a lot of informal care is given by children. Whereas in Russia, adult children are still the basic source of care for older people. This is due to the more familialistic culture, but also due to the lack of social services. (Tran, Khatutsky, Aroian, Balsam, & Conway, 2000.)

Older people from the former Soviet Union have constituted a new group of immigrants in Finland. Their reasons for coming to Finland vary: some follow their children in order to be cared for in old age as there is not always a possibility to get help in their former home country; some are in search of their own ethnic identity. They feel that they are Finnish and are willing to use the language they have spoken as a child; some move because their children want to seek a better life in Finland and older people are needed to take care of the grandchildren. The group consider themselves ethnic Finns, but because of the history of war between Finland and Russia they suffer discrimination in the host country, as they are perceived as Russians (Heikkinen, 2011). In Finland they have few social connections other than close family, and they take part in some civic activities offered by municipalities or churches. They are not socially excluded, but are more emotionally excluded, as they have no real friendships in Finland (Heikkinen, 2011). Some of them can speak Finnish, but many of those speak the so called old Finnish and can understand only elementary words in daily life. The culture and knowledge of social services are weak and it is challenging to find out available help. For their everyday tasks they prefer family-based support (Voutilainen, Manninen, & Vaarama, 2003.)

Data and analyses

The data for our study consists of interviews with 11 older immigrants from the former Soviet Union, hailing from Ukraine, Kazakhstan and Russia. The informants' ages ranged from 70 to 93. They had no working history in Finland; they had spent their youth and middle adult years in the former Soviet Union, and migrated to Finland in old age between 1996 and 2003. They had experienced dramatic social and political changes in their lives, due to the radical transformation of the Soviet Union into Russia and other smaller nation states. The informants' situations with respect to children varied. Only one had no children at all. Four informants had all of their children living in Finland, and two had all of their children living in the

former home country. Three informants had at least one child in the former home country. Only one of the informants was male. Nine of them lived alone: eight were widowed, one was divorced. One informant lived with a spouse, and one with a daughter. The informants' education varied, from academic education to no education at all. Since their work histories did not qualify them for employment pensions in Finland, they are getting special state-provided welfare.

The informants were interviewed twice in 2008. The data set is composed of qualitative face-to-face interviews, conducted in the informants' homes or in a clubroom, and mostly in Finnish. The Finnish language they used, though understandable, was different from standard Finnish. For three interviews, a Russian-speaking bilingual interpreter was needed. The semi-structured qualitative interviews generally took between 1 and 2 h, and they were recorded and transcribed. Each interview had four sections: demographic information, a description of everyday life, a map of connections across the border, and a description concerning relationships across the border. On the basis of the question "Who are the persons you are connected with outside of Finland?" The informants were asked to draw a 'map' of their relations showing the frequency of connections. The mapping was intended to help the interviewees to describe and remember the various connections that they had across the borders. It allowed interviewees to add contacts to the map as they were talking and recalling the people with whom they kept in touch.

The maintenance of transnational connections was uncovered by asking how transnational connections; face-to-face meetings, connections by phone and postal connections, were maintained. The informants were asked about the direction of these contacts and the motives and expectations behind communications in transnational settings. The data set was read by asking: What kind of transnational network types do respondents have? What are the meanings of transnational connections? What modes are used by older immigrants to communicate across borders with their network members?

The data analysed here consists of the interviews and the transnational maps that were made during the interviews. Data analysis employed the method of content analysis. The core content of all accounts concerning connections across borders was identified. All sentences were assorted into categories that were named by their content. With the help of a chart listing all findings were combined into larger clusters which contained different angles of communication, such as the form of social network, the habits and abilities to keep up connections and patterns in communication in old age. Those clusters were again cut into three components that collect together the means, opportunities and abilities.

On the basis of the maps, we examined the number of members in transnational networks, the frequency of those contacts, the direction of ties, and the network composition. Different connections were sorted and grouped together according to personal connections. Four different types of network were devised; family (spouse, children, grandchildren and great-grandchildren), extended family (siblings, cousins, aunts and uncles), friends and non-familial relationships (neighbours, former workmates and others) (see Litwin, 1997), and deceased family members who are buried in the former home country. The direction of the arrows in every network type was checked and related to the interview sentences where the network type was mentioned. The result

section includes verbatim excerpts from the data. These works as examples, and they support the analyses done (Bornat, 2004; Corbin & Strauss, 2008; Graneheim & Lundman, 2004; Neuendorf, 2002). To protect the identity of the informants and avoid identification, the excerpts are marked only with letters, which have been given to informants in mixed order.

Findings

Reasons and means

In this study informants expressed how the reasons for contacting are also the means to keep away from longing, to keep oneself in family business and belong to one kind of community. Belonging to the community means possibility to take part in decision making inside the family and to get help and share feelings. It also means to change knowledge and to remember old times and places there, to make plans for the future. Contacts were composed of different kinds of action due to the closeness between people. The experience of transnational family life is strongly linked with feelings and emotions (Skrbiš, 2008). Regular connections between the host country and the former home country allow family networks to incorporate members in both locations into the happenings of daily life. Previous studies have found that the main reason for maintaining transnational relationships with immediate family members is to share the everyday happenings of life, exchange information, to be correctly understood, and to understand the cultural implications of behaviour and talk (see Basch, Schiller, & Blanc, 1994; Bryceson & Vuorela, 2002; Faist, 2000; Ong, 1999; Phillipson, 2006).

The arrows in the transnational maps showed how the informants communicated with immediate and extended family members, as well as with friends and neighbours. In particular, informants whose children all lived in the former home country had regular contact across borders with their offspring. The happenings of everyday life, and the development of children and grandchildren, were carefully followed by the informants. Important moments such as children learning to walk or talk were fascinating moments, even from a distance. Informants were very well aware of events concerning education, the economic situation, and children's and grandchildren's plans for the future. Grandparents were keen on, proud of and encouraging of their offspring's achievements.

“Well, my granddaughter has those courses to do. Last Sunday I called her and this Sunday she called me and said that she still needs to do one exam and three others, and as soon as she has done them she will call me. She wants to come and spend a week or so here.”

[a]

The comment exemplifies the sharing of everyday life between grandmother and granddaughter. It also reveals how things are shared in a time perspective and how the future is present in their talk. Both parties seem to miss each other.

Family connections among informants also included elements of duty. Some of the visits can be called care visits. These include a pragmatic element, such as family members providing instrumental care, bringing items (e.g. medication or groceries) that are needed and not available in Finland, or cleaning the

house. Those visits allow maintaining the family unity by common repetitive actions in which both parties were active. An informant told how her son visited her regularly at the particular times of the year:

“My son visits twice a year. Usually around autumn when it's mushroom season. When he was a child, we would take him with us to the woods and he would get to know the mushrooms. He came last year even though there were few mushrooms. Well, I had mushrooms, though. I would go walking and he would ride a bike and always bring something.”

[a]

Strolling together in the woods reflects the way the family used to spend time together in a way that is common to both parties. Picking mushrooms with a son also has an economic aspect for this respondent. Transnational relations provide multiple opportunities for fellowships and instrumental support including social contacts and a sense of community, a chance for speaking the own language and taking part in their traditional customs. The son's visit has a reciprocal angle, it benefits both parties. The son chooses to come on autumn to be able to do things he enjoys as well as making the mother happy. The same informant also gets help for heavy chores from her offspring.

“This is a big rug and its 70% wool. When they come from St Petersburg they will help. Sometimes the girls or someone would come and help me to take it outside and let it dry and hang it out to air. In the wintertime I would take it outside in the cold. It's easier to breathe.”

[a]

Informants did not use the help available from the municipality; instead, heavy household tasks were performed by the informants themselves, or by their children/grandchildren. Particularly for those children/grandchildren who had travelled from the former home country these tasks gave special meaning to the visits. The emotional closeness and the level of trust between family members affects maintaining contacts even when there is a border between (see Baldock, 2003). Increasing distance does not fade away family responsibilities but it has an impact on the frequency of the visits. Money, time and skills are needed resources for transnational caring (Izuhara & Shibata, 2002; Zehner, 2008).

The generation that has gone through wars and other difficult times of austerity has lost a lot of members of the kin and family. There may be just a few distant relatives left. In this study the kin network includes members of the extended family, such as siblings, cousins, aunts and uncles and they were typically contacted on festival days by sending postcards or phoning. One informant expressed her experience of her kin telling that there was no one to keep in touch with anymore, they were too old or have died:

“But I have two cousins there, but they are there in Georgia... The oldest cousin is hardly alive any more. I don't know their addresses, I don't keep touch. They are men.”

[i]

The comment underscores feelings of loss and loneliness in terms of kin. These two cousins were the only kin the

informant knew was alive. The other informant had a different experience:

“And it was so long since we had last met that relative. Fifty years. And all night we talked together. It was eight when we went to sleep. Well, sometime I must go again. Now I know their address.”

[d]

The informant had shared important moment with the kin. She had positive feelings and the feeling of sharing things together, remembering together other relatives and happenings of the kin.

Most of the informants observed that friendship ties which have continued throughout the life course were strong and important. Among older migrants from the former Soviet Union forming new friendships in Finland is difficult, and they suffer from emotional exclusion. Their most important social network in Finland is composed of their close family (Heikkinen, 2011). Transnational friendship ties are even more important in that kind of situation. An informant described her feelings and the thoughts she had shared with her friend:

“And even now I have a friend there, 50 years we have been good friends. She has visited me here in Finland to see how I cope. She said that I have a peaceful life here but, well, a little bit desolate. Well, of course, as all my friends are there. It is, how would you say, a little bit of a different feeling, when you move to another county, like me in Finland.”

[a]

The directions of the arrows on the transnational maps indicated that contacts with friends were very often characterised by reciprocity, where both parties were active in contacting and depending on life situations, such as economic or health, they called and visited each other.

Former work colleagues were considered as friends and kept in touch as well. After living in Finland for more than 10 years, one respondent illustrated how she was still remembered and greeted with joy in her former workplace:

- “You keep in touch with your former workmates?”
- Yes, I always stop by to say hello.
- How often?
- I go there at least once a year.
- Do you write to each other?
- Well, they send postcards. We [she and her friend] always send them postcards and a New Year card. And vice versa.
- Do you ever call?
- No, I have never called them. I have nothing special to tell, so why should I call? When I am there, I always visit them. Everybody is so enthusiastic about my visit, and when someone hears my voice, they say, Oh, Marina has come, and everyone runs to see me, Marina.”

[h]

In some cases friends were of retirement age, but they still needed to work to earn enough to get by, so they were part of the work community to which informants were linked.

Belonging to such a community is a vital part of one's identity. The return visit was an important emotional act for this interviewee, and close geographical proximity made it possible for her to visit once a year. Through that act she could feel cohesion with the group that was meaningful for her, and behind which lay a long lived history. This informant described her former workplace by using the word 'home': “I worked there over 30 years. It was like another home for me” (h). It is interesting how the informant does not call them at all but just visits. She explains: “I have nothing special to tell, so why should I call?” It seems that for the informant the former working place acts as an important part of life in a former home country but it doesn't play a significant role in her present life in Finland.

In the case of friendship as well as kin, old age can form an obstacle to keep connections over the borders. As transnational ties tend to weaken with the passage of time in general (Treas & Mazumdar, 2002), old age influences an own way to weaken these bonds. Different rejections effect on the possibilities to keep on connections.

The interviews brought up the kind of connection we hadn't considered beforehand. Affiliation with the deceased formed out to be as important part of transnational activities as being in connection to living persons. Visiting the grave-yards was a compulsory part of visits as one informant emphasised:

“Listen, I need to meet not only those who live but also those who have died. There are five cemeteries. Mother, father, grandmother, husband and other relatives. I must visit the graves.”

[f]

The migration process separates individuals not only from living people, but also from the deceased. Those deceased family members are still important part of the family, kin and friendship network. The informants drew arrows between themselves and their deceased immediate or extended family members or relatives. Death did not end their obligation or desire to remember people, despite great distances. Connections were based on cultural implications, familial norms, personal obligation, desires and habits within the family. Visiting the graves is a reason for travelling like an informant mentions:

- “Are your mother and father buried in Estonia?”
- Yes
- Did you visit the graves?
- Of course I did. That is the reason for going there.”

[e]

The distance between the deceased and the interviewees might be great in a physical sense, but short in an emotional one. Reminiscence is an important part of maintaining ties with close people who have died. Even if the deceased died many years ago, they are still remembered among informants by looking after the cemeteries, remembering their birthday and the anniversary of their death, and carrying out graveside rituals related to religion or custom. Remembering brings family and friends together to share memories and history, and to maintain cohesion. It is a way to affirm one's identity.

Informants described how the care for the graves was organised between family members or other relatives living in the former homeland. Interviewees discussed about their own

future and their own deaths, and recognised the complicated situation between their conventional forms of reminiscence and their transnational lifestyles.

“There is still space in that grave, and I used to say them I would be buried there. But now that I am here, I won't let them carry me there, I don't need that.”

[h]

Informants had made decisions concerning their own death and the place and the upkeep of their grave. They did not want to burden their offspring with the matter, and at the same time they felt worried about who would remember them. This remembering should be easy enough for their offspring.

“I think about who will visit my grave, who will take care of it. Who is living and where they live, but I won't be buried in St Petersburg, there is no place. Here they put people in a proper grave.”

[a]

When it was impossible to travel to graves, the deceased were remembered in Finland by bringing a candle to a nearby cemetery, to a special place designated for those who have been buried elsewhere. One informant mentioned that her daughter brought a couple of handfuls of soil from her father's grave, in order to get the feeling of the father closer. Reminiscence is an important means to keep on emotional bonds and own traditions, and it belongs to everyday life as well as other networks.

Opportunities and abilities

In recent decades there has been an emergence of new technologies which might improve opportunities to maintain connections across borders. Information and communication technologies have opened new channels across national borders, and concepts like distance, time and space have gained new meanings. Current migrants have better, faster and easier ways to sustain ties with their relatives and friends in their former home countries compared to earlier generations (Beniger, 1987; Vertovec, 2004). Telephone calls, mobile-phone text messages, emails, postcards and letters are the most common ways to maintain regular contact, to share everyday lives, and to exchange news, emotions and even practical care overseas (Baldassar, 2007b; Wilding, 2006: 29). Cheap telephone calls have impacted upon community and domestic lives, such as in intergenerational and gender practises, in both migrant-sending and migrant-hosting contexts (Vertovec, 2003.) “The communications allowed by cheap calls serve as a kind of social glue connecting small-scale social formations across the globe.” (Vertovec, 2004: 220).

The participants in our study favoured phone calls because they offered them an opportunity to interactive connection:

“I call more often because it is better to hear a living voice. I call her and she calls me.”

[a]

Telephone conversations offer a possibility to achieve a strong sense of presence. Hearing the voice of the other person enables one to perceive the emphases put on certain

words, and emotional support can be received and given through telecommunications (see also Baldassar, 2007b; Ryan, Sales, Tilki, & Siara, 2009). The other reason for favouring phone calls is the opportunity to use one's own language, to speak and hear one's mother tongue. This is especially important for those who have only a few people in the host country with whom to use their native language. In our study the frequency of phone calls varied from once or twice a year to several times a week, depending on whom the informants were calling. Close family members were those with whom contact was the most frequent. Despite the many benefits of mobile phones, only a few of the informants had one, and functions other than calling were used very rarely. They enumerate several reasons: It was difficult to use such a phone; the person to be called had no mobile phone, or no skills to use one and read text messages; and it was expensive. One reason for limited communication was a lack of infrastructure such as mobile phone coverage (see also Parrenäs, 2005; Wilding, 2006).

Only one informant used the Internet for calling. The usefulness of Internet calls was explained in terms of the costs and the frequency of contacts. The opportunity to see the person during the call was also exhilarating:

“My daughter or my son or I call every day by computer, and with that you can see the image too.”

[g]

Traditional means of communication, such as writing letters or postcards, were mentioned quite often. But they were mainly used for short greetings with no personal or deeper meanings. The loss of abilities in old age may significantly impair one's capacity for transnational connections (Wilding, 2006). The analysis reveals that after arriving in Finland they had at first sent letters more often, but little by little they had concentrated only on phone calls. One respondent described her changed health situation:

“Three years ago I still wrote letters. Then I noticed that I have a hand tremor and I cannot write very well any more. Now I call once a month.”

[f]

The loss of abilities touches the other parties as well and affects the form of communication. One informant explained:

“There are relatives, but they are the same age as I am and all of them are old, so ... I used to write to my relatives, but not anymore. There is no point in writing to them.”

[b]

The informant had noticed how contacting has become more difficult and gave up in writing which could have been a cheaper way of contacting compared to phone calls. She felt that the messages sent in writing form did not reached the goal; they could not read her letters and answer back.

Independent contacting is meaningful but due to limitations the abilities are affecting strongly the habits and the frequency one can connect others. Messages on behalf of and between older family members were sometimes communicated by their children and grandchildren. Informants mentioned their children and grandchildren as the ones who owned a computer and were able to use it. The younger generation had regular contact

with family members, kin and friends in the former home country, and were able to share the latest news with our respondents.

“My granddaughter uses the computer to keep in touch with her father, and then I get to hear things and give my regards. She writes, she has a computer and she is very good at using it.”

[j]

Transnational communication between two older persons may pass through three different conversations before it reaches the addressee. The message is thus filtered three times: the grandmother tells the news (talking face-to-face) to her child in the host country, the child passes it (by Internet call or message) to another child, who passes it (talking face-to-face) to the older addressee in the former home country. The intended message is presumably changed in some way before it reaches the addressee. Nuances and emphases can also be changed in many ways, or even drop out completely. The most intimate issues, secrets and silent topics cannot be included in such messages. These go-betweens also answered the phone and wrote letters on behalf of the informants:

“My hearing is not what it used to be, so my daughter always answers the phone and tells them what I have to say. I also want to write letters to my former colleagues, but it is already difficult for me and my daughter does it for me.”

[k]

To have a daughter who is willing to contact in behalf of the informant is a good thing in many ways, it makes possible to communicate at least in some level, and even there are angles that make the act awkward.

Communication at a distance cannot replace presence (Svasek, 2008). Many first-generation migrants have a tendency to return regularly to their former home countries for varied lengths of time (Gardner, 1995; Lamb, 2002). All of the respondents in our study visited or would have liked to visit their former home country frequently. Travelling to the home country is a physical act which might be too laborious for older persons. It also demands skills to cope with visa restrictions and other matters concerning travelling, such as booking and finding out schedules. The informant illustrates her experience of travelling:

“Aha, let me see, I left this evening. I spent the night on the train. Then I spent a day in the train and another night and the next morning I was there. That's two nights, a day, and one and a half day, that's how I figured it.”

[i]

As is seen in that experience, travelling to the former home country requires good physical condition and is challenging to anyone. The informant told to be exhausted after that visit and she was thinking if that was the last time for her to travel there. Also the season affects the change to travel. The informant revealed a special observation concerning the convenience of travelling:

“Now I am going for the second time. In winter it is better to go. Well, I don't know, perhaps in February, when she has a birthday. I'll go for a birthday. Roads are bad there.

Winter is better, when there is snow, there won't be so many bumps.”

[d]

According to informants travelling with someone else feels safer. It was often grandchildren who enabled return visits for them and thus the timing of the visit needed to fit especially during school breaks.

Difficulties in maintaining contacts varied among the informants, and situations could change quite rapidly depending on the condition of the respondents. They all had the desire to keep in touch with people in their former home countries.

Discussion

Global migration is producing a new kind of ageing, which is characterised by the dynamics of familial networks and social life that are provided by transnational connections (Castells, 1996). According to this study transnational ties should be seen as an important social space for older migrants, even though these social networks are hidden and difficult to compare with more familiar face-to-face relations. A sense of collectivity can be felt through transnational connections. In spite of their scattered locations, families are able to conduct the same everyday discussions, even across great physical distances, and to function as a family or other kinship or friendship network (Becker, 2003; Mahler, 2001; Vertovec, 2004). Informants' networks in the former home country are important for identity and a sense of belonging. Networks construct a collective understanding of how to behave and what to expect in different social situations. Shared values and norms give a feeling of safety and belonging. The feeling of being part of a social network and society can be attained by communicating with people and institutions which represent that culture (Estes, Biggs, & Phillipson, 2003).

However, the attitude one must take towards everyday life in transnational space is challenging: one must be active, attentive and accepting. Living in separation, away from familiar social ties, and having only brief interactions, occasional phone conversations and audio-visual recordings require great adaptability and flexibility (Basch et al., 1994). In this study the most active social networks in the former homeland were mainly family-based, but other kin and friendship ties were also meaningful for the informants. Sharing daily life includes every kind of issue, from daily news to more emotional sharing, and also practical assistance. The connection between the informants and the deceased formed a special category of transnational network. Remembering brings the family together to practise common habits and share memories. The more practical side of being connected to the deceased and carrying out their will or the customs of the community relates to the maintenance of graves.

Social network types tell something about personality and the size and closeness of the family and kin, but they are also shaped by the person's opportunities, abilities and means. The opportunity to connect or be connected requires equipment, infrastructure and phone network coverage. It also requires the economic opportunity to acquire such tools and use them. Abilities are linked to the person's ability to use a phone, receive messages and send them. Abilities also refer to one's ability to travel. Means are the alternatives and resources that

people have for maintaining connections across borders. Means include relatives or family members, social resources who enable the person to be connected and get to know about the events and conversations going on between family, kin or friends. Reasons are argued for connections but at the same time they can be means to avert longing.

Informants in this study had different opportunities for connections. They had negotiated the maintenance of these connections with the receivers. Those who could afford to call and those who could afford to visit did so. Abilities were also varied. Informants' age and physical condition were strongly linked with their abilities. The means supplemented the abilities. Informants whose children or siblings lived in Finland were able to get help from them to make contact if they had no abilities for contacting by themselves. The use of different devices, such as hearing aids, also forms a part of the means. Reasons were also strongly linked with the means, working as a prohibitive tool for longing. The reasons for contacting among informants changed from instrumental and concrete care to more emotional type of care between the informant and the other party. The opportunities, abilities, means and reasons of the older migrants living in Finland are just one half of the connections. How they were realised in the other country depended on the situation there. Informants mentioned the old age of the receivers and the physical hindrances being obstacles to keeping in touch, as well as economic opportunities and lack of means. The new means of communication do not obviously diminish the distance barrier, and old age has a tendency to increase the barriers again. Moreover, the economic resources required are not available for everyone.

According to this study, older migrants maintain strong emotional attachments to their personal connections with their homelands, and doing so brings to the fore the concept of migrants' double engagement. They are engaged in sustaining social networks in their former home countries, and in creating a new social network in their host country. Portes et al., allude to "dual lives" that entail two languages, homes in two countries, and living through continuous contacts across borders (Portes et al., 1999: 217). Connections across borders generally tend to weaken with the passage of time, which means that eventually later-life migrants will have no social network at all if they do not succeed in creating a new one in their host country. Isolation from social contacts outside the family may add to loneliness and dissatisfaction. Connections enable the sharing of happenings in everyday life, and open up feelings of belonging to a society. Also, as is seen in this study, the weakening of such connections arises from the frailty of old age, which limits communication in many ways.

There are certain limitations in this study that needs to be considered. There are only 11 informants in the study and they represent the certain migrant group and culture. With more varied cultural background and larger amount of informants the transnational networks or the ways and densities to connect would have been different. However the results are in line with earlier studies of transnational connections. Our study gives more insight to the situation of rarely studied later-life migrants. The physical changes and the lack of money, which effect on the abilities to keep on connections over the borders are shared with many older migrants no matter what the cultural background is.

Through transnational contacts later-life migrants can alleviate longing, especially if their frequent visits are to and

from people and places that used to belong in their daily lives. Because in the host country they are not able to enjoy the same kind of social life they did in their former home country connections across borders are important (see Treas & Mazumdar, 2002). In Finland some civic activities are organised by churches, non-governmental institutions and projects for older immigrants, and participating in these activities enhances social intercourse, but these social relationships cannot replace the connections to family, kin and friends that are long-lasting and deep in nature (Heikkinen, 2011). Moreover, relationships with the family members in Finland are not adequate contacts; more social networks are needed for better social life. Transnational contacts are important components for the well-being of later-life migrants, offering higher levels of sociability and affecting their functional capacity and zest for life.

References

- Al-Ali, N. H. (2002). Loss of status or new opportunities? Gender relations and transnational ties among Bosnian refugees. In D. Bryceson, & U. Vuorela (Eds.), *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks* (pp. 83–102). Oxford: Berg.
- Al-Ali, N., Black, R., & Koser, K. (2001). Refugees and transnationalism: The experience of Bosnians and Eritreans in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27, 615–634.
- Angel, J. L., & Angel, R. J. (1992). Age at migration, social connections, and well being among elderly Hispanics. *Journal of Aging and Health*, 4, 480–499.
- Baldassar, L. (2007a). Transnational families and aged care: The mobility of care and the migrancy of ageing. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33, 275–297.
- Baldassar, L. (2007b). Transnational families and the provision of moral and emotional support: The relationship between truth and distance. *Identities*, 14, 385–409.
- Baldock, C. (2000). Migrants and their parents: Care-giving from a distance. *Journal of Family Issues*, 21, 205–224.
- Baldock, C. (2003). Long-distance migrants and family support: A Dutch case-study. *Health Sociology Review*, 12, 45–54.
- Basch, L., Schiller, N. G., & Blanc, C. S. (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation-States*. Basel: Gordon and Breach.
- Becker, G. (2003). Meanings of place and displacement in three groups of older immigrants. *Journal of Aging Studies*, 17, 129–149.
- Beniger, J. R. (1987). Personalization of mass media and the growth of pseudo-community. *Communication Research*, 14, 352–371.
- Bornat, J. (2004). Oral history. In C. Seale, T. Rapley, & J. Bornat (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 34–47). London: Sage.
- Bryceson, D., & Vuorela, U. (2002). Transnational families in the twenty-first century. In D. Bryceson, & U. Vuorela (Eds.), *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks* (pp. 3–30). Oxford: Berg.
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.
- Estes, C. L., Biggs, S., & Phillipson, C. (2003). *Social Theory, Social Policy and Ageing: A Critical Introduction*. Maidenhead: Open University Press.
- Faist, T. (2000). Transnationalization in international migration: Implications for the study of citizenship and culture. *Ethnic and Racial Studies*, 23, 189–222.
- Gardner, K. (1995). *Global Migrants, Local Lives*. Oxford: Oxford University Press.
- Gelfand, D. E. (1989). Immigration, aging, and international relationships. *The Gerontologist*, 29, 366–371.
- Gelfand, D. E. (1994). *Aging and Ethnicity*. New York: Springer.
- Graneheim, U., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24, 105–112.
- Gustafson, P. (2001). Retirement migration and transnational lifestyles. *Ageing and Society*, 21, 371–394.
- Hannerz, U. (1990). Cosmopolitan and locals in world culture. In M. Featherstone (Ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity: A Theory, Culture and Society Special Issue*. London: Sage.
- Heikkinen, S. J. (2011). Exclusion of older immigrants from the former Soviet Union to Finland: The meaning of intergenerational relationships. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 26, 379–395.
- Hondagenou-Sotelo, P., & Avila, E. (1997). 'I'm here but I'm there': The meanings of Latina transnational motherhood. *Gender and Society*, 11, 548–571.

- Izuhara, M., & Shibata, H. (2002). Breaking the generational contract? Japanese migration and old-age care in Great Britain. In D. Bryceson, & U. Vuorela (Eds.), *The Transnational Family. New European Frontiers and Global Networks* (pp. 155–169). : Oxford Berg.
- Kauh, T. (1997). Intergenerational relations: Older Korean-Americans' experiences. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 12, 245–271.
- Lamb, S. (2002). Intimacy in a transnational era: The remaking of aging among Indian Americans. *Diaspora: a Journal of Transnational Studies*, 11, 299–330.
- Litwin, H. (1997). The network shifts of elderly immigrants: The case of Soviet Jews in Israel. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 12, 45–60.
- Mahler, S. J. (2001). Transnational relationships: The struggle to communicate across borders. *Identities*, 7, 583–619.
- McConatha, J. T., Stoller, P., & Oboudiat, F. (2001). Reflections of older Iranian woman adapting to life in the United States. *Journal of Aging Studies*, 15, 369–381.
- Moon, J. H., & Pearl, J. H. (1991). Alienation of elderly Korean American immigrants as related to place of residence, gender, age, years of education, time in the US, living with or without children, and living with or without a spouse. *International Journal of Aging & Human Development*, 32, 115–124.
- Nazaroo, J. (2006). Ethnicity and old age. In J. A. Vincent, C. Phillipson, & M. Downs (Eds.), *The Futures of Old Age* (pp. 62–75). London: Sage.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks (CA): Sage.
- Ong, A. (1999). *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham: Duke University Press.
- Parrenäs, R. (2005). Long distance intimacy: Class, gender and intergenerational relations between mothers and children in Filipino transnational families. *Global Networks*, 5, 317–336.
- Phillipson, C. (2006). Ageing and globalization. In J. A. Vincent, C. Phillipson, & M. Downs (Eds.), *The Futures of Old Age* (pp. 201–207). London: Sage.
- Phillipson, C., Bernard, M., Phillips, J., & Ogg, J. (2001). *The Family and Community Life of Older People*. London: Routledge.
- Portes, A., Guarnizo, L. E., & Landolt, P. (1999). The study of transnationalism: Pitfalls and promise of an emergent research field. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 217–237.
- Ryan, L., Sales, R., Tilki, M., & Siara, B. (2009). Family strategies and transnational migration: Recent Polish migrants in London. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35, 61–77.
- Schmalzbauer, L. (2004). Searching for wages and mothering from afar: The case of Honduran transnational families. *Journal of Marriage and Family*, 66, 1317–1331.
- Skrbiš, Z. (2008). Transnational families: Theorising migration, emotions and belonging. *Journal of Intercultural Studies*, 29, 231–246.
- Statistics Finland (2010). http://www.sta.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto_en.html (accessed 5.3.2012)
- Svasek, M. (2008). Who cares? Families and feelings in movement. *Journal of Intercultural Studies*, 29, 213–230.
- Torres, S. (2002). Relational values and ideas regarding successful aging. *Journal of Comparative Family Studies*, 33, 417–431.
- Tran, T., Khatutsky, G., Aroian, K., Balsam, A., & Conway, K. (2000). Living arrangements, depression, and health status among elderly Russian-speaking immigrants. *Journal of Gerontological Social Work*, 33, 63–77.
- Treas, J. (2008). Transnational older adults and their families. *Family Relations*, 57, 468–478.
- Treas, J., & Mazumdar, S. (2002). Older people in America's immigrant families: Dilemmas of dependence, integration, and isolation. *Journal of Aging Studies*, 16, 243–258.
- Van Groenou, M. B., & Van Tilburg, T. (1997). Changes in the support networks of older adults in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Gerontology*, 12, 23–44.
- Vertovec, S. (1999). Conceiving and researching transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*, 22, 447–462.
- Vertovec, S. (2003). Migrant transnationalism and modes of transformation. *International Migration Review*, 37, 641–665.
- Vertovec, S. (2004). Cheap calls: The social glue of migrant transnationalism. *Global Networks*, 4, 219–224.
- Voutilainen, P., Manninen, M., & Vaarama, M. (2003). Finland. In N. Patel (Ed.), *Minority Elderly Care in Europe* (pp. 115–131). Leeds: Policy Research Institute on Ageing and Ethnicity.
- Vuorela, U. (2002). Transnational families: Imagined and real communities. In D. Bryceson, & U. Vuorela (Eds.), *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks* (pp. 63–82). Oxford: Berg.
- Warnes, A. M., Friedrich, K., Kellaher, L., & Torres, S. (2004). The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Ageing and Society*, 24, 307–326.
- Weeks, J., & Cuellar, L. (1983). Isolation of older persons: The influence of immigration and length of residence. *Research on Aging*, 5, 91–102.
- Wilding, R. (2006). Virtual intimacies: Family communications across transnational borders. *Global Networks*, 6, 125–142.
- Yoo, J. A., & Zippay, A. (2012). Social networks among lower income Korean elderly immigrants in the U.S. *Journal of Aging Studies*, 26, 368–376.
- Zehner, M. (2008). Care of older persons in transnational settings. *Journal of Aging Studies*, 22, 32–44.
- Zhou, Y. R. (2012). Space, time, and self: Rethinking aging in the context of immigration and transnationalism. *Journal of Aging Studies*, 26, 232–242.

Ikääntyvä maahanmuuttaja kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa

Sari J. Heikkinen ja Kirsi Lumme-Sandt

Tampereen yliopisto, terveystieteiden yksikkö ja Gerontologian tutkimuskeskus

Tässä artikkelissa tarkastellaan millä tavalla ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät kuntien vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa, mitä heistä sanotaan ja missä yhteyksissä heistä puhutaan. Aineistona tutkimuksessa ovat 18 kunnan kotouttamis- ja vanhuspoliittiset ohjelmat, jotka olivat voimassa loppuvuodesta 2012 ja alkuvuodesta 2014. Ohjelmien sisältöjä on verrattu vanhuspalvelulakiin (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012) ja Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton laatimaan laatusuosituksen (2013). Vanhuspoliittisissa ohjelmissa oli vähemmän puhetta ikääntyvistä maahanmuuttajista kuin kotouttamisohjelmissa. Uudemmissa ohjelmissa mainintoja oli vähemmän ja ne olivat pelkistetympiä kuin vuoden 2012 ohjelmat. Kielen oppiminen ja opetus nähtiin asiakirjoissa keskeisinä osa-alueina kommunikoinnin ja palvelujen tarjoamisen näkökulmasta. Kokemusta ikääntyvistä maahanmuuttajista asiakkaina oli vielä varsin vähän, sillä kunnallisia palveluita ei juuri käytetä, mutta heidän todettiin olevan tulevaisuuden asiakkaita. Tulevaisuuden vanhusväestö nähtiin asiakirjoissa erilaistuvana ja monipuolistuvana. Vanhuspalvelulaki ja laatusuositus tukevat ikääntyvän maahanmuuttajan tarpeita ja asettavat velvoitteita kuntien vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien sisällöille.

Johdanto

Monien muiden eurooppalaisten valtioiden tavoin tulevaisuuden Suomessa asuu yhä enemmän ikääntyviä maahanmuuttajia. Vuoden 2012 lopussa ulkomaan kansalaisia oli maassamme 195 511 henkilöä, mikä on 3,6 prosenttia väestöstämme. Äidinkielenään muun kuin suomen, saamen tai ruotsin ilmoittaneita asui maassamme 244 827 henkilöä, suurimpina kieliryhminä venäjä, viro, englanti, somalia ja arabia. Toistaiseksi muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvia 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä on Suomessa vain hieman alle 8000 henkilöä, mutta esimerkiksi 55–64-vuotiaita on noin 12 000 henkilöä. Koska suurin osa maahanmuuttajista on työikäisiä ja heidän lapsiaan, myös suurin julkinen mielenkiinto kohdistuu nuorempiin ikäluokkiin. Alueellisesti maahanmuuttajat ovat sijoittuneet pääosin suuriin Etelä-Suomen kaupunkeihin. Lisäksi

Itä-Suomessa, kuten Lappeenrannassa, on paljon maahanmuuttajia, eritoten venäjänkielisiä. (Maahanmuuton vuosikatsaus 2012)

Suurimman ikääntyvien maahanmuuttajien ryhmän muodostavat entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneet henkilöt. Entisestä Neuvostoliitosta on muutettu Suomeen, kun on haluttu tarjota lapsille parempia etenemismahdollisuuksia ja koulutusta tai koettu etnistä yhteenkuuluvuutta suomalaisten kanssa (Huttunen 2002, Heikkinen 2011, 2012). Vain pieni osa ikääntyvistä maahanmuuttajista on pakolaisia. Ikääntyneeksi luetaan useimmissa tilastoissa 65-vuotias henkilö, mutta esimerkiksi Vanhustyön keskusliiton IkäMAMU-toiminnassa pidettiin ikärajana 55 vuotta, sillä kotoutuminen muutettaessa uuteen kulttuuriin yli 50-vuotiaana on jo olennaisesti vaikeampaa kuin nuoremmalla iällä. Tämä on todettu myös useissa kansainvälisissä tutkimuksissa. Keskeisiä syitä tähän ovat kielen oppimiseen liittyvät iän

myötä tulevat vaikeudet, sosiaalisten suhteiden vähyys ilman työ- tai opiskelupaikan tuomia kontakteja ja ikääntymisen myötä tulevat liikkumista rajoittavat tekijät. (ks. Jackson ym. 2005, Katz 2009, Longino ja Warnes 2005, Torres 2002, Warnes ym. 2004.)

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta (493/1999) tuli voimaan 1.5.1999 ja sitä muutettiin 1.9.2011. Uudistettu laki pyrkii aiemmasta poiketen huomioimaan haavoittuviin ryhmiin kuuluvia maahanmuuttajia, joilla on jostakin syystä alentunut toimintakyky ja perinteiset kotouttamistoimet eivät ole riittävästi vastanneet heidän tarpeisiinsa. (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010.) Kotouttamisen tulisi olla kaksisuuntainen prosessi, jossa sekä yksilöltä että yhteiskunnalta vaaditaan toimenpiteitä ja sopeutumista. Viranomaistahon näkökulmasta kotoutumisella tarkoitetaan resursseja, kuten palveluja, voimavaroja ja toimenpiteitä, joilla helpotetaan yksilön sopeutumista yhteiskuntaan ja kotoutumista edistävän asenneilmapiirin ylläpitoa. Kotoutuminen on tavoitteellista toimintaa, jota syrjäytymisen uhka voi merkittävästi haavoittaa ja hidastaa.

Valtion kotouttamisohjelmassa (2012) kotoutumista edistäviksi toimenpiteiksi ehdotetaan, että ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeet otetaan huomioon kuntien vanhusten palvelujen kehittämissä ja kuntien edellytetään huomioivan ikääntyvät maahanmuuttajat kotouttamisohjelmia laadittaessa. (Valtion kotouttamisohjelma, Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015, 42.) Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista (vanhuspalvelulaki) astui voimaan 1.7.2013. Lain tarkoituksena on tukea kuntia palveluidensa kehittämisessä ja parantaa koko ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä, itsenäistä suoriutumista ja osallistumista palvelujen kehittämiseen kunnassa. Laki tukee myös ikääntyvän henkilön mahdollisuutta saada laadukkaita sosiaali- ja terveyspalveluja sekä vaikuttaa palvelujen sisältöön ja toteuttamiseen. (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012.) Lain rinnalla uudistunut laatusuositus antaa lain tavoitteille konkreettisen sisällön. Laatusuosituksessa on esillä mm. osallisuus, toimintakykyisen ikääntymisen turvaaminen ja palvelut. (Laatusuositus 2013.) Kotoutumislaki, vanhuspalvelulaki ja laatusuositus ovat

avainasemassa pohdittaessa ikääntyvää maahanmuuttajaa kuntalaisena ja palvelujen käyttäjänä. Ne kaikki antavat raamit ja asettavat ehtoja kunnan toiminnalle sekä kuntien työtä ohjaavien asiakirjojen, kuten vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien, sisällöille.

Tässä artikkelissa tarkastelemme miten ikääntyvät maahanmuuttajat huomioidaan kuntien kotouttamisohjelmissa ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa. Lisäksi tarkastelemme miten uusi vanhuspalvelulaki, Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012 sekä Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton laatima laatusuositus (2013) antavat mahdollisuuksia ikääntyvien maahanmuuttajien kotoutumiselle ja ovat suhteessa kotouttamis- ja vanhuspoliittisiin ohjelmiin nyt kun vanhuspalvelulaki velvoittaa kuntia (5§) laatimaan suunnitelman ikääntyneen väestön tukemiseksi: *”Kunnan on laadittava suunnitelma toimenpiteistään ikääntyneen väestön hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi sekä iäkkäiden henkilöiden tarvitsemien palvelujen ja omaishoidon järjestämiseksi ja kehittämiseksi...”* *”Suunnitelma on laadittava osana kunnan strategista suunnittelua. Suunnitelman hyväksyy kunnanvaltuusto ja se on tarkastettava valtuustokausittain.”*

Suomalainen maahanmuuttopolitiikka ja kotoutuminen

Suomen maahanmuuttopolitiikan juuret ovat pakolaispolitiikassa ja pakolaisten vastaanotossa. Aluksi 1970-80-luvuilla käytettiin käsitettä pakolaishuolto, sen jälkeen puhuttiin pakolaisten ja inkeriläisten vastaanottamisesta ja nykyisin puhutaan maahanmuuttajien kotouttamisesta. Sana kotoutua on uudissana, joka otettiin korvaamaan integraatio-sana vuonna 1996, kun valmisteltiin maahanmuuttajien integraatiota ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevaa lakia. Integroida sanan suomenkieliset käännökset sopeutua, mukautua, yhtenäistää, eivät kattaneet lain valmistelijoiden mielestä kokonaisuutta. Sanaparia kotoutua/kotouttaa ehdotti kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen virkakielenhuoltaja Jussi Kallio, perustellen sen mm. herättävän myönteisen mielikuvan

maahanmuuttajalle uudesta kotimaasta, jossa koti tulisi rakentaa (Moilanen 2004). Kotoutuminen merkitsee toimenpiteitä, joiden avulla maahanmuuttaja voisi osallistua yhteiskunnan toimintaan ja työelämään yksilöllisesti hylkäämättä omia lähtökohtiaan ja kulttuuriaan. Viranomaistahon näkökulmasta kotoutumisella tarkoitetaan toimia, kuten palveluja, voimavaroja ja toimenpiteitä, joilla helpottaa sopeutumista yhteiskuntaan ja työelämään pääsyä. Pentikäisen (2005) mukaan integraation käsite koskee suuremman ryhmän sopeutumista uuteen yhteiskuntaan, ja kotoutuminen viittaa enemmän yksilön sopeutumisprosessiin uudessa yhteiskunnassa. Lepola (2002) puolestaan näkee kotoutumisen vähemmistökulttuurin mahdollisuutena toimia oman kulttuurinsa mukaisesti sulautumatta enemmistökulttuuriin. Samalla vähemmistökulttuurilla on mahdollisuus integroitua enemmistökulttuuriin vuorovaikutuksellisesti.

Kotouttamispolitiikka vaatii yhteistyötä eri hallinnonaloilla, joilta edellytetään sitoutumista yhdenvertaisuuteen, syrjimättömyyteen ja rasismien ehkäisyyn. Nykyinen valtion kotouttamisohjelma vuosille 2012-2015 sisältää painopistealueita, joita ovat työllisyys, asumis- sekä sosiaali- ja terveystalvet. Ohjelmassa todetaan kuinka monikulttuurisuus ja -kielisyys tulevat yhä enenevässä määrin osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Kotoutumislain (1.9.2011) ja kotouttamisohjelman lisäksi merkittävä maahanmuuttajien oikeuksia säätelevä ja kotouttamista tukeva laki on yhdenvertaisuuslaki. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän mm. iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, uskonnon, kielen, terveydentilan tai mielipiteen perusteella. Yhdenvertaisuuslaissa edellytetään, että kaikille yksilöille on tarjottava yhdenvertaiset palvelut. Laki ei sulje pois ajatusta yksilöllisyydestä ja yksilöiden erilaisista tarpeista tai lähtökohdista, eikä tällöin merkitse samanlaisia palveluita vaan sallii positiiviset erityistoimet.

EU-linjausten mukaisesti kotouttamispolitiikka perustuu perusoikeuksiin ja maahanmuuttoon kieltäen syrjinnän ja sallien positiivisen erityiskohtelun. EU:n hyväksymissä kotouttamisen peruseriaatteissa on mukana ns. kaksisuuntaisuuden periaate, jossa maahanmuuttajalla itsellään on oikeuksia ja velvollisuuksia, mutta myös vastaanottavalla yhteiskunnalla on pyrkimys edistää kotoutumista monin tavoin. Lisäksi mainitaan erikseen, että työllistymistä, lasten koulutusta, naisten kotouttamista, eurooppalaisten

perusarvojen vahvistamista ja kulttuurien välistä vuoropuhelua tulee edistää. Peruseriaatteita seurataan jäsenmaissa kyselyin ja seminaarein. (Virtanen 2010.) Kotouttaminen on kytköksissä peruspalveluihin ja näiltä osin EU-maiden lainsäädännöt ja käytännöt vaihtelevat.

Kotouttamisohjelma on kolmiportainen käsittäen valtakunnallisen kotouttamispolitiikan, kuntien kotouttamisohjelmat ja henkilökohtaisen kotoutumissuunnitelman. Valtion kotouttamisohjelma (2012-2015) tarkentaa hallituksen kotouttamiselle asettamia painopistealueita. Maahanmuuttopolitiikan koordinaatiovastuu on työ- ja elinkeinoministeriöllä. Alueellisesti seitsemän ELY-keskusta (elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus) ovat vastuussa kotouttamisen ohjaamisesta. Iäkkäät maahanmuuttajat mainitaan valtion kotouttamisohjelmassa sosiaali- ja terveystalvetun kehittämistä pohdittaessa. Toimenpiteeksi ehdotetaan, että ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeet otetaan huomioon kuntien vanhusten palvelujen kehittämistyössä. Lisäksi kuntien edellytetään huomioivan ikääntyvät maahanmuuttajat kotouttamisohjelmia laadittaessa. (Valtion kotouttamisohjelma, Hallituksen painopisteet vuosille 2012-2015, 42.)

Kotoutumisen tärkeä perusta on maahanmuuttajan asettuminen kuntalaiseksi. Kuntien kotouttamisohjelmat perustuvat kunkin kunnan harjoittamaan ulkomaalaispolitiikan tavoitteisiin ja suuntaviivoihin, sekä kunnan/kaupungin yleisstrategioihin, eritoten maahanmuuttajien kotoutumista koskevaan strategiaan. Kunnan tulee tarjota asuinpaikan ja kunnallisten palvelujen lisäksi maahanmuuttajille kotoutuslain yleis- ja yhteensovittamisvastuun mukaisesti kotoutumista tukevia toimia, kuten kehittää kotoutumista ja seurata sen toteutumista. Kotouttamisohjelma tulisi laatia huomioiden kaikki maahanmuuttajaryhmät. Samalla kuntien tulisi huomioida valtavirtaistamisen periaate toiminnassaan ja pitää kansainvälistymistä, maahanmuuttajia ja kotouttamista luonnollisena osana paikallistason toimintaa. Pakolaisia vastaanottavat kunnat saavat tukea, jos heillä on laadittuna kotouttamisohjelma, lisäksi valtio korvaa kunnille kotouttamisesta aiheutuneita kuluja osittain laskennallisesti ja osittain todellisten kulujen perusteella. Todellisia kustannuksia on ollut hankala selvittää ja valtion tukea pidetään alimitoitettuna (Virtanen 2010).

Kotouttamisen painopiste on muuton alkuvaiheessa, jolloin kaikille uusille maahanmuuttajille, jotka hakeutuvat työvoimatoimistoon työnhakijoiksi tai hakevat toimeentulotukea tehdään viranomaisten ja maahanmuuttajan kanssa kotoutumissuunnitelma. Siinä sovitaan toimista, joiden avulla henkilön omaa kotoutumista voidaan edistää. Tällaisia toimia ovat mm. kielen opiskelu, koulutus ja työharjoittelu. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan kolmen vuoden ajan siitä lähtien kun hänen ensimmäinen kotikuntansa Suomessa on merkitty väestötietojärjestelmään. Erityistapauksissa aikaa kotoutumissuunnitelman tekemiseen on 5 vuotta. (Saukonen 2013.)

Tutkimusta kotoutumisesta

Maahanmuuttajien kotoutumiselle voidaan määrittellä kotoutumista edistäviä ja ehkäiseviä tekijöitä eli resursseja sekä yksilötasolla henkilökohtaisina resursseina että yhteiskunnan luomina resursseina. Henkilökohtaisiin resursseihin lukeutuvat mm. koulutustaso, joka korreloi suopeamman ja rohkeamman suhtautumistavan kanssa uudessa ympäristössä (Jang ja Chiriboga 2010), fyysinen ja psyykinen terveys, yhteiskuntatausta, maahantuloikä, kotoutumisasenne ja kielitaito (Ajrouch 2007). Useissa tutkimuksissa kielitaito on havaittu erittäin tärkeäksi tekijäksi sopeutumiselle (Arjouch ja Jamal 2007, Lubben ja Baccerra 1987, Massey ym. 1994, Pentikäinen 2005, Ekman 2005, Laguerre 2001, Wong 2001). Huono kielitaito johtaa helpommin syrjäytymiseen. Kielitaidoton henkilö ei osaa käyttää palveluita eikä voi osallistua sosiaaliseen toimintaan. (ks. Scharf ym. 2005, Patsios 2006.) Sosiaaliset verkostot puolestaan ovat osa sosiaalista pääomaa, joka on tarpeen kotoutumisessa (Yoo ja Zippay 2012). Sosiaalisina resursseina maahanmuuttajilla ovat oma perhe sekä entiseen kotimaahan jääneet perheenjäsenet. Muuton vapaehtoisuus ja ajoitus voi myös olla resurssi tai estävä tekijä kotoutumiselle. Esimerkiksi pakolaistaustaisilla ei ole muuta mahdollisuutta kuin muuttaminen (Ajrouch ja Jamal 2007). Muuton ajoituksessa on vaikutusta sillä, saapuuko maahan muita ryhmiä samaan aikaan ja mistä etnisistä taustoista muuttajia tulee, sekä miksi he muuttavat. Uuden kotimaan poliittinen ja yhteiskunnallinen ilmapiiri maahanmuuttajia

kohtaan on kytköksissä sekä taloudelliseen tilanteeseen että poliittisiin voimasuhteisiin. Niistä johtuen pidetään yllä tietynlaista maahanmuuttokeskustelua. Vastaanottavan maan poliittinen ja taloudellinen tilanne vaikuttavat siihen, millä tavalla tulokkaat otetaan vastaan ja kuinka heitä kohdellaan (ks. Erickson ja Al-Timimi 2001, Naber 2000).

Suomessa vuonna 2001 tehdyssä laajassa kotoutumistutkimuksessa tutkittiin venäläisten, virolaisten ja etnisesti suomalaisten maahanmuuttajien kotoutumista postikyselyaineistolla. Haastatteluissa oli mukana kolme teemaa. Niissä käsiteltiin maahanmuuttajien näkemyksiä siitä, kuinka häntä luokitellaan, millaisia odotuksia häneen kohdistetaan ja miten hän itse kohtaa toisten käsitykset itsestään. Haastatteluissa nousi esille neljänneksi teemaksi syrjintä ja leimautumiskokemusten kontekstisidonnaisuus. Tutkimuksessa tuli esille kielitaidon ja sosiaalisten verkostojen merkitys sekä syrjintäkokemusten ja leimautumisen merkitys kotoutumiselle. Kotoutumista estäviä syrjäytymisriskejä liitettiin työmarkkina-asemaan, toimeentuloon, terveydentilaan ja korkeaan ikään. (Liebkind ym. 2004.) Maahanmuuttajabarometritutkimuksessa (2012), jonka kohderyhmänä olivat vuosina 2007–2009 Suomeen muuttaneet Viron, Venäjän, Somalian, Thaimaan, Kiinan, Irakin ja Turkin kansalaiset, osoitettiin että tärkeimpiä tekijöitä kotoutumisen kannalta ovat työ, sopiva asunto, kielitaito, turvallisuus, terveyspalvelut ja lasten pääsy kouluun tai opiskelemaan.

Kuntien kotouttamispolitiikkaan liittyvää tutkimusta on tehty mm. solidaarisuusnäkökulmasta (Suurpää 2002) ja sosiaalityötä maahanmuuttajien parissa on tutkittu pakolaisten (Matinheikki-Kokko 1992, Turtiainen 2009), lastensuojelun ammattilaisten (ks. Anis 2008) ja sosiaalityön käytäntöjen (Hammar-Suutari 2006) näkökulmista. Aira Kurtin (2010) lisensiaatintyössä ”Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa” tutkittiin viranomaistahon näkökulmaa kotouttamiseen, kuten kotouttamisohjelmien käsityksiä maahanmuuttajien tarpeista, kotouttamispolitiikan tavoitteista sekä kehittämistarpeista. Tutkimuksen johtopäätöksinä oli, että kotouttamisohjelmissa ei huomioida riittävästi maahanmuuttajien omaa ääntä. Niissä esille tulleet maahanmuuttajien tarpeet olivat usein vajeita tai puutteita, kuten suomen kielen osamattomuus. Kuntien erilainen kokemus vastaanottaa

maahanmuuttajia vaikutti siihen, millaisia palveluja oli tarjolla. Kotouttamisesta puhuttaessa ohjelmissa nousi esille yleensä pakolaisten tarpeet, mutta työperusteista maahanmuuttoa korostavissa ohjelmissa pakolaisia ei juuri huomioitu. Ohjelmissa käytetyt kotouttamiseen liittyvät käsitteet palveluista ja toimenpiteistä olivat vaihtelevia. Kehittämistarpeiksi nousivat monikulttuuristen taitojen ja maahanmuuttajuuteen liittyvän tiedon, sekä tulkkipalvelujen käytön kehittäminen. (Kurtti 2010.)

Ikääntyvät maahanmuuttajat eivät ole olleet varsinaisena tutkimuksen kohderyhmänä ja heidän kotoutumistaan on tutkittu hyvin vähän. Englantilaisen Scharfin ym. (2005) tutkimuksessa havaittiin yhteys etnisen taustan ja sosiaalisen syrjäytymisen välillä, josta seurasi vaikeuksia kotoutumiselle. Tutkimuksen mukaan sosiaalinen syrjäytyminen korreloi vastaajien etnisen taustan kanssa niin, että ikääntyneet pakistanilaiset ja somalialaiset olivat syrjäytyneitä materiaalisista resursseista, sosiaalisista suhteista ja perustarpeista. Heihin verrattuna intialaistaustaiset ja mustat karibialaistaustaiset olivat vähemmän syrjäytyneitä kaikilla mainituilla osa-alueilla. (Scharf ym. 2005.) Muissakin kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu ikääntyvien maahanmuuttajien alttius syrjäytyä, mikä estää kotoutumista, verrattuna valtaväestön ikääntyneisiin. Merkittävänä syrjäytymisen aiheuttajina ovat heikko kielitaito, palvelujen tuntemattomuus, sosiaalisten verkostojen kapeutuminen muuton myötä ja uuden kotimaan vieras elämäntapa. (Warnes ym. 2004, Longino ja Warnes 2005.) Suomessa ikääntyvien maahanmuuttajien kotoutumista sivutaan mm. Hilikka Linderborgin (2012) iäkkäiden somalimiehien ryhmätoimintaa koskevassa tutkimuksessa. Tutkimuksen tuloksena Linderborg toteaa, kuinka ryhmätoiminta tarjosi somalimiehille mahdollisuuden osallistua kodin ulkopuoliseen aktiviteettiin ja sen kautta tarjoutui myös sosiaalisia kokemuksia ja mahdollisuuksia osallistua valtaväestön tapahtumiin, joiden avulla suomalainen tapakulttuuri tuli tutummaksi: ”...miehet ovat saaneet ymmärrystä, hyväksyntää ja tunnustamista erilaisuuden jäädessä taka-alalle.” (Linderborg 2012, 95.) Ryhmätoiminnan avulla voidaan ehkäistä syrjäytymistä ja vahvistaa kotoutumista. Mulki Mölsän ja Marja Tiilikaisen (2008) tutkimus somalialaisten ikääntymisen ja sairastamisen kokemuksista Suomessa tuo esille, kuinka kotoutuminen on haasteellista eritoten pakolaistaustaisille

ikäntyneille. Pakolaisilla on usein traumaattisia kokemuksia, jotka vaikeuttavat kotoutumista. (Mölsä ja Tiilikainen 2008.)

Aineisto

Alkuperäisenä aineistona tutkimuksessa ovat 18 kunnan loppuvuodesta 2012 voimassa olleet kotouttamis- ja vanhuspoliittiset ohjelmat. Aineistoa täydennettiin alkuvuonna 2014 niiden ohjelmien osalta, jotka oli uudistettu vuoden 2012 jälkeen. Alkuvuoden 2014 mennessä oli kuntien verkkosivuille tullut kolme uutta tai päivitettyä vanhuspoliittista ohjelmaa ja viisi kotouttamisohjelmaa. Siten kokonaisuudeksi muodostui 21 vanhuspoliittista ja 23 kotouttamisohjelmaa, yhteensä 44 asiakirjaa. (Taulukko 1.) Tutkimukseen mukaan otettujen kuntien valintakriteereinä on ollut maahanmuuttajien lukumäärä kunnassa sekä lukumääräisesti että prosentuaalisesti suhteessa kunnan väkilukuun. Tutkituista kunnista 15 on samoja kuin Sisäasiainministeriön toimittamassa Maahanmuuton vuosikatsauksessa vuodelta 2012. Lisäksi mukaan on otettu kolme muuta kuntaa (Joensuu, Hyvinkää ja Hämeenlinna), joissa maahanmuuttajia on kussakin yli 1200 ja heidän suhteellinen osuutensa väestöstä on enemmän kuin 2 %. Näiden kolmen kunnan mukaanotolla halusimme myös lisätä alueellista kattavuutta. (ks. Taulukko 1.) Aineistona ovat myös 1.7.2013 voimaantullut Vanhuspalvelulaki (Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012) sekä Sosiaali- ja terveysministeriön ja Suomen Kuntaliiton laatima Laatusuositus (2013). Vanhuspalvelulain ja laatusuosituksen sisältöjä peilataan kuntien kotouttamisohjelmiin ja vanhuspoliittisiin ohjelmiin.

Kuntien kotouttamisohjelmat on nimetty vaihtelevasti monikulttuurisuusohjelmiksi, maahanmuutto-ohjelmiksi, maahanmuuttopoliittisiksi ohjelmiksi ja kotouttamisohjelmiksi. Käytämme niistä yhteistä nimitystä kotouttamisohjelmat. Kotouttamisohjelmat ovat laajuudeltaan 15–55 sivun mittaisia. Ne eroavat toisistaan sekä muodoltaan että sisällöllisesti, ja sisältävät paitsi kotoutumislain mukaisen kotouttamisohjelman, myös erilaisia tavoitteita, kehittämistarpeita ja strategioita joilla edistetään yksilön kotoutumista. Kolmessa valituista kunnista kotouttamisohjelma on

Taulukko 1. *Asiakirja-aineisto vuoden 2012 lopussa, ja uudistetut ohjelmat vuoden 2014 alussa.*

Kaupunki, asukasmäärä / ulkomaalaisten määrä (%) Ikääntyviä maahanmuuttajia v. 2012, lukumäärä 55–64 / 65+	Kotouttamisohjelma	Vanhuspoliittinen ohjelma
Espoo, 262 140 / 20 612 (8,0 %) 1301 / 637	Monikulttuurisuusohjelma 2009–2012, Espoon kaupungin moni-kulttuurisuusohjelma 2014–2017	Täyttä elämää ikääntyneenä. Espoon ikääntymispoliittinen ohjelma 2009–2015
Helsinki, 616 042 / 50 661 (8,4 %) 4711 / 2324	Maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 1999, Monimuotoisuus ja maahanmuutto 2009	Strategiaohjelma 2009–2012, Strategiaohjelma 2013–2016
Hyvinkää, 46 355 / n. 1264 (2,7 %) 136 / 53	Maahanmuuttajien kotouttamisohjelma, Hyvinkään kaupungin kotouttamisohjelma 2013–2016	Ikääntymis- ja vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2011–2018
Hämeenlinna, 67 804 / 1 578 (2,3 %) 148 / 76	Hämeenlinnan monikulttuurisuusohjelma vuosille 2012–2015	Tilaaajan palvelusuunnitelma 2010–2013, Hämeenlinnan kaupunki-strategia 2014–2020
Joensuu, 74 345 / 1600 (2,2 %) 217 / 86	Joensuun kaupungin kotouttamisohjelma 2010–2012	Joensuun ikääntymispoliittinen strategia 2010–2015
Jyväskylä, 134 772 / 3 579 (2,7 %) 324 / 181	Monikulttuurisuusohjelma	Seudulliset vanhuspalvelujen strategiset linjaukset vuoteen 2030
Kotka, 54 732 / 3 096 (5,6 %) 322 / 143	Etelä-Kymenlaakson maahanmuutto-ohjelma 2007–2010, Etelä-Kymenlaakson kotouttamisohjelma 2013–2018	Vanhustenhuollon strategia 2008–2015
Kouvola, 86 880 / 2 176 (2,5 %) 254 / 123	Kouvolan maahanmuutto-ohjelma 2010–2016	Ikäpoliittinen ohjelma 2009–2012
Kuopio, 106 477 / 2 125 (2,0 %) 173 / 76	Kotoutuminen Kuopioon – toimenpideohjelma 2012–2015	Ikäystävällinen Kuopio – ohjelma vuosille 2009–2030
Lahti, 103 448 / 3 925 (3,8 %) 467 / 259	Päijät-Hämeen maahanmuuttopolitiittinen ohjelma, 2010–2015	Lahden ikäihmisten hyvinvointisuunnitelma 2011–2020
Lappeenranta, 72 615 / 2 841 (3,9 %) 329 / 164	Lappeenrannan seudun maahanmuutto-ohjelma 2008–2015, Etelä-Karjalan maahanmuuttajien kotouttamisohjelma vuosille 2013–2016	Etelä-Karjalan sosiaali- ja terveyspiirin strategia vuosille 2010–2013
Oulu, 194 289 / 4 306 (2,2 %) 205 / 71	Kotini on täällä -kotouttamisohjelma 2013–2017	”Yhdessä ikäihmisen asialla” Oulun kaupungin ikääntymispoliittiset linjaukset 2010–2020
Porvoo, 49 622 / 1 761 (3,6 %) 174 / 80	Ohjelma maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi päivitys 2013–2017	Porvoon kaupungin ikääntymispoliittinen ohjelma vuosille 2010–2020
Salo, 54 439 / 2 161 (3,9 %) 234 / 109	Salon kaupungin maahanmuutto-ohjelma	Salon kaupungin vanhuspalveluiden kehittämisohjelma 2012–2020
Tampere, 220 701 / 8 659 (4,0 %) 649 / 326	Tampereen kaupungin kotouttamisohjelma 2010–2020	Ikäihmisten palvelujen strategia 2009–2012, Hyvinvointisuunnitelma 2025
Turku, 182 247 / 10 086 (5,6 %) 919 / 490	Turun kaupungin kotouttamisohjelman kehittämis-toimenpiteet vuosille 2007–2011, Turun kaupungin maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 2014–2017	Turun kaupungin ikääntymis-poliittinen strategia ja vuosille 2009–2012
Vaasa, 66 278 / 3 678 (5,6 %) 164 / 95	Vaasan kaupungin maahanmuuttajien kotouttamisohjelma 2008	Ikääntymispoliittinen ohjelma vuosille 2010–2015
Vantaa, 208 781 / 16 025 (7,8 %) 1364 / 519	Monikulttuurisuusohjelma 2008	Vantaan ikääntymispoliittinen ohjelma 2010–2015

useamman kunnan yhteistyössä laadittu ns. seutukunnallinen ohjelma. Ohjelmissa on tilastoja maahanmuuton tilanteesta kunnassa ja visioita tulevaisuuden maahanmuuttajamääristä eri ikäryhmissä ja etnisissä ryhmissä. Ne sisältävät myös usein maahanmuuttoon liittyvien keskeisten käsitteiden määrittelyjä ja selityksiä. Ohjelmissa on kuvailtu kotouttamiseen liittyviä tavoitteita ja kunnan eri toimijoiden roolia tavoitteiden saavuttamisessa.

Kotouttamisohjelmat on laadittu vaihtelevin kokoonpanoin. Pääasiallinen vastuu ohjelman laatimisesta on ollut maahanmuuttokoordinaattoreilla tai maahanmuuttopäälliköillä, riippuen kunnan maahanmuuttajatyön rakenteesta. Maahanmuuttajataustaisten henkilöiden sekä työ- ja elinkeinoelämän edustajien osuus kotouttamisohjelmien laadinnassa on pieni. Joissakin ohjelmissa on kuultu maahanmuuttajaneuvoston ja/tai maahanmuuttajahankkeiden edustajia.

Kotouttamisohjelmien voimassaolokausi ja tapa päivittää ohjelmia vaihtelee huomattavasti. Uuden kotoutumislain voimaantulo 1.9.2011 aiheutti tarpeen päivittää ohjelmia ja joillakin kunnilla päivitysprosessi oli tutkimushetkellä käynnissä. Varsinaisten kotouttamisohjelmien ohella on joissain kunnissa tehty erillisiä tiheämmin ilmestyviä seurantaraportteja.

Kuntien vanhuspoliittiset ohjelmat poikkeavat toisistaan paitsi laajuudessaan (16–81 sivua) myös rakenteellisesti. Ohjelmat käsittelevät nykytilanteen kuvauksia. Ohjelmissa on tilastoja ikääntyvien määrän muutoksista kunnissa ja henkilöstökysymyksiä, kuten henkilöstömitoituksia. Lisäksi niissä esitellään palveluja ja kehittämiskohteita sekä tulevaisuuden visioita. Monissa ohjelmissa on ennusteita tulevaisuuden haasteista, kuten muistisairauksien yleistymisestä, kotihoidon ja ympärivuorokautisen hoivan tarpeiden kasvusta. Vanhuspoliittiset ohjelmat on nimetty eri tavoin, ne ovat strategioita, suunnitelmia, linjauksia ja ohjelmia. Niissä puhutaan hyvinvoinnista, palveluista, ikäystävällisyydestä ja ikäpolitiikasta. Tässä artikkelissa kutsumme kaikkia ohjelmia vanhuspoliittisiksi ohjelmiksi.

Vanhuspoliittisten ohjelmien voimassaoloajat vaihtelevat, pisimmillään voimassaoloaika on vuoteen 2030 saakka. Ohjelmia on ollut laatimassa erilaiset työryhmät. Työryhmät ovat asettaneet sosiaali- ja terveysjohtajat. Työryhmien kokoonpanoon kuuluu

vanhuspalvelujen johtajia, palvelupäälliköitä, lääkäreitä, vanhustyön ohjaajia, kehittämisspäälliköitä ja hoitajia. Asetettujen työryhmien lisäksi on kuultu asiantuntijoita, projektipäälliköitä, kehittäjiä, neuvontapalvelun vastaavia, eläkejärjestöjä, kaupungin vanhusneuvostoa ym. hallintokuntia.

Osan aineiston kaikista asiakirjoista voidaan katsoa noudattavan niin sanottua valtavirtaistamisen periaatetta, jossa palvelujen ja kotouttamisen ajatellaan kuuluvan luonnollisena osana kunnan toimintaan niin, että erityisryhmiä, joihin ikääntyvät maahanmuuttajat luetaan, ei mainita lainkaan. Esimerkiksi Helsingin ”Monimuotoisuus ja maahanmuutto”-ohjelmassa sanotaan: ”*Valtavirtaistaminen tarkoittaa sitä, että kaikenlaiset helsinkiläiset ovat saman peruspalvelujärjestelmän piirissä.*” (s. 3) Valtavirtaistamisesta huolimatta vain yhden tutkitun kunnan kummastakaan asiakirjasta ei löytynyt lainkaan mainintaa ikääntyvistä maahanmuuttajista.

Tutkimuskysymykset ja menetelmä

Haemme vastausta kysymykseen millä tavalla ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät kuntien vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa, mitä heistä sanotaan ja missä yhteyksissä heistä puhutaan. Vertaamme ko. asiakirjojen analyysiä vanhuspalvelulain (980/2012) ja laatusuosituksen (2013) sisältöihin.

Aluksi ryhmittelimme asiakirjat sen mukaan onko kotouttamis- ja/tai vanhuspoliittisissa ohjelmissa ylipäätään sanottu jotakin ikääntyvistä maahanmuuttajista. Varsinaisen analysoitavan aineiston muodostivat kaikki asiakirjoissa esiintyvät ikääntyviin maahanmuuttajiin liittyvät lausumat. Sen jälkeen katsottiin, kuinka paljon ja millä tavalla kotouttamis- ja vanhuspoliittisissa ohjelmissa on käsitelty aihetta. Onko ikääntyville maahanmuuttajille omistettu oma luku/kappale/otsikko, keiden muiden ryhmien yhteydessä he esiintyvät ja missä muissa yhteyksissä heidät mainitaan. (Taulukko 2.)

Tutkimusaineisto on analysoitu aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti (Tuomi ja Sarajarvi 2002). Aineistosta tarkasteltiin mitä ikääntyvistä maahanmuuttajista on dokumenteissa sanottu poimimalla analyysiyksiköitä: sanoja, lauseita tai lau-

seenosia. Aineisto pelkistettiin kokoamalla aineistosta oleelliset havainnot. Nämä alkuperäisilmaisut kirjattiin ylös teemoittain. Keskenään samankaltaiset teemat koottiin yhteen, joista muodostui analyysin alaluokat. Alaluokkia yhdistelemällä muodostettiin yläluokat. Yläluokat kiteytyivät tämän tutkimuksen tulosten otsikoinnin mukaisiksi kokonaisuuksiksi. ”Ikääntyvät maahanmuuttajat asiakirjoissa” -kappale esittelee yleisesti asiakirjojen sisältöjä, otsikointia ja mainintojen lukumääriä, sekä antaa pohjaa ymmärtää millainen aineisto on ollut käytössä. Kappaleet ”Palvelujen tarjonta”, ”Kommunikaatio ja ymmärtäminen” sekä ”Erilaistuva vanhusväestö” sisältävät aineistosta nousseita asioita ja muodostavat sisällöllisen tulososion. Lainauksiin on merkitty K merkitsemään kotouttamisohjelmia ja V vanhuspoliittisia ohjelmia.

Tulokset

Ikääntyvät maahanmuuttajat asiakirjoissa

Kotouttamisohjelmissa ikääntyviä maahanmuuttajia ryhmitellään monin tavoin. Oma otsikko tai kappale,

jossa keskitytään vain ikääntyviin maahanmuuttajiin, on kuudessa, vuoden 2012 ja kahdessa, vuoden 2014 kotouttamisohjelmassa. Teksteissä käsitellään ikääntyviä maahanmuuttajia monista näkökulmista. Heidät ryhmitellään usein yhteisen otsikon alle muiden kotoutumisen tarpeen erityistoimenpiteitä tarvitsevien ryhmien kanssa. Näitä ovat mm. työelämän ulkopuolelle jäävät ryhmät, kuten kotiäidit, tai muut erityisryhmät, kuten vammaiset, sairaat ja nuoret. Tyypillisimmin kotouttamisohjelmissa ei ole omaa otsikkoa tai edes yhdistelmäotsikkoa, jossa ikääntyvät maahanmuuttajat tulisivat mainituksi, vaan heidät mainitaan tiettyjen teemojen kohdalla, kuten kielten opiskelu, kotoutuminen ja erilaiset sosiaali- ja terveystyöpalvelut. Neljässä kotouttamisohjelmassa ei ole minkäänlaista mainintaa ikääntyvistä maahanmuuttajista. Uudemmissa kotouttamisohjelmissa on edellisiä vähemmän mainintoja ikääntyvistä maahanmuuttajista.

Vanhuspoliittisissa ohjelmissa yleisellä tasolla mainitaan ylipäätään kuntien väestörakenteen monitoringin tulevaisuudessa ja otetaan kantaa suvaitsevaisuuteen ja syrjäytymisvaarassa oleviin ryhmiin, joihin maahanmuuttajat kuuluvat. Niissä ei kuitenkaan mainita erityisesti ikääntyviä maahanmuuttajia. Seu-

Taulukko 2. *Maininnat ikääntyvistä maahanmuuttajista kuntien asiakirjoissa.*

KOTOUTTAMISOHJELMAT

Ei mainintaa	Maininta	Oma otsikko ja tai kappale	Oma ohjelma
Helsinki, uusi Hämeenlinna Oulu Vaasa	Espoo, vanha Helsinki, vanha Hyvinkää, uusi Jyväskylä Kouvola Kuopio Lahti Lappeenranta, uusi Porvoo Salo Turku, uusi Vantaa	Espoo, uusi Hyvinkää, vanha Joensuu Kotka, uusi ja vanha Lappeenranta, vanha Tampere Turku, vanha	Turku, ikääntyvien maahanmuuttajien kokonaistilanteeseen tehty kartoitus 2005

VANHUSPOLIITTISET OHJELMAT

Ei mainintaa	Maininta	Oma otsikko, tai kappale	Oma ohjelma
Hyvinkää Hämeenlinna, uusi ja vanha Joensuu Jyväskylä Kuopio Lappeenranta Tampere, uusi	Espoo Helsinki, uusi ja vanha Kouvola Lahti Oulu Porvoo Salo Tampere, vanha	Kotka Turku Vaasa Vantaa	

raavalla tasolla ovat huomioidut, joissa mainitaan ikääntyvät maahanmuuttajat yhtenä erityisryhmänä. Heistä sanotaan kuitenkin vain muutamia ylimalkaisia lauseita, kuten että he ovat kasvava vähemmistö, jotka tulee tulevaisuudessa huomioida. Laajimmillaan ikääntyvistä maahanmuuttajista kerrotaan lukumääriä ja pureudutaan kieli ja kulttuuriongelmiin sekä todetaan työntekijöiden lisäkoulutuksen tarve. Oma kappale tai oma otsikko ikääntyville maahanmuuttajille muun ryhmittelyn yhteydessä oli neljässä ohjelmassa.

Vanhuspoliittisten ohjelmien vähäisempi ikääntyvien maahanmuuttajien käsittely, (kahdeksassa vanhuspoliittisessa ohjelmassa ei ollut lainkaan mainintaa ikääntyvä maahanmuuttaja), verrattuna kotouttamisohjelmiin johtuu paljolti valtavirtaistamisen periaatteen näkymisestä asiakirjoissa. Parhaimmillaan ikääntyvät maahanmuuttajat ajatellaan kuntalaisina, joille kuuluvat kuntalaisten oikeudet ja palvelut, pahimmillaan tämä ryhmä on unohdettu kokonaan tai se on niin marginaalinen, ettei olla nähty tarpeelliseksi nostaa sen tarpeita erikseen esille. Mahdolliset tarpeet nähdään nimenomaan tulevaisuuden tarpeina tai niitä ei nähdä lainkaan. Vanhuspoliittisissa ohjelmissa oli vähemmän puhetta ikääntyvistä maahanmuuttajista kuin kotouttamisohjelmissa, ja uudemmissa vanhuspoliittisissa ohjelmissa mainintoja oli vähemmän ja ne olivat pelkistetympiä kuin vuoden 2012 ohjelmissa. Koko aineiston 44:stä asiakirjasta 12:ssa ei ollut lainkaan mainintaa ikääntyvistä maahanmuuttajista. Mainintojen määrät eivät ole suhteessa maahanmuuttajien määrään kunnissa, esimerkiksi Helsingin, Espoon ja Vantaan asiakirjoissa ikääntyvien maahanmuuttajien näkyminen on vähäistä. Toisaalta suurimmissa kunnissa painotetaan enemmän valtavirtaistamisen periaatetta.

Palvelujen tarjonta

Pääsääntöisesti ikääntyvien maahanmuuttajien hyvinvoinnista vastaaviksi tahoiksi asiakirjoissa mainitaan maahanmuuttajaperheet, kolmas sektori ja kunta. Sekä kotouttamis- että vanhuspoliittisissa ohjelmissa todetaan, että ikääntyvät maahanmuuttajat käyttävät suhteellisen vähän kunnallisia palveluja ja selitykseksi tarjotaan, että perhe vastaa heidän tarpeisiinsa.

”Ikääntyvien maahanmuuttajien elämäntilanteeseen liittyvät kysymykset eivät ole tähän mennessä nousseet

Tampereella erityisen näkyviksi, osin koska heidän kohdallaan kulttuurisesti perhe, suku ja yhteisö usein hoitaa vanhuksensa.” (K/Tampere)

Edellä oleva toteamus niputtaa maahanmuuttajat yhdenmukaisen perhekeskeisen kulttuurin edustajaksi ja olettaa kaikilla olevan perhettä ja sukua Suomessa. Tosiasiassa ikääntyvien maahanmuuttajien taustakulttuurit vaihtelevat ja varsinkin entisen Neuvostoliiton alueelta on tullut myös yksinäisiä vanhuk- sia Suomeen. Oletus siitä, että lapset hoitavat vanhempansa unohtaa, että myös maahanmuuttajaväestön keskipolveen kohdistuvat samat työelämän vaatimukset kuin valtaväestölläkin. He kohtaavat paineita huolehtia ikäihmisistä ja lapsistaan yhtä lailla kuin muutkin kansalaiset. Lisäksi keskisukupolvi ja nuorempi sukupolvi saattavat muuttaa opiskelun ja työn perässä ja siten asua eri paikkakunnalla kuin ikääntynyt omainen. (Heikkinen 2012.)

Palvelujen osalta tulevaisuus nähtiin konkreettisine muutoksina ja tarkennettiin tulevia tarpeita, kuten seuraavat toteamukset osoittavat: *”he alkavat vähitellen tarvita yhä enemmän kotihoidon ja kotona asumista tukevia palveluita.”* (K/Joensuu). *”Tulevaisuuden kehittämishaasteina ikääntyvien maahanmuuttajien kohdalla tulee nousemaan avopalvelujen tarpeen lisääminen, kotisairaanhoidon tarpeen lisääntyminen, ennaltaehkäisevän työn kehittäminen sekä maahanmuuttajien saaminen yhä enenevässä määrin mukaan kaikille ikääntyneille tarkoitettuun toimintaan.”* (K/Lappeenranta) Eritoten vanhuspoliittiset ohjelmat olivat vahvasti tulevaisuusorientoituneita. Esille nousivat henkilöstön kielitaito ja tarve saada koulutusta monikulttuurisuuteen liittyen, vanhuspalvelujen *”varautuminen ikääntyvien maahanmuuttajien lisääntyvään palveluntarpeeseen.”* (V/Porvoo)

Vanhuspalvelulain 12§:ssa säädetään hyvinvointia edistäviä palveluista. Pykälässä sanotaan, että kunnan on tarjottava monipuolisesti hyvinvointia edistäviä palveluja erityisesti *”niille ikääntyneeseen väestöön kuuluville, joiden elinoloihin tai elämäntilanteeseen arvioidaan tutkimustiedon tai yleisen elämäkokemuksen perusteella liittyvän palveluntarvetta lisääviä riskitekijöitä.”* Laatusuosituksessa riskitekijöiksi luetellaan useita tekijöitä ja mainitaan, että vähemmän koulutautuneilla, ruumiillisen työn tekijöillä ja pienituloisilla on toimintakyvyn rajoitteita useammin kuin muilla. Myös elämänmuutosten, kuten asuin- ja lähiympäristön muuttumisen ja turvattomuuden kat-

sotaan lisäävän iäkkäiden henkilöiden toimintarajoitusten riskiä. (Laatusuositus 2013, 25–26.)

Vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa palvelujen järjestämisen yhteydessä yhdeksi tahoksi nousivat järjestöt ja yhdistykset, jotka voivat omalta osaltaan olla auttamassa ikääntyville maahanmuuttajille suunnattujen palvelujen kehittämisessä ja toteutuksessa: *”Sosiaali- ja terveystoimen, maahanmuuttajayhdistysten, seurakunnan ja ao. projektien kesken tulee luoda toimiva yhteistyöverkosto, joka samalla opastaa viranomaisia eri kulttuureihin liittyvissä kysymyksissä.”* (V/Turku) Vastuun kasaamisessa kolmannelle sektorille on kuitenkin huomioitava kolmannen sektorin projektipohjainen toiminta, joka aiheuttaa toiminnalle pirstaleisuutta ja lyhytjänteisyyttä (Heikkinen 2011).

Koska maahanmuuttajat ovat vielä tuoreita palvelujen käyttäjiä, eikä heistä ole paljoa kokemusta, on tärkeää löytää sellaisia yhteistyötahoja, joilla on osaaamista. Vanhuspalvelulaki korostaa yhteistyön merkitystä eri sektoreiden välillä. Kunnan yleisissä velvolluuksissa, luvussa 2, 4§ säädetään, että *”...kunnan on tehtävä yhteistyötä kunnassa toimivien julkisten tahojen, yritysten sekä ikääntyneitä väestöä edustavien järjestöjen ja muiden yleishyödyllisten yhteisöjen kanssa...”*

Kommunikaatio ja ymmärtäminen

Ikääntyvien maahanmuuttajien puutteellinen kielitaito oli vanhuspoliittisissa ohjelmissa ja kotouttamisohjelmissa yksi tärkein huolta ja pohdintaa aiheuttava asia. *”Moni maahanmuuttaja puhuu auttavasti suomen kieltä, mutta ongelmia tulee siitä, että käsitteet ja asiat ovat vieraita ja uusia. Samoin myös usealla puuttuu luku- ja kirjoitustaito suomen kielellä.”* (K/Joensuu) Huoli on aiheellinen, sillä vuonna 2004 tehdyn tutkimuksen mukaan Suomessa asuvista eläkeikäisistä venäläisistä vain 12 % osasi suomen kieltä hyvin. Vastaavasti 18–24-vuotiaista kaksi kolmasosaa osasi suomea hyvin. (Liebkind ym. 2004.) Erityisen haastavia ryhmiä ovat ne, pääasiassa pakolaistaustaiset, joiden keskuudessa on luku- ja kirjoitustaidottomuutta.

Koska ikä (yli 65 vuotta) sulkee ikääntyvät maahanmuuttajat ulos työvoimapolitiisesta koulutuksesta, on heille myös kielenopetusta tarjolla vähemmän. Vastuu kielenopetuksesta sanotaan olevan kun-

nalla: *”Kunnan vastuulle kuuluu erityisesti kotiäitien ja ikääntyvien maahanmuuttajien suomen kielen opetus...”* (K/Vantaa). Toisinaan puhutaan passiivissa, jolloin ilmeisesti vastuunkantajana on kunta, mutta ei spesifioida millä tavalla kunnan vastuu toteutuu ja mikä taho erityisesti kunnassa toimintaa järjestää nyt tai tulisi järjestää tulevaisuudessa, esimerkiksi: *”Työvoiman ulkopuolella olevien (eläkeikäiset, kotiäidit ja pienten lasten äidit) kielenopetusta järjestetään erillisillä toimenpiteillä.”* (K/Kouvola)

Asiakirjoissa todetaan, kuinka ikääntyville maahanmuuttajille järjestettävän kielen opetuksen tulee olla tietynlaista. Maininnoissa tunnistetaan kielenopetuksen ja korkean iän yhteensovittamisen vaikeus. *”Koulutukseen tulee osallistua oman motivaation ja kunnan mukaan.”* (K/Kotka) Joissakin ohjelmissa pohditaan tarkemmin ikääntyville soveltuvia opetusmenetelmiä ja viitataan tarpeeseen kehittää sellaisia menetelmiä, jotka vastaavat ikääntyvien maahanmuuttajien tavoitteita: *”...Opiskelumenetelmät ja tavoitteet ovat erilaiset ja heidän tarpeisiinsa kehitetään toiminnallisia opetusmenetelmiä”* (K/Jyväskylä) Kielen opetus nähdään mahdolliseksi yhdistää myös vapaaajan viettoon. *”Ikääntyneiden kieliopeutus voi esimerkiksi olla yhdistettynä muuhun toimintaan, kuten osaksi kerhotoimintaa.”* (K/Lappeenranta)

Tulkin käytöstä mainitaan ohjelmissa vain vähän suhteessa siihen, kuinka tärkeäksi haasteeksi kielitaito ohjelmissa on nostettu. Niissä asiakirjoissa, joissa tulkin käyttö on nostettu esille, on myös mainittu ikääntyvien maahanmuuttajien vähäiset mahdollisuudet osallistua kielikursseille. *”Iäkkäillä vanhuksilla voi olla huomattavia vaikeuksia oppia suomea. He eivät pääsääntöisesti pääse kielikursseille ja tarvitsevat siis jatkuvasti tulkkipalveluita.”* (K/Kotka)

Hoitotilanteissa on kokemusta siitä, että tulkin saaminen äkillisiin tilanteisiin on usein vaikeaa. Tulkki täytyy tilata etukäteen ja palvelusta on maksettava, vaikka asiakas ei saapuisikaan paikalle. Tulkin vaatimuksena on myös alan koulutus, esimerkiksi ilman terveydenhuollon koulutusta tulkkiaavalta henkilöltä saattaa jäädä välittämättä tärkeitä asioita (ks. Tiilikainen 2001). Kaikista hankaluuksista huolimatta tulkin käyttö tulee pitkällä aikajänteellä edullisemmaksi kuin se, että henkilö ei tule kuulluksi tai tulee väärinymmärretyksi. Yhdessä vanhuspoliittisessa ohjelmassa mainitaan omaisten käyttö tulkinä:

"Koska omaa kieltä puhuvan hoitajan järjestäminen on vaikeaa, kommunikaatio turvataan tulkkipalveluna ja/tai omaisten avulla." (V/Vantaa)

Omaisien käyttö tulkin vaihtoehtona voi joissain tilanteissa olla hyvä, mutta pääsääntöisesti ammattilaisen tulisi voida kommunikoida suoraan asiakkaan kanssa, ja tämä onnistuu vain tulkin välityksellä. Yhdessä dokumentissa tulkin käyttö asetetaan kyseenalaiseksi: *"Kielitaidon puute on yksi kotihoidon haasteista, aina tulkki ei ole järkevä olla mukana asiakaskäynneillä."* (K/Jyväskylä)

Asiakirjoissa ei kuitenkaan tarkemmin selitetä, miksi tulkkia ei olisi järkevä käyttää asiakaskäynneillä tai millaisilla asiakaskäynneillä ei ole järkevää ottaa tulkkia mukaan, tai kuinka asioita hoidetaan eteenpäin ilman tulkkia. Ei myöskään kerrota kenen kanalta tulkin käyttö olisi huono ratkaisu.

Vanhuspalvelulain 8§ "Palvelujen kieli" ei säädetä muusta kuin velvollisuudesta järjestää palvelut niin, että palvelujen käyttäjä saa ne suomen tai ruotsin kielellä. Tulkkauksesta ei pykälässä mainita mitään, mutta 7§:ssä, "Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus", todetaan: *"Palvelut on järjestettävä niin, että ne ovat kunnan ikääntyneen väestön saatavissa yhdenvertaisesti."* Kolmannessa luvussa, "Iäkkään henkilön palvelutarpeet ja niihin vastaaminen" tulee esille useita lainkohtia, joissa toimiakseen lain tarkoittamalla tavalla, on kielimuurista jollain keinoin selvitävä. Pykälää 15, "Palvelutarpeiden selvittäminen", on mahdoton toteuttaa ilman yhteistä kieltä ja pykälässä 16 "Palvelusuunnitelma" todetaan, että ikääntyvän henkilön oman näkemys tulisi olla kirjattuna palvelusuunnitelmaan: *"Iäkkään henkilön ja tarvittaessa hänen omaisensa, läheisensä tai hänelle määrätyn edusvalvojan kanssa on neuvoteltava vaihtoehtoista kokonaisuuden muodostamiseksi. Iäkkään henkilön näkemykset vaihtoehtoista on kirjattava suunnitelmaan."* Laatusuosituksen osallisuusnäkökulman ylläpidossa tulkin käytölle on perusteita. Suosituksessa mainitaan, että iäkkäälle henkilölle kuuluu mahdollisuus osallistua yhteisönsä toimintaan, vaikka toimintakyky olisi heikentynyt, edellyttäen että *"iäkäs henkilö saa osallistumiseensa tarvittavaa tukea, kuten apuvälineitä näkemisen, kuulemisen, lukemisen, kommunikoinnin, yhteydenpidon, muistamisen ja liikkumisen tueksi."* (Laatusuositus 2013, 20.)

Kielitaidon ohella dokumenteissa mainittiin haasteena kulttuurin tuntemus: *"monikulttuurisen palve-*

luohjauksen tarve" (V/Salo). Hoitohenkilöstön kohdalla painotettiin koulutustarvetta. Koulutuksen avulla henkilöstö voisi tutustua ja ymmärtää paremmin erilaisista kulttuureista tulevien asiakkaiden tarpeita. *"...kaiyataan...henkilökunnan koulutusta monikulttuuriseen työhön"* (K/Jyväskylä). Omaksi erityishaasteeksi on nostettu laitoshoidon. *"Kun iäkäs henkilö joutuu laitoshoidtoon, se asettaa haasteen hoitohenkilökunnalle."* (K/Kotka) Laitosympäristö on vieras asiakkaalle ja hänen omaisilleen. Maahanmuuttaja asiakkaana saattaa myös asettaa henkilöstön entistä vaativampaan tilanteeseen edellyttäen kulttuurin tuntemusta vuorovaikutuksessa, hoitokäytänteissä ja kommunikaatiossa. Tulevaisuuspuhe vanhusten parissa työskentelevän henkilöstön osalta suuntautui rekrytoinnissa kiinnitettäviin seikkoihin:

"Kielitaidon puute haastaa tulevaisuuden rekrytoinnissa huomioimaan maahanmuuttajataustaiset työntekijät, jotka sekä helpottaisivat arkityötä että parantaisivat palvelujen laatua". (K/Jyväskylä)

Edellä olevassa lainauksessa ei määritetä tulevaisuutta sen tarkemmin, esimerkiksi lähitulevaisuudeksi. Lainauksen henki on positiivinen ja ratkaisua etsivä, siinä ei nosteta ongelmaksi erilaista hoito/hoivakulttuuria, vaan ajatellaan laadun kohenevan uuden henkilöstön myötä. Eritoten itäisessä Suomessa venäjänkielisiä hoitajia on jo rekrytoitu kunnan palveluihin.

Vanhuspalvelulain 10§ "Asiantuntemus", sanotaan, että kunnalla tulee olla ikääntyneen väestön tukemiseen *"riittävästi monipuolista asiantuntemusta."* Pykälässä luetellaan erilaisia erityisasiantuntemusta tarvittavia alueita, joita *"ainakin"* tulisi olla. Riittävästi monipuolista asiantuntemusta viittaa pykälään 20 "Henkilöstö", jossa määritellään henkilöstön rakenteesta. *"Toimintayksikössä on oltava henkilöstö, jonka määrä, koulutus ja tehtävä rakenne vastaavat toimintayksikön palveluja saatavien iäkkäiden henkilöiden määrää ja heidän toimintakykynsä edellyttämää palvelun tarvetta ja joka turvaa heille laadukkaat palvelut."* Laatusuositus täydentää lainkohtaa: *"Tutkimukset ovat osoittaneet, että henkilöstön määrän ohella erityisesti osaamisen oikea kohdentaminen ja osaava lähijohdaminen ovat yhteydessä hoidon laatuun ja vaikuttavuuteen."* (Laatusuositus 2013, 39.)

Erilaistuva vanhusväestö

Sekä kotouttamisohjelmissa että vanhuspoliittisissa ohjelmissa löytyy positiivisessa hengessä kirjoitettuja tulevaisuuden näkymiä. Niissä puhutaan moniarvoisesta yhteiskunnasta ja monipuolistuvasta kaupunkilaisuudesta. Lausumiin on sisällytetty myös yhteisöllisyyttä: *”Monikulttuurisuus ja moniarvoisuus ovat tulevaisuutta myös vanhustyössä”* (V/Oulu). Erilaistuva vanhusväestö nähdään positiivisessa valossa, puhutaan *”monipuolistuvasta”* (V/Espoo) kaupunkilaisuudesta.

Tulevaisuuden näkökulma palvelujen osalta oli paitsi ikääntyvien maahanmuuttajien erityisyyden huomioiminen: *”Asemansa turvaamiseksi ikääntyneet maahanmuuttajat tarvitsevat erityishuomiota vanhuspoliittisessa suunnittelussa ja kunnan vanhuspoliittisessa strategiassa, koska he ovat helposti vaarassa jäädä eristyksiin.”* (K/Hyvinkää), myös ikääntyvien maahanmuuttajien suuntaaminen kaikille ikäihmisille tarkoitettun toiminnan piiriin. *”Maahanmuuttajien väestöosuuden kasvaessa julkisten palveluiden suurin haaste on kuitenkin huolehtia peruspalvelujen valmiuksista tuottaa laadukkaita palveluita kaikille kaupunkilaisille. Joissain tilanteissa eri maahanmuuttajaryhmien lähtökohdat oman hyvinvointinsa turvaamisessa voivat olla muuta väestöä heikommalla, mikä edellyttää positiivista erityiskohdeltua kaupunkilaisten yhdevertaisten mahdollisuuksien turvaamiseksi.”* (K/Espoo)

Monikulttuurisuus ei asiakirjojen mukaan ole kunnan tulevaisuudessa vain epämääräinen ja vaikeita haasteita sisältävä ilmiö, vaan se voidaan nähdä rikkautena ja välttämättömyytenä. Tulevaisuuspuhe tuo haastepuheen rinnalle positiivisemmän lähestymistavan, ja tekee asiakirjoista entistä heterogeenisempiä, siitähän huolimatta, että aikamääränä tulevaisuus on epämääräinen ja *”vasta tulossa”* (K/Espoo).

Myös laatusuosituksessa mainitaan yhä monipuolistuvampi vanhusväestö: *”...iäkkäät ihmiset eivät ole yhtenäinen ryhmä.... On etniseltä taustaltaan erilaisia iäkkäitä. Ikäystävällinen yhteiskunta ottaa huomioon moninaisuuden kirjon toiminnassaan.”* (Laatusuositus 2013, 15)

Pohdinta

Tutkimiemme kotouttamis- ja vanhuspoliittisten ohjelmien mukaan ikääntyvät maahanmuuttajat ovat toistaiseksi marginaalinen ryhmä suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta heille kohdistettujen toimenpiteiden tarve on tulevaisuudessa kasvamassa. Kunta, jossa asuu useita eri kansallisuuksia, on osittain mahdollottoman tehtävän edessä, jos ajatellaan kunnan yleistä tavoitetta tarjota kuntalaisille yksilöllisiä palveluita. Sen sijaan kunta, jossa on vain yksi tai muutamia maahanmuuttajaryhmiä voi kiinnittää asiaan huomiota, ja esimerkiksi hoitohenkilöstön rekrytoinnin yhteydessä tarjota omakielistä/kulttuurista palvelua ikääntyville maahanmuuttajille. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat eräät Itä-Suomen kunnat, joissa on määrällisesti runsas venäjänkielinen väestö, josta rekrytoita. Tarkastelumme osoittaa, että maahanmuuttajien suhteellinen määrä kunnassa ei ole suhteessa siihen, kuinka paljon heistä on mainintoja dokumenteissa. Osittain tämä johtuu valtavirtaistamisen periaatteesta, jossa ajatellaan että maahanmuuttajat ovat kansalaisia ja kuntalaisia siinä missä muutkin henkilöt ja heillä on oikeus samoihin palveluihin. Toisaalta ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät hyvin vähän yhteiskunnassamme, lukumäärä on pieni, tutkimusta ei juuri ole ja he itse eivät pidä itsestään ääntä. Annika Forsander painottaa, kuinka postmodernissa yhteiskunnassa yksilöllisyyden korostaminen johtaa vallan käyttöön, jossa hyvinvointivaltion ideaaliset tavoitteet häivyttävät etnistä erilaisuutta. Maahanmuuttajien heterogeenisyyttä ei tässä diskurssissa tunnusteta. (Forsander 2002.) Kaikille kuuluva ihmisarvo, samanarvoisuus kääntyy samanlaisuuden tavoitteluksi. Laatusuosituksessa korostetaan asennemuutosta. Sekä vanhuspalvelulaki että laatusuositus tukevat omalta osaltaan erilaisen vanhusväestön huomiointia ja samalla kiinnittävät huomiota yksilöllisyyteen nimenomaan osallisuuden näkökulmasta. (Laatusuositus 2013)

Kielen oppiminen ja opetus nähtiin asiakirjoissa keskeisinä osa-alueina puhuttaessa ikääntyvistä maahanmuuttajista. Ikääntyvistä maahanmuuttajista suurin osa on entisen Neuvostoliiton alueelta muuttaneita paluumuuttajia. Heistä useat puhuvat jonkin verran suomen kieltä, mutta heidän käyttämänsä kieli on niin sanottua vanhaa suomea, jossa käytetyt sanat ovat vanhahtavia ja joitakin uusia sanoja tai käsitteitä

ei tunnisteta lainkaan (ks. Voutilainen ym. 2003, Liebkind ym. 2004). Asiakirjojen perusteella kielenopetukseen suhtaudutaan hyvin vaihtelevasti eri kunnissa. Projektirahoitteinen toiminta kielenopetuksen tai muun harrastustoiminnan osalta on epävarmaa. Vuosittain anottavat avustukset eivät mahdollista pitkäjänteistä kehittämistyötä oppimateriaalien tai opetusmenetelmien suhteen. Kunnilla pitäisi olla mahdollisuus jatkaa projektien aloittamaa työtä, jolloin myös työn tuloksista voitaisiin nauttia. (Heikkinen 2011.) Asiakirjojen mukaan yksi haaste oli palvelujen tarjoaminen ikääntyville maahanmuuttajille. Asia on monimutkainen jo senkin vuoksi, että tarjolla oleva hyvä hoito ei välttämättä saavuta ikääntyvää maahanmuuttajaa. Esteeksi tulevat kulttuuriset tavat ja normit, esimerkiksi laitoshoidon voidaan pitää huonoimpana mahdollisena vaihtoehtona, kun siihen liitetään kokemus entisestä kotimaasta, jossa laitoshoidon tarkoitettu vain niille henkilöille, joilla ei ole muuta sosiaalista verkostoa ja jotka ovat vähävaraisia (Takala 2004).

Ohjelmissa ei kyseenalaisteta ikääntyneiden ihmisten kotoutumisen mahdollisuutta. Todennäköistä on kuitenkin, että iäkkäinä Suomeen muuttaneet ovat koko elämänsä keskellä kotoutumisprosessiaan. Sen sijaan nuoret, lapset ja työssäkäyvät kotoutuvat eri tavoin. He oppivat uuden kielen, koska käyttävät sitä ja vuorovaikutuksessa valtaväestön kanssa yhteiskunnan organisaatiot, käytännöt ja tavat tulevat myös tutuiksi. (Heikkinen 2012.) Kotouttamisohjelmissa näiden ryhmien kotouttamiseen on kiinnitetty runsaasti huomiota. Hyvin vähän ohjelmissa käsiteltiin niitä ikääntyviä maahanmuuttajia, jotka ovat ikääntyneet Suomessa. Sen lisäksi että työiän ohittaneita muuttajia tulee maahan koko ajan, niin työuransa Suomessa tehnyt henkilö tarvitsee myös erinäisiä tukitoimia ikääntyessään. Ruotsinsuomalaiset vanhat ihmiset kokevat hyvinkin vahvasti olevansa suomalaisia ja hakeutuvat ”omanmaalaistensa” seuraan siitä huolimatta, että maassaoloaikaa on kertynyt kymmeniä vuosia, uusi kieli hallitaan ja asutaan kulttuuritaisyydeltä hyvin samankaltaisessa maassa kuin Suomi. Ikääntyville ruotsinsuomalaisille on mm. perustettu oma palvelukoti, Suomikoti, jossa saa suomalaista ruokaa, katsellaan suomalaisia elokuvia ja juhlitaan suomalaisia juhlia. (Ekman 2005.)

Kotoutumisen yksi tärkeä lähtökohta on ympäröivän yhteiskunnan kasvaminen hyväksymään eri-

laisuutta ja ottamaan sen huomioon toimissaan ja asenneilmapiirissään. Kotoutuminen uuteen yhteiskuntaan riippuu olennaisesti siitä millaista vähemmistö-, siirtolais- ja pakolaispolitiikkaa vastaanottavassa maassa harjoitetaan, ja millainen on valtaväestön asenne tulokkaita kohtaan (Jasinskaja-Lahti ym. 2003). Tutkimusten mukaan suomalaiset kohtaavat ulkomaalaisia varauksellisesti (ks. Haikonen ja Kiljunen 2003, Lepola ym. 2007). Leimallista on, että asenteet vaihtelevat talouden kehityksen myötä (Jaakkola 1999). Ikääntyvien maahanmuuttajien syrjäntäkokemukset voivat olla yhtäläisiä jokapäiväisiä kuin nuorempienkin. Tutkimuksen mukaan entisen Neuvostoliiton alueelta Suomeen iäkkäinä muuttaneet kokivat syrjintää, heitä nimiteltiin mm. ryssiksi. (Heikkinen 2011). Syrjinnän kokeminen vaikeuttaa kotoutumista merkittävästi (Liebkind ja Jasinskaja-Lahti 2001). Asunto ja toimeentulo ovat kotoutumisen kannalta tärkeitä tekijöitä, mutta eivät yksin riitä. Ikääntyvän maahanmuuttajan kotouttamatta jättäminen merkitsee heille yhä suurempaa syrjäytymisvaaraa, sillä kielen oppiminen on hidasta tai mahdollonta ja sosiaalisia, perheen ulkopuolisia kontakteja on vähän (Voutilainen 2003). Paluumuuttajien kohdalla kotoutumiseen antavat aineksia edes jonkinasteinen suomen kielen osaaminen ja suomalaisuuden kokeminen (Takalo ja Juote 1995). Laatusuosituksen käsite ”sosiaalinen esteettömyys” merkitsee sellaista ilmapiiriä ja toimintaympäristöä ”jossa jokainen voi turvallisesti olla oma itsensä, ilman pelkoa syrjinnästä.” (Laatusuositus 2013, 19.)

Kotoutumislain 1386/2010 pykälässä 11 puredutaan kotoutumissuunnitelmaan: ”Kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan yksilöllinen suunnitelma niistä toimenpiteistä ja palveluista, joiden tarkoituksena on tukea maahanmuuttajan mahdollisuuksia hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito sekä muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistää hänen mahdollisuuksiaan osallistua yhdenvertaisena jäsenenä yhteiskunnan toimintaan.” Kotoutumissuunnitelman merkitys kasvaa entisestään tarkasteltaessa ikääntyvää maahanmuuttajaa kuntien vanhuspalveluiden asiakkaana ja punnittaessa hänen oikeuksiaan. Kotoutumissuunnitelman tueksi kuntien kotouttamisohjelmien ja vanhuspoliittisten ohjelmien tulisi tunnistaa niitä kysymyksiä, jotka kunnissa koetaan haasteina. Vanhuspalvelulaki vastaa melko hyvin ikääntyvän maahanmuuttajankin tarpei-

siin ja asettaa velvoitteita kuntien vanhuspoliittisten ohjelmien ja kotouttamisohjelmien sisällöille. Tässä tutkimuksessa nousi esille, kuinka vanhuspalvelusta ja laatusuosituksista on löydettävissä viittauksia ikääntyvien maahanmuuttajien ikääntymisen ja palvelujen käytön tueksi. Tärkeää olisikin, että asiakirjoissa olisi useammin ja selkeämpiä mainintoja siitä, millä tavalla kunnissa aiotaan tukea iäkkään henkilön kotoutumista. Vertailussa uudempien ja vanhempien asiakirjojen kesken havaittiin, että uudemmissa on esitetty asioita entistä pelkistetymin.

Pelkistäminen voi johtaa siihen, että on tehtävä muita suunnitelmia, joissa tarkennetaan toimintaa. Tämä puolestaan lisää erilaisten ohjelmien ja suunnitelmien määrää, joita virkamiehet laativat omien kiinnostuksen kohteidensa, painotustensa ja tietojensa varassa. Näiltä konkreettisemmilta suunnitelmilta puuttuu poliittinen ohjaus. Kunnissa on vaihtelevasti osaamista maahanmuuttajien asioissa ja pelkistäminen saattaa johtaa ikääntyvien maahanmuuttajien unohtamiseen kokonaan.

Yhteydenotto:

Sari J. Heikkinen, KM, tohtoriopiskelija

Terveystieteiden yksikkö ja Gerontologian tutkimuskeskus, 33014 Tampereen yliopisto

Sähköposti: sari.johanna.heikkinen@uta.fi

Kirsi Lumme-Sandt, dosentti, tutkimuskoordinaattori

Terveystieteiden yksikkö ja Gerontologian tutkimuskeskus, 33014 Tampereen yliopisto

Lähteet

- Ajrouch KJ. Resources and well-being among Arab-American elders. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 22: 167–182, 2007.
- Ajrouch KJ, Jamal A. Assimilating to a White identity: The case of Arab-Americans. *The International Migration Review* 42: 860–879, 2007.
- Alitolppa-Niitamo A. The icebreakers. Somali-speaking youth in metropolitan Helsinki with a focus on the context of formal education. Population Research Institute, Helsinki 2004.
- Anis M. Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008. Väestöliitto, Helsinki 2008.
- Ekman S-L. Maahanmuuttajavanhukset – haaste vanhustyölle. *Vanhustyö* 1: 18–20, 2005.
- Erickson CD, Al-Timimi NR. Providing mental health services to Arab Americans: Recommendations and considerations. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology* 7: 308–327, 2001.
- Forsander A. Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39/2002. Väestötutkimuslaitos, Väestöliitto, Helsinki 2002.
- Haikonen J, Kiljunen P. Mitä mieltä suomalainen. EVA:n asennetutkimuksien kertomaa vuosilta 1984–2003. Yliopistopaino, Helsinki 2003.
- Hammar-Suutari S. Kulttuurien välinen viranomaistyö. Työn valmiuksien ja yhdenvertaisen asiakaspalvelun kehittäminen. Työpoliittinen tutkimus 300. Työministeriö, Helsinki 2006.
- Heikkinen SJ. Exclusion of older immigrants from the former Soviet Union to Finland: The meaning of intergenerational relationships. *Cross Cultural Gerontology* 26(4): 379–395, 2011.
- Heikkinen SJ. Ikääntyvän maahanmuuttajan arki kolmen sukupolven kuvaamana. *Gerontologia* 26(1): 29–43, 2012.
- Huttunen L. Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkertoissa. Hakapaino, Helsinki 2002.
- Jaakkola M. Maahanmuutto ja etniset asenteet. Suomalaisen suhteutuminen maahanmuuttajiin 1987–1999. Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 213. Edita, Helsinki 1999.
- Jackson JS, Brown E, Antonucci TC, ym. Ethnic diversity in ageing, multicultural societies. Kirjassa: *The Cambridge handbook of age and ageing*, s. 476–481. Toim. Johnson ML ym. Cambridge University Press, New York 2005.
- Jang Y, Chiriboga DA. Living in a different world. Acculturative stress among Korean American elders. *Journal of Gerontology: Psychological Sciences* 65(1): 14–21, 2010.
- Katz R. Intergenerational family relations and life satisfaction among three elderly population groups in transition in the Israeli multi-cultural society. *Journal of Cross Cultural Gerontology* 24: 77–91, 2009.

- Kurtti A. Erilaiset politiikat ja toimintaperiaatteet maahanmuuttajien kotouttamisohjelmissa. Sosiaalityön lisensiaatin tutkielma. Lapin yliopisto, 2010.
- Laguette MS. Diasporic aging: Haitian Americans in New York City. Kirjassa: *Age through ethnic lenses*, s. 103–112. Toim. Olson LK. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA 2001.
- Laatusuositus. Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö, Kuntaliitto, Helsinki 2013.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanottamisesta (493/1999). Luettavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990493> (käytetty 8.5.2013).
- Laki kotoutumisen edistämisestä 2010. Luettavissa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386> (käytetty 11.5.2013).
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta ja iäkkäiden sosiaali- ja terveystieteiden palveluista 980/2012. Luettavissa: <http://www.finlex.fi/fi/uutiset/249> (käytetty 8.8.2013).
- Lepola O. Johdanto. Kirjassa: *Koto maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001*. Toim. Lepola O. Työministeriö, Helsinki 2002.
- Lepola O, Joronen M, Aaltonen M. Syrjintä etnisyyden, uskonnon, kielen tai kansalaisuuden perusteella. Kirjassa: *Syrjintä Suomessa 2006*, s. 109–180. Toim. Lepola O, Aaltonen M. Hakapaino, Helsinki 2007.
- Liebkind K, Jasinskaja-Lahti I. Syrjintäkokemusten vaikutus maahanmuuttajiin. Kirjassa: *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*, s. 80–92. Toim. Liebkind K. Gaudeamus, Helsinki 2001.
- Liebkind K, Mannila S, Jasinskaja-Lahti I, ym. Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen. Gaudeamus, Helsinki 2004.
- Linderborg H. Hennattuja partoja. Ikääntyvät somalimiehet ryhmätoiminnassa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaattitutkimus. Sosiaalityöiden laitos, Helsingin yliopisto 2012.
- Longino CF, Warnes A. Migration and older people. Kirjassa: *The Cambridge handbook of age and ageing*, s. 538–545. Toim. Johnson ML. Cambridge University Press, New York 2005.
- Lubben JE, Bacerra RM. Social support among Black, Mexican and Chinese elderly. Kirjassa: *Ethnic dimensions of aging*, s. 130–144. Toim. Gelfand DE, Barresi C-M. Springer, New York 1987.
- Maahanmuuton vuosikatsaus 2012. Sisäasiainministeriö. Luettavissa: http://www.migri.fi/download/43811_43667_Maahanmuuton_tilastokatsaus2012_web.pdf?72d194651260d188 (käytetty 6.3.2014).
- Maahanmuuttajabarometri 2012. TEM raportteja 11/2013. Luettavissa: http://www.tem.fi/files/35826/Maahanmuuttajabarometri2012_11_2013.pdf (käytetty 6.3.2014).
- Massey DC, Goldring L, Durand J. Continuities in transnational migration: An analysis of nineteen Mexican communities. *American Journal of Sociology* 99: 1492–1533, 1994.
- Matinheikki-Kokko K. Pakolaiset kunnassa: Kenen ehdoilla? Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 69/1992. Helsinki 1992.
- Moilanen R. Miten uudissanat kotoutua ja kotouttaa ovat kotiutuneet kieleemme? *Kielikello* 2: 40, 2004.
- Mölsä M, Tiilikainen M. Somalialaisten maahanmuuttajien ikääntymisen ja sairastamisen kokemuksia Suomessa. Kirjassa: *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*, s. 59–73. Toim. Honkasalo M-L ja Leppo A. Sosiaalilääketieteen yhdistys ry. 45. vuosikerta, 1/2008.
- Naber N. Ambiguous insiders: An investigation of Arab American invisibility. *Ethnic and Racial Studies* 23: 37–61, 2000.
- Patsios D. Pensioners, poverty and social exclusion. Kirjassa: *Poverty and social exclusion in Britain*, s. 431–458. Toim. Pantazis C, Gordon D, Levitas R. The Policy Press, Bristol 2006.
- Pentikäinen M. Loputon matka. Vietnamläisten ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Hakapaino Oy, Helsinki 2005.
- Saukkonen P. Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Kirjassa: *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, s. 81–97. Toim. Martikainen T, Saukkonen P, Säävälä M. Gaudeamus Helsinki University Press, 2013.
- Scharf T, Phillipson C, Smith AE. Social exclusion of older people in deprived urban communities of England. *European Journal of Ageing* 2: 76–87, 2005.
- Suurpää L. Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura, Julkaisu 28, Helsinki 2002.
- Takala S. Omassa kodissa – Omilla mausteilla. Selvitys ikääntyvien maahanmuuttajien hoidon ja palvelujen kohtaamisesta. Ituja vanhustyöhön. Vanhustyön keskusliiton raportti nro 1/2004. Vanhustyön keskusliitto 2004.
- Takalo P, Juote M. Inkerinsuomalaiset. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.
- Torres S. Relational values and ideas regarding 'successful aging'. *Journal of Comparative Family Studies* 33(3): 417–431, 2002.
- Tuomi J, Sarajarvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi, Helsinki 2002.
- Turtiainen K. Kommunikointia uuden kynnyksellä – Luottamuksen rakentuminen kiintiöpakolaisten ja viranomaisten välillä. *Janus* 17(4): 329–345, 2009.

- Valtion kotouttamisohjelma. Hallituksen painopisteet vuosille 2012–2015. Luettavissa: http://www.tem.fi/files/33350/Valtion_kotouttamisohjelma_vuosille_2012-2015_1.6.2012_2.pdf (käytetty 15.12.2012)
- Virtanen M. EU:n maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Kirjassa: Kunnat kansainvälisen maahanmuuttopolitiikan toteuttajina, s. 31–37. Toim. Horttanainen E, Wikman-Immonen A. Kuntaliitto: Kuntaliiton verkkojulkaisu, 2010.
- Voutilainen P, Manninen M, Vaarama M. Finland. Kirjassa: Minority elderly care in Europe, s. 115–131. Toim. Patel N. Policy Research Institute on Ageing and Ethnicity, UK, 2003.
- Warnes AM, Friedrich K, Kellaher L, ym. The diversity and welfare of older migrants in Europe. *Aging and Society* 24: 307–326, 2004.
- Wong MG. The Chinese elderly: Values and issues in receiving adequate care. Kirjassa: *Age through ethnic lenses*, s. 17–32. Toim. Olson LK. Rowman & Littlefield Publisher, INC, USA 2001.
- Yoo JA, Zippay A. Social networks among lower income Korean elderly immigrants in the U.S. *Journal of Aging Studies* 26: 368–37, 2012.